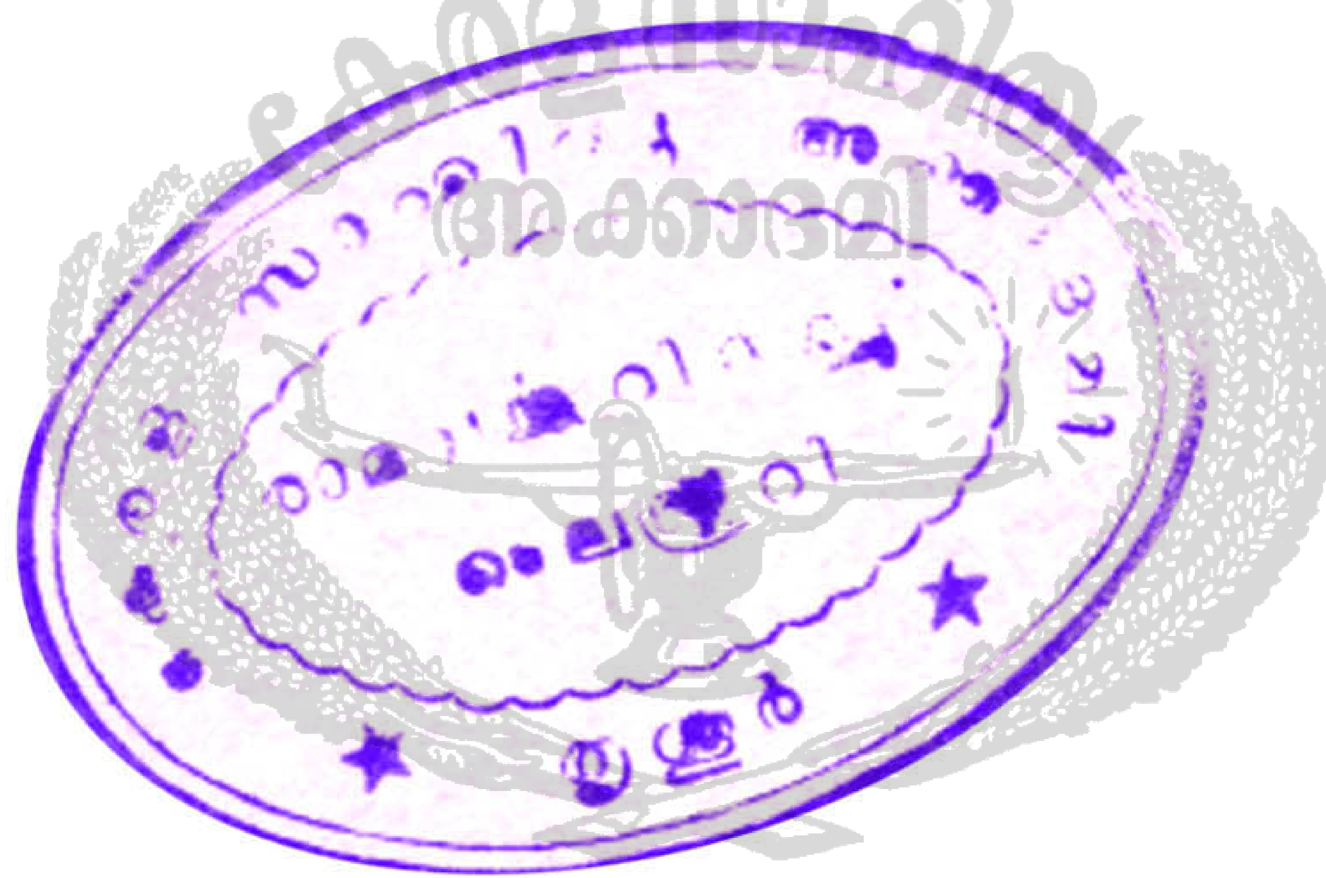
ശ്രീരാമവർമ്മഗ്രന്ഥാവലി

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററിയിൽനിന്നു
ഒരു ലഘുവ്യാഖ്യാനത്തോടും പ്രസ്താവനയോടുംകൂടി
പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നതു്.

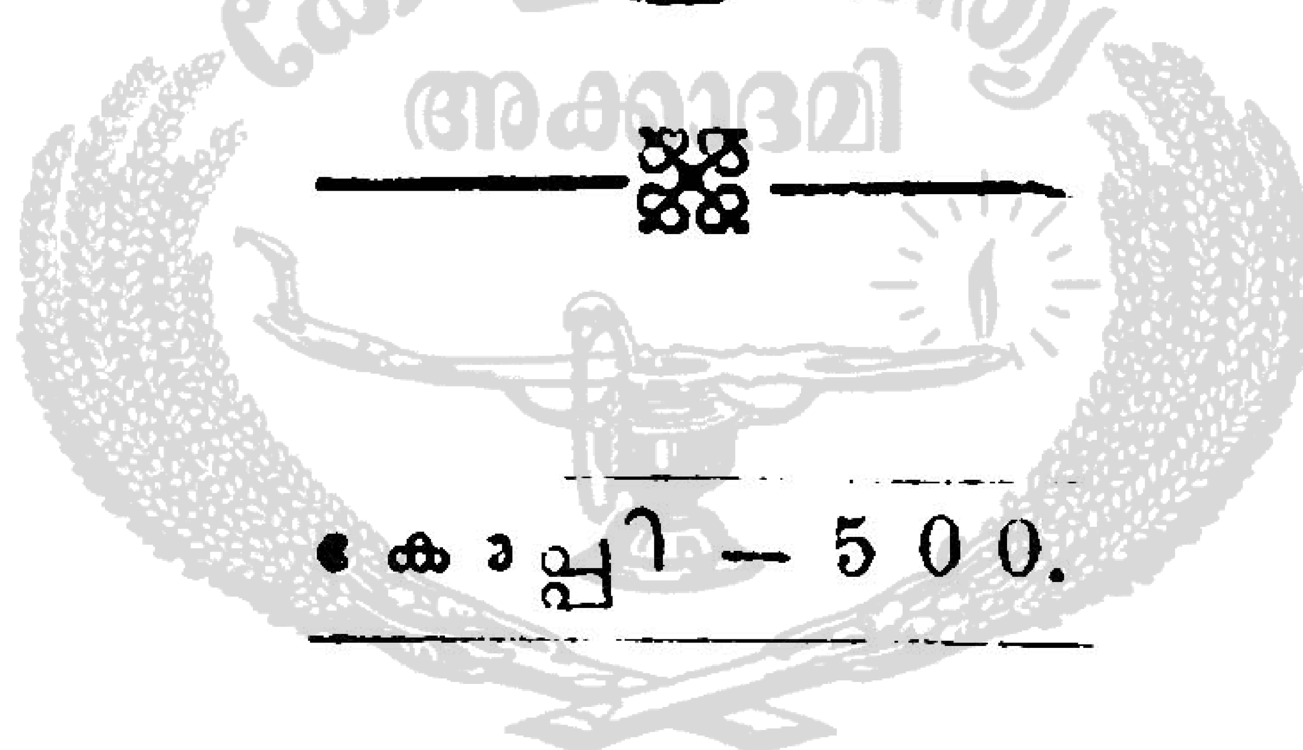
ശ്രീരാമവർമ്മഗ്രന്ഥാവലി

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററിയിൽനിന്നു
ഒരു ലഘുവ്യാഖ്യാനത്തോടും പ്രസ്താവനയോടുംകൂടി
പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നതു്.

കോപ്പി — 500.

Printed at

THE RAMANUJA PRINTING HOUSE LTD., TRICHUR.

വില അണ ൧൨.

പ്രസ്താവന

ജനങ്ങളുടെ നിത്യപാരായണത്തിനുപയുക്തങ്ങളായ വിഷയങ്ങളാണു പുരാണഗ്രന്ഥങ്ങൾ. പണ്ഡിതപാമരസാധാരണമായ ലോകത്തിനു പൊതുവേ രസപ്രദമായ ഒരു കലയാണു സംഗീതം. ഈ രണ്ടുസംഗതികളുംകൂടി ആലോചിച്ചിട്ടായിരിക്കാം ബുദ്ധിമാനായ എഴുത്തച്ഛൻ പുരാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ കിളിപ്പാട്ടാക്കുവാൻ നിശ്ചയിച്ചതു്. താളമേളങ്ങളൊന്നും കൂടാതെ അല്പം, സംഗീതഭംഗിയോടു കൂടി വായിപ്പാൻ വളരെ പാകത്തിലുള്ള കിളിപ്പാട്ടുരീതി വായനക്കാരെയും ശ്രോതാക്കളേയും രസിപ്പിക്കയും ലയിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നതാണല്ലൊ.

മനുഷ്യർ കിളി (തത്ത)കളെ പിടിച്ചിണക്കി സംസാരിപ്പാൻ പഠിപ്പിച്ചാൽ അവ പഠിപ്പിച്ചപോലെ സംസാരിക്കും; എന്നാൽ അതു്, അവ ചിലക്കുന്ന ശബ്ദംപോലെയല്ലാതെ മനുഷ്യർ സംസാരിക്കുന്നപോലെ വർണ്ണവ്യക്തിയോടുകൂടിയായിരിക്കയില്ല; മനുഷ്യർക്കു തങ്ങളുടെ ഉള്ളിലുദിക്കുന്ന വിചാരങ്ങളെ വിവക്ഷാനുസാരമായി അന്യന്മാരെ ഗ്രഹിപ്പിപ്പാൻ ഈശ്വരദത്തമായ ഭാഷയും അതിനില്ല: എന്നാൽ അതിനെ പഠിപ്പിച്ചപോലെയുള്ള ചില സംഗതികളെ അതു ശബ്ദിക്കുമ്പോൾ, ശിശുക്കളുടെ 'അവ്യക്തവർണ്ണരമണീയ'ങ്ങളായ 'വചഃപ്രവൃത്തി'കളെ കേൾക്കുമ്പോൾ അവരുടെ അച്ഛനമ്മമാർ 'അച്ഛ, അമ്മ, കാക്ക, പൂച്ച' എന്നൊക്കെയാണു് ആ ശിശുക്കൾ പറയുന്നതു് എന്നു തങ്ങളുടെ ഇച്ഛാധീനമായി സങ്കല്പിച്ചു രസിക്കുന്നതു

പോലെ കിളികളുടെ ശബ്ദങ്ങളിലും മനുഷ്യർ സങ്കല്പശക്തികൊണ്ടു രസിക്കുന്നു. അതുപോലെ പൂർവ്വകവികളായ വാല്മീകി, വ്യാസൻ മുതലായവർ അവരുടെ ഭാഷയിൽ (സംസ്കൃതത്തിൽ) ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ള പുരാണങ്ങളെ ഒരു മലയാളിയായ താൻ തന്റെ ഭാഷയിൽ പാടുന്നു. ഇക്കാര്യത്തിൽ തനിക്കുള്ള ചുമതല ഒരു തത്തക്കുള്ളതുപോലെ മാത്രമേയുള്ളു. ശ്രോതാക്കൾക്കാകട്ടെ തത്ത സംസാരിക്കുന്നതു കേൾക്കുമ്പോൾ എന്നപോലെ തന്റെ ഈ നൂതനപ്രയോഗത്തിലും, അപൂർവ്വത എന്ന ഗുണം നിമിത്തം ഒരു കൌതുകമുണ്ടാവാനവകാശമുണ്ടല്ലോ. ഈ യുക്തിയോടുകൂടിയായിരിക്കാം ബുദ്ധിമാനും വിദ്വാനും സരസനുമായ ആ മഹാകവി പുരാണകഥകളെ കിളിപ്പാട്ടാക്കിയതു്.

അല്ലെങ്കിൽ, ആദികവിയായ ശ്രീവാല്മീകിമഹർഷി തന്റെ ആദികാവ്യമായ രാമായണത്തെ സ്വശിഷ്യന്മാരായ കുശലവന്മാരെക്കൊണ്ടു ശ്രീരാമന്റെ അശ്വമേധയാഗത്തിൽ കൂടിയിരുന്ന മഹാന്മാരുടെ സദസ്സിൽ മനോഹരമായി ഗാനം ചെയ്യിച്ചുകൊണ്ടാണു ലോകത്തിൽ പ്രകാശിപ്പിച്ചതു് എന്നു രാമായണത്തിൽതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതുകൊണ്ടു തന്റെ ആദ്യകൃതിയായ 'അദ്ധ്യാത്മരാമായണ'ത്തേയും ഗാനരീതിയിൽതന്നെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതു് ഉചിതമായിരിക്കും എന്നു കല്പിച്ചു് അങ്ങനെ ചെയ്തു; അതിനെ ജനങ്ങൾ അത്യാദരപൂർവ്വം സ്വീകരിച്ചു പാടി നടപ്പാക്കിയതിനാൽ കൃതാർത്ഥനായ കവി, ഭാരതം, ഭാഗവതം എന്നീ ഇതിഹാസപുരാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ രാമായണത്തേക്കാൾ അധികം ഗാനരീതിവൈചിത്ര്യത്തോടുകൂടി നാട്ടുകാരുടെ പാട്ടിലാക്കിത്തീർത്തു എന്നും വിചാരിക്കാം. അതു് എങ്ങനെയെങ്കിലും ഇരിക്കട്ടെ.

'എഴുത്തച്ഛൻപാട്ട്' നടപ്പിൽ വന്നതിനുശേഷം ഏതു കഥയും കിളിപ്പാട്ടുരീതിയിലാക്കുവാൻ കേരളീയകവികൾക്കു്

കരൌത്സുക്യം വൎദ്ധിച്ചു. ആ ഔത്സുക്യത്തിന്റെ ഫലമായിട്ട് ആ ഘനത്തിൽ അനേകം സന്തതികളുണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും, അതിലൊന്നിനും ആ അച്ഛന്റെ അച്ചിന്റെ ഗുണം കാണുന്നില്ല. ഇത്തരത്തിലൊന്നാണ് 'ചാണക്യസൂത്രം' കിളിപ്പാട്ട്. ഇക്കഥയിൽ, സ്ത്രീലോകത്തിന്റെ പ്രവേശമെന്നല്ല പ്രസംഗംപോലുമില്ലാത്തതിനാൽ, വിദ്യാൎത്ഥികൾക്കു വിരുദ്ധമായ ശൃംഗാരരസത്തിന്റെ സ്പൎശംതന്നെയില്ല; ഇതു നിമിത്തം ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പല ഭാഗങ്ങൾക്കും പാഠ്യപുസ്തകങ്ങളിൽ പലപ്പോഴും ധാരാളം സ്ഥാനം കിട്ടാറുള്ളതുകൊണ്ടു് ഇതിനു നല്ല പ്രസിദ്ധിയും പ്രചാരവുമുണ്ടായിട്ടുമുണ്ടു്.

'പഞ്ചതന്ത്രം' കിളിപ്പാട്ടും ഏകദേശം ഇതുപോലെതന്നെയുള്ള മറ്റൊരു ഗ്രന്ഥമാണ്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെയും, പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെയും പ്രമേയം നീതിശാസ്ത്ര (അൎത്ഥശാസ്ത്ര) സിദ്ധാന്തങ്ങളെ പ്രയോഗംകൊണ്ടു് അനുഭവപ്പെടുത്തുക എന്ന ഒന്നുതന്നെയാണ്. എങ്കിലും അവയ്ക്കു തമ്മിൽ അല്പം വ്യത്യാസമുണ്ട്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥ വാസ്തവവും മറ്റേതു കവികല്പിതവുമാണ്. ഒന്നാമത്തേതിൽ അൎത്ഥശാസ്ത്രപണ്ഡിതനായ ചാണക്യൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണൻ, രാജരാജസൽഗുണസമ്പന്നന്മാരും അധൎമ്മിഷ്ഠന്മാരുമായ കുസുമപുരത്തിലെ ക്ഷത്രിയരാജാക്കന്മാരെ നീതിതന്ത്രനൈപുണ്യംകൊണ്ടും ബുദ്ധിപ്രഭാവംകൊണ്ടും കുലത്തോടെ മുടിച്ച്, ആ സ്ഥാനത്തു ബുദ്ധിമാനും സൽഗുണയുക്തനുമായ ഒരു ശൂദ്രനെ വാഴിച്ചു രാജ്യത്തെ നിഷ്കണ്ടകമാക്കി പ്രകൃതികളെയും രാജാവിനെയും രഞ്ജിപ്പിച്ചു എന്നുള്ള കഥയാണു വിഷയം. രണ്ടാമത്തേതിൽ സോമശൎമ്മാവെന്ന ഒരു 'ശാസ്ത്രിബ്രാഹ്മണൻ' പാടലിപുത്രത്തിലെ സുദൎശനരാജാവിന്റെ പുത്രന്മാരെ ആറുമാസംകൊണ്ടു 'സൽകഥാകഥനമെന്നുള്ളൊരു മാൎഗ്ഗത്തൂടെ' നീതിശാസ്ത്രങ്ങളെല്ലാം

പഠിപ്പിച്ച പ്രകാരത്തെയാണ് വിഷയീകരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥാപാത്രങ്ങളെല്ലാം വാസ്തവമനുഷ്യർതന്നെയാണ്. അവർ നീതിശാസ്ത്രോക്തങ്ങളായ സാമാദ്യുപായങ്ങളെയും സന്ധ്യാദിനയങ്ങളെയും പ്രയോഗിച്ച കാര്യം നിർവ്വഹിക്കുന്നു; പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ സിംഹവ്യഷാദികളും കാകോലൂകാദികളുമായ തിര്യഗ്ജന്തുക്കളിൽ മനുഷ്യധർമ്മം ആരോപിച്ച ഫലസിദ്ധി വരുത്തുന്നു. ചാണക്യസൂത്രം വായിക്കുമ്പോൾ, നീതിതന്ത്രനിഷ്ണാതനായ ചാണക്യന്റെ ബുദ്ധികൗശലവും, സചിവായത്തസിദ്ധിയും, ധീരശാന്തനമായ ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ധൈര്യസ്ഥൈര്യവിദ്യാദി സ്വാമിഗുണങ്ങളും, യന്ത്രമന്ത്രൗഷധാദികുടിലതന്ത്രങ്ങളുണ്ടെങ്കിലും, ദീർഘദർശിത്വം, യുദ്ധവൈദഗ്ദ്ധ്യം, മിത്രസ്നേഹം, സ്ഥിരോത്സാഹം, സർവ്വാതിശായിയായ സ്വാമിഭക്തി മുതലായ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ മന്ത്രിഗുണങ്ങളും, പരാർത്ഥലോഭം നിമിത്തം അകാര്യം പ്രവർത്തിച്ച് ഒടുവിൽ അതുകൊണ്ടുതന്നെ ആത്മനാശം അനുഭവിച്ച പർവ്വതരാജാക്കന്മാരുടെ ബുദ്ധിഹീനതയും, പ്രതിയോഗിയുടെ ശക്തിയറിയാതെ ദുർബ്ബലനായ മലയകേതുവിനു സഹായിപ്പാൻ പുറപ്പെട്ട് ആപത്തിലകപ്പെട്ട ചിത്രവർമ്മാദി പഞ്ചരാജാക്കന്മാരുടെ അസമ്പ്രേക്ഷ്യകാരിത്വവും, തന്റെ സർവ്വസ്വവും പ്രാണനും നശിച്ചാലും വിശ്വസ്തതയ്ക്കും മിത്രധർമ്മത്തിനും ഭംഗം വരുത്തുന്നതല്ലെന്നുള്ള സ്ഥിരനിശ്ചയത്തിൽ നിന്നിളകാത്ത ശ്രേഷ്ഠിപ്രവരനായ ചന്ദനദാസന്റെ ധീരോദാത്തതയും മഹാമനസ്കതയും, ശത്രുപക്ഷത്തിൽ ചെന്നുചേന്ന് സർവ്വക്ലേശങ്ങളും സഹിച്ച് അവർക്ക് വിശ്വാസം ജനിപ്പിച്ച് അവരുടെ ഹൃദയം കവർന്ന് അവസരംനോക്കി ചാണക്യന്റെ ഉപദേശങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ച ശത്രുക്കളെ തമ്മിൽ ഭേദിപ്പിച്ച് അവരുടെ ബലം ക്ഷയിപ്പിച്ച കാര്യം സാധിപ്പാൻയത്നിച്ച ഭാഗുരായണൻ, സിദ്ധാർത്ഥൻ, നിപുണകൻ,ഉന്ദുരകൻ മുതലായ ചാണക്യചാരന്മാരുടെ ബുദ്ധിവി

ലാസവും, ചാണക്യന്റെ വിജയത്തിന് ആദ്യംമുതൽ അവസാനംവരെ സഹായിച്ച ചാണക്യന്റെ ഉറ്റസുഹൃത്തും ക്ഷപണകവേഷധാരിയുമായ ഇന്ദുശർമ്മാവെന്ന ബ്രാഹ്മണന്റെ കുടിലതന്ത്രങ്ങളും, അതാതവസരത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായി കാണുന്നതുപോലെ നമുക്കനുഭവം വരുന്നു.

എന്നാൽ പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽനിന്നാകട്ടെ, കഥാപാത്രങ്ങളുടെ സ്വഭാവം കവിയുടെ കല്പനാശക്തിയാകുന്ന കണ്ണാടിയിൽ പ്രതിഫലിച്ചിട്ട് അതിൽനിന്ന് ഒരു ഛായാഗ്രാഹിയന്ത്രംകൊണ്ടു ഛായയെടുത്തു കാണിക്കുന്നതുപോലെയോ അല്ലെങ്കിൽ അതിൽനിന്ന് ഒരു മറികൂടി മറിഞ്ഞു ബയ്‌സ്കോപ്പുകളിപോലെയോ ആണു നമുക്കനുഭവം വരുന്നത്.

ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥാവസ്തുവിനെ ശ്രീമത്ഭാഗവതം ദ്വാദശസ്കന്ധം ഒന്നാമദ്ധ്യായത്തിൽ കലിയുഗത്തിലെ രാജാക്കന്മാരെ കുറിച്ചു പറയുന്ന ഭാഗത്തു സൂചിപ്പിക്കയും വിഷ്ണുപുരാണത്തിൽ സാമാന്യം വിവരിക്കയും, ഏകദേശം അതുപോലെതന്നെ മത്സ്യം, വായവ്യം, ബ്രഹ്മാണ്ഡം ഈ പുരാണങ്ങളിൽ പ്രസ്താവിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. സോമദേവഭട്ടവിരചിതമായ 'കഥാസരിത്സാഗരം' എന്ന ഗ്രന്ഥത്തിൽ കഥാപീഠലംബകം അഞ്ചാംതരംഗത്തിൽ ൧൦൯ മുതൽ ൧൨൪ വരെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഈ കഥ സംഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വിശാഖ(ദത്ത)ദേവകവിയുടെ കൃതിയായ "മുദ്രാരാക്ഷസം" എന്ന സംസ്കൃതനാടകവും ഈ കഥയെ വിഷയീകരിച്ചുള്ളതാണ്. എന്നാൽ 'ചാണക്യസൂത്രം' കിളിപ്പാട്ടിന്റെ നാലാംപാദം മുതൽക്കുള്ള കഥമാത്രമേ ആ നാടകത്തിലുള്ളു. നന്ദാമൌര്യന്മാരുടെ ഉത്ഭവവും അവർ തമ്മിലുണ്ടായ വിരോധവും നന്ദന്മാർ മൌര്യന്മാരെ ചതിയായി കല്ലറയിലടച്ചു കൊന്നതും, അച്ഛന്റെയും സോദരന്മാരുടെയും ശാപപ്രകാരം ചന്ദ്ര

ഗുപ്തൻ നന്ദന്മാരോടു പ്രതികാരം ചെയ്വാൻ ശപഥം ചെയ്തു ജീവിച്ചിരുന്നതും, ചന്ദ്രഗുപ്തനു ചാണക്യസംഗമം ലഭിച്ചതും, നന്ദന്മാരാൽ അവമാനിതനായ ചാണക്യൻ നന്ദവംശവിനാശം ചെയ്തു തൽസ്ഥാനത്തു ചന്ദ്രഗുപ്തനെ അഭിഷേകം ചെയ്യുന്നതാണെന്നു പ്രതിജ്ഞചെയ്തതും, ക്ഷപണകാദിചാരന്മാരുടെയും പർവ്വതകാദിബലവാന്മാരായ ബന്ധുക്കളുടെയും സഹായം സമ്പാദിച്ചു സന്ധിവിഗ്രഹാദിനയങ്ങളും സാമദാനാദ്യുപായങ്ങളും പ്രയോഗിച്ചു നന്ദവംശവിനാശം ചെയ്തു ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാർ തീർണ്ണപ്രതിജ്ഞാർണ്ണവന്മാരായതും, ചാണക്യസൂത്രത്തിന്റെ ആദ്യത്തെ മൂന്നു പാദങ്ങളിലടങ്ങിയ കഥകളാണു്. അതൊന്നും നാടകത്തിലില്ല. നന്ദന്മാരുടെ പൂർവ്വമന്ത്രിയും നീതിശാസ്ത്രവിദഗ്ദ്ധനുമായ രാക്ഷസാമാത്യൻ നന്ദമൌര്യന്മാരുടെ യുദ്ധത്തിൽ മരിക്കാതെ ശേഷിച്ചിരുന്നു; അയാൾ കൌടില്യന്റെ നീതിതന്ത്രദുർഗ്ഗത്താൽ സുരക്ഷിതനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിച്ചു പകവീളുവാൻ തരംനോക്കി പ്രയത്നംതുടങ്ങി. ബുദ്ധിമാനും ഗുണജ്ഞനുമായ വിഷ്ണുഗുപ്തനാകട്ടെ ഇത്ര സ്വാമിഭക്തനും നയകോവിദനുമായ ആളെത്തന്നെ ഒററാനായ കാട്ടാനയെപ്പോലെ കെട്ടുതട്ടാതെ പിടിച്ചിണക്കി മന്ത്രിസ്ഥാനത്തു കയററിയെഴുന്നള്ളിച്ചാലേ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ലബ്ധപ്രതിഷ്ഠനാകയുള്ളു എന്നു നിശ്ചയിച്ചു് അതിനുള്ള വഴികളും തയാറാക്കി; ഒടുവിൽ കൌടില്യവിപ്രൻ രാക്ഷസാമാത്യന്റെ സർവ്വതന്ത്രങ്ങളെയും നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചു് അടിയറവു തന്റെ വശംവദനാക്കി അനുഗ്രഹത്തോടുകൂടെ, ഇതുവരെ താൻ വഹിച്ചിരുന്ന ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മന്ത്രിപദമുദ്രയായ വാളേല്പിച്ചു് അന്യോന്യമുണ്ടായിരുന്ന വൈരകാലുഷ്യങ്ങളെല്ലാം കളഞ്ഞു കൈകഴുകുകയും ചെയ്തു. ഇതാണു മുദ്രാരാക്ഷസനാടകത്തിലെ കഥാവസ്തു.

ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ മൂലം മുദ്രാരാക്ഷസനാടകമാണെന്നു നിർണ്ണയിപ്പാൻ വേറെയും ലക്ഷ്യങ്ങളുണ്ടു്.

"ആസ്വാദിതദ്വിരദശോണിതശോണശോഭാം
സന്ധ്യാരുണാമിവകലാം ശശലാഞ്ഛനസ്യ
ജൃംഭാവിദാരിതമുഖസ്യമുഖാൽസ്ഫുരന്തീം
കോ ഹർത്തുമിച്ഛതി ഹരേഃ പരിഭൂയ ദംഷ്ട്രാം"

എന്നിത്യാദിയായി ഒരു നാടകത്തിലുള്ള പല ശ്ലോകങ്ങളുടേയും നേർതർജ്ജമ.

"ദ്വിരദവരരുധിരകണസേകശോണാഭയാൽ
തെളിവിനൊടു സന്ധ്യക്കരുണയായ്നിന്നുന്ന
ശിശിരകരമഹിതകലയെന്നപോലെയൊരു
സിംഹവദനത്തിലുള്ളൊരുദംഷ്ട്രയെ
പരിചൊടുപറിച്ചുകൊണ്ടിങ്ങുപോന്നീടുവാൻ
പാരതിലേവൻനിനയ്ക്കുന്നതോർക്കനീ"

ഇങ്ങനെ കിളിപ്പാട്ടിൽ കാണുന്നുണ്ടു്. അതു മുഴുവനുദ്ധരിച്ചാൽ ഈ പ്രസ്താവന ഗദ്യപദ്യങ്ങളും കിളിപ്പാട്ടും കൂടികലൎന്ന ഒരു മിശ്രനാടകമായിത്തീരും.

'ചാണക്യസൂത്രം' എന്നു് ഈ ഗ്രന്ഥത്തിനു പേരു കല്പിച്ചതാരാണെന്നും എന്തു നിമിത്തമാണെന്നും തിട്ടപ്പെടുത്തുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. ഗ്രന്ഥകാരൻ ഓരോ പാദങ്ങളുടെ അവസാനത്തിലും "ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ—നവനന്ദാഭിഷേക- നവനന്ദവധ- രാക്ഷസമലയകേതുസംവാദ-രാക്ഷസവഞ്ചന—നാമഗാനവിശേഷസ്സമാപ്തഃ" എന്നാണു പേർ കൊടുത്തു കാണുന്നതു്. 'സൂത്രം' എന്ന പദത്തിനു 'കൌശലം' എന്നു നാടോടിഭാഷയിൽ പ്രസിദ്ധമായ അൎത്ഥത്തെ പുരസ്കരിച്ചുകൊണ്ടു് അൎവ്വാചീനന്മാരായ ഗ്രന്ഥമെഴുത്തുകാരോ അച്ചടിക്കാരോ തട്ടിവിട്ടതായിരിക്കാം ഈ പേരു.

അല്ലെങ്കിൽ ജ്യൌതിഷം, വ്യാകരണം മുതലായ ശാസ്ത്രങ്ങൾക്കു 'ജൈമിനി,' 'പാണിനി' മുതലായവരുടെ സൂത്രഗ്രന്ഥങ്ങളുള്ളതുപോലെ, പ്രസിദ്ധമായ ചാണക്യന്റെ അൎത്ഥശാസ്ത്രത്തെ നീതിസൂത്രം എന്നു ചില

പണ്ഡിതന്മാർ വ്യവഹരിച്ചുവരാറുള്ളതുകൊണ്ടു്, പക്ഷേ ആ ഗ്രന്ഥം ഇതാണെന്നു ഭ്രമിച്ചു വേറെ ചിലർ ചാണക്യസൂത്രം എന്നു പേർ പറഞ്ഞു തുടങ്ങിയതോ എന്നും ശങ്കിപ്പാൻ അവകാശമില്ലായ്കയില്ല. "അല്പാക്ഷരമസന്ദിഗ്ദ്ധം സാരവദ്വിശ്വതോമുഖം, അസ്തോഭമനവദ്യം ച സൂത്രം സൂത്രവിദോ വിദുഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരമുള്ള ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചാണക്യന്റെ അൎത്ഥശാസ്ത്രത്തിനു 'നീതിസൂത്രം' എന്നു പേർ കൊടുക്കുന്നതിൽ ഒട്ടും അസാംഗത്യമില്ലെങ്കിലും, നമ്മുടെ പ്രകൃതഗ്രന്ഥത്തിനു 'മുദ്രാരാക്ഷസം' എന്നു കവി കല്പിച്ചിട്ടുള്ള പേർതന്നെയാണു യുക്തമായി തോന്നുന്നതു്. പുസ്തകപ്രചാരത്തിനു വൈഷമ്യം നേരിട്ടെങ്കിലോ എന്നു ശങ്കിച്ചു്, തൽക്കാലം പഴയ പേരിനു യാതൊരു മാററവും ചെയ്യുന്നില്ല.

ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരുടെ കാലത്തെപ്പററി നമ്മുടെ പ്രമാണഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ സ്പഷ്ടമായിട്ടൊന്നും പറഞ്ഞു കാണുന്നില്ല. എന്നാൽ വരാഹമിഹിരന്റെ 'ബൃഹജ്ജാതകം' എന്ന ഹോരാശാസ്ത്രത്തിൽ ആയുൎദ്ദായാദ്ധ്യായത്തിൽ 'ആയുൎദ്ദായം വിഷ്ണുഗുപ്തോഽപി ചൈവം ദേവസ്വാമീ സിദ്ധസേനശ്ച ചക്രേ' എന്ന പദ്യംകൊണ്ടു വിഷ്ണുഗുപ്തൻ (ചാണക്യൻ) ജ്യൌതിഷതന്ത്രത്തിൽ ഒരു പൂൎവ്വാചാൎയ്യനായിരുന്നുവെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ, വിഷ്ണുഗുപ്തൻ വരാഹമിഹിരനേക്കാൾ പ്രാചീനനാണെന്നു സ്പഷ്ടമാണല്ലോ. ഇനിയൊരു രണ്ടാംതരം തെളിവുകൂടിയുണ്ടു്.

"അളകാമതിവാഹ്യൈവ വസതിം വസുസമ്പദാം
സ്വൎഗ്ഗാ"ഭിഷ്യന്ദവമനം"കൃത്വേ"വോപനിവേശിതം."

(കുമാരസംഭവം സൎഗ്ഗം 6. ശ്ലോകം 37)

മേലെഴുതിയ ശ്ലോകത്തിൽ ഉദ്ധരണചിഹ്നമിട്ടു കാണിച്ചിരിക്കുന്ന പദങ്ങൾ കൌടില്യന്റെ നീതിശാസ്ത്രത്തിൽ

ശ്രുതപൂർവ്വാശ്രുതപൂർവ്വം വാ ജനപദം പരദേശാപവാദേന സ്വദേശാഭിഷ്യന്ദവമനേന വാ നിവേശയേൽ." എന്ന സൂത്രത്തിലും കാണുന്നു. ഇവിടെ ശാസ്ത്രകാരവചനത്തെ കവി സംഗ്രഹിച്ചതോ കവിപ്രയോഗത്തെ ശാസ്ത്രകാരൻ അനുവദിച്ചതോ എന്നു് 'ബീജാങ്കുരന്യായേന' ഒരു വാദത്തിനവസരമുണ്ടെങ്കിലും ശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധമായ സാങ്കേതികപദത്തെ കവി പ്രയോഗിച്ചതാണെന്നു വിധിപ്പാനാണു് അധികം ന്യായം കാണുന്നതു്. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ, കൌടില്യൻ കാളിദാസനേക്കാൾ പ്രാചീനനാണെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

കാളിദാസനെന്നും വരാഹമിഹിരനെയും "ധന്വന്തരി ക്ഷപണക"ഇത്യാദി പദ്യംകൊണ്ടു വിക്രമാദിത്യസദസ്യന്മാരായി ഗണിച്ചിട്ടുള്ളതു ശരിയാണെങ്കിലുമല്ലെങ്കിലും, ചാണക്യന് ഇവരിലെല്ലാരിലും കാരണവസ്ഥാനമുണ്ടെന്നു തെളിയിക്കാൻ മേലെഴുതിയ ഹോരാകുമാരസംഭവശ്ലോകങ്ങൾ മതിയാകുമെന്നു തോന്നുന്നു. പോരെങ്കിൽ പ്രാചീനചരിത്രാന്വേഷണം ചെയ്യുന്ന പണ്ഡിതന്മാരുടെ നഷ്ടജാതകനിർമ്മാണക്രിയയെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിക്കേണ്ടിവരും.

ഇനി ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ കർത്താവിനെക്കുറിച്ചാണു് ആലോചിക്കേണ്ടതു്. ഭാഷാചരിത്രത്തിൽ ചാണക്യസൂത്രവും, പഞ്ചതന്ത്രവും, കുഞ്ചൻനമ്പ്യാരുടെ പേരിൽ റജിസ്റ്റർചെയ്കയും, ഗതാനുഗതികന്മാരായ പലരും അതിനെ കണ്ണടച്ചു വിശ്വസിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ നമ്പ്യാരുടെ പഞ്ചതന്ത്രം, നളചരിതം മുതലായ കിളിപ്പാട്ടുകളും ചാണക്യസൂത്രവും തമ്മിൽ താരതമ്യപ്പെടുത്തേണമെന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി അവയുടെ രചനാഗുണങ്ങളെയും, കവിയുടെ മനോധർമ്മപ്രകടനങ്ങളെയും, സശ്രദ്ധം പരിശോധിക്കുന്ന ഒരു ഭാഷാസാഹിത്യരസികനു ചാണക്യസൂത്രവും പഞ്ചതന്ത്രവും സഹോദരങ്ങളാണെന്നു പറവാൻ ധൈര്യമുണ്ടാകുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ചെ

ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെയും ആരംഭം, 'പാടലീപുത്ര'മെന്ന പുരത്തെ കുറിച്ചുള്ള പ്രസ്താവനയിൽനിന്നു തന്നെയാണ്. പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ 'പാടലാധരിമാർക്കു കേളിസങ്കേതസ്ഥാനം' എന്നു തുടങ്ങിയുള്ള പതിന്നാലു വരികൾകൊണ്ടു ചിത്രമെഴുതി വായനക്കാരെ കാണിച്ചിരിക്കുന്ന പാടലീപുത്രത്തെത്തന്നെ ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ "എങ്കിലോ മന്ദാകിനിതന്നുടെ തീരത്തിങ്കൽ ഭൂഗമായൊരു പുരം പാടലീപുത്രമെന്നു" രണ്ടു വരികൊണ്ടു ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നതിൽനിന്നു, കവിയുടെ വർണ്ണനാശക്തിയിലുള്ള ദാരിദ്ര്യം എത്രത്തോളമെന്നു പടിക്കൽ ചെല്ലുമ്പോൾതന്നെ വിളിച്ചു പറയുന്നപോലെ തോന്നും. അകത്തു കടന്നാലും അങ്ങനെ തന്നെ. ഓരോ പാത്രങ്ങളുടെ വിചാരം, വാക്കു, പ്രവൃത്തി, ഇവയിലുള്ള തന്മയത്വംകൊണ്ടു പഞ്ചതന്ത്രകാരൻ കാള, സിംഹം, കാക്ക, ക്രൂമൻ മുതലായ തിര്യഗ്ജന്തുക്കളെ ലോകധർമ്മമർമ്മവേദികളും സഹൃദയാഗ്രഗണ്യന്മാരുമായ മനുഷ്യർ പോലും എത്തുക്കാത്ത ഒരു സ്ഥാനത്തിന്നവകാശികളാക്കിത്തീർത്തിരിക്കുന്നു. നേരെമറിച്ച്, ചാണക്യസൂത്രകാരൻ, അതിമാനുഷന്മാരായ കഥാപാത്രങ്ങളെക്കൊണ്ട് ഓരോ കാര്യങ്ങളെ നിർവഹിപ്പിക്കുന്നതു, സർക്കസ്സുകളിക്കാരനോ പാവകളിക്കാരനോ അവരുടെ മൃഗങ്ങൾ, പാവകൾ മുതലായ ഉപകരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചില അത്ഭുതപ്രയോഗങ്ങൾ ചെയ്യിക്കുന്നതിനേക്കാൾ വിശേഷമായിത്തോന്നുന്നതല്ല.

ഇനി രണ്ടു കിളികളുടെയും പാട്ടിന്റെ രീതി നോക്കിയാലും വലിയ അന്തരം കാണാം. ഒന്ന് സരസവും, മധുരവും, ധാരാവാഹിയുമാണ്; മറ്റേതു ശുഷ്കവും പരുഷവും ക്ലിഷ്ടവുമാകുന്നു. പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെ പ്രാസാനുപ്രാസാദി ശബ്ദച്ചമത്കാരധോരണിയുടെയും നിർജ്ഝരീസഹചാരിയായ രചനാചാതുരിയുടെയും ഛായപോലും ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ ഒരിടത്തും കാണാനില്ല. സാധാരണ ഭാഷാകവികൾ അഴൊട്ടു, വിരവൊട്ടു, പരിചൊട്ടു മുതലായ പദങ്ങളെ പാദ

പൂരണത്തിനും പ്രാസത്തിനും വേണ്ടി പ്രയോഗിക്കാറുള്ളതുപോലെ ചാണക്യസൂത്രകാരൻ 'കനിവോടു' എന്ന പദത്തെ കനിവില്ലാതെ അസ്ഥാനത്തു പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതിനു കണക്കില്ല. പഞ്ചതന്ത്രം കിളിപ്പാട്ടിൽ നമ്പ്യാരുടെ തുള്ളലുകളിലുള്ളതുപോലെതന്നെ ഫലിതപ്രയോഗങ്ങൾ അവിടവിടെ കാണ്മാനുണ്ടു്. ചാക്യാർക്കൂത്തിൽ പുരുഷാർത്ഥംപറയുന്ന ഘട്ടത്തിൽ പ്രയോഗിക്കാറുള്ള രാജസേവകന്മാരുടെ കപടതന്ത്രങ്ങൾ മിക്കതും നമ്പ്യാർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ പലേടത്തും സന്ദർഭത്തിനു തക്കവണ്ണം പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ടു്. നമ്പ്യാർക്കു സഹജമായ ഈ വക ലോകാനുകരണങ്ങളൊന്നും ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ കാണ്മാൻപോലുമില്ല. നമ്പ്യാരുടെ കൃതികളിലെല്ലാം സാമാന്യമായും, പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ സവിശേഷമായും കാണുന്ന 'ചെണ്ടകൊട്ടിക്ക' 'കമ്പളിക്ക' 'ഉഝ്പമാക്കുക' മുതലായ ശൈലികളും 'വരത്തില്ല' 'ഗോക്കാട' 'കള്ളപ്പേനിതാക്കുവാ' 'വാശ്ശൂത്തും' ഇത്യാദി ദേശ്യഭാഷാപ്രയോഗങ്ങളും ചാണക്യസൂത്രത്തിലില്ല. എന്നാൽ ഭണ്ഡാരപ്പെട്ടിക്കു ഭണ്ഡാര'മഞ്ച' എന്നു് ഒന്നിലധികം സ്ഥലങ്ങളിൽ പ്രയോഗം കാണ്മാനുണ്ടു്. പെട്ടിക്കു 'മഞ്ച' എന്നുള്ള വ്യവഹാരം തൃശ്ശിവപേരൂർ മുതൽ വടക്കോട്ടുള്ള മദ്ധ്യകേരളപ്രദേശങ്ങളിലേ നടപ്പുള്ളുവെന്നു തോന്നുന്നു. ഇതുപോലെ വേറെയും രണ്ടുമൂന്നു തെളിവുകിട്ടാതെ സന്ദിഗ്ദ്ധമായ ഈ ഒരൊററത്തെളിവുകൊണ്ടു മാത്രം കവിതയേയോ കവിയുടെ ദേശത്തെയോ തീർച്ചപ്പെടുത്തുന്നതു കേവലം ന്യായ്യമായിരിക്കുന്നതല്ല. എങ്കിലും കുഞ്ചൻനമ്പ്യാരുടെ കൃതിയായിട്ടാണു ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടെങ്കിൽ ശരി ഇതല്ലെന്നു തീർച്ചയാക്കുവാൻ മുൻപറഞ്ഞ ന്യായങ്ങളും തെളിവുകളും പര്യാപ്തങ്ങളായിരിക്കുമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

ഇപ്പോൾ കിട്ടുന്ന ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ

പ്രതികൾ പല അച്ചുകൂടങ്ങളിൽ അച്ചടിച്ചവയാകയാൽ അവയുടെ ലിപിവിന്യാസത്തിൽ അന്യോന്യം ചില ഭേദങ്ങളുണ്ടു്. ചില വാക്യങ്ങൾക്കു അൎത്ഥം മനസ്സിലാവാൻ വൈഷമ്യം വരത്തക്കവണ്ണമുള്ള പാഠഭേദങ്ങൾതന്നെ ഇല്ലെന്നില്ല. ഈ വ്യാഖ്യാനമെഴുതുവാൻ എനിക്കു കിട്ടിയ പുസ്തകത്തിൽ ഇതുപോലെ ചില സംശയങ്ങൾ സംഭവിച്ചപ്പോൾ വേറെ അച്ചുകൂടങ്ങളിലടിച്ച ചില പുസ്തകങ്ങളെസ്സമ്പാദിച്ചു് ഒത്തുനോക്കിയപ്പോളാണു് ഈ വ്യത്യാസം വെളിപ്പെട്ടതു്. അതിനാൽ അച്ചിൽ പിഴയാണെന്നുറയ്ക്കാവുന്ന ചില സ്ഖലിതങ്ങളെ ഞാൻ തീൎത്തിട്ടുണ്ടു്. ഇതിലധികം ശുദ്ധമാക്കണമെങ്കിൽ ശുദ്ധിയും പഴക്കവുമുള്ള ചില കയ്യെഴുത്തുഗ്രന്ഥങ്ങൾ കിട്ടണം. അതിനു തരമില്ലാത്തതുകൊണ്ടു ആ ഭാഗം നിൎത്തിവക്കേണ്ടിവന്നു.

ഈ വ്യാഖ്യാനം വിദ്യാൎത്ഥികൾക്കുകൂടി ആവശ്യമായിരിക്കണമെന്നുദ്ദേശിച്ചു്, അന്വയിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ള വാക്യങ്ങളുടെ അന്വയക്രമവും, സമസ്തപദങ്ങളുടെ വിഗ്രഹവും സമാസവും ചില പദങ്ങൾക്കു പൎയ്യായങ്ങളും അഭിധാനങ്ങളും കൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്. നീതിശാസ്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ കാണിക്കേണ്ടുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽ അവയും കാണിച്ചിട്ടുണ്ടു്. വൃത്താലങ്കാരങ്ങളും വിട്ടുകളഞ്ഞിട്ടില്ല.

ശുഭമസ്തു.

കൊച്ചി ഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിറ്റി ആപ്പീസ്സ്, തൃശ്ശിവപേരൂർ. 1100 മീനം 22-ാംനു

കമ്മറ്റി പണ്ഡിതർ,
കെ. പരമേശ്വരമേനോൻ.

ചാണക്യസൂത്രം.

കിളിപ്പാട്ട്.

ഒന്നാംപാദം.

പാലൊത്തമൊഴിതൂകുംശാരികത്തരുണിനീ
ചാലേതന്നീടുംമധുസേവിച്ചാലസ്യംതീൎത്തു 1
കാലെത്താംമനമതിൽമോദത്തെവളൎത്തുവാൻ
കാലത്തെക്കളയാതെചൊല്ലുകവിശേഷങ്ങൾ 2
ദൂരത്തുനിന്നുപറന്നിങ്ങുപോരുന്നനേരം
ചാരത്തുകണ്ടവിശേഷങ്ങൾനീപറയേണം 3
മോദത്തോടതുനേരംനല്ലപൈങ്കിളിപ്പെണ്ണും
ഖേദത്തെക്കളഞ്ഞുചൊല്ലീടിനാൾതെളിവോടെ:— 4
ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യമില്ലചൊല്ലുവാൻനിക്കേതും
ബുദ്ധിയുണ്ടെന്നാകിലേവാക്കുകൾഫലിച്ചീടൂ 5
ശക്തിയാകുന്നതെല്ലാംബുദ്ധിയെന്നറിഞ്ഞാലും
ബുദ്ധിതാനൊന്നുതന്നെസൎവ്വവുംജയിക്കുന്നു 6
ബുദ്ധിയുള്ളവർകൾക്കസാദ്ധ്യമല്ലാതെയൊന്നും
ഇത്രിലോകത്തിങ്കലില്ലെന്നുനിൎണ്ണയമല്ലോ. 7
ഉത്തമനായുള്ളൊരുചാണക്യമഹീസുരൻ
ബുദ്ധിയാകുന്നശക്തികൊണ്ടുചെയ്തവസ്ഥകൾ 8
ഓൎത്തുകാണുമ്പോൾചണകാത്മജപ്രയോഗങ്ങൾ
എത്രയുംചിത്രമത്രെയെന്നതേപറയാവൂ. 9
ഇങ്ങിനെകിളിമകൾചൊന്നതുകേട്ടനേരം
തിങ്ങിനമോദത്തോടേചൊല്ലിനാരെല്ലാവരും 10
എങ്കിലോശുകകുലമാലികേപറകെടോ!
മംഗലനായുള്ളൊരുചാണക്യൻതന്റെകഥ. 11
എന്നതുകേട്ടുകിളിപ്പൈതലുംകനിവോടെ
വന്ദിച്ചുഗണനാഥൻതന്നെയുംവാണിയേയും 12

തന്നുടെ ഗുരുനാഥന്മാരെയും വന്ദിച്ചഥ
ധന്യശീലയാമവൾ മെല്ലവേ ചൊല്ലീടിനാൾ:— 13
ഇക്കഥ തന്നിലുള്ള നീതികൾ കേൾക്കുന്നേരം
ചൊൽക്കൊണ്ടു നയജ്ഞന്മാരേറ്റവുമാനന്ദിക്കും 14
ആദരവോടു പറഞ്ഞിടുവനെങ്കിൽ കഥ
മോദമാർന്നെല്ലാവരും കേട്ടുകൊൾകയും വേണം:— 15
എങ്കിലോ മന്ദാകിനി തന്നുടെ തീരത്തിങ്കൽ
തുംഗമായൊരു പുരം പാടലിപുത്രമെന്നു 16
ചൊല്പൊങ്ങും നൃപതികൾക്കിരിപ്പാനായുണ്ടായി
തൽപുരം പുഷ്പപുരമെന്നു ചൊല്ലുന്നു ജനം 17
ചെങ്കതിരവനെന്നപോലെയപ്പുരത്തിങ്കൽ
തിങ്കൾതൻ കുലജാതനാകിയ നന്ദനൃപൻ 18
സങ്കടഹീനമധിവസിച്ചു മഹീതലം
മംഗലകീർത്ത്യാ പരിപാലിച്ചുവാണീടിനാൻ 19
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെന്നുമുണ്ടവനൊരു നാമം
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിപ്രദനെത്രയും മഹാവീരൻ 20
രാക്ഷസനെന്നു പേരായുണ്ടവനൊരു മന്ത്രി
രാക്ഷസനല്ലമുറ്റും രക്ഷത പെരുതല്ലോ 21
നന്ദനാം മഹീപതി തന്നുടെ പത്നികളായ്
സുന്ദരാംഗികളായിരണ്ടുപേരുണ്ടായ്‌വന്നു 22
പേരതിലൊരുത്തിക്കു ചൊല്ലെഴും സുനന്ദയെ-
ന്നാരോമൽ മറ്റേവൾക്കു പേരതു മുരയെന്നും 23
ഭദ്രയാം സുനന്ദ താൻ ക്ഷത്രിയപുത്രി തന്നെ
ശൂദ്രവംശത്തിലുള്ള സുന്ദരി മുരയല്ലോ 24
നന്ദനന്മാരുണ്ടായീലെന്നതു നിരൂപിച്ചാ-
നന്ദമുണ്ടായീല ഭൂപതി തനിക്കുള്ളിൽ 25
എന്തൊരു കഴിവുള്ളു സന്തതിയുണ്ടാവാനെ-
ന്നന്തരാ വലഞ്ഞിട്ടും ചിന്തയോടിരിക്കുമ്പോൾ 26
എത്രയും തപോബലമുള്ളൊരു മഹാമുനി
തത്ര വന്നിതു നന്ദഭൂപതി തന്നെക്കാണ്മാൻ 27

അർക്കസമനായവിപ്രനെക്കണ്ടുനൃപൻ
അർഘ്യപാദ്യാദികളെക്കൊണ്ടുപൂജിച്ചീടിനാൻ 28
ആമുനിപാദംകഴുകിച്ചനീർകോരിത്തന്റെ
ഭാമിനിമാരെത്തളിച്ചീടിനാൻഭക്തിയോടേ 29
അന്നേരമൊരുതുള്ളിവെള്ളംപോയ്തെറിച്ചിതു
കന്നൽനേർമിഴിമുരതന്നുടെദേഹത്തിന്മേൽ 30
ഒമ്പതുതുള്ളിസുനന്ദാഖ്യതൻമേലുംവീണു
കമ്പിതശരീരയായ്‌വന്നിതന്നേരമവൾ 31
ഭക്തികൈക്കൊണ്ടുധരിച്ചീടിനാൾമുരതാനും
ഭക്തിയെന്നിയെധരിച്ചീടിനാൾമറ്റവളും 32
ഭൂമിപാലകൻതന്റെഭാര്യമാരുടെഭാവം
ആമുനികണ്ടങ്ങറിഞ്ഞുള്ളത്തിലതുനേരം 33
ഭദ്രയാംമുരതന്നിലെത്രയുംമോദംപൂണ്ടാൻ
ക്ഷുദ്രയാംമറ്റവളിൽക്രോധവുംതേടീടിനാൻ 34
പിന്നെയത്തപോനിധിവന്നകാര്യത്താലുടൻ
മന്നവൻതന്നെക്കണ്ടുപറഞ്ഞുപോയീടിനാൻ 35
തൽക്കാലംതന്വംഗിയായുള്ളൊരുമുരതന്നിൽ
ഉൾക്കാമ്പിൽതെളിവോടുഗർഭവുമുണ്ടായ്‌വന്നു 36
പത്തുമാസവുംതികഞ്ഞുത്തമാംഗിയാമവൾ
ഉത്തമനായുള്ളൊരുപുത്രനെപ്പെറ്റാളല്ലോ 37
വീര്യവാനായുള്ളൊരുപുത്രനെമഹീപതി
മൌര്യനെന്നൊരുപേരുമിട്ടിതുസന്തോഷത്താൽ 38
പുത്രനെവേണ്ടുംകർമ്മമൊക്കവെകഴിച്ചവൻ
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുമഭ്യസിപ്പിച്ചീടിനാൻ 39
വീര്യവുംവിനയവുംനയവുമേറിവന്നു
വീരനാമവനനുദിനമെന്നറിഞ്ഞാലും 40
ശൂരതയേറുന്നൊരുമൌര്യനെക്കണ്ടുനൃപൻ
ഏറിനമോദംപൂണ്ടങ്ങിരിക്കുംകാലത്തിങ്കൽ 41
നാരിമാർകുലരത്നമാകിയസുനന്ദയ്ക്കും
ഏറിനമോദത്തോടെഗർഭവുമുണ്ടായല്ലോ 42

പ്രേമമോടെക്കൊണ്ടു ചിലരക്ഷകൾ ചെയ്തീടിനാൻ
മേദിനീപതിയുടെ പത്നിക്കു നിരന്തരം 43
മാസവും പത്തുതികഞ്ഞീടിനോരനന്തരം
മാംസപിണ്ഡത്തെ പ്രസവിച്ചിതു സുനന്ദയും 44
മന്നവനതു കണ്ടു ദുഃഖമുണ്ടായ നേരം
തിണ്ണമൊരശരീരിവാക്കതു കേൾക്കായ്വന്നു 45
"ഭൂപതികുലമണിദീപമേ! മനക്കാമ്പിൽ
താപമുണ്ടായീടരുതൊമ്പതു സുതരുണ്ടാം" 46
വാക്കതു കേട്ടനേരത്തിങ്കലും നൃപനുള്ളിൽ
ദുഃഖമുണ്ടായതേതും പോയതുമില്ല താനും 47
രൂക്ഷമാനസനായ രാക്ഷസനതുനേരം
കാൽക്ഷണം നിരൂപിച്ചിട്ടിങ്ങിനെ തോന്നിബലാൽ 48
ഒമ്പതുഖണ്ഡിച്ചുടൻ മാംസപിണ്ഡത്തെ തൈല-
കുംഭങ്ങളുടെയകത്താക്കി രക്ഷിച്ചീടിനാൻ 49
കാലവും കുറഞ്ഞൊന്നു ചെന്നപ്പോളൊരിക്കലേ
തൈലകുംഭങ്ങളുടഞ്ഞുണ്ടായി കുമാരന്മാർ 50
ജാതകർമ്മാദികളും ചെയ്തിതു നരപതി
ജാതകൌതുകം വളർന്നീടിനാരവർകളും 51
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളും ശിക്ഷിച്ചു പഠിച്ചവർ
ശത്രുസംഹാരത്തിന്നു ശക്തരായ്വന്നീടിനാർ 52
യൌവനം വന്നു പരിപൂർണ്ണമായ് ചമഞ്ഞതി-
ഗർവ്വിതന്മാരായുള്ള പുത്രരെക്കണ്ടു നൃപൻ 53
മന്ത്രികളെയും നിജപുത്രന്മാരെയും വിളി-
ച്ചന്തികേ വരുത്തിക്കൊണ്ടീവണ്ണമുരചെയ്താൻ 54
"ഒമ്പതുതനയന്മാരുണ്ടല്ലോ പുനരിനി-
ക്കൊമ്പതിലൊരുവനെ ഭൂപതിയാക്കിവെച്ചു 55
കാനനം പുക്കു തപം ചെയ്തുകൊണ്ടനുദിനം
ഊനമെന്നിയേ ഗതി വരുത്തീടുകവേണം 56
ഒമ്പതുപേരിലാരെ വേണ്ടുവെന്നുള്ളതിനി
കമ്പമെന്നിയേ നിരൂപിച്ചു ചൊല്ലേണം നിങ്ങൾ 57

മൌൎയ്യനെസ്സേനാപതിയാക്കിവെക്കണംതാനും
ശൌൎയ്യമുണ്ടവനതുഭരിപ്പാൻപാത്രമല്ലൊ" 58
നന്ദഭൂപതിതന്റെവാക്കതുകേട്ടനേരം
അന്തരാനിരൂപിച്ചുമൌൎയ്യനുംപലതരം 59
എന്തൊരുകഷ്ടംതാതൻദാസ്യകൎമ്മത്തിന്നൊരു
ചിന്തചെയ്യാതെകല്പിച്ചീടുവാൻമൂലമെന്നെ 60
സ്നേഹമില്ലായ്കതന്നെകേവലംനിരൂപിച്ചാൽ
മോഹമിന്നധികമായില്ലെനിക്കൊന്നുകൊണ്ടും 61
ശ്രേഷ്ഠത്വമിനിക്കില്ലെന്നാകിലുംനിരൂപിച്ചാൽ
ജ്യേഷ്ഠനായുള്ള പുത്രൻഞാനെന്നുവരുമല്ലൊ 62
ദാസ്യമായുള്ള കൎമ്മമോൎത്തുകാണുന്നനേരം
ഹാസ്യമാസ്പദമതിനില്ലസംശയമേതും 63
രാജത്വംകിട്ടീടുവാനാഗ്രഹമിനിക്കില്ല
നീചത്വംമമജാതിക്കുണ്ടെന്നുസിദ്ധമല്ലൊ 64
ദാസത്വമനുഭവിച്ചീടുവാനൊരുനാളും
ദോഷത്വമില്ലനൃപബീജത്വമുണ്ടാകയാൽ 65
നാട്ടിലെങ്ങാനുമൊരുദേശമെങ്കിലുംമമ
പാട്ടിലാക്കേണമെന്നുതാതനുതോന്നീലല്ലൊ 66
ഇന്നിതുനിരൂപിച്ചാലൊന്നുതോന്നുന്നുതാനും
മന്നവൻതനിക്കിതുതോന്നിയതല്ലന്യൂനം 67
പുത്രരോമന്ത്രികളോചെന്നിതുചൊല്ലീടിനാർ
ധാത്രീപാലകൻതന്നോടില്ലസംശയമേതും 68
ഇക്കുസൃതിക്കുപുനരൊന്നുഞാൻചെയ്തീടുവൻ
ഇക്കുമാരന്മാർതമ്മിൽപിണക്കമുണ്ടാക്കുവൻ 69
ഈവണ്ണംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചിട്ടവൻതാനും
ഭൂപതിവീരൻതന്നോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 70
"എന്തിനുപലതരംചിന്തചെയ്യുന്നുതാതൻ
അന്തരംകൂടാതെകണ്ടൊമ്പതിലൊരുവനെ 71
ചന്തമോടരചനായ്വാഴിച്ചുമറ്റുള്ളോരെ
സന്തതമവനുടെഭൃത്യരായ്വെച്ചീടണം" 72

മന്നവനതുകേട്ടുചൊല്ലിനാനവനോടു
"ചൊന്നതുനന്നല്ലനീവൈഷമ്യമുണ്ടായ്വരും" 73
നക്രനാസാഖ്യനാകുംമന്ത്രിതാനതുനേരം
ശുക്രനുതുല്യനവൻമന്നവനോടുചൊന്നാൻ 74
"നന്ദരാജ്യത്തെപകുത്തൊമ്പതായ്വിഭാഗിച്ചു
നന്ദനന്മാൎക്കുകൊടുത്തീടുകമഹീപതേ!" 75
അപ്പൊഴുത്തരംചെയ്താൻമൌൎയ്യൻ"മെന്നാലിപ്പോൾ
ഇപ്പുരംസ്വൎഗ്ഗതുല്യംപുത്രരിലാക്കവേണ്ടു?" 76
ഇത്തരംമുരാസുതൻവാക്കുകൾകേട്ടനേരം
ചിത്തതാരിങ്കലിത്ഥംചിന്തിച്ചുരാക്ഷസനും 77
എന്തൊരുകഷ്ടംവൃഷലീസുതനാകുമിവൻ
അന്തരമിതുകൊണ്ടുരാജപുത്രന്മാർതമ്മിൽ 78
ദ്വേഷമുണ്ടാകുമതിനില്ലസംശയമേതും
ദോഷമോസാപത്ന്യത്തെപ്പോലെമറ്റൊന്നുമില്ല 79
ഞാനിഹജീവിച്ചിരുന്നീടിനകാലത്തിങ്കൽ
ന്യൂനമിദ്ദാസീപുത്രനായീടുമിവനുടെ 80
ശൗൎയ്യങ്ങൾഫലിക്കയില്ലെന്നുകല്പിച്ചിട്ടതി
രുഷ്ടനായക്കുമാരന്മാരോടുചൊന്നാനേവം:— 81
"നല്ലതുചൊല്ലീടുവൻനിങ്ങളോടിനിഞാനും
വല്ലതുമച്ഛൻപറഞ്ഞാലതുകേട്ടീടണം 82
ചൊല്ലെഴുംപുഷ്പപുരമാകുമിപ്പുരത്തിനു
തുല്യമായെട്ടുപുരംതീൎപ്പിച്ചുതരുവൻഞാൻ 83
മറ്റുള്ളപദാൎത്ഥങ്ങളൊക്കവേവിഭാഗിച്ചു
കുറ്റമെന്നിയേതരുംഭൂപതിനിങ്ങൾക്കെല്ലാം 84
ഓരോരോവ്യവസ്ഥകൾവരുത്തേണ്ടതിന്നിനി
പാരാതെപരീക്ഷകൾചെയ്തുകൊള്ളുകയുമാം 85
ഈശ്വരപരീക്ഷകൾചെയ്തതിൽവരുംവണ്ണം
ഈശ്വരഭാവമനുഭവിക്കെന്നതേയുള്ളൂ." 86
ഇത്തരംമന്ത്രീന്ദ്രനാംരാക്ഷസൻപറഞ്ഞപ്പോൾ
ഉത്തരംമന്ദസ്മിതംചെയ്തുചൊല്ലിനാൻമൌൎയ്യൻ 87

"ഇപ്പുരംപോലെചമച്ചീടുവാനൊരുത്തൎക്കും
ചിത്തത്തിൽനിരൂപിച്ചാലാവതുമില്ലയല്ലൊ 88
പാകശാസനൻതൻെറരാജധാനിയുമിതി-
ന്നേകദേശവുമില്ലപാൎത്തുകാണുന്നനേരം 89
ഇന്നിതുപോലെചമച്ചീടുവാൻതോന്നുന്നതി-
നൊന്നുമേപറയാവതല്ലല്ലോനിരൂപിച്ചാൽ." 90
അപ്പൊഴതുകേട്ടുചൊല്ലിനാർകുമാരന്മാർ
"ഇപ്പുരമിനിക്കല്ലെന്നാകിൽഞാൻവനംപുക്കു 91
കെല്പോടുതപംചെയ്തുകാനനത്തീന്നുതന്നെ
ശില്പമായ്ഗതിവരുത്തീടുവനെന്നാരവർ" 92
"എങ്കിലോരാജ്യത്തിങ്കൽപുത്രന്മാരെല്ലാരെയും
സങ്കടംവരാതെവാഴിക്കെന്നാൻമുരാസുതൻ" 93
അന്നേരമുരചെയ്തുനന്ദഭൂപതിതാനും
"അന്യോന്യമുപേക്ഷയുണ്ടായ്വരുമതുചെയ്താൽ 94
മന്നിടമിതുബഹുനായകമാകുന്നേരം
എന്നുമിപ്രജകൾക്കുസൌഖ്യവുമുണ്ടായ്വരാ 95
ഓരോരോസംവത്സരമോരോരോതനയന്മാർ
പാരാതെരാജ്യംരക്ഷിച്ചീടുകനല്ലനൂനം 96
അല്ലായ്കിൽകലഹമുണ്ടായ്വരുംതമ്മിൽപ്പിന്നെ
വല്ലതുംചൊല്ലിമൂഢരെന്നതോൎദ്ധമല്ലൊ" 97
മാനവവീരൻതൻെറവാക്കതുകേട്ടനേരം
മാനസംതെളിഞ്ഞിതുമന്ത്രികൾക്കെല്ലാവൎക്കും 98
"മുമ്പിനാൽനാടുരക്ഷിച്ചീടുവാൻതുടങ്ങുന്ന-
തൊമ്പതുപേരിലാരുവേണ്ടതെ"ന്നപ്പോൾമൌൎയ്യൻ 99
രാജപുത്രന്മാരപ്പോൾചൊല്ലിനാരൊരുപോലെ
"രാജത്വംമുമ്പിലിനിക്കല്ലെങ്കിൽപോയീടുവൻ" 100
ഇങ്ങിനെമൌൎയ്യൻതൻെറവാക്കുകേട്ടവർകളും
തിങ്ങിനലോഭംകൊണ്ടുപേപറയുന്നനേരം 101
എത്രയുംകഷ്ടമിതെന്നോൎത്തുവിനയത്തോടേ
ശക്തനാംരാക്ഷസനവരോടുരചെയ്താൻ 102

"അന്ധനാമിവൻപറയുന്നതുകേട്ടുനിങ്ങൾ
അന്ധകാരങ്ങളോന്നുംചിന്തചെയ്യാതെകണ്ടു 103
ബന്ധുവായുള്ളജനംചൊന്നതുകേട്ടുതന്നെ
സന്തതംപരിപാലിച്ചീടുകരാജ്യമിപ്പോൾ 104
അച്ഛനെന്തഭിമതമായതെന്നറിഞ്ഞുകൊ-
ണ്ടിച്ഛയോടതുതന്നെചെയ്കിലേമതിവരു" 105
രാക്ഷസനായമന്ത്രിസത്തമൻപലതരം
ശിക്ഷിച്ചീവണ്ണംപറഞ്ഞീടിനോരനന്തരം 106
മന്ദമാനസന്മാരായ്മേവീടുന്നൊരുനവ-
നന്ദനന്മാരുമനുവദിച്ചാർപണിപ്പെട്ടു് 107
നന്ദഭൂപതിതാനുംപ്രീതിപൂണ്ടനന്തരം
നന്ദനന്മാരെയഭിഷേകവുംചെയ്യിപ്പിച്ചു 108
ഭൂചക്രമെല്ലാംനവനായകമാക്കിവെച്ചു
രാജത്വംതനയന്മാർക്കാക്കിനാൻകനിവോടെ 109
ചേണാന്നപടമരിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
സേനാധിപതിയാക്കിവെച്ചിതുമൌര്യൻതന്നെ 110
നന്ദനന്മാരെത്തമ്മിൽഭേദിപ്പിച്ചീടുമെന്നു
നന്ദഭൂപതിമുരാപുത്രനെശ്ശങ്കിക്കയാൽ 111
മന്ത്രികളായീടുന്നരാക്ഷസാദികളെയും
മന്ത്രനിശ്ചയത്തിങ്കലാക്കിനാൻവഴിപോലെ 112
രാജ്യഭാരമത്തപുത്രന്മാരിലങ്ങാക്കിക്കൊണ്ടു
പ്രാജ്യകീർത്തിയാംനൃപൻകാനനത്തിന്നുപോവാൻ 113
കല്പിച്ചുപുറപ്പെട്ടനേരത്തുപൌരജനം
അർത്ഥിച്ചുമൂലമിരുന്നീടനാൻപുരത്തിങ്കൽ 114
നാടതുപാർത്താൽബഹുനായകമെന്നാകിലും
കേടതിനുണ്ടായില്ലമന്ത്രികൾവൈഭവത്താൽ 115
മൌര്യനമതുകാലംപുത്രന്മാരൊരുപോലെ
വീര്യവാന്മാരായൊരുനൂറുപേരുണ്ടായ്വന്നു 116
പുത്രന്മാരെല്ലാവർക്കുംപ്രീതിപൂണ്ടവൻതാനും
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുംശിക്ഷിച്ചുപഠിപ്പിച്ചാൻ 117

ചൊല്പേറുംമുരാസുതൻതന്നുടെപുത്രന്മാരിൽ
ഉള്ളതിലനുജനചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നല്ലൊ 118
നാമമാകുന്നുഗുണോൽക്കൃഷ്ടമോർക്കുന്നനേരം
ത്തുമയോടെല്ലാവർക്കുംജ്യേഷ്ഠനായുരുമല്ലൊ 119
നാട്ടിലുള്ളവർകളോടേററവുംചേർന്നുകൊണ്ടു
പാട്ടിലാക്കിനാനവൻഭൂമിയേയനുദിനം 120
ഓരോരോസംവത്സരംകഴിയുംനേരത്തിങ്കൽ
പാരാതെരാജത്വത്തിന്നന്തരംവരികയാൽ 121
ഭൂമിയെരക്ഷിപ്പതിനൊട്ടുമേനിരൂപിച്ചാൽ
ഭൂമിപാലകന്മാർക്കുശക്തിയുമില്ലാതയായ് 122
സേനാധിപത്യത്തിന്നനിത്യത്വമുണ്ടാകയാൽ
മാനാദിഗുണമുള്ള പുത്രസമ്പത്തികൊണ്ടും 123
കൌശലംനീതികളിലേറെയുള്ളതുകൊണ്ടും
ആശയത്തിന്നനല്പശുദ്ധിയുണ്ടാകകൊണ്ടും 124
ഒക്കവേനന്ദരാജ്യമോർത്തുകാണുന്നനേരം
മിക്കതുംമൌര്യൻതന്റെവശത്തായ് ചമഞ്ഞുതേ 125

അക്കാലംനൃപന്മാർക്കുംരാക്ഷസാദികൾക്കുമ-
ങ്ങുൾക്കാമ്പിലതുകണ്ടുസഹിയാഞ്ഞതുമൂലം 126
ഗാഢമത്സരംകൊണ്ടുമോഹിതന്മാരാമവർ
ഗൂഢമായ്ത്തമ്മിൽനിരൂപിച്ചിതുപലതരം 127
“എന്തൊരുകഷ്ടംനിരൂപിച്ചുകാണുന്നനേരം
സന്തതംനമുക്കനുഭവിപ്പാനുള്ള ഭൂമി 128
ജാരനുവശയാകുംവാരനാരിയെപ്പോലെ
മൌര്യനുവശയായതെത്രയുംലജ്ജാകരം 129
പാർത്ഥിവരായുംചിലർമന്ത്രികളായുംചിലർ
പൃഥ്വിയെപ്പരിപാലിച്ചിരിക്കുംകാലത്തിങ്കൽ 130
ഭൃത്യനുവശമായിവന്നിതുരാജ്യമെന്ന-
തെത്രയുംനാണക്കേടാമെന്നതേപറയാവൂ 131
പണ്ടിവൻവിദ്വേഷത്തെസ്സൂചിപ്പിച്ചതുനേരം
ക്ഷുദ്രന്മാരായനമുക്കേതുമേതിരിഞ്ഞില 132

ശത്രുവാസ്സുരുമിവൻനമുക്കുനിരൂപിച്ചാൽ
പുത്രപൌത്രാദികളുംവൎദ്ധിച്ചിതവനിപ്പോൾ 133
ഇന്നിവൻതന്നെക്കൊലചെയ്കിലെന്നാകിൽപ്പിന്നെ
നിൎണ്ണയംനമ്മെക്കൊലചെയ്യുമെന്നറിഞ്ഞാലും 134
ലോകരഞ്ജനവന്നമൌൎയ്യനോടേല്ക്കുന്നേരം
ആകവേനശിക്കുംനാമില്ലസംശയമേതും 135
രണ്ടുമൂന്നമാത്യരുംഭൂമിപാലകന്മാരും
ഉണ്ടൊരുപുറംപടക്കെന്നുവന്നിട്ടുമല്ലോ 136
എന്നതുകൊണ്ടുചതിചെയ്തുകൊല്ലുകേയുള്ളു
തിണ്ണമാസ്സൂണമതുവൈകരുതിനിയേതും" 137
എന്നുകല്പിച്ചുരാക്ഷസാദികൾചെന്നുഭൂമി
തന്നിലങ്ങൊരുമന്ത്രമണ്ഡപമതുംതീൎത്താർ 138
ദീൎഘമായ്ക്കൂട്ടതായിപാതാളംപ്പോലെയതിൻ
മാൎഗ്ഗമാകുന്നിതകംവിസ്താരംപെരുതല്ലോ 139
ഭൂമിയിൽകുഴിച്ചുള്ളിൽപട്ടുത്തുകെട്ടിനന്നായ്
ഭൂമയിൽപണിതീൎത്താരെന്നതേപറയേണ്ടു 140
മന്ത്രമണ്ഡപമതിൽമന്ത്രികളോട്ടുംകൂടി
മന്ത്രവുംതുടങ്ങിനാർസന്തതമവർകളും. 141
മൌൎയ്യനുംപുത്രന്മാരുംമന്ത്രികൾനൃപന്മാരും
കാൎയ്യങ്ങൾനിരൂപിച്ചുപോരുന്നകാലത്തിങ്കൽ 142
ഏകദാമൌൎയ്യൻതന്റെമന്ദിരമകംപൂകീ-
ട്ടേകനായൊരുപുമാനവനോടുരചെയ്താൻ 143
"മന്ത്രമണ്ഡപത്തിങ്കൽമന്നവരെല്ലാവരും
മന്ത്രികളോട്ടുംകൂടികാൎയ്യത്തെവിചാരിപ്പാൻ 144
നിന്നുടെവരവുംപാൎത്തിരിക്കുന്നവർകളും
തിണ്ണംനീസുതരോടുംപോരികവൈകിടാതെ" 145
എന്നതുകേട്ടുമൌൎയ്യൻസംഭ്രമത്തോടുംകൂടി
തന്നുടെതനയരുമായുടനപുറപ്പെട്ടാൻ 146
ചെന്നവർനിത്യമതിലിറങ്ങുന്നതുപോലെ
മന്നവരുണ്ടെന്നോൎത്തിട്ടിറങ്ങീടിനാരല്ലോ 147

കഷ്ടമന്നേരംഗുഹാപൃഷ്ഠമങ്ങടച്ചിതു
നിഷ്ഠുരന്മാരാമവർപാഷാണങ്ങളെക്കൊണ്ടു് 148

പോക്കാമോവരുവാനുള്ളാപത്തുനിരൂപിച്ചാൽ
നീക്കാമോവിധിയുടെകല്പിതംശിവശിവ! 149

ഇങ്ങിനെഗുഹാമാർഗ്ഗമടച്ചുകണ്ടനേരം
തിങ്ങിനതാപത്തോടേമൌര്യനാപുത്രന്മാരും 150

ചെന്നുടൻഗുഹോദരംപുക്കതുനേരമതിൽ
മന്നവരാരുമില്ലമന്ത്രികളാരുമില്ല 151

അത്രയുമല്ലചിലവദ്ധ്യചിഹ്നങ്ങളുണ്ടു
തത്രവെച്ചിരിക്കുന്നുഎന്തതെന്നുരചെയ്യാം 152

ഭോജനംകൊണ്ടുപരിപൂർണ്ണമായിരിക്കുന്ന
ഭാജനംനൂറുണ്ടതിൽകാണ്മാനെന്നറിഞ്ഞാലും 153

പ്രത്യേകമോരോവിളക്കുണ്ടതിൽകൊളുത്തിവെ-
ച്ചത്യന്തമെരിഞ്ഞുകത്തീടുന്നുദീപങ്ങളും 154

ചൊല്ലുവാനരുതേതുംപിന്നെയുള്ളവസ്ഥകൾ
കൊല്ലുവാനുള്ളാചാരമിങ്ങിനെയാകുന്നുപോൽ 155

ഇങ്ങിനെകണ്ടനേരമുള്ളസങ്കടമവ-
ർക്കിങ്ങിനെപറയുന്നുകണ്ണുനീർതൂകിത്തൂകി 156

തങ്ങളിലോരോതരംചിന്തിച്ചുപറകയും
തിങ്ങിനശോകത്തോടേതങ്ങളിൽതഴുകയും 157

“ദുഷ്ടരാമമാത്യരുംഭൂമിപാലകന്മാരും
കഷ്ടമാംവണ്ണംനമ്മെച്ചതിച്ചാരയ്യോപാപം 158

ഏതുമേഅവകാശമില്ലിതുചെയ്തീടുവാൻ
ഏതുമൊന്നവരോടുചെയ്കതുമില്ലല്ലോനാം 159

വല്ലതുംപ്രവൃത്തിച്ചുദിവസാകഴിപ്പാനാ-
യുള്ളതിനല്ലാതെകണ്ടൊന്നിനുംപോയീലല്ലോ 160

മണ്ഡപമവനിയിൽകുഴിച്ചുസൃഷ്ടിച്ചതും
ചണ്ഡരാമവരുടെമന്ത്രയോഗവുംപിന്നെ 161

വന്നുനമ്മോടുപറഞ്ഞീടിനപുരുഷനും
ദുർന്നയമിതൊക്കവേയെന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോനാം 162

ഇഷ്ടമല്ലാഞ്ഞാലിതഖം ചതിച്ചുകൊല്ലേണമോ
സ്രഷ്ട്രകല്പിതംതടുക്കാവതുമല്ലപാർത്താൽ 163
എന്തിനിവേണ്ടതെന്നുധൈര്യമാലംബിച്ചുനാം
ചിന്തചെയ്യുണ"മെന്നുചൊല്ലിനാൻമൌൎയ്യസുതൻ 164
പിന്നെയുംക്ഷണമാത്രംമാനസേനിരൂപിച്ചി-
ട്ടൊന്നുരചെയ്യാനവൻനന്ദനന്മാരെനോക്കി 165
"ഒന്നുമേനിരൂപിച്ചാലാവതല്ലാതെയുള്ള
ദുർന്നയമേറുമവർചെയ്യുസങ്കടത്തിങ്കൽ 166
ഈശ്വരമതമെന്തെന്നറിഞ്ഞുകൂടായ്കയാൽ
വിശ്വസിച്ചെല്ലാവരുംകേൾക്കേണമെന്റെവാക്യം 167
ഭോജനമിതുതന്നെക്കൂട്ടിയങ്ങൊരുമിച്ചു
ഭാജനമൊന്നിലാക്കിസ്സൂക്ഷിച്ചുവഴിപോലെ 168
ദീപവുമൊന്നുകഴിച്ചെല്ലാക്കവേകെട്ടത്തിതിൽ
ജീവിതംധരിച്ചിരുന്നീടേണമൊരുവൻതാൻ 169
നൂറുപേൎക്കുണ്മാനായിവിളമ്പിക്കിടക്കുന്ന
ചോറൊട്ടുങ്ങിടുംമുമ്പേദൈവത്തിൻനിയോഗത്താൽ 170
നിൎഗ്ഗമിപ്പതിന്നൊരുകഴിവുണ്ടാകിൽശ്ശത്രു-
വൎഗ്ഗത്തെയൊടുക്കുവാൻയത്നവുംചെയ്തീടേണം" 171
ഇങ്ങിനെതാതൻചൊന്നവാക്കുകേട്ടവർകളും
ഇങ്ങിനെമററുള്ളവർമരിക്കുന്നതുംകണ്ടു 172
വന്നസങ്കടമൊക്കെസ്സഹിച്ചങ്ങിരിപ്പാനും
പിന്നേയപ്രതിക്രിയചെയ്യാനുമശക്തരായ് 173
ഒന്നുമേമിണ്ടാതെകണ്ടിരുന്നാരവർകളും
അന്നേരമെല്ലാവൎക്കുംതമ്പിയായ്മേവീടിന 174
ചന്ദ്രനുസമനാകുംചന്ദ്രഗുപ്തനായുള്ള
നന്ദനൻതന്നെത്താതൻനോക്കിനാൻദുഃഖത്തോടേ 175
ബാലനാമവനപ്പോൾധീരനായുരചെയ്താൻ
"മാലകതാരിൽതാതനേതുമുണ്ടാകവേണ്ടാ 176
താതനിന്നുരചെയ്തവണ്ണംഞാൻചെയ്തീടുവൻ
ഏതുമില്ലതിനൊരുസംശയമറിഞ്ഞാലും 177

ജീവിതംധരിച്ചതിചിരിക്കുന്നതുമുണ്ടു
പോവതിനൊരുകഴിവുണ്ടാകിൽപ്രതിക്രിയ 178
ധീരതയോടുചെയ്തീടുന്നതുമുണ്ടുപിന്നെ
പാരിതുപരിപാലിച്ചിരിക്കുന്നതുമുണ്ടു" 179
ധൃഷ്ടനാംചന്ദ്രഗുപ്തനിത്തരംപറഞ്ഞപ്പോൾ
തുഷ്ടരായ്ജ്യേഷ്ഠന്മാരുമഷ്ടനമൊരുപോലെ 180
ബാലനെയെല്ലാവരുംഗാഢമായ്ത്തഴുകിക്കൊ-
ണ്ടാലുന്നനേത്രജലംകൊണ്ടവരവൻതന്റെ 181
മൌലിയിലഭിഷേകംചെയ്തുടനെല്ലാവരും
മേളമോടവൻതനിക്കാശിയുംചൊല്ലീടിനാർ 182
"ബാല!നീചിരകാലംജീവിക്കരിപുക്കളെ
തോലാതെജയിക്കായിവരികവിശേഷിച്ചും 183
ആരുമേസഹായമുണ്ടായീലെന്നിരിക്കിലും
വൈരിവർഗ്ഗത്തെയൊടുക്കീടുംനീമഹാമതേ" 184
ധീരതകൈക്കൊണ്ടൊരുചന്ദ്രഗുപ്തനുംപിന്നെ
ചോറുണ്ടങ്ങതിലിരുന്നീടിനോരനന്തരം 185
മറ്റേവർചിലദിവസങ്ങൾപോയൊരുശേഷം
തെറ്റെന്നുമരിച്ചിതുഭക്ഷണമില്ലായ്കയാൽ 186
മൌര്യനെസ്സുതരോടുംകൂടവേചതിച്ചുടൻ
ഘോരമാംവണ്ണംകൊലചെയ്തവൃത്താന്തംകേട്ടു 187
നാട്ടിലുള്ളവരെല്ലാംരാജഭീതിയാലുഴ-
ന്നൊട്ടൊട്ടുകരഞ്ഞിതുസങ്കടമുണ്ടാകയാൽ 188
നന്ദഭൂപാലന്മാരെയൊഴിച്ചുള്ളവർക്കൊരാ-
നന്ദമുണ്ടായീലല്ലോമൌര്യനാശത്താലഹോ. 189

അങ്ങിനെമൂന്നുമാസംകഴിഞ്ഞോരനന്തരം
വംഗദേശാധിപതിയാകിയനരാധിപൻ 190
ഘോരനായൊരുസിംഹവീരനെക്കൂട്ടിലിട്ടി-
ട്ടാത്തഗർവ്വംചിലരെക്കൊണ്ടെടുപ്പിച്ചു 191
പാടലീപുത്രപുരത്തിങ്കലേക്കയച്ചിതു
പാടവമേറേയുള്ളവംഗദേശാധിപതി 192

“കൂടത്തുപൊളിയ്ക്കാതെസിംഹത്തെപ്പുറത്തിങ്ങു
പേടികൂടാതെകളഞ്ഞീടേണ”മെന്നുണ്ടൊരു 193
സന്ദേശമതുകൊണ്ടുരാജദൂതന്മാർചെന്നു
നന്ദഭൂപന്മാർമുമ്പിൽവെച്ചുവന്ദിച്ചുചൊന്നാർ 194
“വംഗഭൂപതിനിങ്ങൾക്കായിത്തുകാഴ്ചവെപ്പാൻ
മംഗലകീർത്ത്യാകൊടുത്തയച്ചുവിട്ടീടിനാൻ 195
പഞ്ജരംഭഞ്ജിയാതെസിംഹത്തെദ്രവിപ്പിപ്പാൻ
അഞ്ജസാനിരൂപിച്ചുകൊൾകയുംവേണമല്ലോ” 196
എന്നതുകേട്ടനവനന്ദനഭൂപന്മാരും
ചെന്നുടൻമന്ത്രിവരന്മാരുമായ്നിരൂപിച്ചു 197
കൂടതിൽപഞ്ചാസ്യനെക്കണ്ടതുനേരമവർ
പേടിയോടോടിവാങ്ങിപ്പോന്നുചിന്തിച്ചീടിനാർ 198
കണ്ടതില്ലുപായങ്ങളൊന്നിനാലുമേയെന്നു
ഷണ്ഠരായുഴന്നുനിന്നീടിനോരനന്തരം 199
ചൊല്ലിയന്നൊരുമൌര്യൻതന്നുടെബന്ധുവായ
നല്ലനാംമന്ത്രിവിശിഖാഖ്യനുംചൊന്നാനപ്പോൾ 200
“നല്ലനാംനമുക്കുള്ളചന്ദ്രഗുപ്തനുണ്ടെങ്കിൽ
വല്ലതുമിതിനൊരുപായമുണ്ടാക്കുമവൻ 201
ശില്പശാസ്ത്രത്തിന്നവനോർത്തുകാണുന്നനേരം
കല്പകവൃക്ഷംതന്നെമൌര്യനന്ദനൻബാലൻ 202
എന്തൊരുഫലമതുചിന്തിച്ചാലിനിയിതി-
നെന്തൊരുകഴിവെന്നുകണ്ടതുമില്ലതാനും” 203
എങ്കിലോചന്ദ്രഗുപ്തനിരിക്കുന്നില്ലീയെന്നു
ശങ്കകൊണ്ടതുനേരംനന്ദഭൂപാലന്മാരും 204
ചെന്നുടൻഗുഹാമുഖംകുഴിച്ചുതുടങ്ങിനാർ
പന്നഗാരികൾചെന്നുകുഴിക്കുന്നതുപോലെ 205
ദുഷ്ടരാമരചന്മാർചന്ദ്രഗുപ്തനെയതിൽ
ശിഷ്ടനായ്മെലിഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകണ്ടിട്ടവർ 206
ഹൃഷ്ടരായതിലിഴിഞ്ഞോടിച്ചെന്നവർകളും
പുഷ്ടകൌതുകംമുരാപൌത്രനോടുരചെയ്താർ 207

"വത്സ! നീ പുറത്തിങ്ങുപോരികവൈകീടാതേ
മത്സരാദികൾ നിന്നോടില്ലഞങ്ങൾക്കേതുമേ" 208
നിർബ്ബന്ധമതുകേട്ടുചന്ദ്രഗുപ്തനമപ്പോൾ
നിർഗ്ഗമിപ്പതിനേററമാശയുണ്ടെന്നാകിലും 209
കണ്ണുനീർവാർത്തുമറയിട്ടുവീണഴുതവൻ
മന്നവന്മാരോടേവം ചൊല്ലിനാൻ കോപത്തോടേ 210
"ഇച്ഛയില്ലെനിക്കേതുംപോരികെന്നുള്ളതിനി-
യച്ഛനുംജ്യേഷ്ഠന്മാരുംകൂടാതെപോന്നീടുവാൻ 211
മുന്നംഞാനവരോടുകൂടിയല്ലയോപോന്നു
പിന്നെയെങ്ങിനെപിരിഞ്ഞങ്ങുഞാൻപോന്നീടുന്നു? 212
ജ്യേഷ്ഠന്മാർജനകനുംപട്ടിണികിടന്നിതിൽ
കഷ്ടമായ്മരിച്ചുപോകുന്നതുംകണ്ടുകണ്ടു് 213
പ്രാണനുംപോകാതെകണ്ടിരിക്കുമെന്നെനിങ്ങൾ
നാണയത്തിനുവെട്ടിക്കൊല്ലുകയിനിവേണ്ടു" 214
ഇങ്ങിനേപലതരംപറഞ്ഞുകരയുന്ന
മംഗലശീലനായചന്ദ്രഗുപ്തനോടവർ 215
പിന്നെയുംനാണമകലെക്കളഞ്ഞുരചെയ്താർ
"നിന്നുടെതാതാദികൾഞങ്ങളെന്നറികനീ 216
എന്തുനീകരഞ്ഞഴൽതേടുവാനവകാശം
ചിന്തകൊണ്ടെന്തുഫലംപോരികകുമാര! നീ 217
പണ്ടുമുണ്ടല്ലോനിങ്കൽസ്നേഹമീഞങ്ങൾക്കെല്ലാം
കണ്ടുകൊൾകതിൻഫലമിനിയെന്നറിഞ്ഞാലും" 218
ഇപ്രകാരങ്ങളനുസരിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടും
വിപ്രിയംനൃപന്മാർക്കുവന്നുപോവതിനവൻ 219
നിർഗ്ഗമിച്ചീലപുനരെന്നതുകണ്ടിട്ടവർ
ചിക്കനെമൌര്യൻതനിക്കുള്ളഭണ്ഡാരമെല്ലാം 220
ചന്ദ്രഗുപ്തൻെറമുമ്പിൽകൊണ്ടുപോയ്വെച്ചീടിനാർ
മന്ദമായപ്പോളവൻപുറത്തുപുറപ്പെട്ടാൻ 221
മന്നവശ്രേഷ്ഠന്മാരുംമൌര്യനന്ദനൻതന്നെ
മാനിച്ചുമനംതെളിയിച്ചുടൻവഴിപോലെ 222

പഞ്ജരത്തിങ്കൽകിടന്നാടുന്നസിംഹത്തേയും
മഞ്ജുളമാകുംശ്ലോകാർദ്ധത്തെയുംകാട്ടീടിനാർ 223
ചന്ദ്രഗുപ്തനതുകണ്ടുവിസ്മയംപൂണ്ടു
മന്ദഹാസവുംകലർന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചാൻ 224
പഞ്ചാസ്യമിതുമഹാവിഗ്രഹമെന്നാലിപ്പോൾ
പഞ്ജരത്തിന്റെകഴലിടകളൂടെയെന്നും 225
മോചിപ്പാനെളുതല്ലയെന്നല്ലതുകൊണ്ടുതന്നെ
വ്യാജത്താൽകൃതമിദമില്ലസംശയമേതും 226
സന്തതംസിംഹത്തിന്റെചേഷ്ടകൾസൂക്ഷിക്കുമ്പോൾ
യന്ത്രമുണ്ടിതിന്നുള്ളിലെന്നതോന്നുന്നതാനും 227
വർണ്ണരാമാദികളുംപാർത്തുകാണുന്നനേരം
നിർണ്ണയംശില്പികളാൽകല്പിതംമനോഹരം 228
"ദ്രാവ്യതാം"എന്നുണ്ടൊരുവാക്യമെന്നതുകൊണ്ടു
ധാവനംവരേണമെന്നുള്ളതുമില്ലയല്ലോ 229
ദ്രാവണത്തിന്നുയോഗ്യമായതുമെന്നാലിതു
കേവലംമെഴുകുകൊണ്ടുണ്ടാതേവരുത്തനം 230
നിശ്ചയിച്ചറിഞ്ഞുള്ളിലിങ്ങിനെകല്പിച്ചവൻ
ആശ്ചര്യംജനങ്ങൾക്കുകാട്ടുവാനായിക്കൊണ്ടു 231
പഞ്ജരംഉയരത്തുവെപ്പിച്ചിട്ടിരിമ്പുകോ-
ലഞ്ജസാചുട്ടുപഴുപ്പിച്ചുസിംഹത്തിന്മെയ്മേൽ 232
വെച്ചതുനേരമൊലിച്ചൊക്കവേപുറത്തുപോ-
യുച്ചത്തിൽചിരിച്ചിതുഭൂമിരാജാക്കന്മാരും 233
മന്ത്രികൾജനങ്ങളുംകണ്ടുവിസ്മയംപൂണ്ടു
ചന്ദ്രഗുപ്തനെബ്ബഹുമാനിച്ചുനിന്നീടിനാർ 234
രാജപൂജിതന്മാരായ്പോയിതുപിന്നെവംഗ-
രാജദൂതന്മാരൊക്കെച്ചെന്നിതങ്ങറിയിച്ചാർ. 235

രാക്ഷസനതുകാലമുൾക്കാമ്പിൽനിരൂപിച്ചാൻ
"രൂക്ഷമാനസനായമൌര്യനന്ദനനിവൻ" 236
എന്തിവൻചെയ്യുന്നതെന്നിങ്ങനേനിരൂപിച്ചു
സന്തതംശങ്കമുഴന്നിരുന്നാനവൻതാനും 237

നന്ദനന്മാൎക്കുംമൌൎയ്യൻതനിക്കുംശേഷക്രിയ
ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടുചെയ്യിച്ചാർനൃപന്മാരും 238
ഈവണ്ണമുള്ള വസ്തുസാധികൾ കണ്ടുകിലിനി
കേവലംചന്ദ്രഗുപ്തൻനമുക്കണ്ടയുകൊണ്ടു 239
ശത്രുത്വമുള്ളോർകളിൽശേഷിച്ചോനെന്നാകിലും
പുത്രനെപ്പോലെപരിപാലിച്ചീടുകവേണം 240
അശ്വാദികളിലാധിപത്യമുണ്ടാക്കീടിനാൽ
വിശ്വാസംവരായല്ലോശത്രുത്വമുണ്ടാകയാൽ 241
ഒന്നിനുമൊക്കില്ലെന്നുവന്നുപോയാലുമിവൻ
ഒന്നിനുംപിന്നെയൊരുപാത്രമല്ലാതെവരും 242
രണ്ടനുഭാവിച്ചിരുന്നീടിലുമത്രമൊരു
ദണ്ഡമാസ്ഥരുമതിനില്ലസംശയമേതും 243
അഗ്രഭോജനത്തിന്നുവിപ്രന്മാർവരുന്നേരം
യോഗ്യരെക്ഷണിപ്പതിന്നാക്കുകനല്ലന്തനം 244
ഈവണ്ണംകല്പിച്ചവരാക്കിനാരവനെയും
ദൈവത്തിന്മതമാൎക്കുംതടുത്തുകൂടായല്ലോ 245
താതസോദരരുടെനാശവുമന്നുദിനം
ചേതസാനിനച്ചുള്ള ഖേദവുംമറച്ചവൻ 246
നെഞ്ചകംവെന്തുവെന്തുകോപവുംജ്വലിച്ചുള്ളിൽ
ചഞ്ചലംകൂടാതെകണ്ടഗ്രഭോജനത്തിങ്കൽ 247
വിപ്രരെകല്പിക്കയെന്നുള്ളതിങ്കലക്കതി-
തല്പരനായിട്ടിരുന്നീടിനാനതുകാലം 248
നല്ലൊരുസഹായമാരുള്ളതെന്നനുദിനം
വല്ലഭമുള്ള മൌൎയ്യനന്ദനൻചിന്തിച്ചുള്ളിൽ 249
തള്ളിവന്നീടുംപാടുബുദ്ധിവൈഭവംകൊണ്ടു
വല്ലതെങ്കിലുംതടുക്കാസ്ഥരുമത്യന്തനം 250
ബുദ്ധിശക്തിയുംമഹാസൈന്യശക്തിയുംതമ്മിൽ
ബുദ്ധിശക്തിക്കുതുല്യമൊന്നുമില്ലെന്നിട്ടവൻ 251
ബുദ്ധിയുംനയവുമേറീടുന്നവിപ്രന്മാരേ
നിത്യവുമന്വേഷിച്ചുകൊണ്ടുവന്നിരുന്നാനേ.— 252

നല്ലാസത്തോടു പലരോടുമായുരചെയ്തു
നല്ല പൈങ്കിളിമകൾ താനുമന്നടങ്ങിനാൾ. 253

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ നവനന്ദാഭിഷേകനാമ ഗാനവിശേഷം സമാപ്തം

രണ്ടാം പാദം

ബാലേ! സുശീലേ! ശുകകുലമാലികേ!
കാലേ പറക കഥകളിനിയും നീ 1
പാലും പഴവും ഭുജിച്ചു തെളിഞ്ഞുടൻ
കാലം വൃഥാ കളഞ്ഞീടാതെ ചൊൽകെടോ 2
നല്ല കഥയിതു കേൾക്കുന്ന നേരത്തു
ചൊല്ലാവതല്ലൊരാനന്ദമിനിക്കുള്ളിൽ 3
എന്നതു കേട്ടു തെളിഞ്ഞു ചൊല്ലീടിനാൾ
മുന്നമുരചെയ്തതിന്നു മേല്പോട്ടവൾ 4
എങ്കിലൊ മൌര്യതനയനൊരു ദിനം
മംഗലശീലൻ കുസുമപുരത്തിങ്കൽ 5
സഞ്ചരിക്കുന്നോരു നേരത്തു ദൂരവേ
തഞ്ചുന്ന കാന്തി കലർന്നോരു വിപ്രനെ 6
പഥിമദ്ധ്യേ വസിച്ചു കൊണ്ടെത്രയും
ക്രുദ്ധനായ്ക്കുശലകത്തിപ്പറിച്ചുടൻ 7
ചുട്ടതിൻ ഭസ്മം കലക്കിക്കുടിച്ചതി-
രുഷ്ടനായ് നില്ക്കുന്നതു കണ്ടവൻ താനും 8
ചെന്നടി കുമ്പിട്ടു ദൂരത്തു വാങ്ങിനി-
ന്നൊന്നു മഹീസുരൻ തന്നോടു ചോദിച്ചാൻ 9
"ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠ കുലോത്തംസമേ! വിഭോ!
ഭാസുരകാന്തി കലർന്ന ദയാനിധേ! 10
എന്തിന്നു പുല്ലു കുത്തിപ്പറിച്ചിഹ
ചന്തമായ് നീരിൽ കലക്കിക്കുടിച്ചതും?" 11

അപ്പോളതുകേട്ടുമൌര്യസുതനോടു
കെല്പോടുചൊല്ലിനാൻപൃഥ്വീസുരേന്ദ്രനും 12
"ഇപ്പുല്ലുപാദേതടഞ്ഞുഞാൻവീഴ്കയാൽ
ഉൾപ്പൂവിലുണ്ടായകോപംപൊറായ്കയാൽ 13
നാരായവേരോടുകൂടെപ്പറിച്ചുഞാൻ
പാരാതെചുട്ടുകലക്കിക്കുടിച്ചതും." 14
ചന്ദ്രഗുപ്തനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
"എന്തുഭവാനിബ്ഭസിതംകുടിക്കയാൽ?" 15
എന്നുചോദിച്ചോരുമൌര്യാത്മജനോടു
മന്നിടദേവനുംപാൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 16
"ക്രോധാഗ്നിയെയനാദ്രഹിപ്പിക്കമല്ലായ്കി-
ലെത്തുമതിനൊരുസംശയമില്ലകേൾ" 17
എന്നതുകേട്ടവനുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
"ഉന്നതരായുള്ളമന്നവന്മാർചിലർ 18
ഘോരമായുള്ളപരാധങ്ങൾചെയ്കിലോ
ധീരതയോടെന്തുചെയ്യാഭവാൻപിന്നെ?" 19
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെവാക്കതുകേട്ടപ്പോൾ
മന്ദഹാസംപൂണ്ടവനോടുചൊല്ലിനാൻ:— 20
"ബാലനായുള്ളനീയെന്തറിഞ്ഞുമമ
ശീലഗുണങ്ങളുംബുദ്ധിവിലാസവും 21
മത്തഗജങ്ങളുമശ്വഗജങ്ങളും
പത്തിവരന്മാരുമൊത്തരഥങ്ങളും 22
ചിത്രമായുള്ളോരുമന്ത്രവിലാസവും
എത്രയുമേറുന്നദൈവാനുകൂലവും 23
ഇത്തരമല്ലോനരപാലകന്മാൎക്കു
നിത്യമാകുന്നൊരുശക്തിധരിക്കനീ 24
ഇങ്ങിനെയുള്ളതുംഎന്നുടെബുദ്ധിയും
തങ്ങളിലെത്രവിശേഷമറിഞ്ഞാലും 25
മാമകമായമതിവൈഭവംകൊണ്ടു
ഭൂമയോടെന്തൊന്നുസാദ്ധ്യമല്ലാത്തതും?" 26

ഇത്ഥമാകർണ്ണ്യമഹീസുരവാക്കുകൾ
ഉത്തമനാകിയമൌര്യതനയനും 27
ഭക്തികൈക്കൊണ്ടഥകൂപ്പിത്തൊഴുതുനി-
ന്നുത്തരമായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ—: 28
"ആരെന്നറിഞ്ഞതില്ലല്ലോഭവാനെ ഞാൻ-
ആരെന്നരുൾചെയ്യവേണംമഹാമതേ! 29
എങ്കിലോകേൾക്കഞാനാരെന്നതാശുനീ
ശങ്കാവിഹീനംപറഞ്ഞുതരുവൻഞാൻ 30
ചാണക്യനെന്നുപ്രസിദ്ധനായേററവും
മാനിയായുള്ളോരുഭൂസുരൻഞാനെടോ 31
പേരിനിരണ്ടുണ്ടിനിക്കതുകേൾക്കനീ
പാരിൽപ്രസിദ്ധനാംകൌടില്യനെന്നതും 32
വിഷ്ണുതാൻനിത്യവുംരക്ഷിച്ചുകൊൾകയാൽ
വിഷ്ണുഗുപ്തൻപുനരെന്നതുമുണ്ടെടോ 33
നന്ദാഗ്രഭോജനംകേട്ടിട്ടുഞാനിഹ
നന്നായ്ഭുജിപ്പതിന്നായിവന്നീടിനേൻ 34
യോഗ്യൻവരുന്നവരെക്ഷണിച്ചീടുവാൻ
ഭാഗ്യവാന്മാരായമന്നവരാക്കീട്ടു 35
കേട്ടിതൊരുവൃഷലൻപോലതാകുന്ന
ത്തൂട്ടുശ്രമിച്ചുകഴിപ്പാനുമിന്നവൻ 36
എതൊരുടിക്കിലിരിക്കുന്നതെന്നുനീ
യേതുമേവൈകാതെചൊല്ലിത്തരികെടോ" 37
തങ്കഴൽകൂപ്പിത്തൊഴുതവൻചൊല്ലിനാൻ
"എങ്കിൽവൃഷലനവൻഞാനറിഞ്ഞാലും 38
തല്പാദരേണുക്കൾകൊണ്ടിനിവൈകാതെ
യിപ്പുരംശുദ്ധമാക്കേണംമഹാമതേ! 39
ഇന്നിവിടെബ്ഭവാൻവന്നതുകാരണം
നന്ദവംശമിനിവർദ്ധിതമായ്വരും" 40
മൌര്യനീവണ്ണംപറഞ്ഞോരുനേരത്തു
ശൌര്യമേറീടുന്നചാണക്യഭൂസുരൻ 41

ലജ്ജിതനായ് മുഖംതാഴ്ത്തിനിന്നനേരം
അച്ചിരിപൂണ്ടവന്തന്നോടുരചെയ്തു 42
"അയ്യോവൃഷലനെന്നിങ്ങിനെചൊന്നതു
പൊയ്യല്ലവിപ്രജാതിസ്വഭാവമെടോ 43
രാജാവുതന്നുടെപൌത്രനല്ലോഭവാൻ
ആചാരമല്ലാതെചൊന്നേനറിയാതെ 44
സജ്ജനങ്ങൾക്കതുകൊണ്ടേതുമില്ലെങ്കിൽ
ദുർജ്ജനങ്ങൾക്കതുപൊറായ്കയായ്വരും 45
ലജ്ജയുണ്ടേററമിനിക്കതുകൊണ്ടിഹ
നിശ്ചയമിന്നതുപോക്കുവാനായ്ക്കൊണ്ടു 46
നല്ലവരങ്ങൾതരുന്നതുമുണ്ടിനി
വല്ലഭമോടതുവാങ്ങീടുകഭവാൻ 47
എത്രയുംസ്നേഹമാകുന്നിതുനിന്നുടെ
പ്രശ്രയംകണ്ടിട്ടിനിക്കെന്നറികനീ" 48
ചാണക്യനിങ്ങനെചൊന്നതുകേട്ടവൻ
താണക്കഴലിണകുമ്പിട്ടുചൊല്ലിനാൻ 49
"നിത്യവുമിങ്ങിനെതന്നേവൃഷലനെ-
ന്നെത്രയുമാദരവോടരുൾചെയ്കിലോ 50
മറെറാന്നുമില്ലതിനൊത്തവരമിനി
മററുമിനിക്കെന്നറികദയാനിധേ! 51
ത്വൽകൃപകൊണ്ടിനിമറെറാന്നുവേണ്ടുകിൽ
മൽകുടിലിങ്കലേയ്ക്കെഴുന്നള്ളണം 52
ആശ്രമത്തിന്നെഴുന്നള്ളുന്നനേരത്തു
വിശ്രമിപ്പാൻതക്കവണ്ണംമതിതാനും" 53
"അങ്ങിനെതന്നെയതെ"ന്നുപറഞ്ഞിതു
തിങ്ങിനമോദംകലന്നുചാണക്യനും 54
പിന്നെയുംഭൂസുരനാഥനെമൌര്യനും
നന്നായ്ത്തെളിഞ്ഞുകൂട്ടികൊണ്ടുപോയിനാൻ 55
പോകുന്നനേരംവഴിയിന്നുമൌര്യനും
ആകുലമോടവൻതാതവിനാശവും 56

സോദരനാശവുംതൻെറവിശേഷവും
മേദിനിപാലകന്മാരുടെവൃത്തവും 57
ഒക്കവേചാണക്യനോടുചൊല്ലീടിനാൻ
ഉൾക്കരളിലുപനേറികരുണയും 58
ഊനംവരാതെമഹീസുരാചാര്യനെ
സ്നാനാദികൾകഴിപ്പിച്ചിട്ടുമൌര്യനും 59
ഭോജനശാലയുംകാട്ടിക്കൊടുത്തഥ
രാജപൌത്രൻഗൃഹത്തിനുപോയീടിനാൻ. 60
വേഗംകുറച്ചഥമൌര്യൻവഴിയീന്നു
പോകുന്നനേരമീവണ്ണംനിരൂപിച്ചാൻ 61
ദൈവബലംകൊണ്ടെനിക്കുമനോരഥം
കൈവന്നിതിപ്പോളതിനില്ലസംശയം 62
ഇപ്പൃഥിവീസുരൻതന്നെയാശ്രിച്ചുഞാൻ
കെല്പോടുചെയ്യുൻപ്രതിക്രിയനിർണ്ണയം 63
ഉഗ്രനായുള്ളൊരുവിപ്രനവന്തനി-
ക്കഗ്രാസനംനരപാലകന്മാരവർ 64
എന്നുംകൊടുക്കയില്ലെന്നുംവരുംപിന്നെ
മന്നവന്മാരതുമൂലംമുടിഞ്ഞുപോം 65
എന്നാലിനിക്കവരേണ്ടതുംസാധിച്ചി-
തെന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചുമൌര്യാത്മജൻ 66
ധന്യശീലൻതെളിഞ്ഞേററമത്തുനേരം
ചെന്നുനിജപുരംപുക്കമരുവിനാൻ 67
ഭുക്തിശാലാന്തരേചെന്നുചാണക്യനും
തത്രകനിവോടുനോക്കിയനേരത്തു 68
പൊന്നിൻതളികകളൊമ്പതൊരുപോലെ
മാന്യങ്ങളായിക്കിഴക്കുനോക്കീട്ടവ 69
വെച്ചിരിക്കുന്നിതതിനുനേരെപിന്നേ
വെച്ചിരിക്കുന്നിതൊരുപൊൻതളികയും 70
വെള്ളത്തിലേന്നരോചാലേയതിൽച്ചില
വെള്ളിത്തളികകളായിരമുണ്ടല്ലോ 71

ചാണക്യനിങ്ങനെകണ്ടൊരുനേരത്തു
മാനിച്ചുപാചകന്മാരോടുചോദിച്ചാൻ 72
"സ്വൎണ്ണമയമൊരുപാത്രംവിശേഷിച്ചു
മാന്യസ്ഥലത്തുതെളിവോടുവെച്ചതും 73
പിന്നെയൊരൊമ്പതൊരുപോലെവെച്ചതും
ഇന്നവൎക്കെന്നുപറഞ്ഞീടുവിൻനിങ്ങൾ." 74
ഇത്ഥംപറഞ്ഞൊരുവിപ്രനോടന്നേരം
ഉത്തരമായുരചെയ്താരവർകളും. 75
"നന്ദനരാധിപന്മാൎക്കിവയൊമ്പതും
പിന്നെയങ്ങേതിഹവന്നവിപ്രന്മാരിൽ 76
അഗ്രാസനത്തിനുയോഗ്യനായ്പൂജ്യനായ്
ഭാഗ്യവാനായുള്ളവനെന്നറിഞ്ഞാലും 77
വന്നവൎക്കൊക്കവെമററുള്ളവയതിൽ
ഒന്നിങ്കലിപ്പോൾഭോജനമിരുന്നാലും" 78
എന്നതുകേട്ടൊരുകൌടില്യഭൂസുരൻ
"ഇന്നിവിടേക്കുവന്നീടിനവിപ്രരിൽ 79
അഗ്ര്യനായുള്ളതുഞാ"നെന്നുചൊല്ലിയ-
ങ്ങഗ്രാസനേചെന്നിരുന്നാൻകനിവോടേ 80
രാജപ്രവരരുംസ്നാനംകഴിച്ചഥ
ഭോജനശാലയിൽവന്നൊരുനേരത്തു 81
അല്പവയസ്സാംദ്വിജനെയഗ്രാസനേ
കെല്പോടുകണ്ടതുനേരമുരചെയ്താർ 82
"ഏതുവടുവിവൻ അഗ്രാസനത്തിന്മേൽ
ഏതുമേശങ്കകൂടാതെകരയേറി 83
ധൃഷ്ടതയോടുമിരിക്കുന്നതാരിവൻ?
കഷ്ടമനാശ്രുഢശ്മശ്രുവാകുന്നതും 84
കള്ളക്കരങ്ങിനെത്തല്ലിയിഴച്ചുടൻ
തള്ളിപ്പുറത്തുകളവതിനാരുമേ 85
യില്ലയോനമ്മുടെചോറുതിന്നുന്നവർ
എല്ലാവരുമെങ്ങുപോയാരിതുനേരം?" 86

ഇത്തരംമന്നവൻചൊന്നതുകേട്ടവൻ
ഇത്തരംക്രുദ്ധനായുത്തരംചൊല്ലിനാൻ 87
"മർക്കടനെങ്കിലുംതസ്കരനെങ്കിലും
മത്സമനാന്നിട്ടൊരുത്തനുണ്ടെന്നാകിൽ 98
അഗ്രാസനത്തിങ്കൽനിന്നിറങ്ങീട്ടവൻ
ഉഗ്രമായ്ഞാങ്ങൾപറഞ്ഞാലിറങ്ങുമോ? 89
നാലുവേദങ്ങളുംമാറുശാസ്ത്രങ്ങളും
വേലകൂടാതെദൃഢമായ്വിളങ്ങുന്ന 90
എന്നെപരീക്ഷിക്കവേണമെന്നുണ്ടെങ്കിൽ
വന്നുപരീക്ഷിച്ചുകൊള്ളുകവൈകാതെ 91
ഗർവ്വിതന്മാരായനിങ്ങളെപ്പേടിച്ചു
ദുർവ്വാക്കുകേട്ടിറങ്ങിപ്പോകയില്ലഞാൻ" 92
രോഷംസഹിച്ചുടൻന്യായംപറയുന്ന
ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠനായുള്ളചാണക്യനെ 93
ഭൃത്യജനങ്ങൾകുടുമ്മചുററിപ്പിടി-
ച്ചത്രയുംകഷ്ടമായ്തല്ലിയിഴച്ചവർ 94
ഭോജനശാലയിൽനിന്നുപുറത്തിങ്ങു
രാജഭൃത്യന്മാർപിടിച്ചുതള്ളീടിനാർ 95
ദുഷ്ടർപിടിച്ചുവലിക്കുന്നനേരത്തു
കഷ്ടമഴിഞ്ഞുകുടുമ്മയുംവസ്ത്രവും 96
വൃദ്ധനായീടുന്നമററൊരുവിപ്രനെ
സത്വരമഗ്രാസനത്തിന്മേലാക്കിനാർ 97
ചാണക്യനപ്പോഴതിച്ചോരകോപത്തെ
ഞാനെങ്ങിനേപറയുന്നുശിവശിവ!! 98
പുല്ലുതടഞ്ഞുവീണോരുനേരമത്തു
നില്ലാതെകോപേനകത്തിപ്പറിച്ചുടൻ 99
ചുട്ടുകലക്കിക്കുടിച്ചുമഹീസുരൻ
കഷ്ടമിക്കോപംസഹിക്കുന്നതെങ്ങിനെ 100
പാരംമുഴുത്തുള്ളരോഷംജ്വലിച്ചവൻ
ഘോരമാംവണ്ണംപ്രതിജ്ഞചെയ്തീടിനാൻ 101

"മുഖ്യനായ് പൂജ്യനായുള്ളോരുഞാനിന്നു
ധിക്കൃതനായതുകൊണ്ടുമന്യദ്വിജൻ 102
പൂജിതനായതുകൊണ്ടുംദുരപകച
നീചരാംനിങ്ങളെവെട്ടിവധിപ്പിച്ചു 10
മറെറാരുശൂദ്രനെവാഴിച്ചുവിടെഞാൻ
തെറെറന്നുചൂഡയെക്കെട്ടുന്നതുണ്ടല്ലോ 104
ദുഷ്ടരാംക്ഷത്രിയക്ഷുദ്രരേ!മൂഢരേ!
പെട്ടെന്നുഞാനതുചെയ്യുമറിഞ്ഞാലും" 5
ഘോരമായിത്ഥംപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തവൻ
ധീരനായ്കോപിച്ചുപോകുന്നനേരത്തു 106
കണ്ടുനിന്നീടുന്നസജ്ജനമൊക്കവേ
മിണ്ടാതെനിന്നിതുകണ്ടുഭയേററവും 107
"ക്ഷുൽഭ്രാന്തികൊണ്ടുവിവശനായീടുന്ന
വിപ്രൻപറയുന്നഭാഷിതംകേട്ടില്ലേ" 108
ഭൂമിപന്മാർപറഞ്ഞന്യോന്യമിങ്ങിനേ
കാമമാംവണ്ണംഭുജിച്ചുകൊണ്ടീടിനാർ 109
ചാണക്യനാംപിന്നെമൌര്യ്യഗൃഹംപുക്ക
മാനമുൾക്കൊണ്ടവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 110
"നന്ദരാജ്യത്തിങ്കലേയ്ക്കുനീരാജാവു
മന്ത്രിയാകുന്നതുംഞാനെന്നറിഞ്ഞാലും" 111
ചാണക്യവാക്കുകളിങ്ങിനെകേട്ടവൻ
താണുതൊഴുതുവിനീതനായ്ചൊല്ലിനാൻ 112
"എന്തിങ്ങിനേയരുളിച്ചെയ്യുന്നതുഭവാൻ
എന്തെന്നെനിക്കുള്ളിലുണ്ടായതില്ലേതും" 113
എന്നതുകേട്ടഥവിഷ്ണുഗുപ്തൻതാനും
മന്നവർചെയ്തധിക്കാരവുംതന്നുടെ 114
ഘോരമായോരുപ്രതിജ്ഞയുമമ്പോടു
മൌര്യനോടൊക്കവേയുംപറഞ്ഞീടിനാൻ 115
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാൻനിരൂപച്ചിരുന്നതി-
ന്നന്തരംക്രൂരാതെകേട്ടുസന്തോഷിച്ചു 116

തൽപദംകമ്പിട്ടവനെഗ്ഗുരുവെന്നു
കല്പിച്ചുസഖ്യവുംചെയ്തിതുതങ്ങളിൽ 117
മൌൎയ്യനാടൊക്കെപ്പറയേണ്ടതുംപറ-
ഞ്ഞാൎയ്യമതിയായചാണക്യഭൂസുരൻ 118
യാത്രയുംപിന്നെയവനോടുരചെയ്തു
ധാത്രീസുരൻതന്നിടത്തിന്നുപോയിനാൻ 119
മൌൎയ്യതനയനുംചാണക്യവിപ്രനും
കാൎയ്യങ്ങളന്യോന്യംകണ്ടുപറഞ്ഞതും 120
തങ്ങളിൽസഖ്യംതെളിവോടുചെയ്തതും
എങ്ങുമേയാരുമറിഞ്ഞതുമില്ലല്ലോ 121
തന്നിടംപുക്കോരുവിഷ്ണുഗുപ്തൻപിന്നെ
തന്നുടെസബ്രഹ്മചാരിയായ്മേവുന്ന 122
ഇന്ദ്രശൎമ്മാവായവിപ്രനോടൊക്കവേ
നന്ദഭൂപാലന്മാർതന്നോടുചെയ്തതും 123
ഘോരതരമായ്പ്രതിജ്ഞതാൻചെയ്തതും
നേരോടുരചെയ്തറിയിച്ചനന്തരം 124
ജ്യോതിഷത്തിങ്കലുംമന്ത്രവാദത്തിലും
ചാതുൎയ്യമേറീടുമിന്ദ്രശൎമ്മാവുതാൻ 125
സൎവ്വകാൎയ്യങ്ങളവനോടുരചെയ്തു
സൎവ്വനന്ദന്മാർകുലത്തെയൊടുക്കുവാൻ 126
ഉൾക്കനംകൈക്കൊണ്ടുമുദ്രയുമിട്ടവൻ
പൊക്കണംകെട്ടിപ്പുറത്തിട്ടുധീരനായ് 127
ഭസ്മവുംതേച്ചതിനിസ്പൃഹനായഥ
വിസ്മയമായൊരുയോഗിവേഷംപൂണ്ടാൻ 128
പീലിയുംകെട്ടിയെടുത്തഥരുദ്രാക്ഷ-
മാലയുംമാൎവ്വിലണിഞ്ഞുവിനീതനായ് 129
ബുദ്ധമുനിമതംആശ്രിച്ചുനിത്യവും
ചിത്തമുറപ്പിച്ചുനന്ദരാജ്യത്തിങ്കൽ 130
മുററുമിരുന്നുദിവസംകഴിച്ചവൻ
മററൊന്നിനുമൊരുകാംക്ഷയുംകൂടാതെ 131

ശ്രാവകേത്ര്യേവംപറഞ്ഞുമുനികളെ
പാവനശീലനായിട്ടക്ഷപണകൻ 132
കിഞ്ചനവഞ്ചനസംശയംകൂടാതെ
ചഞ്ചലംകൈവിട്ടുസഞ്ചരിച്ചീടിനാൻ 133
കഷ്ടമായുള്ളൊരുവിപ്രനിരാസവും
നിഷ്ഠുരമായവൻചെയ്തശപഥവും 134
കേട്ടുവിഷാദവുംഭീതിയുംപൂണ്ടഥ
ശിഷ്ടനാംമന്ത്രികുലോത്തമൻരാക്ഷസൻ 135
ദീൎഘമായ്ക്കണ്ടുഭയംപൂണ്ടതിനൊരു
മാൎഗ്ഗമെന്തെന്നുവിചാരംതുടങ്ങിനാൻ 136
ഭൃത്തുകളെക്കുറിച്ചവനേതാനും
ആഭിചാരങ്ങൾചെയ്തീടുമല്ലോദ്രുതം 137
ചന്തമോടിന്നിതുനിൎത്തുവാനാരെന്നു
ചിന്തിച്ചിരുന്നിതുമന്ത്രിപ്രവരനും 138
മറെറാരുമാൎഗ്ഗമുണ്ടെന്നതറിയാതെ
മൂഢചിത്തനിരൂപിച്ചിരുന്നീടിനാൻ 139
അക്കാലമൊന്നുകേട്ടീടിനാനിങ്ങിനേ
യുൾക്കാമ്പുഴന്നിരിക്കുന്നൊരുരാക്ഷസൻ 140
ഉണ്ടുപോലിന്നൊരുത്തൻമന്ത്രവാദിയായ്
കണ്ടവൎക്കൊക്കെപ്പ്രവൃത്തിച്ചുനിത്യവും 141
ഉണ്ടായശത്രുബാധാദികൾപോക്കുവാൻ
കണ്ടിട്ടുമില്ലവനെപ്പോലെയാരെയും 142
നാട്ടിൽനടക്കുന്നതുണ്ടവനെന്നതു
കേട്ടതെളിഞ്ഞൊരുമന്ത്രികുലോത്തമൻ 143
കാലവിളംബനംകൂടാതവനെയും
ആളയപ്പിച്ചുകൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നിഹ 144
മോദേനചെന്നവൻതന്നോടുരാക്ഷസൻ
ചോദിച്ചിതു“ഭവാനാരെന്നുചൊല്ലുക” 145
ഇത്ഥമമാത്യൻപറഞ്ഞതുകേട്ടവൻ
എത്രയുംതാണുവിനീതനായ്ചൊല്ലിനാൻ 146

"മന്ത്രിപ്രവരമഹാമതേ!ഞാനൊരു
മാന്ത്രികനാകുന്നയോഗിയാകുന്നതും 147
ജ്യോതിഷമന്ത്രവാദങ്ങളെന്നുള്ള തി-
ന്നേതുമൊരുകുറവില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 148
ജീവസിദ്ധിയെന്നിനിക്കുപേരാകുന്നു
കേവലംഭോജനംതന്നാൽമതിതാനും" 149
ഇത്ഥംക്ഷപണകൻചൊന്നതുകേട്ടവൻ
ചിത്തേനിരൂപിച്ചുകൊണ്ടാനതുനേരം 150
സത്യമിബ്ബ്രാഹ്മണരുംക്ഷപണന്മാരും
നിത്യവുംവൈരമേറീടുംപരിഷകൾ 151
എന്നതുകൊണ്ടുവിപ്രാഭിചാരാദികൾ
ഇനിവനെക്കൊണ്ടുനിർത്തുന്നതുണ്ടുഞാൻ 152
നിശ്ചയിച്ചേവമുറച്ചഥരാക്ഷസൻ
വിശ്വസിച്ചപ്പോളവനോടുരചെയ്താൻ 153
വിപ്രകോപാദികളൊക്കവേയുംപുന-
രപ്പോൾക്ഷപണനതുകേട്ടുചൊല്ലിനാൻ 154
"ശ്രാവകശ്രേഷ്ഠ!മഹാമതേ!മാനസേ
താപവുംഭീതിയുമുണ്ടാകരുതേതും 155
അന്തണരെന്തഹോദുർബ്ബലന്മാരവർ
ചിന്തിക്കിലെത്രയുംഭീരുക്കളല്ലയോ? 156
കൈയ്യൂക്കുമില്ലാപടയുമില്ലാപാർത്താൽ
മെയ്യൂക്കുമൊട്ടില്ലുണ്മാനതിവീരന്മാർ 157
പിന്നെചിലരതിലാഭിചാരാദികൾ
നന്നായ്പ്പറിക്കുംദിവസംകഴിപ്പാനായ് 158
ഏതാനുമൊന്നതുകൊണ്ടുചെയ്തീടുകിൽ
എന്തെങ്കിലുംതട്ടത്തീടുവാനാളുഞാൻ 159
ഇന്നതിനെന്നോടുതുല്യനായാരുമി-
ല്ലെന്നതറിഞ്ഞിരിക്കേണംമഹാമതേ!" 160
ഇത്ഥംപലവുംപറഞ്ഞുഫലിപ്പിച്ചു
ചിത്തംതെളിഞ്ഞൊരുരാക്ഷസനന്നേരം 161

മാനിച്ചവനെത്തെളിയിച്ചിരുത്തിനാൻ
ഊനംവരാതെയിരുന്നാനവൻതാനും 162
പൃഥ്വീപതികൾക്കവനുമതുകാല-
മെത്രയുംപാരംജ്വരംപിടിപ്പിച്ചുതേ 163
"ചാണക്യനെന്നവൻ ചെയ്താഭിചാരമി-
ക്കാണുന്നതെ"ന്നുപറഞ്ഞു ക്ഷപണകൻ 164
തജ്ജ്വരംപീലിയുഴിഞ്ഞു ശമിപ്പിച്ചാൻ
വിജ്വരന്മാരായിവന്നിതവർകളും 165
"ഇതറമോരോന്നു ചെയ്യുംവിപ്ര"നെന്നേറ്റു
സത്യമായെല്ലാവരോടും പറഞ്ഞവൻ 166
സമ്മതിപ്പിച്ചുഭൂപാലരെക്കൊണ്ടവൻ
ബ്രഹ്മസ്വമായുള്ള സർവ്വമടക്കിച്ചാൻ 167
നന്ദഭൂപന്മാർക്കുപിന്നെക്ഷപണകൻ
ഭ്രാന്തുപിടിപ്പിച്ചുടനേ ശമിപ്പിച്ചാൻ 168
ഭ്രാന്തുംപനിയുംകളഞ്ഞൊരു യോഗിക്കു
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടുരാജപ്രവരന്മാർ 169
എണ്ണമില്ലാതോളമുള്ള രത്നങ്ങളും
പൊന്നുംപണവുംകൊടുത്താരസംഖ്യമായ് 170
മംഗലകാന്തികലർന്നരത്നങ്ങളും
മങ്ങാതെയുള്ള സുവർണ്ണങ്ങളുമവൻ 171
കല്ലുകൊണ്ടങ്ങുമിങ്ങുമെറിയുംപോലെ
കില്ലുകൂടാതെയെറിഞ്ഞുകളഞ്ഞുതേ 172
അന്നുതുടങ്ങിക്ഷിതിപാലകന്മാരും
മന്നവർക്കിഷ്ടനാംമന്ത്രിപ്രവരനും 173
എത്രയുംവിശ്വാസമോടവനെക്കുറി-
ച്ചത്യന്തവിസ്മയമോടിരുന്നീടിനാർ. 174
പിന്നെക്കുറഞ്ഞൊരുകാലംകഴിഞ്ഞപ്പോൾ
മന്നവന്മാരോടുചൊന്നാൻക്ഷപണകൻ. 175
"ഞാനിഹലക്ഷണംകൊണ്ടുപറയുന്നു
മാനിയായുള്ളൊരുചന്ദ്രഗുപ്തനിവൻ 176

നാട്ടിലിരിക്കുന്നതൊട്ടുമാകാട്ടഘം
ആട്ടിക്കളകപുറത്തിനിവൈകാതെ.” 177

എന്നതുകേട്ടൊരുനന്ദഭൂപാലന്മാർ
ചെന്നുടനാട്ടിക്കളഞ്ഞൊരവനെയും 178

ആരുമറിയാതെപിന്നെക്ഷപണകൻ
മൌര്യന്റെപിന്നാലെക്കൂടെപ്പുറപ്പെട്ടാൻ. 179

പുഷ്പപുരത്തിങ്കൽനിന്നൊരുനാല്പതും
ശില്പമായഞ്ചുമക്കാതംവഴിയുള്ള 180

വർദ്ധമാനാഖ്യമാംഗ്രാമമെതിരഞ്ഞവൻ
എത്തിയവനെയവിടെയിരുത്തീട്ട് 181

പാടലിപുത്രമാകുന്നപുരത്തിങ്ക-
ലോടിവന്നീടിനാനാരുമറിയാതെ 182

മാന്ത്രികനാകുംക്ഷപണകനിങ്ങിനേ
ചിന്തിച്ചുപിന്നെയുംലക്ഷണംചൊല്ലിനാൻ. 183

“കാട്ടിലിരുന്നരഹസ്യമായിട്ടൊരു
കാട്ടാളരാജനോടുംകൂടൊരുമിച്ചു 184

ക്ഷുദ്രപ്രയോഗങ്ങൾചെയ്യുന്നതുണ്ടൊരു
വിപ്രനെന്നുള്ളതുതോന്നുന്നിതിക്കാലം 185

എന്തിനിവേണ്ടതതിനെന്നുനിങ്ങളും
ചിന്തിച്ചുകല്പിച്ചുകൊള്ളുകവൈകാതെ.” 186

മന്നവന്മാരതുകേട്ടുകോപിച്ചഥ
മുന്നംശബരേശനന്നുനൽകീടുന്ന 187

ജീവിതവുംമുടക്കീടിനാരക്കാലം
കോപിതനായതുമൂലംബലാലവൻ 188

നാട്ടിന്നയൽനാട്ടുവാഴിയായുള്ളൊരു
കാട്ടാളനുംവിപരീതമായ്വന്നതേ. 189

മൌര്യനതുവഴിപോലെയറിഞ്ഞഥ
വീര്യവാനാകുംകിരാതാധിനാഥനെ 190

പാവനമാനസൻപൈതൃകാർത്ഥംകൊണ്ടു
ജീവിതവുംനൽകിമിത്രമാക്കീടിനാൻ. 191

പിന്നെയുംതാതനെസ്നേഹമുള്ളോർകളെ
നന്നായ്വശീകരിച്ചീടിനാൻമൌര്യനും. 192
ചാണക്യനുംപുനരിന്ദ്രശർമ്മാവിനെ
താനേപറഞ്ഞങ്ങയച്ചോരനന്തരം 193
പുഷ്പപുരത്തിന്നുനേരേവടക്കോട്ടു
കെല്പോടുപോയാനൊരുനൂറുയോജന 194
ഗർവ്വിതനായവിടേമരുവീടുന്ന
പർവ്വതകാഖ്യനാംമ്ലേച്ഛാധിനാഥനെ 195
ചെന്നുസേവിച്ചിതുബുദ്ധിബലംകൊണ്ടു
തന്നുള്ളിലുള്ളതെല്ലാംപറഞ്ഞീടിനാൻ:— 196
“മ്ലേച്ഛകുലേശ്വര!വീരശിഖാമണേ!
സ്വച്ഛമതേ!നിൻകൃപയൊഴിഞ്ഞില്ലമേ 197
നന്ദനാമാങ്കിതന്മാരായ്മരുവുന്ന
മന്ദമതികളാംമന്നവർചെയ്തോരു 198
ധിക്ക്രിയകൊണ്ടുകുപിതനായോരുഞാൻ.
അക്കുലമൊക്കെയൊടുക്കിക്കളഞ്ഞുടൻ 199
മൌര്യനുരാജ്യംകൊടുത്തീടുവനെന്നു
ധൈര്യമോടേവംപ്രതിജ്ഞചെയ്തീടിനേൻ, 200
ഇന്നതുചെയ്‌വതിന്നാരുമില്ലാഞ്ഞിഹ,
വന്നേനഹമെന്നറികകൃപാനിധേ! 201
വൻപടയോടുമൊരുമിച്ചുപോന്നുനീ
കമ്പമിയലാതെനന്ദരാജാക്കളെ 202
വെട്ടിക്കൊലചെയ്കവെങ്കിൽഭവാനുഞാൻ
നാട്ടിലൊരർദ്ധംപകുത്തുതന്നീടുവൻ. 203
ബന്ധുവായിന്നുഭവാനതുചെയ്കിലോ
സന്ധിച്ചുകൂടുംമനോരഥമൊക്കവേ” 204
ഭൂസുരനാകിയചാണക്യനിങ്ങിനെ
ഭാസുരമായിപ്പറഞ്ഞതുകേട്ടവൻ 205
വമ്പരിൽമുമ്പനായെത്രയുംശക്തനാം
തമ്പിയായുള്ളോരുവൈരോധകനോടും 206

തത്രമലയകേതുപ്രമുഖന്മാരാം
പുത്രരോടുംനിജമിത്രജനത്തോടും 207
ബുദ്ധിയേറീടുമമാത്യജനത്തോടും
ചിത്തമൊത്തേററംവിചാരംതുടങ്ങിനാൻ 208
"നീതിമാനേററമീച്ചാണക്യഭൂസുരൻ
ഏതുമതിനില്ലകില്ലെന്നറിയേണം 209
ശത്രുബലാബലാവുമറിയുന്നവ-
നദ്ധ്രാജ്യംലഭിച്ചീടുമിതുചെയ്താൽ 210
തുഷ്ടനല്ലോമുരാപൌത്രനതുകൊണ്ടു
നിശ്ചയമദ്ധ്മല്ലാകവേയെന്നതും" 211
മന്ത്രിച്ചുതമ്മിലീവണ്ണംവിചാരിച്ചു
മന്ത്രിപദംവിഷ്ണുഗുപ്തനുനൽകിനാൻ 212
അന്യരാംമ്ലേച്ഛഭൂപതികളാംപൎവ്വത-
മന്നരെയുംവശത്താക്കിനാൻചാണക്യൻ 213
നന്ദരാജ്യത്തിനക്കൂട്ടുന്നിതുപട-
യെന്നുള്ളതാരുമറിയാതിരിപ്പാനായ് 214
മറെറാരുഭൂപനോടേല്പതിനെന്നവർ
തെറെറന്നൊരുഘോഷവുംനടത്തീടിനാർ 215
വീരനായുള്ളൊരുപൎവ്വതരാജനും
ധീരനായുള്ളൊരുവൈരോധകൻതാനും 216
പുത്രനായുള്ളമലയകേതുതാനും
എത്രയുമൂക്കുള്ളമന്ത്രിജനങ്ങളും 217
ബന്ധുക്കളുംപഞ്ചസേനാധിപന്മാരും
സിന്ധുനിവാസികളായശകന്മാരും 218
പാരസീകന്മാർയവനഗണങ്ങളും
വീരരായീടുന്നബന്ധുജനങ്ങളും 219
ആനതേർകാലാൾകുതിരപ്പടകളും
ആനകശംഖംമൃദംഗാദിവാദ്യവും 220
കൈവേതിക്കിത്തിരക്കീട്ടുതൊഴുക്കാട്ടു
വെക്കംനടന്നുകലുങ്ങിധരിത്രിയും 221

നന്ദരാജ്യത്തിന്നുപോകുന്നതെന്നതും
ഒന്നുമറിഞ്ഞീലതിലുള്ളവർകളും 222
ചാരത്തിരിക്കുന്നവൎക്കറിയാത്തതു
ദൂരത്തിരിക്കുന്നവൎക്കറിയാവതോ? 223
ചാണക്യചാരന്മാർപോക്കൽനിന്നക്കഥ
മാനസേനന്നായ്ഗ്രഹിച്ചുക്ഷപണകൻ 224
ചെന്നുടൻനന്ദസേനാധിപന്മാരോടു
ചൊന്നാൻരഹസ്യമായ്പ്രത്യേകമന്നേരം:— 225
"ആഷാഢകൃഷ്ണപക്ഷാദികഷഷ്ഠിന്നു
ഭോഷന്മാരേ!കുജവാരേരിപുജനം 226
കെല്പോടുകൂടവേവന്നുവളയുമി
പ്പുഷ്പപുരമതിനില്ലൊരുസംശയം 227
അന്നുപടയ്ക്കുപോയീടുന്നതാകിലോ
വന്നുപോംമൃത്യുഭവാനെന്നറിഞ്ഞാലും 228
കാലദോഷംഭവാനേറയുണ്ടിക്കാലം
ഏലാതെനിന്നുകൊൾവാൻകരുതീടെടോ! 229
ഇന്നിനിക്കേറവുംസ്നേഹമുണ്ടാകയാൽ
വന്നുഭവാനോടുചൊന്നേൻരഹസ്യമായ് 230
ഒന്നുമൊരുത്തരോടുമുരിയാടായ്ക
നന്നല്ലതിൽച്ചിലദോഷങ്ങളുണ്ടെടോ 231
മുമ്പിലിതുഘോഷംകൊണ്ടുവെന്നാകിലോ
വമ്പടവന്നുവളയുമത്തുനേരം 232
ഒന്നുമുപായമില്ലാതെവലഞ്ഞുപോം
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻപിന്നെയുംചൊല്ലുന്നു" 233
പ്രത്യേകമോരോജനത്തോടുഗൂഢമായ്
"സത്യമിതെ"ന്നുപറഞ്ഞുബോധിപ്പിച്ചാൻ. 234
ലക്ഷണക്കാരനിവൻപറയുന്നതു
സത്യമാസ്ഥനേവരുമെന്നുറച്ചവർ 235
അന്നുപടയ്ക്കുപോകേണ്ടിവരുമെന്നു
തന്നുള്ളിലുള്ളൊരുപേടിപൂണ്ടെല്ലാരും 236

ഓരോരൊരോകാൎയ്യമുണ്ടെന്നുപറഞ്ഞുടൻ
ഓരോരോരോദിക്കിൽപ്പുറപ്പെട്ടുപോയിനാർ. 237
ഘോരതരമാംപടയോടുകൂടവേ
ധീരതയോടഥപൎവ്വതരാജനും 238
അൎദ്ധരാത്രിക്കുടൻചന്ദ്രഗുപ്തൻവാഴും
ഉത്തമദേശത്തുവന്നാൻകനിവോടെ 239
അപ്പോൾചണകാത്മജോക്തിയാൽമൌൎയ്യനും
ശിഷ്ടമായൈശ്വൎയ്യമാമൎദ്ധംപകുത്തതിൽ. 240
പാതിയുംപൎവ്വതരാജനന്നല്കിനാൻ
ചാതുൎയ്യമോടുബന്ധുതയുമുണ്ടാക്കുവാൻ. 241
രാത്രിയുംപിന്നെക്കഴിഞ്ഞോരനന്തരം
യാത്രതുടങ്ങീതിളകിപ്പെരുമ്പട 242
പൎവ്വതരാജനുംചാണക്യവിപ്രനും
ഗൎവ്വമടിച്ചോരുവൈരോധകാദിയും 243
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളുംപാരസീകന്മാരും
ഉച്ചത്തിലാമ്മാർനിലവിളിച്ചൊക്കവേ 244
പുഷ്പപുരിക്കുവടക്കുംകിഴക്കുമായ്
കെല്പോടുചെന്നുവളഞ്ഞോരുനേരം 245
മൌൎയ്യതനയനുംകാട്ടാളരാജനും
വീൎയ്യമേറീടുംകുതിരപ്പടകളും 246
മറ്റെപ്പുറമേയടുത്തിതുഭാഗവും
തെറ്റെന്നുചെന്നുവളഞ്ഞോരവർകളും. 247
ശത്രുക്കൾചെന്നുവളഞ്ഞതുകേട്ടഥ
ശക്തരായീടുന്നനന്ദരാജാക്കളും 248
യുദ്ധസന്നദ്ധരായ്വില്ലുംധരിച്ചതി
ക്രുദ്ധരായ്സേനാപതികളെയൊക്കവേ, 249
ചെന്നുവിളിച്ചതുനേരമൊരുത്തരും
വന്നതുമില്ലമരണഭയത്തിനാൽ 250
ഒട്ടുചിലരുഴന്നങ്ങുമിങ്ങുംപോയാർ
ഒട്ടുചിലരകംപുക്കൊളിച്ചീടിനാർ 251

അപ്പോൾനിലവിളിച്ചെത്തിയലോകരും
പുഷ്പപുരേമുമ്പിലുള്ളജനങ്ങളും 252
ഒക്കവേകൂടിയൊരുലക്ഷമുണ്ടതിൽ
ചിക്കെനപ്പാൎത്തിപ്പടയോടുകൂടവേ 253
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമതിവീൎയ്യമൊക്കവേ
യന്തരാചിന്തിച്ചുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ 254
രൂക്ഷനായ്വില്ലുംധരിച്ചുയുദ്ധത്തിനായ്
ദക്ഷിണഗോപുരത്തൂടെപുറപ്പെട്ടാൻ. 255
മൌൎയ്യസുതനുംകിരാതാധിനാഥനും
വീൎയ്യാനടിച്ചുനില്ക്കുന്നതിന്നിപ്പുറം 256
അൎണ്ണവംപോലെപരന്നപടയുമായ്
ചെന്നുനിന്നീടിനാൻമന്ത്രിപ്രവരനും 257
തേരിലേറിപ്പുറപ്പെട്ടുസന്നദ്ധരായ്
വീരമകുടമണികൾനൃപന്മാരും 258
കുംഭവുംകൊമ്പുംപൊതിഞ്ഞഥപൊന്നിനാൽ
കമ്പമില്ലാത്തൊരുകുംഭിവരന്മാരും 259
കാററിനെക്കാൾവേഗമോടുംരഥങ്ങളും
തെററെന്നുപായുംകുതിരപ്പടകളും 260
വാളുംപരിചയുംവില്ലുംശരങ്ങളും
ചാലത്തെള്ളികെക്കടഞ്ഞചക്രങ്ങളും 261
കുന്തംചവളങ്ങൾവേലുകളീട്ടികൾ
ചന്തമിയലുന്നതോമരജാലവും 262
പട്ടസംനല്ലഗദകൾശതഘ്നികൾ
നിഷ്ഠുരമായമുസലശ്ശൂലങ്ങളും 263
ശക്തികൾവെണ്മഴുവെന്നിത്തരമുള്ള
ശസ്ത്രങ്ങളൊക്കൊടെടുത്തുസന്നദ്ധരായ് 264
ചട്ടയുംതൊപ്പിയുമിട്ടുകെട്ടിക്കൊണ്ടു
ധൃഷ്ടരായേവുന്നപത്തിവരന്മാരും 265
നല്ലവടികളെടുത്തുനിലവിളി-
ച്ചുള്ളംതെളിഞ്ഞുള്ളകാഴ്ചപ്പടകളും 266

ശംഖമൃദംഗപടഹാദിവാദ്യവും
ശങ്കവെടിഞ്ഞഥരാജപ്രവരരും 267
ചിത്തമുറപ്പിച്ചൊരുമിച്ചുചെന്നുടൻ
ഉത്തരഗോപുരത്തൂടേപുറപ്പെട്ടാർ. 268
പർവ്വതരാജപ്പടയോടുകൂടവെ
ഗർവ്വംനടിച്ചുടനേററാരവർകളും 269
യുദ്ധാൎത്ഥിയായ്ക്കൊണ്ടുമന്ത്രിപ്രവരനെ
ബദ്ധസന്നാഹനായ്ക്കണ്ടൊരുമൌൎയ്യനും 270
താണുതൊഴുതുനിവിരെവിളിച്ചവൻ
മാനമോടേവംമൊഴിപറഞ്ഞീടിനാൻ:— 271
"മന്ത്രികുലോത്തമ!കേൾക്കമഹാമതേ!
മന്ത്രശാലാന്തരാളത്തിങ്കലിട്ടുനീ 272
പട്ടിണിയിട്ടുകൊല്ലിച്ചീലയോചൊല്ലു
കഷ്ടംഭവാൻചെയ്തദുൎന്നയമൊക്കയും 273
രാജപുത്രത്വമുണ്ടാകയാൽഞങ്ങൾക്ക
രാജ്യൈകദേശമവകാശമുണ്ടെടോ! 274
ന്യായമായുള്ളവകാശംതരികിലി-
ന്നാൎയ്യമതേ!ശമിപ്പിക്കാംമഹാരണം." 275
ഇത്ഥമുരചെയ്തമൌൎയ്യനോടന്നേരം
ക്രുദ്ധനായ്‌രാക്ഷസൻതാനുമുരചെയ്തു:— 276
"പാപമതിയായനിന്നുടെദുൎന്നയം
കേവലംഞാനിങ്ങറിഞ്ഞിരിക്കുന്നിതും 277
പോരുമിനിപ്പരുഷങ്ങൾപറഞ്ഞതും
പോരിനുനേരെവരികവിരവിൽനീ." 278
വമ്പനാംരാക്ഷസൻചൊന്നതുകേട്ടവൻ
മുമ്പിൽപറഞ്ഞതുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ 279
"ഇന്നവകാശംതരികെ"ന്നുമൌൎയ്യനും
"വന്നുനീപോർചെയ്ക"യെന്നുമന്ത്രീന്ദ്രനും 280
എന്നിങ്ങനെവിവാദിച്ചുതന്നേയവർ
നിന്നാർകലഹംതുടരാതിരുവരും 281

പൎവ്വതനന്ദനവലെയൊപങ്ങൾതങ്ങളിൽ
ഉൎവ്വീകലുങ്ങുംപരിചുപോർചെയ്തിതു 282
തുമ്പയായേറവുപൊരുന്നതുനേരത്തു
ദവമഴപോലെചൊരിഞ്ഞൊരുശരങ്ങളും 283
വമ്പടരണ്ടുപുറത്തുമടുത്തതി-
കമ്പമകന്നുപോർചെയ്യുന്നതുനേരം 284
അഭ്യാസമുള്ളജനങ്ങളണഞ്ഞുടൻ
പില്പാട്ടുവാങ്ങാതെവെട്ടിനടക്കയും 285
ധൃഷ്ടതയുള്ളവർവെട്ടിതടുക്കയും
നിഷ്ഠുരമായ്ചിലച്ചാടിപ്പോകയും 286
കുത്തുകൾകൊണ്ടുകടൽകലങ്ങുറിക്കയും
വാത്തുംമുറിഞ്ഞുമൊട്ടൊട്ടുതിരിക്കയും 287
ശൂരതയുള്ളവർനേരിട്ടുതടുക്കയും
വീരജനങ്ങൾതിരിഞ്ഞുമരിക്കയും 288
ഭീരുക്കളായവർപിൻപെട്ടുനില്ക്കയും
ഓരോജനങ്ങളെവേറെകുഴക്കയും 289
ചാണക്യഭൂസുരനുയൎത്തുകയും
നാണമത്തിന്നുപാപങ്ങൾമുറിക്കയും 290
കാണികൾതമ്മിൽപറഞ്ഞുരസിക്കയും
ആനകൾചത്തുമലച്ചുകിടക്കയും 291
വെട്ടുകൾകൊണ്ടുതലകൾതെറിക്കയും
തട്ടുകടങ്ങൾകൊണ്ടൊട്ടുപൊളിക്കയും 292
തട്ടിയടുക്കയുംവെട്ടിമരിക്കയും
ഒട്ടുതടുക്കയുംപട്ടുകിടക്കയും 293
ക്രൂരനൃപേഷുമഴപോലെചൊരികയും
"ഘോരംപട"യെന്നുകാണികൾചൊൽകയും 294
രണ്ടുപുറവുമീവണ്ണംപൊരുതള-
വുണ്ടായസംഗരമെത്രഭയങ്കരം 295
നന്ദഭൂപന്മാരുടെപടയൊക്കെയും
അന്തകവാസംഗമിച്ചൊരനന്തരം 296

വാളുംപരിചയുംകൈക്കൊണ്ടുമന്നവർ
ചീളെന്നുതേരിന്നിറങ്ങിയണഞ്ഞവർ 297
പൎവ്വതരാജപ്പെരുമ്പടക്കൂട്ടത്തിൽ
നിൎവ്വിചാരന്മാരതായ്ച്ചെന്നുചാടിനാർ. 298
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളുംവെട്ടുകൊണ്ടന്നേരം
പാച്ചിൽപിടിച്ചതുനേരത്തുചാണക്യൻ 299
വമ്പടവേഗേനപായുന്നനേരത്തു
മുമ്പിൽക്കടന്നുതടുത്തുചൊല്ലീടിനാൻ; 300
“മണ്ടുന്നതിപ്പോളെവിടേക്കുനിങ്ങളെ
കൊണ്ടുവന്നോരുഞാൻകൂടിങ്ങിരിക്കവേ? 301
ഒമ്പതുപേർനൃപന്മാരേയിവരുള്ള
കമ്പംകളഞ്ഞുപടയ്ക്കുതുടങ്ങിടുവിൻ 302
ഓടിമരിപ്പാനിന്നഞ്ഞനൃപന്മാരേ
പേടികളഞ്ഞുകൊലചെയ്കവൈകാതെ” 303
എന്നതുകേട്ടവരാകെത്തിരിഞ്ഞിങ്ങു
നന്നായണഞ്ഞുപോർചെയ്തുതുടങ്ങിനാർ. 304
പൎവ്വതനാഥനുംവൈരോധകൻതാനും
പൎവ്വതപുത്രൻമലയകേതുതാനും 305
പഞ്ചസേനാധിപന്മാരുമൊരുമിച്ചു
ചഞ്ചലമെന്യേയടുത്താരതുനേരം. 306
കൂട്ടത്തിലാശുകടന്നുകൊണ്ടന്നേരം
വെട്ടുകൾതട്ടിച്ചുനന്ദഭൃത്യന്മാരും 307
വെട്ടുകൊണ്ടേററുപിളൎന്നിതുനേരം
പെട്ടിതനേകന്തുറായിരംമ്ലേച്ഛരും 308
തെററന്നുനന്ദഭൃത്യന്മാരെയന്നേരം
ചുററുംവളഞ്ഞുപോർചെയ്താരരികളും. 309
തങ്ങളെയുംമറന്നപ്പോളരചന്മാർ
മങ്ങാതെനിന്നുപോർചെയ്യുംദശാന്തരേ 310
പൎവ്വതകാദികളുംവെട്ടിക്കൊലചെയ്തു
സൎവ്വനന്ദന്മാരെയെന്നോപറയേണ്ടു. 311

സ്വർഗ്ഗലോകത്തിന്നനന്ദഭൂപന്മാരും
നിർഗ്ഗമിച്ചീടിനാർ പോരിൽ മരിക്കയാൽ; 312
പേടിച്ചോടോടിനാർ ശേഷിച്ചവർകളും
കൂടയുടനോടിയണഞ്ഞാരരികളും 313
വമ്പുകെട്ടുമണ്ടുന്നോരു ഘോഷവും
വമ്പുള്ളരികളുന്നിലവിളിഘോഷവും 314
കേട്ടുകൊട്ടാകെപ്പെട്ടുഭയംപൂണ്ടു
പെട്ടെന്നാവിടേക്കുവന്നിതുരാക്ഷസൻ 315
പോരതിൽ വീണുകിടക്കുന്നതുകണ്ടു
ഘോരയണിഞ്ഞനൃപന്മാരെയുമവൻ 316
ഇങ്ങിനെകണ്ടതുനേരത്തവനകം
തിങ്ങിനശോകേനകണ്ണുനീരുംവാർത്തു 317
അന്തഃപുരം പുക്കുസർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെ
വന്ദിച്ചവൾ നാടതെല്ലാമറിയിച്ചാൻ 318
മക്കൾ മരിച്ചതു കേട്ടു മഹീപതി
ദുഃഖം മുഴുത്തു മറിഞ്ഞു വീണീടിനാൻ 319
മന്നനെച്ചെന്നുപിടിച്ചിതുരാക്ഷസൻ
പിന്നെയുമന്നുവിലാപം തുടങ്ങിനാൻ 320
"അയ്യോ ചതിച്ചിതോ വൃദ്ധനാമെന്നെയും
മെയ്യഴകുള്ള കുമാരന്മാരേ! നിങ്ങൾ 321
നിങ്ങളെ വാഴിച്ചു പോവാനിരുന്നു ഞാ-
നിങ്ങിരുന്നിതു കാണ്മതിന്നയ്യഹോ! 322
ഉണ്ണികളേ! നിങ്ങളോട്ടുപിരിഞ്ഞു ഞാൻ
ഇന്നുമഹീതലേ വാഴുന്നതെങ്ങിനെ? 323
മന്നിടം രക്ഷിപ്പതിന്നു ഞാൻ നിങ്ങളെ
മന്നവന്മാരായി വാഴിച്ചു കാനനം 324
പുക്കുഗതിവരുത്തീടുകെന്നുള്ളതും
ഒക്കവേ നിങ്ങൾ കഴിച്ചിതോ ദൈവമേ!" 325
എന്നുപറഞ്ഞു കരയുന്ന മന്നനെ
ചെന്നുപറഞ്ഞടക്കീടിനാൻ മന്ത്രിയും 326

ചാണക്യശാസനംകൈക്കൊണ്ടുപിന്നെയും
ചേണാൎന്നപൎവ്വതരാജൻപടയുമായ് 327
ചെന്നുടൻപുഷ്പപുരിചുഴലവും
സന്നാഹമോടെക്കൊണ്ടുനന്നായ്വളഞ്ഞുടൻ. 328
മാനിയായുള്ളൊരുരാക്ഷസനന്നേരം
സേനാബലംകുറഞ്ഞീടുകകൊണ്ടവൻ 329
പോരിനായ്പിന്നെപുറപ്പെട്ടതുമില്ല
ധീരനായന്തഃപുരേമരുവീടിനാൻ. 330
ചുററുംവളഞ്ഞിരിക്കുന്നരിപുക്കളും
ഊററമില്ലാതകവച്ചുതുടങ്ങിനാർ 331
മുററുംപൊറുതിയില്ലാഞ്ഞുപ്രജകളും
തെററന്നുചാണക്യനോടുചൊല്ലീടിനാർ:— 332
"ഇപ്പോളരാജകമായപുരമിതു
കെല്പോടുരക്ഷിച്ചുകൊൾകഭവാനിനി" 333
ഇത്ഥംപ്രജകളുരത്തതുകേട്ടതി-
ന്നുത്തരമായുരചെയ്തുചാണക്യനും 334
"ശത്രുവായുള്ളോരുരാക്ഷസാമാത്യനും
വൃദ്ധനായുള്ളൊരുസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയും 335
അന്തഃപുരാന്തികത്തിങ്കലൊളിക്കവേ
സന്തതംനിങ്ങൾക്കുപദ്രവമാകുന്നു. 336
ശക്തിയുണ്ടെങ്കിൽപുറത്തുപുറപ്പെട്ടു
യുദ്ധംവിരവോടുചെയ്തുമരിക്കേണം 337
ചാക്കുഭയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നുവെങ്കിലോ
ശീഘ്രമൊഴിഞ്ഞുപുറത്തുപോയീടണം 338
ചാകിലുംപോകിലുമിങ്ങുസമ്മതം
ആകവേപിന്നെഞാൻരക്ഷിച്ചുകൊള്ളുവൻ" 339
പൌരജനമതുകേട്ടങ്ങടുത്തുചെ-
ന്നോരോതരംപറഞ്ഞീടിനാരിങ്ങിനെ:— 340
"മക്കളുമുററവരായജനങ്ങളും
ഒക്കവേചത്തിനിശേഷമുള്ളോർകൾക്കു 341

നാട്ടിൽപൊറുതിയില്ലാതെ ചമഞ്ഞിതു
കാട്ടിയദുൎന്നയംകൊണ്ടു തന്നേ ദൃഢം 342
ദുഷ്ടരായുള്ളോരു മന്ത്രികൾ മന്ത്രിച്ചു
മന്ത്രഫലമിതു കാണായതെല്ലാൎക്കും 343
ദുൎമ്മന്ത്രികളുള്ള ഭൂമിപാലന്മാൎക്കു
കൎമ്മമീവണ്ണമകപ്പെട്ടാനിൎണ്ണയം 344
ഒന്നുകിൽ ശത്രുക്കളെക്കൊല ചെയ്തിനി
നന്നായിഞങ്ങളെ രക്ഷിച്ചുകൊള്ളേണം 345
അല്ലായ്കിലിപ്പോളൊഴിച്ചുപുറപ്പെട്ടു
വല്ലേടവുംപോയിരുന്നുകൊണ്ടീടണം" 346
പൌരജനങ്ങളീവണ്ണം പറയുന്ന
ഘോരവചനങ്ങൾ കേട്ടുമഹീപതി 347
മന്ത്രിയായുള്ളൊരു രാക്ഷസൻ താനുമായ്
ചിന്തിച്ചുദയങ്ങൾ കാംക്ഷിച്ചു പിന്നെയും 348
രാക്ഷസനോടുകൂടെപ്പുറപ്പെട്ടു-
നക്ഷിതിപാലൻ തപോവനം പുക്കിതു 349
ചാണക്യനപ്പോൾ ജയംവന്നതുമൂലം
മാനിച്ചുപൌരജനത്തോടു ചൊല്ലിനാൻ:— 350
"ആൎത്തനിലവിളിച്ചീടേണമെല്ലാരും
ആത്തമോദംപുരത്തിങ്കൽ പ്രവേശിപ്പാൻ 351
താപമുൾക്കൊണ്ടവർ ചാണക്യകല്പിതം
ആവതില്ലെന്നുകല്പിച്ചു ചെയ്തീടിനാർ 352
രാക്ഷസനെബ്ഭയപ്പെട്ടും പുനരവർ
തൽക്ഷണേ ചാണക്യനെന്നഭയംകൊണ്ടും 353
തത്സമയത്തിങ്കൽ വേണ്ടുന്ന കൎമ്മങ്ങൾ
ഉത്സാഹമില്ലാതെ ചെയ്താരഖിലവും 354
ആൎത്തുവിളിച്ചുജയിച്ചുപറയി-
ച്ചാത്തമോദംപുരിപുക്കാരവർകളും 355
പൎവ്വതരാജനെയും മൌൎയ്യനെയുമ-
ങ്ങുൎവ്വരാദേവകുലോത്തമൻ ചാണക്യൻ 356

നല്ലോരുമന്ദിരത്തിങ്കലിരുത്തിനാൻ
ചൊല്ലാവതല്ലവൻകാഴ്ചകളോരോന്നേ 357
പൎവ്വതരാജനെവിശ്വാസമില്ലാഞ്ഞു
ദിവ്യമാംപുഷ്പപുരത്തിലിരുത്തീല 358
ഓൎത്തുകണ്ടാനഥ ചാണക്യനംപിന്നെ
പ്പാൎത്താലിവൻമ്ലേച്ഛനാഥൻമഹാബലൻ 359
കാലംകുറഞ്ഞൊന്നുചെല്ലുന്നനേരത്തു
ശീലഗുണമുള്ള നമ്മുടെമൌൎയ്യനെ 360
ബാധിക്കുമെന്നാലിവനെയുംകൂടെഞാൻ
നീതിബലംകൊണ്ടുകൊന്നൊടുക്കീടുവൻ, 361
മന്ത്രികുലോത്തമനാകുന്നരാക്ഷസൻ
ഹന്തവ്യനല്ലൊന്നുകൊണ്ടുംനിരൂപിച്ചാൽ 362
നല്ലനയമുള്ള മന്ത്രിജനമിന്നു
ദുൎല്ലഭന്മാരതിനില്ലൊരുസംശയം 363
മന്ദമിവനെഞാനേതുചെയ്തെങ്കിലും
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെമന്ത്രിയാക്കീടുവൻ 364
നന്ദകുലത്തിലൊരുത്തനുണ്ടെന്നാകിൽ
എന്നുമതിനെളുതല്ലെന്നുനിൎണ്ണയം 365
എന്നതുകൊണ്ടിഹസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെ
ക്കൊന്നുകളഞ്ഞാൽമനോരഥംസാധിക്കും 366
അല്ലെങ്കിലുണ്ടൊരുവൈഷമ്യമിന്നവൻ
നല്ലനാംരാക്ഷസനോടുമൊരുമിച്ചു 367
വല്ലപ്രകാരവുംമൌൎയ്യതനയനെ
കൊല്ലുംപുനരവനെന്നെയുംകൊന്നീടും 368
വല്ലതുചെയ്തുമസ്സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെ
കൊല്ലുകയേയുള്ളു അതിനില്ലസംശയം 369
പിന്നെയുംമന്ത്രിപ്രവരനാംരാക്ഷസൻ
എന്നുമടങ്ങുകയില്ലെന്നുനിൎണ്ണയം 370
മറെറാരുരാജാവിനെച്ചെന്നുസേവിച്ചു
തെററന്നിവിടെപ്പടയ്ക്കുവരുമെന്നാൽ 371

വല്ലതുകൊണ്ടും തടുത്തു നിർത്തീടുവൻ
അല്ലാതെയെന്തിവൻ ചെയ്യുന്നതു പിന്നെ 372
ഒന്നുകൊണ്ടും കഴിവില്ലെന്നുറയ്ക്കുമ്പോൾ
വന്നിവൻ കാൽക്കൽ വീണീടുമല്ലോ ദൃഢം 373
ഇത്ഥം നിരൂപിച്ചുറച്ചു ചാണക്യനും
നിത്യവും മൌര്യനോടെങ്ങും പിരിയാതെ 374
സത്യവ്രതൻ നിജ സത്യവും സാധിച്ചു
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിരുന്നാനതു കാലം 375
ഇത്ഥമരുൾ ചെയ്ത തത്തയുമത്തൽ തീ-
ർത്തിത്തരം ഞാനിനി നാളെയും ചൊല്ലുവൻ 376
ആത്തമോദം പറഞ്ഞെല്ലാവരോടുമ-
ങ്ങാസ്ഥയാ പാലും കുടിച്ചുറങ്ങീടിനാൾ. 377

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ നവനന്ദവധസംക്ഷേപം സമാപ്തം.

മൂന്നാം പാദം

പാലൊത്തമൊഴിയാളേ! ശാരികേ! മനോഹരേ!
മാലോകർക്കിതമുള്ള നിന്നുടെ വചനങ്ങൾ 1
ഓരോരോതരമതിചിത്രമായ് കേൾക്കുന്തോറും
പാരാതെ വളരുന്ന കൌതുകമിനിക്കുള്ളിൽ 2
ദാഹവും തളർച്ചയും തീർത്തുടൻ തെളിഞ്ഞു നീ
മോഹനമായ കഥാശേഷവും പറകെടോ 3
വീരനായോരു മന്ത്രി രാക്ഷസനതു കാലം
ധീരതയോടു ചെയ്തതെന്തെന്നു പറക നീ 4
എന്നതു കേട്ടു കിളിപ്പൈതലും ചൊല്ലീടിനാൾ
ഇന്നതു പറവതിനെത്രയും പണിയത്രേ 5
വൈഷമ്യം കഥയ്ക്കിതിന്നുമലേടമുണ്ടാകയാൽ
വൈഷമ്യം പറഞ്ഞുകൊൾവാനുമുണ്ടറിഞ്ഞാലും 6

കട്ടമേതിരികയില്ലെന്നതുവരുമെന്നാൽ
ഒട്ടൊന്നറിഞ്ഞേടംപറയാംകനിവോടെ 7
നീരസന്മാർക്കുതിരിഞ്ഞീടുവാൻപണിയല്ലോ
പാരതിൽസരസന്മാർക്കറിയാമല്ലോതാനും 8
വാക്കിനുസാമർത്ഥ്യമില്ലെന്നുവന്നാലുംപിന്നെ
കേൾക്കയിൽചിലർക്കിപ്പോളാഗ്രഹമുണ്ടെന്നാകിൽ 9
ചൊല്ലുവാനിളയ്ക്കുന്നതല്ലോഞാനറിഞ്ഞേടം
ചൊല്ലുവൻചുരുക്കമായെങ്കിലോകേട്ടുകൊൾവിൻ 10
ബുദ്ധിമാനായീടുന്നരാക്ഷസനതുകാലം
വൃദ്ധനാസ്ഥാനംവാഴുംനന്ദരാജനെക്കണ്ടു 11
വർദ്ധിപ്പിച്ചീടുന്നതിന്നിനിക്കലമിനിയുംഞാൻ
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുമിത്രങ്ങളോടുംകൂടി 12
ഉത്തമമായമന്ത്രമണ്ഡപമകംപൂകീ-
ട്ടിത്തരമോരോതരംചിന്തിച്ചുതുടങ്ങിനാർ 13
ശക്തിയേറീടുംനൃപവീരന്മാർമരിക്കയാൽ
യുദ്ധത്തിന്നവർകളോടാവതില്ലിനിയേതും 14
വഞ്ചിച്ചുചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെനാമിതുകാലം
പഞ്ചത്വംവരുത്തുവാൻയത്നവുംചെയ്തീടേണം 15
സർവ്വരുമായിച്ചിന്തിച്ചിങ്ങിനെകല്പിച്ചവൻ
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയാകുംവൃദ്ധനെവനത്തിങ്കൽ 16
ആരുമേയറിയാതെരക്ഷിച്ചുമന്ത്രിമുഖ്യൻ
ധൈര്യമുൾക്കൊണ്ടുചന്ദ്രഗുപ്തനെച്ചെന്നുകണ്ടാൻ 17
മാനശോകാദികളുമൊക്കവേമറച്ചവൻ
ദീനനായ്മൌര്യൻതന്നോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ
“നന്ദനാംമഹീപതിതനിക്കുംപുത്രന്മാർക്കും
മന്ത്രിയായിത്രനാളുംവാണഞാനറികനീ. 19
ഇക്കാലംഭവാൻതന്റെമന്ത്രിയായിരിപ്പതി-
ന്നുൾക്കാമ്പിൽകല്പിച്ചുവന്നീടിനേൻകൃപാനിധേ! 20
അന്നന്നുരാജ്യംപരിപാലനംചെയ്തീടുന്ന
മന്നവന്മാരെസ്സേവിച്ചീടുകെന്നതേയുള്ളു 21

നന്ദവംശത്തിലല്ലാത്ത നൃപജനനവും
എന്നതു നിരൂപിച്ചാൽ സംശയമില്ലതുമേ 22
അന്യവംശത്തിലുള്ള പൎവ്വതരാജാവിനെ
ചെന്നുസേവിക്കുന്നതും മൃത്യുമാമടിയത്രേ 23
സ്നേഹമാനങ്ങളുള്ളതിന്നുണ്ടായതുമല്ല
മോഹമാം കാമക്രോധങ്ങളാലാവതല്ലേ പാകത്രന്ത്രം 24
എന്നായിനിയപേക്ഷിക്കെന്നുള്ളതുമിന്നിപ്പോൾ
ഒന്നുമെ നിരൂപിച്ചാൽ ശേഷിയുമരുതല്ലോ" 25
രാക്ഷസാമാത്യനേവം കീഴിഞ്ഞു പറഞ്ഞപ്പോൾ
സാക്ഷാലിന്നിതു നേരല്ലെന്നു കല്പിച്ചു മെയ്യൻ 26
ചെന്നടൻ ചാണക്യനോടിക്കഥ പറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ദിതസ്വരവരനിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ; 27
ന്യായജ്ഞരാലെന്നാകിലുമാശ്രയിച്ചവർകളെ
രാജാക്കന്മാൎക്കു പരിപാലിച്ചുമതിയാവൂ 28
എന്നതിന്നുപ്രയോഗമെന്നുള്ളതുമറിഞ്ഞീടാം
ചതുരസ്ഥാനത്തനുസരിച്ചുവെക്കണം നാം" 29
ഇങ്ങിനെ ചാണക്യനും മെയ്യനും പലതരം
തങ്ങളിൽ നിരൂപിച്ചു കൈക്കൊണ്ടാരവനേയും 30
കേവലം ചതിപ്പാനായ് രാക്ഷസനതുകാലം
ഈവണ്ണം മെയ്യൻതന്റെ മന്ത്രിയായ്സ്ഥാനമീടിനാൻ 31
കാനനങ്ങളിൽ രണ്ടുവീതിന്നു ചന്ദ്രന്റെ
മാനനപങ്ങതോട്ടുകൂടി മെയ്യനെയൊട്ടുകവാൻ 32
ഗാഢമതസമുള്ളിൽ വെച്ചുകൊണ്ടമാത്യനും
ശ്രദ്ധമായ് ചിലരെയും കല്പിച്ചാനതുകാലം 33
ഹസ്തിപാശശില്പി വൈദ്യനെന്നിവർ മററും ചില-
ശസ്ത്രധന്മായം വിഷം കൊടുക്കുന്നവർകളും 34
രാക്ഷസപ്രയുക്തന്മാരാമിവർക്കൊരുത്തർക്കും
തൽക്ഷണം ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊലചെയ്തീടുവാൻ 35
ഒന്നുമേയൊരുപഴുതായീലതുകൊണ്ടു
ധന്യരിൽ മുമ്പൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനൊന്നറിഞ്ഞതുമില്ല 36

വൃദ്ധനായിരിക്കുന്നസർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയപ്പോൾ
എത്രയുംവിശ്വാസമേറീടുന്ന ചാരന്മാരെ 37
താപസവേഷംധരിപ്പിച്ചവരുടെകയ്യിൽ
പാപമാനസനൊരുബദരീഫലംനന്നായ് 38
ഘോരമായുള്ള വിഷനീരതിലിട്ടുമുക്കി
മൌര്യനുകൊടുക്കെന്നുചൊല്ലിയങ്ങയച്ചിതു 39
ചാണക്യൻതന്റെചാരന്മാരതുധരിച്ചുടൻ
ഊനമെന്നിയേവഴിയിന്നവരുറങ്ങുമ്പോൾ 40
മറെറാരുലന്തപ്പഴമവിടെവെച്ചതങ്ങൾ
തെററന്നുവിഷമയമായതുമെടുത്തുടൻ 41
മന്ദമെന്നിയേനന്ദഭൂപനെച്ചെന്നുകണ്ടു
വന്ദിച്ചുലന്തപ്പഴംകാഴ്ചയുംവെച്ചുചൊന്നാർ 42
"നിന്തിരുവടിക്കിതുഭക്ഷിപ്പാൻലന്തപ്പഴം
ചന്തമോടമാത്യൻതാൻതന്നയച്ചിരിക്കുന്നു" 43
എന്നതുകേട്ടുനന്ദൻപ്രീതിപൂണ്ടെടുത്തുടൻ
തിന്നതുനേരംചത്തുവീണിതുനന്ദഭൂപൻ 44
താപസദത്തമായബദരീഫലംതിന്നു
താപമുണ്ടായിലേതുംമൌര്യനുമതുകാലം 45
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി"സിദ്ധൻ"പെട്ടുപോയെന്നാവാർത്ത
സർവ്വരുംപറഞ്ഞുകേട്ടീടിനാനമാത്യനും 46
ബന്ധശൈഥില്യശങ്കകൊണ്ടുതാനപ്പോഴതി-
നെന്തുകാരണമെന്നുമിണ്ടാതെവാണീടിനാൻ 47
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിമരിച്ചീടിനോരനന്തരം
സർവ്വകാംക്ഷിതങ്ങളുംനിഷ്ഫലമായെങ്കിലും 48
രാക്ഷസാമാത്യൻചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊന്നീടുവാൻ
രൂക്ഷനായ്പ്രയത്നങ്ങൾപിന്നെയുംചെയ്തീടിനാൻ;
മൌര്യനെസ്സേവിച്ചിരുന്നീടിനകാലമവൻ
ആശയമേയറിയാതെപർവ്വതരാജനേയും 50
സേവിച്ചുതുടങ്ങിനാനക്കാലംപർവ്വതേശൻ
ഭാവമെന്തെയറിഞ്ഞുമൌര്യാത്മജൻതന്നെക്കൊൽവാൻ

സന്തതമുപായവും ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ചകം
വെന്തുവെന്തിരുന്നിതു മന്ത്രിയുമേറ്റുകാലം 52
മിത്രമൈത്രിയും പാർത്താൽ പൂർവ്വവൈരത്തിനുള്ള
ശക്തിയെന്നുള്ളതാക്കുംപോകയുമില്ലന്നൂനം 53
ശത്രുവാം പർവ്വതകൻ രാക്ഷസാമാത്യനപ്പോൾ
എത്രയും പ്രിയനായിവന്നിതെന്നറിഞ്ഞാലും; 54
"വല്ലതും ചെയ്തു ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിച്ചു ഞാൻ
വല്ലഭമോടു രാജ്യം നിങ്ങൾക്കു തന്നീടുവൻ" 55
എന്നു പർവ്വതനോടും തൽപുത്രനോടും പുന-
രുന്നതനായുള്ള തൻ ഭ്രാതാവിനോടും ചെന്നായ് 56
രാക്ഷസൻ പറഞ്ഞു സംബോധിപ്പിച്ചിട്ടൊരുദിനം
ക്ഷപണകനോടു ഗൂഢമായുരചെയ്താൻ; 57
"നമ്മുടെ സ്വാമിവധത്തിനു കാരണമായ
നിർമ്മരിയാദിയാകും മൌര്യനെക്കൊന്നീടുവാൻ 58
എന്തൊരുപായമെന്നു ചിന്ത ചെയ്യേണം സഖേ!
ഹന്ത നാമിരിക്കുമ്പോളാവതു ചെയ്തീടേണം" 59
എന്നതു കേട്ടു പറഞ്ഞീടിനാൻ ക്ഷപണകൻ
"ധന്യനായുള്ള ഭവാൻ ഖേദിച്ചീടരുതേതും 60
വല്ലതുമൊരു കഴിവുണ്ടാക്കീടുവ"നെന്നു
ചൊല്ലി; യക്കാര്യം പിന്നെ ചാണക്യനോടും ചൊല്ലി 61
ഘോരമായുള്ളൊരാഭിചാരകർമ്മവുമവൻ
ആരംഭിച്ചിതു കാട്ടിലിരുന്നു നിഗൂഢമായ് 62
അഗ്നിയെ ജ്വലിപ്പിച്ചു മാന്ത്രികശ്രേഷ്ഠനവൻ
നഗ്നനായിരുന്നൊരു ഹോമവും തുടങ്ങിനാൻ 63
ഹോമകുണ്ഡത്തിൽ നിന്നങ്ങുണ്ടായിതതു നേരം
കാമരൂപിണിയായൊരായതവിലോചന 64
ജാനകീദേവി പണ്ടു വഹ്നിയിൽ വീണനേരം
മാനമോടതിങ്കൽ നിന്നുത്ഥിതയായപോലെ 65
ധന്യശീലയായതിസുന്ദരാംഗിയാം വിഷ-
കന്യകതന്നെക്ഷപണൻ ചാരനതുനേരം 66

മന്ത്രിവീരന്റെ കയ്യിലെത്രയും നിഗൂഢമായ്
മാന്ത്രികവരൻ കൊട്ടത്തിങ്ങനെ ചൊല്ലീടിനാൻ 67
"മാനിനീമണിയാമൊരിവളെ ചുംബിക്കുമ്പോൾ
ഊനമെന്നിയേ മരണം തന്നെയും ഭവിച്ചീടും 68
ഏകനെയാലിംഗനം ചെയ്തുകൊണ്ടിട്ടിവൾ
പോകയും ചെയ്യും പിന്നെ കാണുകയുമില്ലതാനും" 69
രാക്ഷസനതു കേട്ടു കന്യകാരത്നം തന്നെയും
സൂക്ഷിച്ചു വെച്ചുകൊണ്ടാനെത്രയും സന്തോഷത്താൽ
മ്ലേച്ഛരാജനെക്കൂടെ മറച്ചാനവനിതു
നിശ്ചലമതിയല്ലെന്നുറച്ചു ശങ്കിക്കയാൽ 71
കാലവും കുറഞ്ഞൊന്നു പോയശേഷത്തിങ്കൽ
മാലിയന്നിരിക്കുന്ന രാക്ഷസനൊരുദിനം 72
മോദമുൾക്കൊണ്ടു വിനയത്തെയും പ്രകാശിപ്പി-
ച്ചാദരവോടു വണികാത്മജനോടു ചൊന്നാൻ 73
"ചന്ദ്രഗുപ്തനെ കൊന്നീടുവാനായുണ്ടൊരു
ചന്ദ്രാഭിരാമമുഖിയായൊരു വിഷാംഗിനി 74
എന്നുടെ ഗൃഹത്തിങ്കലുണ്ടവൾ മരുവുന്നു
മന്നവർക്കുചിതയായുള്ളവളറിഞ്ഞാലും 75
സർവ്വമോഹനരൂപയാമവളെക്കൊണ്ടിപ്പോൾ
യൗവനം സഫലമാക്കീടുക മൗര്യൻ തന്റെ" 76
ചാണക്യനേതുമറിഞ്ഞീലതാനെന്നു ഭാവി-
"ച്ചിന്നാക്കി തന്നെ വരുത്തീടുകെ"ന്നുരചെയ്താൻ 77
രാക്ഷസനതുകേട്ടു തന്നുടെ ഗൃഹം പുക്കു
തൽക്ഷണം വിഷനാരി തന്നെയും കൊണ്ടുവന്നാൻ. 78
കണ്ടിവാർകുഴലിയെക്കൊണ്ടുവന്നതു കണ്ടു
തണ്ടലർബാണമേറ്റു കുഴങ്ങിയോരെല്ലാവരും 79
സുസ്മിതമാം മുഖപത്മവും നോക്കി നോക്കി
വിസ്മയം പൂണ്ടു നിന്നാരെന്നേ പറയാവൂ. 80
അനന്തരം ശയനമന്ദിരത്തിൽ പ്രവേശിപ്പാൻ
വന്നിതു സമയവും ചാണക്യനതുനേരം 81

മന്ദമെന്നിയെയൊരുസംഭ്രമംനടിച്ചുള്ളിൽ
മന്ദഹാസവുംചെയ്തുപലരുംനിഷ്ക്രമനേരം 82
നീതിമാനായകലമന്ത്രിരാക്ഷസനോട്
ആദരവോടേവിളിച്ചിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ. 83
"പർവ്വതരാജനിന്നുപാർത്തുകാണുന്നനേരം
സർവ്വദാനമുക്കൊരുബന്ധുവെന്നറിഞ്ഞാലും 84
സ്ത്രീരത്നമിതുതന്നെപർവ്വതരാജാവിന്നു
പാരാതെകൊടുക്കേണമില്ലസംശയമേതും. 85
ഇന്നിതുമൌര്യ്യൻതനിക്കെന്നുകല്പിക്കനേരം
നിർണ്ണയമിവനൊരുവൈരവുമുണ്ടായീടും. 86
താന്താനൊട്ടൊഴിഞ്ഞിട്ടുംബന്ധുവാംജനങ്ങളെ
സന്തോഷിപ്പിക്കയല്ലോകാര്യമാകുന്നതെടോ" 87
നീതിമാനായചാണക്യാത്മജനിതുവഴി
നീതിയിൽസമക്ഷത്തുനിന്നുരചെയ്തനേരം 88
ഉത്തരമതിന്നൊന്നുംകാണാഞ്ഞുമന്ത്രികുല
സത്തമനതുമെങ്കിലങ്ങിനെയെന്നുചൊന്നാൻ 89
ഇക്കഥപർവ്വതകൻതന്നോടുപറവാനും
തക്കമില്ലാതെവന്നുരാക്ഷസനതുനേരം 90
എന്തഹോചാണക്യൻറെദുർന്നയമോരോന്നോന്നു
ചിന്തിച്ചുമന്ത്രിവരൻദ്ദുഃഖത്തുവാങ്ങിനിന്നാൻ 91
പഞ്ചബാണാർത്തിപൂണ്ടപർവ്വതരാജൻതാനും
ചഞ്ചലമിഴിയോടുംകൂടവേശയ്യാഗൃഹം 92
പ്രാപിച്ചുമൌര്യ്യൻതന്നെക്കൊല്ലുവാനിരുന്നവൻ
ആപത്തുതനിക്കവന്നടുത്തതറിയാതെ 93
രാത്രിയിലവളെച്ചെന്നാശ്ലേഷംചെയ്തനേരം
ധാത്രിയിൽവീണുമരിച്ചീടിനാൻവിധിവശാൽ. 94
പർവ്വതകനെക്കൊന്നുരാക്ഷസനെന്നുനാളെ
സർവ്വരുംപറഞ്ഞീടുമെന്നുള്ളഭയത്തിനാൽ 95
രാത്രിയിൽതന്നെപുറപ്പെട്ടുരാക്ഷസൻതന്റെ
മിത്രമായ്പ്പോന്ന[illegible]വിട്ടുനാടു 96

ചന്ദനദാസനായചെട്ടിവത്തകൻതൻെറ
മന്ദിരത്തിങ്കൽകൊണ്ടുവെച്ചുടൻകളത്രത്തെ 97
ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
ചന്തമായ്ക്കുറഞ്ഞുതാനാക്കിയവൈദ്യാലിയെ 98
സന്തതംപരിപാലിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
ബന്ധുവാംശകടദാസാഖ്യനാംകായ്യസ്ഥനെ 99
അററമില്ലാതെയുള്ളൊരത്ഥവുംകൊടുത്താക്കി
മററുള്ളഭൃത്യന്മാരുമോരോരോകായ്യങ്ങളിൽ 100
എത്രയുംനിഗൂഢമായ്ക്കല്പിച്ചുപുനരവൻ
രാത്രിയിൽതന്നെപുറപ്പെട്ടുവേഗേനപോയാൻ. 101
ചാണക്യനതുകാലംമനസ്സിൽനിരൂപിച്ചാൻ
ഹാനികായ്യമിവരാക്ഷസനുള്ളിൽപുക്കാൽ 102
ലോകരഞ്ജനംവരുത്തീടുവാൻപണിപ്പുന-
രാകവെതമ്മിൽഭേദിപ്പിക്കയുംചെയ്യുമിവൻ 103
എന്നതുകൊണ്ടുനിരൂപിച്ചുകാണുന്നനേരം
നന്നിവൻപുറപ്പെട്ടുപോയതുമിതുകാലം 104
രാവുപോയ്പുലന്നപ്പോളുറങ്ങുമറതന്നിൽ
ജീവനംവേറിട്ടപവ്വതരാജാവിനെ 105
പാരതിൽകുണപമായ്ക്കിടക്കുന്നതുകണ്ടു
വാരിജമിഴിയാളെക്കണ്ണുമല്ലയെങ്ങും 106
ആനേരംമ്ലേച്ഛജനമൊക്കവെമുറയിട്ടു
വന്നവേദനയോടെപൌരന്മാരോടുംകൂടി 107
ചാണക്യനോടുചെന്നുചൊല്ലിനാരയ്യോപാപം
"ഏതോരാക്ഷസകൊന്നാളല്ലോപവ്വതരാജാവിനെ" 108
ചാണക്യനതുകേട്ടുശോകരോഷാദികളെ
മാനമുംകൊണ്ടുഭാവിച്ചവരോടുരചെയ്താൻ 109
"രാജനിഗ്രഹംചെയ്യിപ്പിച്ചോരമന്ത്രി കല-
ഹീചനെത്തിരഞ്ഞുകൊന്നീടുവിൻവൈകീടാതെ" ()
എന്നതുകേട്ടുഭടന്മാർഘോരരാക്ഷസൻെറ
മന്ദിരത്തിങ്കൽചെന്നുതിരഞ്ഞോരനന്തരം 111

കണ്ടതില്ലെങ്ങുംഗൃഹം ശൂന്യമായ്ക്കണ്ടാരവർ
മണ്ടിവന്നോ"ഞങ്ങളെങ്ങും കണ്ടതില്ലെ"ന്നു ചൊന്നാർ
"പർവ്വതരാജാവിനെ രാക്ഷസൻ കൊന്നാ"നെന്നു
സർവ്വരും പറഞ്ഞൊരു ഘോഷവും കൊണ്ടു നാട്ടിൽ 114
അക്കാലം നയജ്ഞനാമറിയ വിഷ്ണുഗുപ്തൻ
ഉൾക്കാമ്പിൽ നിരൂപിച്ചാനെന്തിനി വേണ്ടതിപ്പോൾ
ഇച്ചതി ചെയ്തമാത്രം രാക്ഷസനോടുംകൂടി
മ്ലേച്ഛനായകർതന്റെ പുത്രനുമനുജനും 115
വൈരമുൾക്കൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊന്നീടുവാൻ
പാരമായുദ്യോഗിച്ചാർ പണ്ടേ പരിചവരും 116
എന്നതു നിരൂപിച്ചാൻ പിന്നവർ രണ്ടിനേയും
കൊന്നിനിക്കാര്യമെന്തെന്നോന്നിതിനിക്കുള്ളിൽ 117
രണ്ടുപേരെയും കൂടെക്കൊന്നുവെന്നാകിലതി-
നുണ്ടൊരു ദോഷമതു ചെയ്തുവെന്നാകിൽ പിന്നെ 118
പർവ്വതരാജാവിനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചതുമിപ്പോൾ
സർവ്വരും ചാണക്യനെന്നല്ലയോ പറഞ്ഞീടും 119
ഏകനെപ്പറഞ്ഞുടൻ ഓടിപ്പിച്ചീടുകയും
ഏകനെ വധം തന്നെ ചെയ്യുവതെന്നല്ലോ- 120
വൈരമേറീടും വൈരോധകനെ വധിക്കേണം
പാരാതെ മറ്റവനെപ്പറഞ്ഞയയ്ക്കേണം 121
ഭാഗധേയമ[illegible] കല്പിച്ചുടൻ
ഭാഗുരായണനായ തന്റെ സചിവനെ 122
ആദരവോടു വിളിച്ചാരുമേ അറിയാതെ
മേദിനീശൻ താനവനോടരുൾചെയ്താൻ. 123
"നിശ്ശേഷഗുണനിധേ! നിന്നോടിങ്ങിതുകാലം
വിശ്വാസമേറുകയാൽ ഞാനൊന്നു പറയുന്നു 124
ചന്ദ്രഗുപ്തനെ സ്നേഹം പണ്ടുമുണ്ടല്ലോ ഭവാ-
നിന്നിതു രണ്ടിങ്കലുമുണ്ടെന്നു വരുമല്ലോ 125
പർവ്വതാത്മജനായ മലയകേതു തന്നെ
സർവ്വദാ ചെന്നു കണ്ടു ബന്ധുവായവനു നീ 126

ശങ്കകൂടാതെപുനരവനോടിതുകാലം
എങ്കലുമെല്ലാരുമേയംപറഞ്ഞു ഭേദിപ്പിച്ചു 127
വേഗമോടിവിട്ടുന്നു പറഞ്ഞു ഭയക്കേണം
പാകത്തിൽനിന്നുതന്നൊവേണമെന്നറിഞ്ഞാലും 128
ഇഷ്ടമായുള്ളതന്നെപറഞ്ഞുകൊണ്ടാലവൻ
ഇഷ്ടനായ്വരും ഭവാനില്ലസംശയമേതും” 129
ഇത്തരം കൌടില്യന്റെവാക്കുകേട്ടവൻതാനും
സത്വരംപാർവ്വതകപുത്രനെച്ചെന്നുകണ്ടു 130
ഇഷ്ടനായ്വരുമാറു ചതികളാതെയൊരുദിനം
ധൃഷ്ടനാം മ്ലേച്ഛനൃപപുത്രനോടുരചെയ്താൻ 131
“രാജനന്ദന! ഗുണവാരിധേ! മഹാമതേ!
വ്യാജമാരോടുമഭവാനറിഞ്ഞതില്ലല്ലോകഷ്ടം 132
രാക്ഷസനല്ലകൊലചെയ്തതു പിതാവിനെ
രൂക്ഷരോഷകനായ ചാണക്യനറികെടോ 133
രോഷംകൊണ്ടതുമൂലംനീയിനിപ്പരരോടും
ദോഷംകൊണ്ടിട്ടുനാകിൽനിന്നെയുംകൊല്ലുമവൻ
താതന്റെകർമ്മമതെന്നുള്ളിൽനീകല്പിച്ചുകൊ-
ണ്ടേതുമേവൈകാതിനിപ്പോയ്ക്കൊൾകനന്നമെടോ
നിർമ്മരിയാദിചാണക്യനാത്മജനെന്നുള്ളതു-
സമ്മതമെല്ലാവർക്കുമെന്നുനീധരിച്ചാലും 136
കണ്ടിട്ടുംകേട്ടിട്ടുമില്ലാതൊരുദിക്കിൽവന്നാൽ
കണ്ടതുപിണയാതെപോവാനും പണിയത്രെ 137
ആക്കാലംവേണ്ടിവന്നു ചാടിയാലുള്ളാപത്തു
പോക്കാവതല്ലതാനതാൻകണ്ടുനിൽക്കണമെടോ 138
അന്ധകാരങ്ങൾചിന്തചെയ്യാതെപൂരംപൂകി-
ട്ടെന്തിനിവേണ്ടതെന്നു ചിന്തിച്ചീടുകവേണം” 139
ഭാഗുരായണനേവംപറഞ്ഞവാക്കുകേട്ടു
വേഗമുൾക്കൊണ്ടു പുറപ്പെട്ടാൻമ്ലേച്ഛസുതൻ 140

പ്രേതകൃത്യങ്ങളൊന്നും ചെയ്യാതെ ഭയത്തോടെ
പാതിരാനേരം പുറപ്പെട്ടടന്നു പോയീടിനാൻ. 141
നീതിമാനായ ചാണക്യനമ്മഹാനത്തുകാലം
ചാതുര്യമോടു പറഞ്ഞീടിനാനെല്ലാരോടും 142
"ഇന്നു പർവ്വതപുത്രനങ്ങു പോയതു ഭവതി-
നെന്നുടെ മതം കൊണ്ടു പോന്നിതെ"ന്നുരചെയ്താൻ ()
അക്കാലം പർവ്വതകനെക്കൊലചെയ്യിപ്പിച്ചു-
തുൾക്കാമ്പിൽ ചാണക്യനെന്നുള്ളതു ശങ്കിച്ചവർ 144
എന്തൊരു കഷ്ടമോ മുമ്പു രാജനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചു-
തന്നോടു ചേർന്നവനായ ചാണക്യനെന്നോർക്കല്ലോ നാം 145
ശങ്കിച്ചതല്ലെന്നുള്ളതിന്നു നിർണ്ണയം വന്നു
എങ്കിൽ താൻ പർവ്വതകപുത്രനെയയയ്ക്കുമോ? 146
ശത്രുശേഷത്തെ വെച്ചുകൊള്ളുമോ ചാണക്യനി-
ന്നാത്രദോഷതയുമുള്ളോനല്ലെന്നു ദൃഢമല്ലോ 147
ദോഷത്തെ ഗ്രഹിച്ചപ്പോൾ ദോഷതാനേറുകത്രെ
ഘോഷിക്കാത്തതു ഭാഗ്യമെന്നതേ പറയേണ്ടു 148
സംശയമേതുമില്ല രാക്ഷസൻതന്നെയതെ-
ന്നാശയത്തിങ്കലുറച്ചീടിനാരെല്ലാവരും. 149
ഉത്തമനായ മന്ത്രി രാക്ഷസനക്കാലം
ഉത്തമമായ പുഷ്പപത്തനത്തിങ്കൽനിന്നു 150
ആറുയോജനവഴി വടക്കേദിക്കിൽ പോയി-
ട്ടാരുമങ്ങറിയാതെ മെയ്യൊളിക്കൊണ്ടീടുവാൻ 151
എന്തൊരുപായമെന്നു ചിന്തിച്ചുചിന്തിച്ചുള്ളിൽ
സന്തതമിരുന്നിതു മറ്റൊന്നും നിനയാതെ 152
അക്കാലം പർവ്വതകപുത്രന്റെ ഗമനത്തെ
ചൊല്ലക്കേട്ടൊരമാത്യരാക്ഷസനും കേട്ടീടിനാൻ. ()
നല്ലൊരു പഴുതെന്നു കണ്ടവൻ പുറപ്പെട്ടു
നല്ലനാം മലയകേതുവിനെച്ചെന്നു കണ്ടു 154
വല്ലഭമോടു സേവിച്ചവനോടത്തുകാലം
ചൊല്ലിനാനിത്ഥമുള്ള വാക്കുകൾ മന്ത്രീന്ദ്രനും 155

“മൌര്യനാംപശുവിനെനിഗ്രഹംചെയ്തുരാജ്യം
വീര്യവാനായഭവാനാശുഞാൻതന്നീടുവൻ 156
വാട്ടമെന്നിയേരിപുക്കൂട്ടത്തെയൊടുക്കുവാൻ
കൂട്ടുകവേണംപടക്കോപ്പുകളറിഞ്ഞാലും” 157
പർവ്വതപുത്രനിത്ഥംരാക്ഷസൻപറഞ്ഞപ്പോൾ
ഗർവ്വമോടമാത്യനാക്കീടിനാനവനെയും 158
രാക്ഷസനമാത്യസ്ഥാനത്തെയുംകൊടുത്തവൻ
രൂക്ഷനായ്പ്രതിജ്ഞയുമിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ ()
അച്ഛനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചവിപ്രനെക്കൊല്ലാതെഞാൻ
നിശ്ചയംശേഷക്രിയചെയ്തീടുന്നതുമില്ല 160
ഈവണ്ണംപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തവൻമ്ലേച്ഛന്മാരെ
ദ്വീപങ്ങളിലേക്കയച്ചൊക്കവേവരുത്തിനാൻ 161
രാക്ഷസൻശത്രുഭേദംചെയ്‌വതിനായിക്കൊണ്ടു
സൂക്ഷ്മബുദ്ധികളായതന്നുടെചാരന്മാരെ 162
ചൊൽക്കൊണ്ടപുഷ്പപുരത്തിങ്കലേക്കയച്ചുടൻ
ഉൾക്കരുത്തോടുരഞ്ജിപ്പിച്ചവൻമ്ലേച്ഛന്മാരെ 163
യുദ്ധത്തിന്നവസരംപാർത്തുപാർത്തൊരുമിച്ചു
ബദ്ധമോദത്തോടിരുന്നീടിനാനതുകാലം. 164
നിശ്ചലഹൃദയനാം ചാണക്യമഹീസുരൻ
മ്ലേച്ഛനന്ദനന്റെയുംരാക്ഷസാമാത്യന്റെയും 165
കൂടിക്കാഴ്ചയുംയുദ്ധോദ്യോഗവുംപ്രതിജ്ഞയും
പാടവമുള്ള ചാരന്മാർപറഞ്ഞൊക്കെക്കേട്ടാൻ 166
പിന്നെയുംപരിഭ്രമംകൂടാതെവിഷ്ണുഗുപ്തൻ
തന്നുടെപക്ഷത്തിലുംശത്രുപക്ഷത്തിങ്കലും 167
ഉള്ള വൃത്താന്തമറിഞ്ഞീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
നല്ലസാമർത്ഥ്യമുള്ള ചാരന്മാരെയുംവിട്ടാൻ 168
ചാണക്യമഹീസുരൻപിന്നെയങ്ങൊരുദിനം
മാനവകുലശ്രേഷ്ഠനാകിയമൌര്യൻതന്റെ 169
പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശത്തെയുംകല്പിച്ചവൻ
ശില്പികളെയുംവിളിച്ചിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 170

"ചന്ദ്രഗുപ്തനനാളെയർദ്ധരാത്രിക്കനന്ദ
മന്ദിരപ്രവേശത്തിനുണ്ടുപോൽമുഹൂർത്തവും 171
ചൊൽക്കൊണ്ടപുഷ്പപുരംനിങ്ങളുമതിനിപ്പോൾ
ക്കവേയലങ്കരിച്ചീടുകവേണമല്ലോ 172
തോരണംനാട്ടിക്കൊടിക്കൂറകൾതൂക്കീടേണം
ചാരുവാംവണ്ണംചിത്രമെഴുതുകയുംവേണം 173
ഗോപുരങ്ങളുംകേടുതീർത്തലങ്കരിക്കേണം
വാപികൾകൂപങ്ങളുംനിർമ്മലമാക്കീടേണം" 174
സൂത്രകാരന്മാരതുകേട്ടവനോടുചൊന്നാർ
"ധാത്രീപാലകനായമൌര്യനന്ദനൻതന്റെ 175
നന്ദമന്ദിരപ്രവേശമിതുകാലമുണ്ടാം
എന്നുകല്പിച്ചുദാരുവർമ്മാവാംശില്പിവരൻ 176
കാഞ്ചനതോരണവുംതീർത്തുവെച്ചിരിക്കുന്നു
ചഞ്ചലമില്ലഞങ്ങൾകണ്ടുവെന്നറിഞ്ഞാലും 177
വിശേഷകമനോഹരംതോരണമതുപാർത്താൽ
വിശ്വകർമ്മാവിനൊക്കുംദാരുവർമ്മാവുമിപ്പോൾ 178
രാജസമായുള്ളൊരുതോരണമെടുപ്പിച്ചു
രാജമന്ദിരദ്വാരേകൊണ്ടുവന്നവനിപ്പോൾ 179
ശില്പമായലങ്കരിച്ചീടുമെന്നറിഞ്ഞാലും
ശില്പശാസ്ത്രത്തിന്നവനൊത്തവരാരുമില്ല 180
തെററന്യേവേണ്ടതുംചെയ്തീടുംവണ്ണംതന്നെ
മററുള്ളപണികളുംഞങ്ങൾതീർത്തീടാമല്ലോ" 181
സൂത്രകാരന്മാരിത്ഥംചൊന്നതുകേട്ടനേരം
ഉത്തമനായവിഷ്ണുഗുപ്തനുംനിരൂപിച്ചാൻ 182
ദാരുവർമ്മാവാകുന്നസൂത്രകാരകനോടു
തോരണമുണ്ടാക്കേണമെന്നുഞാൻപറയാതെ 183
തോരണംമുന്നേയവൻതീർത്തതുമൌര്യൻതന്റെ
മാരണത്തിനുതന്നെയില്ലസംശയമേതും 184
ധൃഷ്ടതയേറുന്നോരുരാക്ഷസാമാത്യൻതനി-
ക്കിഷ്ടനായുള്ളോനിവനെന്നുനിശ്ചയംവന്നു 185

വേണ്ടതില്ലതുകൊണ്ടുതന്നെ ഞാൻമറെറപ്പുറം
കണ്ടിട്ടുണ്ടുപായമെന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചാൻ 186
മാരുവർമ്മാവിനെയുമേററവുംപ്രശംസിച്ചു
ധീരനാംകൌടില്യനുംശില്പികളോടുചൊന്നാൻ 187
"തോരണംമുമ്പേപണിതീർത്തുകൊണ്ടുതന്നെ
മാരുവർമ്മാവുമുചിതജ്ഞനെന്നറിഞ്ഞാലും 188
സ്വാമിയെസ്സേവമവനേറയുണ്ടെന്നുവന്നു
ള്ളമയോടവനനുഭവിക്കുമതിൻഫലം 189
വേനിനിങ്ങളോരോപണികൾതീർത്തീടുവിൻ
വന്നിതുമുഹൂർത്തവുംകാലവുമിടയ്ക്കപാരം" 190
എന്നതുകേട്ടുസൂത്രകാരന്മാരുഴറ്റോടെ
ചെന്നോരോപണികളുംവേഗേനതുടങ്ങിനാർ 191
തോരണംകൊണ്ടന്നഗ്രഗോപുരദ്വാരത്തിങ്കൽ
മാരുവർമ്മാവുംനിവിർത്തീടിനാൻതെളിവോടെ 192
അർദ്ധരാത്രിക്കുമുഹൂർത്തംവന്നിങ്ങെട്ടതപ്പോൾ
ഉത്തമവിപ്രകുലശ്രേഷ്ഠനാംവിഷ്ണുഗുപ്തൻ 193
ശില്പികളെയുംപൌരന്മാരെയുമതുനേരം
ശില്പമായ്സമ്മാനിച്ചുമാനസംതെളിയിച്ചു 194
മുമ്പിൽതാൻപറഞ്ഞതിനന്തരംവരാസ്സ്യാനാമ്
വമ്പാക്കുമമ്പനായപർവ്വതേശ്വരൻതന്റെ 195
വീര്യമുള്ളനുജനാംവൈരോധകനെയവൻ
ധൈര്യമോടൊപ്പമൊരുപീഠത്തിന്മേലവെച്ചു 196
നന്ദരാജ്യമങ്ങനെരണ്ടായിവിഭാഗിച്ചു
ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടുചാണക്യനർദ്ധരാജ്യം 197
വൈരോധകനുകൊടുപ്പിച്ചിതുകനിവോടെ
വൈരവുംകളഞ്ഞവൻതെളിഞ്ഞുവാണീടിനാൻ 198
രണ്ടുരാജ്യത്തിങ്കലേക്കുമവനന്നേരം
രണ്ടുപേരെയുമഭിഷേകവുംചെയ്യിപ്പിച്ചാൻ 199
പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശത്തിനായിന്നേരമവൻ
ശില്പമാക്കീർത്തൻതന്നെപ്പറഞ്ഞുപിന്നോനിർത്തി 200

പൎവ്വതഭ്രാതാവിനെപട്ടവുംകെട്ടിപ്പിച്ചു
സൎവ്വാംഗമലങ്കരിപ്പിച്ചിതുവഴിപോലെ 201
പൊന്മയമായിട്ടൊരുപട്ടയുമിട്ടുകെട്ടി
വെണ്മയിൽമിന്നുംമണിമകുടമണിയിച്ചു 202
കാതിലവളകളുംമാലകൾകാഞ്ചികളും
ചാതുൎയ്യമോടങ്ങലങ്കരിച്ചോരനന്തരം 203
മൌൎയ്യന്റെഗജവരൻതന്നുടെപുറത്തുടൻ
വീരനാംവൈരോധകൻതന്നെയുംകരയേററി 204
പൌരന്മാരോടുവിഷ്ണുഗുപ്തനമ്മുനേരം
“പാരാതെയകമ്പടിനടന്നീടുവിനെന്നാൻ 205
അന്നേരംസമസ്തരുംപൎവ്വതഭ്രാതാവിനെ
മന്നനാംചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നുകല്പിച്ചീടിനാർ 206
ഏതുമേപരിചയമുള്ളവർകളുംകൂടി
രാത്രിയിലാകകൊണ്ടുമുഖ്യനെന്നറിഞ്ഞീല 207
വെൺകൊററക്കുടതഴവെഞ്ചാമരികളോടും
ശംഖമദ്ദളഭേരീമൃദംഗവാദ്യങ്ങളും 208
പായുന്നകുതിരകൾപൊന്നണിത്തേരാനകളും
ആയുധപാണികളുമായങ്ങുപുഷ്പപുരം 209
മുന്നിട്ടുപുറപ്പെട്ടുഗോപുരദ്വാരത്തിങ്കൽ
വന്നടുക്കുന്നനേരംദാരുവൎമ്മാവാമവൻ 210
യന്ത്രപ്പാവകൾതിരിഞ്ഞീടുമാറെന്നുംചൊല്ലി
യന്ത്രതോരണച്ചരടയപ്പാൻനോക്കിനിന്നാൻ 211
അന്നേരംചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നുടെപുരുഷാരം
നിന്നിതുപുറത്തെല്ലാംചാണക്യൻപറകയാൽ 212
ചന്ദ്രലേഖയാകന്നാറസ്തീനീമൂത്തുകറി
യന്ത്രത്തോരണത്തിങ്കലട്ടത്തുവൈരോധകൻ 213
അന്നേരമമാത്യരാക്ഷസന്റെബന്ധുവായ
ചന്ദ്രലോഭാംബവന്നാംബൎബ്ബരകാഖ്യൻതാനും 214
രാക്ഷസാജ്ഞയെചെയ്‌വാൻമൌൎയ്യനെന്നോൎത്തിട്ടവൻ
തൽക്ഷണേവധിപ്പാനായ്‌വാളുറയൂരീടിനാൻ 215

വാളുറയൂരിക്കണ്ടനേരത്തുകരിണിയും
ചീളെന്നുനടന്നിതുഭീതിപൂണ്ടതുനേരം 216
ദാരുവർമ്മാവുംഗതിവേഗത്തെയറിയാതെ
പാരാതെവിട്ടീടിനാൻയന്ത്രതോരണമപ്പോൾ 217
പ്രഭ്രഷ്ടലക്ഷ്യമായിത്തോരണമതുനേരം
അംബഷ്ഠൻതന്റെമൂർദ്ധാവിങ്കൽവീണവൻചത്താൻ ()
തന്നുടെയത്നമതുനിഷ്ഫലമാകകൊണ്ടും
നിർണ്ണയമാത്മവിനാശത്തിനുണ്ടാകകൊണ്ടും 219
ഗോപുരത്തിന്റെമുകളേറിയങ്ങിരിക്കുന്ന
പാപചേതനനായദാരുവർമ്മാവുമപ്പോൾ 220
ഗോപുരമുകളിൽനിന്നാനമേൽചാടിവീണു
കോപിതനായിപർവ്വതേശ്വരഭ്രാതാവിനെ 221
മൌര്യനെന്നോർത്തുമഴുകൊണ്ടവൻമൂർദ്ധാവിങ്കൽ
ധൈര്യമുൾക്കൊണ്ടുവെട്ടിക്കൊന്നാനെന്നതേവേണ്ടു.
മ്ലേച്ഛരുംപൌരന്മാരുമന്നേരംകോപത്തോടെ
തച്ചുകൊന്നിതുപിന്നെദ്ദാരുവർമ്മാവിനേയും 223
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെപുരപ്രാപ്തിയുംവിഷ്ണുഗുപ്തൻ
മന്ദമെന്നിയെപിന്നെഘോഷിച്ചുകഴിപ്പിച്ചാൻ 224
അക്കാലമഭയദത്താഖ്യനെന്നൊരുവൈദ്യൻ
ചൊല്ക്കൊണ്ടോരമാത്യരാക്ഷസന്റെനിയോഗത്താൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തനുകൊടുത്തീടുവാനായിട്ടൊരു
സിന്ദൂരപ്പൊടിവിഷമിശ്രമായ്ക്കൊണ്ടുവന്നാൻ 226
മൌര്യനെക്കണ്ടുപറഞ്ഞീടിനാനഥവൈദ്യൻ
"വീര്യമേറീടുന്നോരുചൂർണ്ണമുണ്ടെന്റെകയ്യിൽ 227
ഔഷധമിതുഭവാൻസേവിച്ചീടുന്നാകിലോ
ദോഷങ്ങളൊന്നുംദേഹത്തിലുണ്ടാകയില്ലൊരുനാളും" 228
ചന്ദ്രഗുപ്തനപ്പോൾചെന്നുടനതുഭൂമി-
വൃന്ദാരകേന്ദ്രനായചാണക്യനോടുചൊന്നാൻ. 229
അന്നേരംചാണക്യനുംചിന്തിച്ചങ്ങറിഞ്ഞുള്ളിൽ
ചെന്നവനോടുവിഷചൂർണ്ണംവാങ്ങിക്കൊണ്ടു 230

പൊന്നുംകിണ്ണത്തിലിട്ടുതിരുമ്മിനോക്കുന്നേരം
വണ്ണംകൊണ്ടതുവിഷചൂൎണ്ണമെന്നുറച്ചവൻ 231
ചൊല്ലിനാൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടി"തുകൊണ്ടുനാവൻ
കള്ളനായുള്ള വൈദ്യനിപ്പസംശയമേതും 232
ചൂൎണ്ണത്തിൽവിഷമുണ്ടെന്നുള്ളതുധരിക്കനീ
വണ്ണംകൊണ്ടറിഞ്ഞുഞാൻസേവിച്ചീടരുതല്ലോ 233
നിന്നെക്കൊല്ലുവാൻതന്നേരാക്ഷസനയച്ചിട്ടു
വന്നവനിവ"നെന്നുമൌൎയ്യനോടുരചെയ്താൻ 234
വൈദ്യനോടവൻചൊന്നാൻ"മുമ്പിലിച്ചൂൎണ്ണമിഹ
വിദ്വാനാംഭവാൻകുറഞ്ഞൊന്നുസേവിച്ചീടേണം 235
രാജാക്കന്മാൎക്കുമുമ്പിലൊന്നുമേഭക്ഷിക്കുന്ന-
താചാരമല്ലെന്നതുകേട്ടിട്ടില്ലയോഭവാൻ? 236
വിശ്വാസമില്ലായ്കകൊണ്ടെന്നതുശങ്കിക്കേണ്ടാ
വിശേഷകവൈദ്യൻഭവാനെന്നറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു"237
എന്നതുകേട്ടുവൈദ്യൻചൂൎണ്ണത്തെകുറഞ്ഞൊന്നു
തിന്നതുനേരംതൊണ്ടവറ്റിവീണുടൻചത്താൻ 238
പിന്നെയുംപ്രമോദകനെന്നപേരായിട്ടുകൻ
മന്നവൻമൌൎയ്യൻതന്റെശയനാധികാരിയായ് 239
രാക്ഷസപ്രയുക്തനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊൽവാൻ
അക്ഷയധനവാനായപ്പുരേവാണീടിനാൻ 240
രാക്ഷസൻകൊടുത്തുള്ളൊരൎത്ഥംകൊണ്ടവനപ്പോൾ
നിക്ഷേപംപോലെക്കടംകൊടുത്തുതുടങ്ങിനാൻ. 241
അന്നേരംചാണക്യനുംമാനസേനിരൂപിച്ചാൽ
ഇന്നിവനൎത്ഥംകനത്തീടുവാനെന്തുമൂലം 242
ഇങ്ങിനേനിരൂപിച്ചുചാണക്യമഹീസുരൻ
മംഗലശീലൻവിളിച്ചവനോടുരചെയ്താൻ. 243
"നിന്നുടെധനാഗമമെങ്ങിനേപറകനീ
മന്നവൻചന്ദ്രഗുപ്തൻനിനക്കുതന്നതൊ?" 244
എന്നതുകേട്ടുഭയപ്പെട്ടവനോരോതരം
ഒന്നിനൊന്നായിപ്പറഞ്ഞീടിനാനതുനേരം 245

വാക്കിനുനേരില്ലായ്കകൊണ്ടു ചാണക്യനർത്ഥ-
മൊക്കയുംപറ്റിച്ചവൻതന്നെയുംകൊല്ലിപ്പിച്ചാൻ. ()
പിന്നെയുമൊരുദിനംരാക്ഷസനയച്ചിട്ടു
മന്നവൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനുറങ്ങുന്നേരത്തിങ്കൽ 247
ആരുമേയറിയാതെയൊട്ടുക്കിക്കളവാനായ്
ഘോരരായുള്ള ബീഭത്സാദികളെന്നക്കൂട്ടം 248
ധാത്രിയിൽ മാന്തിത്തുരന്നായുധങ്ങളുമായി
രാത്രിയിൽ മൌര്യൻ കിടന്നുറങ്ങുമറയുടെ 249
താഴത്തുസുരംഗംതീർത്തതിലിരുന്നിതോ
ത്രുഴഞ്ഞിയപ്പുറപ്പെട്ടുകൊല്ലാമെന്നുറച്ചവർ 250
ധൈര്യമേറീടുന്നൊരു ചാണക്യനൊരുദിനം
മൌര്യന്റെമണിയറതന്നിൽ ചെന്നിരിക്കുമ്പോൾ ()
ഭിത്തികൾതാഴെവിലത്തന്നേരംചാണക്യനും
ഒറ്റയുംചെറുതായസുഷിരങ്ങളിൽക്കൂടി 252
കണഭക്ഷ്യങ്ങളെടുത്തിറുമ്പുംചാർത്തുനിരെ
കണ്ടിതുപുറത്തുസഞ്ചരിക്കുന്നതുമവൻ. 253
മണ്ണിന്നുകീഴേതുരന്നിരിക്കുന്നുണ്ടു ചിലർ
എന്നൊരുശങ്കകൊണ്ടുബുദ്ധിമാൻ വിഷ്ണുഗുപ്തൻ 254
അന്നിലംകിളപ്പിച്ചുനോക്കിയനേരത്തിങ്കൽ
മണ്ണിൻകീഴെയൊരുകൂട്ടമിരിക്കുന്നതുകണ്ടാൻ. 255
ചോററുരുളയുമവിൽനാളികേരങ്ങളിവ
മുററുമാറോരോമാംസഖണ്ഡങ്ങളിവയെല്ലാം 256
ഭാണ്ഡമായ്കെട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നവരശനാർത്ഥം
ദണ്ഡമെന്നിയെ സുരംഗാന്തരെ വാണീടുന്നു. 257
ബീഭത്സാദികളോടുമാഗ്രഹത്തോടുംകൂടി
ക്ഷോഭമുൾക്കൊണ്ടുദഹിപ്പിച്ചു ചാണക്യനും 258
തീപിടിപെട്ടനേരം ബീഭത്സാദികളൊക്കെ
പോയ്പെട്ടുധൂമംകൊണ്ടുമാർഗ്ഗവുംതിരിയാതെ 259
അററമില്ലാതൊരഗ്നിജ്വാലകൾപിടിപെട്ടു
പാററകൾപോലെപൊരിഞ്ഞൊക്കവെ ചത്താരവർ

ഈവണ്ണംസദാകാലംമൌൎയ്യനെക്കാത്തുകൊണ്ടു
സാവധാനത്തോടിരുന്നീടിനാൻവിഷ്ണുഗുപ്തൻ 261
അഞ്ജസാനന്ദരാജ്യമൊക്കവേക്രമത്താലെ
രഞ്ജിപ്പിച്ചിതുതന്റെനീതികൊണ്ടനുദിനം 262
എത്രയുംപ്രധാനപൂരുഷന്മാരായീടുന്ന
ഭദ്രഭടാദികൾക്കുനീതിമാൻചാണക്യനും 263
മൌൎയ്യപുത്രനെക്കൊണ്ടുകൈതവമാജ്ഞിച്ചവൻ
കാൎയ്യങ്ങൾചെയ്യിപ്പിച്ചുബന്ധുഭാവംഭാവിപ്പിച്ചാൻ
രാക്ഷസാമാത്യന്റെപക്ഷപാതികൾചിലർ
തൽക്ഷണേനയമേറുംമന്ത്രിവീരന്മാരെയും 265
ഭദ്രശീലന്മാരായിവിക്രമന്മാരാകിയ
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനന്മാരാമവരെയും 266
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടയത്തകറ്റിക്കളവനായ്
ചന്തമായ്പ്രയത്നംചെയ്തീടിനാനതുകാലം 267
സൎവ്വവുമവധരിച്ചക്കാലംകൌടില്യനും
പൎവ്വതപുത്രനെയുംരാക്ഷസാമാത്യനെയും 268
തങ്ങളിൽവിശ്വാസക്കേടുണ്ടാക്കിച്ചമപ്പാനായ
മംഗലശീലനായഭാഗുരായണൻതന്നെ 269
ഗൂഢമായ്വിളിച്ചുചെയ്യേണ്ടതുമുപദേശി-
ച്ചൂഢകൌതുകമായയച്ചീടിനാൻകനിവോടെ 270
മറ്റുള്ളഭദ്രഭടാദിപ്രധാനന്മാരപ്പോൾ
തെറ്റെന്നുവിഷ്ണുഗുപ്തൻതന്നുടെനിയോഗത്താൽ 271
കാൎയ്യങ്ങൾചെയ്യുന്നതൊക്കവേധരിച്ചുടൻ
മൌൎയ്യനോടൊരുവൈരംവ്യാജേനഭാവിച്ചവർ 272
“ഒട്ടുമേയാകാമൌൎയ്യ”നെന്നുരചെയ്തുകൊണ്ടു
നാട്ടീന്നുപുറപ്പെട്ടുവേഗേനപോയിടിനാർ. 273
എങ്ങിനെരാക്ഷസനുമലയകേതുതാനും
തങ്ങളിൽപിണങ്ങുന്നതെന്നുള്ളിലുറപ്പിച്ചു 274
മൌൎയ്യനെനന്നായ്പരിപാലിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ
ധൈൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടുമരുവീടിനാൻചാണക്യനും 275

ഇത്തരമുരചെയ്തു തത്തയുമതുനേരം
ഉത്തമശീലം തെളിഞ്ഞു കഥാശേഷമിനി 276
അത്തൽതീൎന്നുരചെയ്വാം നാളെയുമെന്നു പറ-
ഞ്ഞത്രയും സുഖിച്ചുവാണീടിനാളതുകാലം. 277

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ രക്ഷസപ്രയോഗേ രാക്ഷസമലയകേതു
സംവാദം നാമ ഗാനവിശേഷം സമാപ്തം.

നാലാം പാദം

ശ്രീകരതരുണി സാദരം സുശീലഗുണഭാസുരം
തവമധുരഭാഷണം ഹൃദയസുഖപൂരണം 1
മഹിതനയശോഭനം സകലജനമോഹനം
സൎവ്വമോദാവഹം സൎവ്വശോകാപഹം 2
പലവുമിതി ചിത്രമായ് കേട്ടുവെന്നാകിലും
പലവുമിഹ പിന്നെയും കേൾപ്പതിന്നാശയാം 3
പലരുമിതിനുണ്ടൊരോ പാപവഴിയിലായഹോ
ഫലമധുരസിതാദിയും പാലവുമുപഭോജ്യതാം 4
കഥയതു മുഷിച്ചിലില്ലായ്കകൊണ്ടാശു നീ
കഥയ കഥയാദരാലിക്കഥാശേഷവും 5
കിളിമകളതു പൊഴുതു തെളിവിനൊടു ചൊല്ലിനാൾ
കൌതുകമുൾക്കൊണ്ടു കേൾപ്പിനെല്ലാവരും 6
നയനിപുണനായ ചാണക്യമഹീസുരൻ
നന്മയിൽ മൌൎയ്യനെക്കാത്തിരിക്കുംവിധൌ 7
മന്നവൻ മൌൎയ്യനെസ്നേഹമുള്ളോർകളു-
മിന്നവരില്ലാത്തവർകളെന്നതും 8
നന്നായറിവതിന്നാശു ചാണക്യനാം
മുന്നമയച്ചു നിപുണകനെന്നവൻ 9
യമപടവുമായവൻ വേഷം തിരിഞ്ഞുകൊ-
ണ്ടമിതയമഭക്തിപൂണ്ടെല്ലാമറിഞ്ഞവൻ 10

അതിനിപുണനഥനിപുണകനമുഴറിവന്നട-
നാൎയ്യചാണക്യനെക്കൂപ്പിനിന്നീടിനാൻ 11
നിപുണകനൊടത്തുപൊഴുതുകനിവിനൊടുചൊല്ലിനാ
നീതിമാനായുള്ള ചാണക്യഭൂസുരൻ [ൻ
അയിസുമുഖചൊല്ലുചൊല്ലുവിലജനവൃത്തവു-
മാകവെമൌൎയ്യനെസ്നേഹിച്ചിതൊജനം 13
നയമുടയനിപുണകനഥതൊഴുതുചൊല്ലിനാൻ
നാഥാപുനരതിനെന്തൊരുസംശയം 14
അഖിലനരപതികൾകുലമകുടമണിമൌൎയ്യനോ-
ടാരുംവിപരീതമായില്ലകേവലം 15
മൂന്നുപുരുഷരല്ലാതാരുമില്ലിവർ
മൂന്നുപെരുംപിന്നെരാക്ഷസൻതന്നുടെ 16
ബന്ധുക്കളായവർപണ്ടുമവർകൾക്കു
മന്ത്രിപ്രവരനെക്കുറഞ്ഞുണ്ടൊരുഞ്ഞാലും 17
മൌൎയ്യനാമന്നവൻതന്നുടെഐശ്വൎയ്യവും
വീൎയ്യവുംശ്രീയുംപ്രതാപവുംകെളിയും 18
ഒട്ടുംസഹിക്കുന്നതില്ലിവർമൂവൎക്കും
മിഷ്ടമില്ലാൎയ്യവൃദ്ധിയില്ലത്രമെ 19
തദനുനിപുണകവചനമിങ്ങിനെകെട്ടുടൻ
ദ്വിജവരനുമുത്തരംകോപിച്ചുചൊല്ലിനാൻ 20
അവർകളിഹമൂവരുംജീവിച്ചിരിക്കയി-
ല്ലവനിയിലതിന്നിനിസംശയമില്ലെടൊ 21
നയനിപുണഇണ്ടുസദനെചൊല്ലവർനാമവും
നിപുണകനുമിങ്ങിനെകെട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 22
അവർകളുടെനാമവുംചൊല്ലിത്തരുന്നതു-
ണ്ടാമോദമുൾക്കൊണ്ടുകെട്ടുകൊൾകവോൻ 23
മന്ത്രിപ്രവരനുസന്തതംബന്ധുവാം
മാന്ത്രികശ്രേഷ്ഠൻക്ഷപണകനെന്നവൻ 24
നമ്മുടെബന്ധുവാംപൎവ്വതരാജനെ
നിൎമ്മരിയാദമൊട്ടുക്കവാൻപണ്ടിവൻ 25

ദുർമ്മന്ത്രവാദാൽ വിഷനാരിതന്നെയും
ദുർമ്മതി നിർമ്മിച്ചതെന്നറിഞ്ഞീടുക 26
ചാണക്യനപ്പോളതുകേട്ടനേരത്തു
മാനിച്ചിതേററവുമിന്ദുശർമ്മാവിനെ 27
നന്നനന്നെത്രയുമിന്ദുശർമ്മാവെന്നു
പിന്നെയും പിന്നെയുമോർത്തു സന്തോഷിച്ചാൻ 28
"മണ്ടാമതാരെ"ന്നവനോടു തന്നുള്ളിൽ
ഉണ്ടായ രോഷേണ ചൊല്ലിനാൻ ചാണക്യൻ 29
ശങ്കവെടിഞ്ഞവനും പറഞ്ഞീടിനാൻ
"എങ്കിലോ രാക്ഷസാമാത്യനു നിത്യവും 30
ഇഷ്ടനായുള്ള ശകടദാസാഖ്യനാം
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള കായ്സ്ഥനറിഞ്ഞാലും 31
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ തന്നെ നിഗ്രഹിച്ചീടുവാൻ
മന്ത്രിപ്രവരൻ നിയോഗിച്ചവർകളെ 32
സന്തതം രക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നിതുമവൻ
അന്തരമില്ല ശകടദാസൻ ഖലൻ" 33
എന്നതു കേട്ടൊരു മന്ദഹാസം പൂണ്ടു
തന്നുള്ളിലേവം നിരൂപിച്ചു ചാണക്യൻ 34
"എത്രയും ബുദ്ധിമാനായുള്ള നമ്മുടെ
സിദ്ധാർത്ഥകനെ ഞാൻ ശ്രദ്ധമായ്ക്കല്പിച്ചു 35
കായ്സ്ഥനാം ശകടദാസനാമവൻ
മായത്തിലുള്ളൊരു ശസ്ത്രമാക്കീടുവൻ" 36
പിന്നെയും ചൊന്നാൻ നിപുണകൻ തന്നോടു
"മൂന്നാമവൻ പുനരാരെന്നു ചൊല്ലുനീ" 37
എന്നതു കേട്ടവൻ പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ
"ധന്യമതേ പറഞ്ഞീടുവൻ കേട്ടാലും 38
രാക്ഷസാമാത്യനു രണ്ടാമതുള്ളൊരു
സാക്ഷാൽ ഹൃദയമായ്ത്തന്നെ മരുവുന്ന 39
പുഷ്പരചിതപുരമായനഗരത്തിൽ
ഇപ്പോൾ മണികാരശ്രേഷ്ഠനായ്‌വാഴുന്ന 40

ചന്ദനദാസനാകുന്നതറിഞ്ഞാലും
നിന്ദനമോടവനോളമില്ലാക്കുമേ 41

രാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തെയുമവൻ
രക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു മഹാമതേ 42

മന്ത്രിപ്രവരൻപുറപ്പെട്ടപോയനാൾ
ചന്ദനദാസനാം ചെട്ടിമന്ദിരേ 43

മന്ദിരേകൊണ്ടുപോയ്വെച്ചിട്ടുനിർണ്ണയം
ചന്തമായ്ക്കന്റെകുഡുംബങ്ങളൊക്കവെ" 44

ചാണക്യതനിതിനിപുണനകോക്തികൾകേട്ടഥ
ചാന്തത്തിൽമാനസേചിന്തിച്ചിതന്നേരം 45

മന്ത്രികുശലാത്തമനാകിയരാക്ഷസൻ
ചന്ദനദാസങ്കലിന്നുകളത്രത്തെ 46

വെച്ചിരിക്കുന്നതുമൊത്തുകാണുന്നേരം
നിശ്ചയമായ്തുമല്ലൊരുസംശയം 47

തന്നോടുതുല്യരായുള്ള ജനങ്ങളിൽ
തന്നോടുലിയവർചേർന്നിരിപ്പുമുദം 48

ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുവിഷ്ണുഗുപ്തനപ്പുന-
രുത്തരമായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 49

"ചന്ദനദാസനായുള്ളവൻതന്നുടെ
മന്ദിരത്തിങ്കലമാത്യകളത്രത്തെ 50

വെച്ചിരിക്കുന്നവെന്നുള്ളതിന്റെകഥ
നിശ്ചയംനിങ്കലുണ്ടായതുമെങ്ങിനെ" 51

ചാണക്യതവചനമിതികേട്ടോരനന്തരം
ചാതുര്യമോടവൻതന്നോടുരചെയ്താൻ 52

"അഖിലനയസദന!കനിവോടതിൻനിശ്ചയം
അംഗുലീയമിതുകണ്ടാൽവരുമല്ലോ" 53

സഖലപുനരംഗുലീമുദ്രയെടുത്തുടൻ
സാദരംചാണക്യന്നുകൊടുത്തീടിനാൻ 54

അംഗുലീമുദ്രയെടുത്തു ചാണക്യനാം
തൻകരതാരിൽപിടിച്ചുനോക്കുന്നേരം 55

ശിക്ഷയിലുണ്ടതിൻമേലങ്ങെഴുതീട്ടു
'രാക്ഷസൻ' എന്നൊരു നാമവുമാദരാൽ 57

സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടു ചാണക്യനന്തരം
ചിന്തിച്ചിതെൻകയ്യിൽവന്നിതു രാക്ഷസൻ 56

കൌടില്യഭൂസുരനിങ്ങിനെ കല്പിച്ചു
കേട്ടതീർത്തേവമവനോട്ടരുചെയ്താൻ 58

"വിരുത്രയനീയു നിനക്കു ഉരലിയാഗമം
വിരവിനോട്ടു ചൊല്ലുകനാനന്നൊത്രയും" 59

അഥ ഇപ്പൂർവ്വാഖ്യാനം ചാണക്യ വിപ്രനോ-
ടതിനിപുണമാസ്സുറത്തീടിനാനിങ്ങിനേ 60

"ഉണ്ണമടയ ചാണക്യ സ്വതവിപ്ര ചൂഡാമണേ
കേട്ടുകൊണ്ടാലും തെളിഞ്ഞതും ചൊല്ലുവൻ 61

തവവചനമഴകിനൊടുകൈക്കൊണ്ടുപോയഞാൻ
താനേയമപടംവായിച്ചുനിളവേ 62

ഒരുകപടവേഷനായ് സഞ്ചരിക്കുന്നനാൾ
ഒരുദിവസമാകിലച്ചന്ദനദാസനാം 63

നഗരമണികാരനാം ചെട്ടി തൻവീട്ടിലും
തിറമൊടുടനവിടെവിടകൊണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും 64

യമപടവുമഴകിനൊടുതത്രനിവിർത്തി ഞാൻ
യമകഥകളൊക്കെവായിക്കുംദശാന്തരേ 65

അതികുതുകമുൾക്കൊണ്ടകത്തുനിന്നൊത്രയും
അഞ്ചുവയസ്സുമയൊരർഭകനുമോഹനൻ 66

മണ്ടിവരുന്നൊരുനേരമകത്തുനി-
ന്നുണ്ടായിതിങ്ങിനെയുള്ള കോലാഹലം 67

അയ്യോ! കിടാവിനെച്ചെന്നുപിടിക്കേണം
പൊയ്യല്ലതിന്നൊരാപത്തുവരുമെന്നും 68

ഉണ്ണിപുറത്തുപോകാതെയെന്നും ചില-
പെണ്ണുങ്ങൾതങ്ങളിൽ മന്ദം പറകയും 69

കണ്ടിതന്നൊരുമൊരുസുന്ദരാംഗിതാൻ
മണ്ടിവന്നാശുവാതിൽമറഞ്ഞിട്ടവൾ 70

കോമളമായുള്ള കൈകൊണ്ടു ബാലനെ
കാമിനീ ഗാഢം പിടിച്ചിഴയ്ക്കും വിധൌ 71
ബാലനതും കുറന്തീടിനാനന്നേരം
നീലവിലോചനാ ഗാഢം പിടിപെട്ടാൾ 72
അപ്പോൾ പുരുഷൻ വിരല്ക്കു പാകത്തിനായ്
ശില്പമായ്ത്തീർത്തുള്ളൊരംഗുലീമുദ്രിക 73
കന്നൽമിഴിയുടെ കൈവിരൽമേൽനിന്നു
തിണ്ണമഴിഞ്ഞു നിലത്തു വീണാൾപോയി 74
ഏതുമറിഞ്ഞീലവളതുമന്നടെ
പാദത്തിനോളമുരുണ്ടുവന്നു ബലാൽ 75
ഞാനതു കാലിൻ ചുവട്ടിലാക്കിപ്പുന-
രാരുമറിയാതെയെടുത്തുകൊണ്ടീടിനേൻ 76
രാക്ഷസനെന്നതിന്മേലെഴുതീടിനോ-
രക്ഷരങ്ങൾ കണ്ടു വിസ്മയിച്ചേറവും 77
ഞാനതും കൊണ്ടു മണ്ടിപ്പോന്നു വന്നുടൻ
മാനമോടാശു ഭവാനു നൽകീടിനേൻ 78
അംഗുലീമുദ്ര ലഭിച്ച പ്രകാരവും
ഇങ്ങിനെയുള്ളൊന്നറിക മഹാമതേ” 79
ചാണക്യനിങ്ങിനെ ചൊന്നിപുണകോക്തികൾ
പരിചിനൊടു കേട്ടുടൻ തെളിവിനൊടു ചൊല്ലിനാൻ
“നന്നുനന്നെത്രയും നിന്നുടെ സാമർത്ഥ്യ-
മിന്നിതിനേതുമേ സംശയമില്ലെടോ” 81
എന്നു പറഞ്ഞുടൻ മൌര്യനെക്കൊണ്ടഥ
മിന്നുന്ന കാതില കൈവള പട്ടുകൾ 82
ഇത്തരമൊക്കെക്കൊടുപ്പിച്ചിതാദരാൽ
ഉത്തമനായ നിപുണകനന്നേരം 83
അക്കാലമിങ്ങിനെ ചാണക്യ ഭൂസുരൻ
ഉൾക്കാമ്പിലോർത്തു കണ്ടാൻ മഹാബുദ്ധിമാൻ 84
പർവ്വതരാജനുള്ളാഭരണങ്ങളെ
സർവ്വതഃ രാക്ഷസാമാത്യനു വില്ക്കണം 85

ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചു ചാണക്യൻ
ഉത്തമരായവിഭാവസുവാദിയാം 86
മൂന്നുപേർവിപ്രരെച്ചൊല്ലിവിട്ടാശുതാൻ
മന്നവനാംചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടഥ 87
മൂന്നാഭരണങ്ങളുംകൊടുപ്പിച്ചവൻ
പിന്നെയവർകളോടിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 88
"ഇക്കഥനിങ്ങൾമറച്ചുമാമാത്യേന്ദ്രനു
വില്ക്കണമാഭരണങ്ങളിവമൂന്നും" 89
"അങ്ങിനെതന്നെയൊരന്തരമെന്നിയേ
ഞങ്ങളിതുകൊണ്ടുചെന്നുമന്ത്രീന്ദ്രനു 90
വില്ക്കുന്നതുണ്ടെ"ന്നവരുചെയ്തുയാത്രയും
വെക്കമറിയിച്ചുപോയാരവർകളും. 91
ഇത്ഥംമഹീസുരന്മാരെപറഞ്ഞയ-
ച്ചുത്തമനായുള്ള ചാണക്യനക്കാലം 92
പൌരജനങ്ങൾപറഞ്ഞുകേട്ടീടിനാൻ.
"ഘോരനാംമ്ലേച്ഛരാജൻപടക്കൂട്ടത്തിൽ 93
അഞ്ചുപേർസേനാധിനായകരുണ്ടുപോൽ
ചഞ്ചലമെന്നിയേരാക്ഷസനോടവർ 94
ചേർന്നുരുവുന്നതിക്കായമേററവും.
ഉന്നതനായുള്ള താലൂകരാജനാം 95
ചിത്രവർമ്മാവും, മലയനൃപനായ
ശത്രുവിധ്വംസനൻസിംഹനാദൻതാനും 96
ഗ്രീഷ്മസമാനൻപ്രതിയോഗികൾക്കൊരു
കാശ്മീരനായുള്ള പുഷ്കരാക്ഷൻതാനും 97
സിന്ധുനിവാസിയായുള്ള ശകാധിപൻ
സിന്ധുഷേണാഖ്യനായുള്ളൊരുവീരനും 98
പാരസീകന്മാർക്കുനാഥനായുള്ളൊരു
ഘോരപരാക്രമമുള്ള മേഘാക്ഷനും" 99
ഇത്ഥംചരന്മാർപറഞ്ഞറിഞ്ഞീടിനോ-
രുത്തമൻചാണക്യനിത്തരംചിന്തിച്ചാൻ 100

വ്യാജമായൊരുകുറിയെഴുതിച്ചുഞാൻ
രാജപ്രവരനാംചിത്രവർമ്മാവിനെ 101
കൊല്ലിച്ചുനാലിന്നുകൊടുപ്പിച്ചമാത്യനെ
നിശ്ചയമദ്ദൂരെക്കളയിപ്പനേഷഞാൻ” 102
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുവിഷ്ണുഗുപ്തൻചെന്നു
സത്വരംപണ്ടുശകടദാസൻപക്കൽ 103
മിത്രമായ് താൻപറഞ്ഞാക്കിമരുവുന്ന
സിദ്ധാർത്ഥകനായരാജപുരുഷനെ 104
മന്ദമരികെവിളിച്ചതിഗൂഢമായ്
മന്ദഹാസംപൂണ്ടവനോടുചൊല്ലിനാൻ 105
“ധന്യമതേഗുണവാരിധേകേളെടോ
നിന്നുടെബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾകൊണ്ടിനി 106
വേണ്ടുന്നകാര്യങ്ങളെല്ലാനമുക്കുള്ളവെ-
ന്നുണ്ടാകവേണംസുമുഖനിൻമാനസേ 107
മുമ്പിനാൽവേണ്ടതുചൊല്ലിത്തരുവൻഞാൻ
കമ്പംവരാതെശകടനെക്കൊണ്ടുനീ 108
ചെന്നൊരുലേഖയെഴുതിക്കയുംവേണം
ഇന്നതുവാചകമെന്നുചൊല്ലിത്തരാം— 109
“ആരാനുമേതാനുമൊന്നുണ്ടൊരുത്തനെ
നേരേകൊടുത്തങ്ങയച്ചുവിട്ടിട്ടേ”ന്നും 110
“ഉൽഗ്രാഹ്യംസ്വയംവാച്യ”മെന്നുമതിൽവേണം
ബാഹ്യനാമങ്ങളെഴുതുകയുംവേണ്ട 111
ഇത്തരമക്ഷരങ്ങൾകൊണ്ടുസാമ്പ്രതം
വ്യക്തമല്ലാതൊരുലേഖയെഴുതിച്ചു 112
ലേഖയുംകൊണ്ടുനീവോടിവിടേക്കു
വേഗമുൾക്കൊണ്ടുവരികയുംവേണംനീ 113
ഞാനിതുചൊന്നതെന്നുള്ളതുചൊല്ലുകിൽ
ഊനംവളരെവരുമെന്നറിഞ്ഞാലും 114
എന്നതുകൊണ്ടിതുനന്നായുറച്ചുനീ
ചെന്നുമുറിയുമെഴുതിച്ചുകൊണ്ടുവാ” 115

അങ്ങിനെ തന്നെയതെന്നുരചെയ്തവൻ
ഇങ്ങിനെവിപ്രൻപറഞ്ഞവണ്ണംതന്നെ 116
കാൎയ്യസ്ഥനായശകടനെക്കൊണ്ടൊരു-
പായംപറഞ്ഞവൻപത്രമെഴുതിച്ചു 117
വിരവിനൊടു ചണകതനയാലയംപ്രാപിച്ചു
വാചികപത്രികയുംകൊടുത്തീടിനാൻ 118
വാചകംനോക്കിചണകതനയനും
വായിച്ചവനോടുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ 119
"രാക്ഷസാമാത്യനുള്ളംഗുലീമുദ്രയെ
ശിക്ഷയിൽവെച്ചിതിനൊപ്പുമിടുകനീ" 120
ഇത്ഥമുരചെയ്തുമുദ്രയുംപത്രവും
സിദ്ധാൎത്ഥകൻപക്കലൊന്നുനല്കീടിനാൻ 121
ചണകസുതവചനമിതുകേട്ടുസിദ്ധാൎത്ഥകൻ
ഛലവിഹിതപത്രത്തിലൊപ്പുമിട്ടീടിനാൻ 122
സുവിനയമൊടവനഥ ചാണക്യവിപ്രനെ
സാദരംവന്ദിച്ചുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 123
"എന്തിനിഞ്ഞാനൊന്നുവേണ്ടുവെന്നുള്ളതും
അന്തരമെന്നിയരുൾചെയ്കസാമ്പ്രതം" 124
അപ്പൊഴുതു ചാണക്യവിപ്രനുംചൊല്ലിനാൻ
"അതിവിരുതനായനീയൊന്നുണ്ടുവേണ്ടതും 125
മുദ്രയാമുദ്രിതംപത്രവുംമുദ്രയും
ഭദ്രമിക്കൈക്കൊണ്ടുടനെപുറപ്പെട്ടു 126
മുന്നംശകടദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാൻ
തിണ്ണമാക്കകയറിട്ടുകൊണ്ടുപോയ് 127
ചാൎത്തുമാറുകഴുവേറുവാനഥ
ഘാതുകന്മാർതുടങ്ങീടുംദശാന്തരേ 428
ക്രൂരനായഘാതുകന്മാരോടണഞ്ഞുനീ
ഘോരങ്ങളായവചനങ്ങൾചൊല്ലണം 129
ഘാതുകന്മാരുതുനേരമെല്ലാവരും
ഭീതിയുംവ്യാജേനപൂണ്ടുമണ്ടുംവിധൌ 103

കലിതമുദമഥശകടദാസനെസ്സാദരം
കലനിലമരികന്നുവേർപെടുത്താശുനീ 131
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടവനെയുംകൊണ്ടുപോയ്
മന്ത്രിപ്രവരനെച്ചെന്നുസേവിക്കെടോ 132
അതുപൊഴുതിലഥശകടദാസനെക്കൊണ്ടതി-
നാദിമുഖ്യത്തോടുകൂടവേരാക്ഷസൻ 133
വല്ലതുമൊന്നുനിനക്കസമ്മാനിക്ക-
മില്ലൊരുസംശയമെന്നാലതുംവാങ്ങി 134
മുദ്രയുംപിന്നെക്കൊടുത്തമാത്യേന്ദ്രന
ഭദ്രമായ്പിന്നെനീസേവിക്കയുംവേണം 135
പടവരവുത്തുടരുമല്ലവഥവഴിയിൽനിന്നുനീ
പരിചിനൊടുപർവ്വതപുത്രനാഭരണവും 136
കാട്ടിക്കൊടുക്കാപുനരവൻനിന്നോടു
മുട്ടിച്ചുനിർബ്ബന്ധമാശുചെയ്യുംവിധൌ 137
വാമകംനേരായുരഞ്ഞറിയിച്ചുനീ
സാചിവ്യമുള്ളൊരുരാക്ഷസാമാത്യനെ 138
മ്ലേച്ഛനെക്കൊണ്ടുപക്ഷിപ്പിച്ചുസത്വരം
നിശ്ചലചിത്തനായ്പ്പോന്നുകളകനീ” 139
ചാണകസുതനിവചനമവനൊടുപദേശിച്ചു
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയെമുദ്രയുംപത്രവും 140
കലിതമുദമതിചതുരനായസിദ്ധാർത്ഥകൻ
കരമതിലവൻകൊടുത്തിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 141
“അയിസുമുഖകാര്യമാസാധിച്ചുനീയുമി-
നാഴികിനൊടുപോരികെ”ന്നാശിയുംചൊല്ലിനാൻ 42
അഥചാണകസുതചരണവന്ദനംചെയ്തവൻ
അതിമുദിതനായനടന്നീടിനാനന്നേരം 143
നയനിപുണമതിചാണകതനയനനന്തരം
നീതിമാനാകാക്ഷപണകൻതന്നെയും 144
നിജനികടഭുവിചിരവിനോടുവിളിച്ചവൻ
“നമ്മുടെശത്രുവാംരാക്ഷസൻതന്നെയും 145

ഉന്നതനാംമ്ലേച്ഛരാജൻതന്നെയും
ചെന്നുനീതങ്ങളിൽഭേദംവരുത്തുക" 146
എന്നുപദേശിച്ചവനോടുഗ്രദ്ധമായ്
പിന്നെയവൻകാലപാശികൻതന്നെയും 147
ഉന്നതനാംദണ്ഡപാശികൻതന്നെയും
തിണ്ണംവിളിച്ചുകാപിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 148
"ക്ഷിതിപതികൾക്കുകൂടെഉണിമൈത്ര്യൻപറകയാൽ
ക്ഷപണകനെയുംക്ഷണാലോട്ടിക്കളയണം 149
നമ്മുടെബന്ധുവാംപർവ്വതരാജനെ
ദുർമ്മന്ത്രിയായവൻകൊന്നതറിഞ്ഞാലും 150
ഝടിതിപുനരപിശകടദാസനെത്തന്നെയും
ചായില്യമിട്ടുകഴുവിന്മേലേറ്റുവിൻ 151
ശകടനിഹരാക്ഷസാമാത്യൻപറകയാൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെക്കൊന്നൊടുക്കീടുവാൻ 152
ചിലരിവിടെയുണ്ടവർകൾക്കവൻനിത്യവും
ചിലവിനുകൊടുക്കുന്നതുണ്ടെന്നുനിർണ്ണയം" 153
അവർകളതുകേട്ടുടൻക്ഷപണകനെയുംക്ഷണാൽ
പ്രഹരമതുകൂട്ടിനാൻഭയമൊടവനോടിനാൻ 154
അഥശകടദാസനെഝടിതിപിടിപ്പെട്ടവ-
രതികുപിതരായുടൻകയറരയിചട്ടമൊ 155
കൊലകളത്തിനാശുതെകൊണ്ടുനിലമതിങ്കല-
ഞ്ഞഴകിനൊടുവെച്ചപോതതികുപിതനായുമാ 156
അതുലബലമല്ലാതകന്നാട്ടിക്കളഞ്ഞുട-
നഥശകടദാസനെത്തത്രസിദ്ധാർത്ഥകൻ 157
കനിവിനൊടുപാലിച്ചുകൊണ്ടവനോടുമായ്
പരിചിനൊടുപോയിതെരാക്ഷസംവീക്ഷിതും 158
നീതിമാനാകിയവിഷ്ണുഗുപ്തനൊരു
ദൂതനെപ്പിന്നെവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 159
"ചന്ദനദാസനാംചെട്ടിപ്രവരനെ
മന്ദമല്ലാതിങ്ങുകൂട്ടിനീകൊണ്ടുവാ" 160

ചാണക്യസുതവചനമിതികേട്ടുവന്ദിച്ചവൻ
ചന്ദനദാസൻെറമന്ദിരംപുക്കുടൻ 161
ചെട്ടികളിൽശ്രേഷ്ഠനെക്കണ്ടുടൻചൊല്ലിനാൻ
ശ്രേഷ്ഠകുലോത്തംസശ്രേഷ്ഠൻെറശാസനാൽ 162
"ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതെ! ഭൂസുര
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ചാണക്യനയച്ചുഞാൻ 163
വന്നേൻഭവാനെയുംകൊണ്ടങ്ങുചെല്ലുവാൻ
തിണ്ണംപുറപ്പെട്ടുപോരികയുംവേണം" 164
എന്നതുകേട്ടോരുചന്ദനദാസനും
ഒന്നുവിചാരംതുടങ്ങിനാനിങ്ങിനെ 165
"അയ്യോ! മഹാപാപി, ചാണക്യനെന്നൊരു
പയ്യവെകല്പിച്ചിരിക്കുന്നതീശ്വരാ! 166
ചാണക്യനെന്നുകേട്ടീടുന്നനേരത്തു
താനറിയാതെനടുങ്ങുമെല്ലാവരും 167
ഋതകൃപയുമില്ലാതവരെമററു
ധാത്രിയിലെങ്ങുമെകണ്ടിട്ടുമില്ലഞാൻ 168
ഏതുമൊരുപിഴചെയ്യാതവർകളും ക-
ളാതങ്കമുണ്ടഹൊ ചാണക്യവിപ്രനെ 169
ഏററമപരാധമുള്ളോരതിനിക്കിഹ
മുററുംപൊറുതിയില്ലാതവരുമെല്ലൊ 170
എന്നവനാലിന്നമാത്യകളത്രത്തെ
തിണ്ണമിവിടെന്നുവാങ്ങിച്ചുകൊണ്ടുഞാൻ 171
ചെമ്മെകണ്ടിട്ടുവാനായ്ച്ചാണക്യനെ
പിന്നെയമാത്യകളത്രത്തെയുമവൻ 172
എന്നോടുകൊണ്ടുവരികെന്നുചൊല്ലുമ്പോൾ
എന്നുമിനിക്കുകൊടുത്തുകൂടാദൃഢം 173
അതു [illegible] ചാണക്യനാം
നീതി [illegible] ക്കുമെൻെറഗൃഹത്തിങ്കൽ 174
കണ്ടീലയെന്നുവരുന്നോരനന്തരം
ഉണ്ടാവതെല്ലാമനുഭവിക്കേയുള്ളു. 175

വിശ്വാസവഞ്ചനംചെയ്താലമാത്യൻ-
മീശ്വരനുംവിപരീതമായ്വന്നുപോം 176
എന്നെരവുമേല്ലിച്ചിഹരാക്ഷസൻ
തന്നുടെപുത്രകളത്രാദികളെയും 177
എന്നുടെമന്ദിരത്തിങ്കലാക്കീടിനാ-
ലെന്നാലിനിക്കിതുരക്ഷിക്കയുംവേണം 178
ഇന്നിതുകൊണ്ടുവരുന്നാതനുഭവി-
ക്കെന്നുവന്നുമറെറാരാവതില്ലേതുമെ" 179
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചുതന്നുടെ
ഭൃത്യനായുള്ളധനദാസനോടവൻ 180
"തെറെറന്നാമാത്യകളത്രമിവിടുന്നു
മറെറാരേടത്താക്കുകൊണ്ടുപോയിടുനീ" 181
ഇത്ഥംധനദാസനോടുപറഞ്ഞവ-
നത്യന്തമാമകലന്നത്തങ്ങളും 182
പട്ടുകളാഭരണങ്ങൾസ്വവർണ്ണങ്ങൾ
പെട്ടികളിൽനിറച്ചുമ്പൊടെടുപ്പിച്ചു 183
ചന്ദനദാസൻപുറപ്പെട്ടുഭൂപാല
മന്ദിരഗോപുരെചെന്നുനിന്നീടിനാൻ 184
ചാണക്യനതനൊടുതദനന്തരംചൊല്ലിനാൻ
"ചന്ദനദാസൻവിടകൊണ്ടുപോക്കുന്നു" 185
എന്നതുകേട്ടുചാണക്യനന്തുജനം
ചെന്നതുമന്നവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 186
"ചോദ്യമവനോടുചെയ്യേണ്ടതുംപോ-
നാദ്യംമറെറാരിനിക്ക"ന്നിതുമെന്തുന്നം 187
രാജനിയോഗവുംകൈക്കൊണ്ടവനഥ
രാജപുരുഷനോടിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 188
"ചന്ദനദാസനോടിങ്ങുവരാമെന്നു
ചെന്നുപറകനീ"യെന്നതുകേട്ടവൻ 189
ചെന്നുപറഞ്ഞതുകേട്ടവൻതാനും
മന്ദമന്ദമകംപുക്കാൻവിനീതനായ് 190

അവനിസുരവരനെയവനാശ്ശുകുമ്പിട്ടതാ-
നാചാരവുംചെയ്തുവാങ്ങിനിന്നീടിനാൻ 191
ഉചിതമതിനഥസഖ്യചണകസുതനാദരാൽ
മാനിച്ചവനോടുമെല്ലവേചൊല്ലിനാൻ 192
"ചന്ദനദാസ!നിന്നോക്കണ്ടിനിക്കൊരാ-
നന്ദംവരുവതുചൊല്ലാവതല്ലെടോ 193
കഷ്ടംനടന്നവലഞ്ഞിതെല്ലോഭവാ-
നൊട്ടുമേവൈകാതിരിക്കപലകമേൽ" 194
സമ്മാനവാക്കുകൾകേട്ടവൻചൊല്ലിനാൻ
"ധർമ്മമല്ലാത്തതൊരുൾചെയ്യുതല്ലോ 195
ഇപ്പോളനുചിതമായുള്ള സമ്മാന-
മിപ്പുരിഷക്കിന്നപാത്രുകാണുന്നേരം 196
ദുഃഖത്തിനല്ലതുതന്നെനിരൂപിക്കിൽ
കൈക്കയറിഞ്ഞരുളുന്നിതല്ലോഭവാൻ 197
ഞാനീനിലത്തിരുന്നീടെന്നരുൾചെയ്കി-
ലൂനംവരാതെനിന്നീടണമാവോളം 198
വൈശിഷ്ട്യമുള്ള ഭവാനരുൾചെയ്കില-
മൌചിത്യമായതേചെയ്തുകൂട്ടൂദ്ധം" 199
"ഞങ്ങളോടൊപ്പമിരിപ്പാൻഭവാനിപ്പോ-
ളെങ്ങുമൊരുകുറവില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 200
തന്നപലകമേലേറിയിരിപ്പതി-
നിന്നമടിയായ്ക"യെന്നുചാണക്യനും 201
കഷ്ടമിക്കശ്ശേലനൊന്നുണ്ടുകണ്ടിട്ടു-
മൊട്ടുമെന്നോടുഫലിക്കയില്ലെന്നവൻ 202
കല്പിച്ചിരുന്നാൻനിലത്തുതന്നെപുന-
രപ്പോളരചെയ്തുകൌടില്യവിപ്രനും 203
"ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര!ധനപതേ!സാമ്പ്രതം
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ഭവാനവിശേഷിച്ചു 204
വാണിഭങ്ങൾക്കുകുശലമൊ സന്തതം
നാണിയത്തോടുലാഭങ്ങൾവരുന്നിതോ" 205

"ആയ്യനായുള്ള ഭവാന്റെ ഗുണംകൊണ്ടു
കാൎയ്യങ്ങൾ വാണിജങ്ങൾക്കുണ്ടിതുകാലം" 206
"ചന്ദ്രഗുപ്തൻനരപാലകനാകയാൽ
നന്ദനരവരന്മാരാമവർകളെ 207
ഖേദാൽനിരൂപിച്ചുപീഡയുണ്ടാതദാ
മേദിനിതന്നിൽ പ്രജകളിലാക്കാനും" 208
ചന്ദനദാസനതുകേട്ടുകൎണ്ണങ്ങൾ
നന്നായ്പൂരംകൊണ്ടുപൊത്തിനിന്നീടിനാൻ 209
"നല്ലനാംമൌൎയ്യൻനരപതിയാകയാൽ
ചൊല്ലാവതല്ലൊരുകൌതുകമെല്ലാൎക്കും 210
പൌൎണ്ണമാസിക്കളിച്ചീടുന്ന ചന്ദ്രനും
പൂൎണ്ണഗുണമുള്ള ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാനും 211
ഏതുംവിശേഷമില്ലിപ്രജകൾക്കിഹ
ചെയ്യേണ്ടാനന്ദംനിറയുന്നതേയുള്ളൂ" 212
"രാജഗുണത്താൽപ്രജകൾക്കു സന്തോഷ-
മാശയത്തിങ്കലുണ്ടെങ്കിലിതുകാലം 213
എല്ലാവരുംനരപാലകനായ്ക്കൊണ്ടു
വല്ലതുമിഷ്ടമായുള്ളതു ചെയ്യണം" 214
മോദമുൾക്കൊണ്ടിഹ ചന്ദനദാസനും
മേദിനിദേവനോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 215
"എന്തൊന്നു ഞാനിന്നു ചെയ്യേണ്ടതെന്നുള്ള
തന്തരംക്രൂടാതരുൾചെയ്കയുംവേണം 216
അത്രമാത്രമതാനംഗുപ്തനാൽകീട്ടുവാ-
നെന്തുവേണമെന്നരുൾ ചെയ്തുകൊള്ളുക" 217
ചാണക്യനതുകേട്ടുസഹിയാതെ
മാനിച്ചവനോടുപിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ 218
"ചന്ദനദാസ!നീ ബോധിക്കണം
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെ രാജ്യമിതേക്കിനി 219
നന്ദരാജ്യമെന്നോൎത്തുനിനവുണ്ടെങ്കി-
ലിന്നതനൊയതുദ്ദൂരക്കളകനി 220

നന്ദനൃപന്മാക്കൊരത്ഥാഗ്രഹമുള്ള-
തിന്നമെയ്യൻതനിക്കില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 221
അത്ഥപാദംകൊണ്ടു സന്തോഷവുംപുന-
രിത്രയുമില്ലാമുരാപൌത്രനമെടൊ 222
ചന്ദ്രഗുപ്തനിപ്പ്രജകൾക്കുനിത്യമാ-
നന്ദമുണ്ടെങ്കിൽപ്രിയമതെന്നോക്കനീ" 223
ചന്ദനദാസനംചൊന്നാനതുനേരം
"ചന്ദ്രഗുപ്തൻമഹാരാജനതെദ്ദൃഢം 224
അത്ഥമല്ലാതെയെന്തൊന്നാൽനൃപനിന്നു
ചിന്തമോദംവരുത്തേണ്ടതിഹവയം" 225
ശ്രേഷ്ഠികുലോത്തമൻചൊന്നതുകേട്ടുടൻ,
ശ്രേഷ്ഠനാംചാണക്യനിത്തരംചൊല്ലിനാൻ 226
"രാജാവിനോടുവിപരീതമായാരു-
മാചരിച്ചീടായ്കിലേററംപ്രിയമെടൊ" 227
"യാതൊരുത്തർനൃപനോടുവിരുദ്ധമായ്
നീതിശാസ്ത്രാംബുധെകാട്ടുന്നതുമിപ്പോൾ"? 228
ശങ്കകൂടാതെപറഞ്ഞുതരുവൻഞാൻ
"എങ്കിൽനീതന്നെയതെന്നുധരിച്ചാലും" 229
അയ്യോശിവ!ശിവ!ഞാനൊരുമാനിധേ!
പൊയ്യെപറയുംവിലക്കുകാണായ്കയാൽ 230
ഇന്നയ്യനാളപിന്നെങ്ങനെമാവഹനിയോ-
ടെന്നുള്ളതൊക്കെവാചോത്തരുളുന്നതെ" 231
"എന്തുലത്തുംതുടങ്ങിപ്പുനരിക്കാലം
സന്തതമില്ലതുകൊണ്ടിതറിഞ്ഞാലും 232
മൌൎയ്യനരേന്ദ്രപതിതന്നോടിതുകാലം
വൈരംനടിച്ചിരിക്കുന്നോരമാത്യന്റെ 233
പുത്രകളത്രാദികളെയുംനീതാൻ
പത്തനെവെച്ചുരക്ഷിക്കുന്നതില്ലയൊ?" 234
"പൊയ്യായവാക്കുകളെപ്പലരെന്നോടു
മെയ്യെപറഞ്ഞതാരിക്കാലമീശപോ!" 235

ഭൂപാലവീരരോടേതാനമൊന്നു കൊ-
ണ്ടാപത്തകപ്പെട്ടുപണ്ടുമോരോജനം 236
നാട്ടിലെങ്ങാനലിപ്പെട്ടൊരാജനത്തിന്റെ
വീട്ടിലവരുടെസമ്മതംകൂടാതെ 237
കൊണ്ടുപോയ് തന്റെകുഡുംബത്തെയുംവെച്ചു
മണ്ടിമറുനാട്ടുതേടുമറികനീ 238
എന്നാലതിനെമറയ്ക്കമാറില്ലാരും
നിന്നെയൊഴിച്ചുധരണിയിൽനിണ്ണയം" 239
"അങ്ങിനെകേട്ടതുനേരുതന്നെപുന-
രെങ്ങുമതിന്നൊരുവാട്ടമില്ലുത്തമെ 240
മന്ത്രിപ്രവരൻപുറപ്പെട്ടുപോയനാ-
ളന്തിക്കവൻപുനരെന്റെഗൃഹത്തിങ്കൽ 241
കൊണ്ടുവന്നാക്കികളത്രത്തെയുംപിന്നെ
കൊണ്ടുപോയാനലിക്കനാതിന്റുമനാമെ" 242
"മുമ്പിൽപറഞ്ഞുനീയില്ലെന്നതുതന്നെ
പിന്നെപ്പറഞ്ഞിതുണ്ടെന്നതുമെങ്ങിനെ? 243
വാക്കിനുതങ്ങളിൽചേച്ചയില്ലേതുമെ
ഭോഷ്കുപറഞ്ഞാൽമടങ്ങുകയില്ലെടൊ 244
നേരുകേടായിപ്പറയുന്നനേരവും
ചേരുന്നതെപറഞ്ഞാൽനിരപ്പുട്ടഡം" 245
നേരുകേടേതുംപറഞ്ഞീലഞാനിന്നു
നേരൊഴിച്ചൊന്നുമിനിക്കില്ലനിണ്ണയം" 246
"ചന്ദനദാസ!ഞാൻചൊന്നതുകേൾക്കനീ
എന്തിനുനാലോതരാജ്യാജ്ഞതുടങ്ങുന്നു? 247
മന്ത്രിപ്രവരന്റെഭാര്യയെനൽകുക
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീനാഥനായ്ക്കൊണ്ടെടൊ!" 248
"ആര്യ ചാണക്യ!മഹീസുരരത്നമെ!
മൌര്യമഹീപതിക്കകൊടുത്തിടുവാൻ 249
രാക്ഷസാമാത്യകളത്രമെന്നാദിരെ
സൂക്ഷിച്ചുവെച്ചിരിക്കുന്നതുമില്ലഞാൻ 250

ൻനക്കലശലിൽകൊണ്ടുവന്നീടിനാൻ
പിന്നെപ്പുലർകാലെക്കൊണ്ടുപോയീടിനാൻ" 251
"എങ്കിലെവിടേക്കുകൊണ്ടുപോയാനെന്നു
ശങ്കാവിഹീനംപറകയുംവേണംനീ" 252
"എങ്ങുപോയെന്നതുംഞാനറിഞ്ഞീലേതു-
മെങ്ങിനെഞാനറിയുന്നുദയാനിധേ!" 253
ചന്ദനദാസനോടാശുചാണക്യനും
മന്ദഹാസംപൂണ്ടുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ 254
"ചന്ദനദാസനിനല്ലതിവാല്ലഭ്യകെ-
ളിന്നുതുടങ്ങുന്നതെന്നുമറിഞ്ഞാലും 255
ഏതുമൊന്നുമറിയുന്നതില്ലപോൽ?
ചേതസിനന്നായ്നിരൂപിച്ചുചൊല്ലുനീ 256
ആപത്തുവന്നുതലയിൽകരേറിയാ-
ലാവതെന്തെന്നുവിചാരിക്കയുംവേണം 257
നന്ദനൃപന്മാരെഞാനെന്നതുപോലെ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെരാക്ഷസാമാത്യനും 258
നാശംവരുത്തുമെന്നുണ്ടുനിനക്കൊ-
രാശപുനരതുസാധിക്കയില്ലെടൊ 259
നയവിപുലബലമുടയവർകളായുള്ള ത്രി
വക്രനാസാദികളാകുന്നമന്ത്രികൾ 260
തെളിവിനൊടുധരണിപതിനന്ദനനുള്ളനാൾ
തിറമൊടിഹലക്ഷ്മിയെക്കെട്ടിനിർത്തീടിനാർ 261
അക്കെട്ടഴിച്ചുഞാൻമൌര്യതനയങ്കൽ
നില്ക്കട്ടെയെന്നുറപ്പിച്ചുകെട്ടീടിനേൻ 262
ഇക്കെട്ടഴിച്ചുകെട്ടീടുവാൻപാരിതി-
ലിക്കണ്ടവരാരുമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 263
ദ്വിരദവരരുധിരകണാനേകശോണാഭയാൽ
തെളിവിനൊടുസന്ധ്യയെന്നായ്മിന്നുന്ന 264
ശിശിരകരമഹിതകലയെന്നപോലെയൊരു
സിംഹവദനത്തിലുള്ളൊരുദംഷ്ട്രയെ 265

പരിചൊടുപറിച്ചുകൊണ്ടിങ്ങുപോന്നീടുവാൻ
പാരതിലൊരുവൻതിനെക്കനാതോക്കനീ" 266
വിവിധമിതികേട്ടാൻശ്രേഷ്ഠിപ്രവരനും
വിഗതഭയമിങ്ങിനെ ചിന്തചെയ്തീടിനാൻ 267
"പലവിധമുള്ളവാക്കിനെണ്ണുന്നവരികിലും
ഫലമിനിയറിഞ്ഞുകൊള്ളാമെന്നതെവേണ്ടു" 268
അഗ്രകലൊത്തമനാകിയ ചാണക്യ-
നഗ്രമായുള്ളിനെയും ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 269
"ശ്രേഷ്ഠികലശ്രേഷ്ഠകേട്ടാലുമെങ്കിൽനീ
കാട്ടുന്നാദൃന്യംകൊണ്ടുള്ളതഭേവം 270
ദുഷ്ടൻക്ഷപണകൻചെയ്തദോഷംകൊണ്ടു
നാട്ടിന്നുപോയതുകേട്ടില്ലയൊഭവാൻ 271
പിന്നെശകടദാസൻചെയ്തദോഷത്താൽ
ചെന്നവൻകാലപുരിപുക്കിരിക്കുന്നു 272
ചന്ദ്രഗുപ്തൻമഹാരാജനിതുകാലം
ചന്ദനദാസനിൻശാഠ്യകർമ്മങ്ങളെ 273
ഒട്ടുംസഹിക്കയില്ലെന്നുവന്നാൽഭവാൻ
കഷ്ടമാംദണ്ഡമനുഭവിക്കുമല്ലൊ 274
എന്നതുകൊണ്ടുനിനക്കുഞാൻബന്ധുവായ്
ചൊന്നതുകേൾക്കനല്ലതവനിർണ്ണയം 275
കാൽക്ഷണംവൈകാതെരാജാജ്ഞയാഭവാൻ
രാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തേയുംനൽകി 276
ചിത്രമായുള്ളരാജപ്രസാദങ്ങളും
എത്രയുംനന്നായനുഭവിച്ചീടെടൊ" 277
"ഉള്ളതെതന്നുക്രൂരമമനിർണ്ണയം
ഇല്ലാത്തതെങ്ങിനെനൽകുന്നുഞാനഹൊ 278
"ഇല്ലയൊരാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തെ
ചൊല്ലുനീവെച്ചുരക്ഷിക്കുന്നതില്ലയൊ 279
നിന്റെകളത്രത്തെയുംപ്രാണനെയുമാ-
രാന്റെകളത്രത്തെക്കൊണ്ടുതടുത്തുനീ 280

കാത്തുകൊണ്ടീടുവാനാവിർഭവിക്കനിൻ
ചിത്തത്തിലെന്നെങ്ങനംവരുന്നിർണ്ണയം" 281
"ഭീഷണമായുള്ള വാക്കുകളെന്തിനു
ദോഷവിഹീനനാമെന്നോടുചൊല്ലുന്നു 282
സത്യമമാത്യകളത്രമെൻപത്തനെ
നിത്യവുംവെച്ചുരക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നു ഞാൻ 283
എന്നുംതരികയുമില്ലെന്നുനിർണ്ണയം
എന്നാൽവരുത്തുവതൊക്കെവരുത്തുക 284
ഇല്ലെന്നതുരുചൊല്ലിയാലുംപുന-
രില്ലവിശ്വാസമെന്നാലെന്തുമെ സ്വത്തും" 285
"ഇത്തൊഴിൽതാവകംനന്നല്ലനിർണ്ണയം
ചിത്തത്തിൽനിശ്ചയംവന്നിതോചൊല്ലുനീ" 286
"നന്നായുറച്ചിളകാതൊരുനിശ്ചയം
വന്നുകിടക്കുന്നിതില്ലൊരുസംശയം" 287
ഇത്തരംസാമദാനാദികൾകൊണ്ടവൻ
ചിത്തമിളകാതെകണ്ടുചാണക്യനും 288
എത്രയുംചന്ദനദാസനെമാനിച്ചു
ചിത്രമാമൻതൊഴിലെന്നുനിരൂപിച്ചാൻ 289
പിന്നെയുംശ്രേഷ്ഠിവരനോടുചൊല്ലിനാൻ
നിർണ്ണയംനന്നായിവന്നിതോമാനസേ?" 290
എന്നുചാണക്യൻപറഞ്ഞോരനന്തരം
"നിർണ്ണയംവന്നിതെ"ന്നാൻമണികാരനും 291
അതികോപിതനായുടൻ ചാണക്യവിപ്രനു-
മനംവലയുച്ചുനിന്നിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 292
"ഝടിതിതവ ഗളതലമറുപ്പനിന്നേഷഞാൻ
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീശാജ്ഞയാധർമ്മതെ 293
ഖലവണിജ!ശഠഹൃദയ!സാമ്പ്രതംനിന്നെയും
കാത്തുകൊണ്ടീടുമോരാക്ഷസൻവന്നിപ്പോൾ" 294
വാളെടുത്തുകോപിച്ചചാണക്യനും
ചീളെന്നപാഞ്ഞുവരുന്നതുകണ്ടഥ 295

ചന്ദനദാസനും ചഞ്ചലംകൂടാതെ
മന്ദഹാസംകലൎന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 296
"ഏതുമൊരുഭയമില്ലമമഭവാൻ
ചാലത്തുമൊട്ടുതലയറുത്തീടുക 297
എന്നുടെകണ്ഠവുമങ്ങുള്ള വാളുമാ-
യൊന്നിച്ചുവന്നാൽമടിക്കേണമോ ചിന്ത 298
ശത്രുശമിഹവന്നുകൈപിടിപ്പാനില്ല
നേരേതലയിതാവെട്ടീടുകഭവാൻ" 299
ചന്ദനദാസനീവണ്ണം പറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ദിച്ചുവാങ്ങിനിന്നാൻ ചണകാത്മജൻ 300
ഉൾക്കരളിൽകിളരുന്നൊരുകോപേന
ചിക്കനെച്ചാണക്യവിപ്രകുലോത്തമൻ 301
ആക്കാലപാശികൻതന്നെയുമന്നേരം
മൂർഖനാകുംബന്ധപാശികൻതന്നെയും 302
ചന്തമോടാശുവിളിച്ചീടിനാനഥ
കാന്തവുമന്തിപ്പടിച്ചുവരുംവന്നാർ 303
"അന്ധരായുള്ളൊരീബന്ധുവായീടുന്ന
ചന്ദനദാസനായുള്ളൊരിവനെയും 304
ബന്ധിച്ചിവന്റെകളത്രപുത്രാദിയും
ബന്ധുക്കളായവനുള്ള ജനത്തെയും 305
കൊണ്ടുചെന്നന്ധതാമിസ്രസമാനമാം
കാരാഗൃഹത്തിലിട്ടീടുകവൈകാതെ 306
എല്ലാമിവനുള്ള ഭണ്ഡാരമൊക്കവെ
തിണ്ണംകവർന്നിങ്ങുകൊണ്ടുപോന്നീടുക 307
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പരിഭവിനെകല്പിച്ച
ചന്ദനദാസനൊരാണ്ണറിഞ്ഞീടുവാൻ" 308
ചണകസുതവചനമഥകർണ്ണയെട്ടുകേട്ടോരു
ചന്ദനദാസനമന്തരാചിന്തിച്ചാൻ 309
"സ്വഹൃദിമമകരുണാപുനരററമുണ്ടാകയാൽ
സർവ്വാപഹാരിവരികെന്നാലുംവരാ 310

ബന്ധുനിമിത്തംവരുന്നവിപത്തുകൾ
സന്തതമൊക്കെസ്സഹിക്കേണ്ടതവത്രെ” 311
എന്നുനിരൂപിച്ചുനില്ക്കുന്നനേരത്തു
ചെന്നുപിടിച്ചിതു ചന്ദനദാസനെ 312
കാലാന്തകോപന്മാരായ്മരുവുന്ന
കാലപാശാഖ്യനും ദണ്ഡപാശാഖ്യനും 313
കാലുംകരവുംവരിഞ്ഞവൻതങ്ങടെ
കാലദോഷത്താലവർകളിരുവരും 314
പുത്രകളത്രാദികളോടുകൂടിയ-
ങ്ങെത്രയുംഭീഷണമായിപ്പറഞ്ഞാർ 315
കണ്ടകപാഷാണസഞ്ചിതമായുള്ള
കുണ്ടറതന്നിൽപിടിച്ചുതള്ളീടിനാർ 316
വാതിലുംപിന്നെയടച്ചുപൂട്ടീടിനാൻ
ഭീതിപൂണ്ടയ്യോവിധിബലമെന്നോർത്തു 317
ചേതസിവന്നോരഴൽപൂണ്ടവർകളും
ആതുരന്മാരായതിൽകിടന്നീടിനാർ 318
പിന്നെയവർകളുംമറ്റുള്ളവരുമായ്
ചന്ദനദാസന്റെവീട്ടിലകംപുക്ക 319
അറ്റമില്ലാതോളമുള്ള നിധികളും
അറ്റമില്ലാതുള്ളൊരാഭരണങ്ങളും 320
വൈഡൂര്യപത്മരാഗേന്ദ്രനീലാദിയാം
വൈശിഷ്ട്യമുള്ള രത്നങ്ങൾനിറച്ചുള്ള 321
രത്നകംബളങ്ങളവധികൂടാതെയും
രത്നംപതിച്ചുള്ള ഛത്രഗണങ്ങളും 322
സ്വർണ്ണങ്ങൾകണ്ടിക്കനകത്തിൽനിർമ്മിച്ചുള്ള -
തെണ്ണമില്ലാതോളമെന്നേപറയാവൂ 323
പട്ടുകളോരോതരംനിറച്ചീടുന്ന
പെട്ടികളുമോലപ്പെട്ടിപാത്രങ്ങളും 324
കൈവെകുത്തിക്കവർന്നുകൊണ്ടന്നവർ
വെക്കംനൃപന്റെമുമ്പിൽവെച്ചീടിനാർ 325

ചന്ദനദാസനുള്ള ധീമെപ്പെരുമ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതനിക്കാദയോരനന്തരം 326
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടു കൌടില്യവിപ്രനും
അന്തഃകരണത്തിലിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 327
"രാക്ഷസാമാത്യനെച്ചൊല്ലിയിവനിന്നു-
പേക്ഷിക്കുമെല്ലൊ നിജമായജീവിതം 328
ചന്ദനദാസനെകൊല്ലുന്ന നേരത്തു
മന്ത്രിപ്രവരൻമരിക്കുമെന്നുംദൃഢം 329
സാരമായുള്ളതു സാധിപ്പതിനൊരു-
കാരണമാസ്സയും ചന്ദനദാസനും" 330
ഇത്ഥമോരോതരം ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ചു
പൃത്ഥ്വീസുരേന്ദ്രനിരിക്കുംദശാന്തരേ 331
ഭദ്രഭടനും പുരുഷദത്താഖ്യനും
ഭദ്രബലമുള്ള ഡിംകാരരാതനും 332
വമ്പനായുള്ള ബലഗുപ്തനും പിന്നെ
കമ്പമില്ലാതൊരു രാജസേനൻതാനും 333
ഉത്തമനായുള്ള രോഹിതാക്ഷൻതാനും
ശക്തൻവിജയവർമ്മാവെന്ന വീരനും 334
ഉത്തമമന്ത്രിയായ്ത്തുവാണീടുന്ന
ബുദ്ധിമാനാം ഭാഗുരായണനെന്നിവർ 335
മുന്നം പുറപ്പെട്ടുപായത്തു ചിന്തിച്ചു
വന്നിതു സങ്കടം നാട്ടിലുള്ളാർകൾക്കും 336
കൌടില്യനെല്ലാവരോടും പറഞ്ഞവ-
ക്കാടലുണ്ടായതും പോക്കിനാനന്നേരം 337
വിഷ്ണുഗുപ്തന്റെ നിയോഗവും കൈക്കൊണ്ടു
ധൃഷ്ടനാകും ഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 338
വിരവിനൊടു ബത മലയകേതുതന്നെക്കണ്ടു
വിശ്വാസമുള്ളൊരു മന്ത്രിയായീടിനാൻ 339
അവനുമതുകാലമപ്പർവ്വതരാജനോ-
ടൊരു ചിത്രമായതു പാർത്തു ചൊല്ലീടിനാൻ 340

"വരസചിവനായുള്ള രാക്ഷസമന്ത്രിക്ക
ത്തുമയോടൊന്നുസമ്മാനിക്കയുംവേണം" 341
പ്രിയസചിവനയവചനനിശമനദശാന്തരെ
പൌത്രപുത്രനുംരാക്ഷസാമാത്യനെ 342
ചൊല്ലിവിട്ടിങ്ങുവരുത്തിയവനോടു
ചൊല്ലിനാനെത്രയുംനല്ലമധുരമായ് 343
"കോപ്പുകളൊന്നുംഭവാനില്ലറിഞ്ഞഹൊ
ഉൾപ്പൂവിലുണ്ടൊരുദുഃഖമിനിക്കെടൊ 344
സ്വാമിവിനാശംനിനച്ചുഭവാനൊരു
കാമമൊന്നിങ്കലുമില്ലെന്നിരിക്കിലും 345
ഞാനൊരുശുശ്രൂഷണംതന്നാലതുഭവാൻ
മാനിച്ചലംകരിക്കേണംമഹാമതേ" 346
ഇത്ഥമുരചെയ്തതന്റെകഴുത്തിന്നു
സത്വരംനല്ലൊരുമാലയഴിച്ചവൻ 347
മന്ത്രിപ്രവരനുകാട്ടിയനേരത്തു
സന്താപമുംകൊണ്ടവനുമുരചെയ്താൻ 348
"ശൂര!സുകുമാര!വീരശിഖാമണെ!
തീരാതദുഃഖങ്ങളുണ്ടെന്നിരിക്കിലും 349
ചിന്തിക്കുമാറില്ലമുമ്പിൽകഴിഞ്ഞതു
എന്തുഫലമതുചിന്തിച്ചിനിക്കഹൊ 350
നിന്തിരുവുള്ളമെന്നെക്കുറിച്ചുണ്ടെങ്കി-
ലെന്തിനിക്കുള്ളതുസങ്കടംഭൂപതെ 351
വീര്യവുംകോപവുംനാണവുംഖേദവും
ശൌര്യവുമില്ലാതെയുള്ളദേഹത്തിന്മേൽ 352
ചേരുകയില്ലാഭവാൻതന്നാഭൂഷണം
പോരാത്തഞാനെന്തു വാങ്ങുന്നതുപിന്നെ 353
മൌര്യനിരിക്കുമെഴുനിലമാടത്തിൽ
വീര്യമേറീടുന്നസിംഹാസനമേറി 354
കാണ്മാൻഭവാനെയവകാശമുണ്ടെങ്കിൽ
വാങ്ങാമിതന്നുഞാനെന്നുംമടിയാതെ" 355

എന്നതുകേട്ടുമലയകേതുതാനും
മന്ദസ്മിതംചെയ്തവനോടുചൊല്ലിനാൻ 356
"അതിനെല്ലതുതവമനസികാരുണ്യമുണ്ടെങ്കി-
ലന്നതരുവാനിതല്ലെന്നറികെടോ 357
ഇന്നിതുവാങ്ങുകവേണംഭവാൻപുന-
രെന്നെക്കുറിച്ചോരുകാരുണ്യമുണ്ടെങ്കിൽ" 358
ഇങ്ങിനെകേട്ടുപറഞ്ഞാനമാത്യനും
"അങ്ങൊത്തവണ്ണമനുഷ്ഠിച്ചുകൊള്ളുക" 359
പാർത്ഥിവപുത്രനതുകേട്ടനേരത്തു
ദിവ്യമായുള്ളോരുപൊന്നണിമാലയും 360
മോദമുൾക്കൊണ്ടുമന്ത്രീന്ദ്രൻകഴുത്തില-
ങ്ങാദരപൂർവ്വമലംകരിച്ചീടിനാൻ 361
സന്തോഷമാർന്നവൻയാത്രപറഞ്ഞിതു
മന്ത്രിപ്രവരൻപുരംപുക്കമേവിനാൻ 362
"രാക്ഷസനായുള്ളമാത്യപ്രവരനു
സാക്ഷാൽസഖിയാംവിരാധഗുപ്താഖ്യനും 363
കെൽപ്പുള്ളരാക്ഷസൻതന്റെനിയോഗത്താൽ
ശില്പമായോരാഹിതുണ്ഡികവേഷമായ് 364
പാമ്പിൻകലടകംകെട്ടിയെടുത്തവൻ
പാമ്പുമാടിച്ചുനടന്നുകൊണ്ടക്കാലം 365
പുഷ്പപുരത്തിങ്കലുള്ളോരുവൃത്താന്ത-
മെപ്പേരുമേയറിഞ്ഞിങ്ങുവന്നീടിനാൻ 366
ഉത്തമമന്ത്രിതൻമുമ്പിലവൻതാനും
ചിത്താകുലതയാചെന്നുനിന്നീടിനാൻ 367
നല്ലനായുള്ളവിരാധഗുപ്തൻതന്നെ
വല്ലാതെയുള്ളാഹിതുണ്ഡികവേഷമായ് 368
കണ്ടതുനേരമമാത്യപ്രവരനു-
മുണ്ടായതില്ലവനാരെന്നതുംതദാ 369
പിന്നെയുംപിന്നെയുംസൂക്ഷിച്ചനേരത്തു
ധന്യനാംമന്ത്രിക്കുതന്നുള്ളിലുണ്ടായി 370

ഇണ്ടലായനേരമമാത്യപ്രവരനു-
മുണ്ടായദുഃഖേനവേഗമെഴുന്നേറ്റു 371
കണ്ണുനീരോടുമലംവീണുംപരവശാൽ
നന്നായവനെപ്പുറകത്തഴുകിനാൻ 372
കയ്യുംപിടിച്ചുകൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നുതന്റെ
പര്യങ്കസീമനിതന്നായിരുത്തിനാൻ 373
താനുമിരുന്നുപുനരവൻതന്നോടു
ദീനനായേവംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 374
"കഷ്ടംകുറവന്റെവേഷംധരിക്കയാ-
ലൊട്ടുംഭവാനെയറിഞ്ഞീലഞാനഹോ 375
മംഗലരൂപനായുള്ളൊരുനിന്നെഞാ-
നിങ്ങനെകണ്ടതുനിച്ചുകാലമിശ്ശരം. 376
ഭൂപാലവീരനായുള്ളോരുനമ്മുടെ
ദേവനാംസർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയുള്ളോരുനാൾ 377
ശ്രീപാദചൂഡാമണിപ്രഭാഭാരങ്ങ-
ളാൾവാളമുള്ളപദവിയോടുംകൂടി 378
കേവലംനിന്നെഞാൻകാണുമാറാകുവാ-
നാവതില്ലല്ലോവിധിവിഹിതമിദം" 379
ഇത്ഥംപറഞ്ഞുമോരോന്നുനിരൂപിച്ചും
ചിന്തവിഷാദാൽകരഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 380
മന്ത്രിപ്രവരൻകരയുന്നതുനേര-
മന്തരംകൂടാതവനുമുരുശോകം 381
മന്ദമന്ദംതലോടിക്കൊണ്ടമാത്യനെ
മന്ദംവിരാധഗുപ്തൻപറഞ്ഞീടിനാൻ 382
"അലമലമിതരുതരുതുദുഃഖംമഹാമതേ
ത്വച്ഛ്രുഭവാനിഹഞങ്ങളെയൊക്കവെ 383
കനിവിനോടുപണ്ടുള്ളപോലെപദവിയെ
കാലാന്തരംകൊണ്ടനുഭവിപ്പിച്ചീടും" 384
നീതിമാനാകിയരാക്ഷസൻപിന്നെയു-
മാതുരനായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 385

"കഷ്ടമത്രെ തുലോം പാൎത്തുകാണുന്നേരം
നഷ്ടമായ്വന്നിതു നന്ദകുലം സഖേ! 386
വൃഷ്ണികുലം മുനിശാപാലതുപോലെ
വിഷ്ണുഗുപ്തൻ തന്റെ ദുൎന്നയംകൊണ്ടഹൊ 387
നന്ദകുലത്തിന്നവനിതുനാശവും
മന്ദനായുള്ള ഞാൻ ശേഷിക്കയും ചെയ്തു 388
അന്നു ഞാൻ ചാകാതിരിപ്പാനവകാശം
മന്നിൽ സ്നേഹമില്ലായ്കയുമല്ലകം 389
മാനുഷഭൃതിയിലാശകൊണ്ടുമല്ല
പ്രാണവിനാശഭയംകൊണ്ടുമല്ലെടോ 390
ഇത്തരങ്ങൾ നിരൂപിച്ചല്ലെടോ സഖേ
നിത്യപരദാസ്യമേറവുതന്നെ വയം 391
സ്വൎഗ്ഗമരുവും മമ ഭൂപതിക്കരി-
വൎഗ്ഗമശേഷമൊടുക്കനാനോൎത്തു 392
സന്തോഷമുണ്ടാകമെന്നുള്ളതോൎത്തു ഞാൻ
സന്തതമാവതുചെയ്യുന്നതുമെടൊ 393
ഒന്നുകൊണ്ടും ഫലിക്കുന്നതുമില്ലതി-
നൊന്നു നിരൂപിച്ചാലൊക്കയും നിഷ്ഫലം 394
ഭിത്തിയുണ്ടെങ്കിലെ ചിത്രമുള്ളു സഖെ-
യിത്രനയപ്രയോഗങ്ങൾക്കു കിംഫലം 395
സ്വാമിവിനാശം നിനച്ചു നിനച്ചൊരു
കാമവുമില്ലിനിക്കൊന്നിങ്കലുമെടൊ 396
രാത്രിയിൽ ചെന്നുകിടന്നാലുറക്കവു-
മേറെത്തൊരെത്തൊരാതരമില്ല നിദ്രയൊട്ടുമെ 397
ആററമില്ലാതൊരുദുഃഖംമുഴുക്കയാൽ
ചോററിന്നുമില്ല രുചിയെന്നതുമെ സഖെ! 398
എന്നുടെ സ്വാമിയാം നന്ദമഹീപതി
എന്നെയീവണ്ണമാക്കിച്ചമച്ചീടിനാൻ 399
രാക്ഷസനെന്നുള്ള തൊട്ടേടമെയുള്ളൂ
കാൽക്ഷണമെന്നെപ്പിരിഞ്ഞാൽ പൊറുക്കുമൊ 400

ഞാനൊരുകാൎയ്യംനിരൂപിച്ചുറിയിച്ചാൽ
മാനസെഭ്രപനകാൎയ്യമതുതന്നെ 401
ബന്ധുവായുള്ളൊരുചന്ദനദാസന്റെ
മന്ദിരത്തിങ്കൽകുടുംബത്തെയുംവെച്ചു
ധൈൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടുപുറപ്പെട്ടുപോന്നുഞാൻ
കാൎയ്യമല്ലാതൊന്നുചെയ്യുന്നുമില്ലെടൊ 403
ബന്ധുജനമനോധൈൎയ്യമുണ്ടാവതി-
നെന്തൊന്നുവേണ്ടതെന്നാലതുംചെയ്തുഞാൻ 404
തീക്ഷ്ണനായുള്ളൊരുമൌൎയ്യനെക്കൊല്ലുവാൻ
തീക്ഷ്ണരസവാദികളെയുംകല്പിച്ചു 405
അതിനവർകളെഭരിച്ചീടുവാനായിഞാൻ
അഥശകടദാസനെകല്പിക്കയുംചെയ്തു 406
അരുളിനമരാതിവൃത്താന്തമറിവതി-
നതിനിപുണരാംക്ഷപണാദികൾതമ്മെയും 407
കുസുമപുരിതന്നിലാക്കീട്ടുമുണ്ടഹൊ
കിമിഹഫലമെന്നുതോന്നുന്നതുമുണ്ടെടോ 408
എന്നുടെസ്വാമിയാംസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിതാൻ
തന്നുടെമക്കളാംമൌൎയ്യാദിദുഷ്ടരെ 409
ശാൎദ്ദൂലശാവതങ്ങളെപ്പോലെപോററിനാൻ
നിൎദ്ദയനിന്നവരിൽവെച്ചൊരുദുഷ്ടൻ 410
കാരണമാകുന്നുഭ്രപനനാശവും
മാറുമൊതാപമിനിക്കതുചിന്തിച്ചാൽ 411
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻകാലാന്തരംകൊണ്ടു
മന്നനാകുന്നചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നൊ 412
കൊന്നുപരിഭവംതീൎത്തുകൊൾവൻദൈവ-
മിന്നൊരുധൎമ്മമായ്നിന്നീലവനെങ്കിൽ 413
കനിവിനൊടുകുസുമപുരവൃത്താന്തമൊക്കവെ
കഥയകഥയാശുകേൾക്കേണമെടൊസഖെ" 414
ഇത്ഥമാകൎണ്ണ്യവിരാധഗുപ്തൻതാനു-
മുത്തമാമാത്യനാടോതുചൊല്ലീടിനാൻ 415

"ഏതൊരുത്തിക്കുപിടിച്ചുപറയേണ്ട
തെല്ലുമറിഞ്ഞീലഞാനെന്നറിഞ്ഞാലും" 416
എന്നതുകേട്ടുകുലമന്ത്രിവീരനും
ചൊന്നാൻവിരാധഗുപ്താഖ്യനീടിങ്ങിനെ 417
"ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെപുരപ്രവേശാദിയും
മന്ദനാംമൌര്യനെക്കൊന്നുകളവാനായ് 418
തീക്ഷ്ണരസവാദികളാമവർകളും
രൂക്ഷതയോടെന്തുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 419
ദാരുവർമ്മാവുമംബഷ്ഠനാംവൈദ്യനും
ഘോരമായെന്തൊന്നുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 420
ശത്രുജനത്തിൻപ്രവൃത്തിയെന്തെന്നതും
ഇത്തരമൊക്കെപ്പറകനീവൈകാതെ" 421
എന്നതുകേട്ടുവിരാധഗുപ്തൻതദാ
മന്ദസ്മിതംചെയ്തവനോടുചൊല്ലിനാൻ 422
"ഒന്നുംഫലിച്ചീലപിന്നെയവർകൾക്കു
വന്നിതുനാശവുമെന്നുപറയേണ്ടു 423
ദാരുവർമ്മാവിന്റെയന്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ
മൌര്യനല്ലംബഷ്ഠനായിഫലിച്ചിതു 424
ദാരുവർമ്മാവഥമൌര്യനെന്നോർത്തുള്ളിൽ
വൈരോധകനെയുംകൊന്നാനന്നേരം 425
പൌരജനങ്ങളുംക്രുദ്ധരായ്പ്പിന്നെ
ദാരുവർമ്മാവിനെയുംതച്ചുകൊന്നിതെ" 426
അക്കിറിയാമഹോചാണക്യനീതിക-
ളൊക്കവേയുമവൻതന്റെപ്രയോഗങ്ങൾ 427
ഭോഷനായുള്ളഭിഷക്കിനെക്കൊണ്ടവൻ
ദോഷചൂർണ്ണമതുതന്നെഭുജിപ്പിച്ചു 428
കൊല്ലിച്ചിതുചണകാത്മജൻപിന്നെയും
നല്ലധനവാൻപ്രമോദകൻതന്നെയും 429
ക്ഷോഭമുൾക്കൊണ്ടുധനങ്ങൾകണ്ടുകൊല്ലിച്ചു
ബീഭത്സനാദികൾതന്നെയുംകൊന്നിതെ" 430

ബന്ധുവൃത്താന്തങ്ങളിങ്ങിനെകേട്ടന-
നന്തരാദുഃഖേനചൊല്ലിനാൻരാക്ഷസൻ 431
"അയ്യോനിരൂപിച്ചുകാണ്കനീമൈത്ര്യന്റെ
ദൈവാനുകൂല്യങ്ങളെന്തുചൊല്ലാവതും 432
പൂൎവ്വമവനെവധിപ്പാൻനിയോഗിച്ചു
സൎവ്വമനോഹരിയാംവിഷകന്യകാ 433
ഉൎവ്വീപതിയായമൈത്ര്യൻതട്ടാതെ
പൎവ്വതരാജനാകപ്പെട്ടിതുബലാൽ 434
അൎദ്ധരാജ്യത്തെഹരിപ്പാനിരുന്നവൻ
ചത്തതുംമൈത്ര്യനൊരുഗുണമായ്വന്നു 435
കൎണ്ണൻപുരാമഹാഭാരതസംഗരെ
വിണ്ണവർനാഥൻകൊടുത്തൊരുവേൽകൊണ്ടു 436
അൎജ്ജുനൻതന്നെക്കൊലചെയ്കവേണമെ-
ന്നുജ്ജ്വലവീൎയ്യനാസ്ഥാഴുംശാന്തരെ 437
കൃഷ്ണൻതിരുവടി,തൻവൈഭവംകൊണ്ടു
ജിഷ്ണുവിനേല്ക്കാതെവേലതുകൊണ്ടഥ 438
നന്നായ്ഘോരനാംഘടോല്ക്കചനാകിയാ-
രെന്നുടെപേരുടയോനമാക്കീടിനാൻ; 439
എന്നപോലെഞാൻക്ഷപണകൻതന്നൊരു
കന്യാവിഷംകൊണ്ടുമൈത്ര്യനെക്കൊല്ലുവാൻ 440
കല്പിച്ചതാശുചാണക്യൻനയംകൊണ്ടു
കെല്പോടുപൎവ്വതരാജനാക്കീടിനാൻ; 441
കൎണ്ണന്റെവേൽകൊണ്ടുമെൻവിഷനാരിയും
തിണ്ണമൊരുപുമാനെക്കൊല്ലുകയുള്ളൂ 442
ഒരുവൎക്കിരുവൎക്കാമഫലംതരുന്നീലും
ഏതുമുപകാരമാക്കിനതട്ടിയതുമില്ല; 443
വിഷ്ണുഗുപ്തനിൻപാൎത്തുകാണുമന്നേരം
കൃഷ്ണൻതിരുവടിക്കൊത്തവൻനിൎണ്ണയം; 444
നന്ദനന്നോററംനയങ്ങളവനുടെ
യെന്നാലുതന്നെപറഞ്ഞുകൂട്ടസഖെ! 445

പിന്നെയെന്തെല്ലാം പ്രയോഗിച്ചതുമവൻ?"
എന്നതുകേട്ടു വിരാധഗുപ്തൻ ചൊന്നാൻ
"പിന്നെ പ്രവർത്തിച്ചതെങ്കിലൊട്ടു കേട്ടാലും 446
പർവ്വതരാജനെക്കൊന്നതുമൂലമായ്
നിർവ്വസിപ്പിച്ചാൻ ക്ഷപണകനെ ക്ഷണാൽ 447
ദാരുവർമ്മാദി പരിപാലനം കൊണ്ടു
ഘോരമാം വണ്ണം ശകടദാസാഖ്യനെ 448
കൊന്നു ശൂലത്തിന്മേലിട്ടോരനന്തരം
ചന്ദനദാസനോടാശു ചാണക്യനും 449
ചെന്നു ഭവാന്റെ കളത്രമുണ്ടെന്നിട്ടു
എന്നുമവൻ കൊടുത്തീലതു കൊണ്ടഥ 450
ബന്ധിച്ചു പുത്രകളത്രാദികളോടും
അന്ധകാരക്കുണ്ടറയിലിട്ടീടിനാൻ 451
അർത്ഥമവന്നുള്ളതെപ്പേരുമേ പിന്നെ
കുത്തിക്കവരിച്ചുകൊണ്ടുപോയീടിനാൻ" 452
ഇത്തരം കേട്ടു വിഷാദിച്ചു രാക്ഷസൻ
ചിന്തമുഴന്നവനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 453
"ബന്ധുജനങ്ങൾക്കു ദുഃഖമുണ്ടാകുവാൻ
അന്ധനാം ഞാനൊരു കാരണമായഹോ 454
നന്ദവിനാശേ മരിയായ്കകൊണ്ടിപ്പോൾ
ചന്ദനദാസാദികളായ ബന്ധുക്കൾ 455
അന്തമില്ലാതോളമുള്ള ദുഃഖങ്ങളും
എന്തൊരു കഷ്ടമനുഭവിക്കുന്നതും 456
മോഹമോരാതെ നിനച്ചു നിനച്ചു ഞാൻ
ഹാഹാ മരിയാതിരുന്നേനിതു കാണ്മാൻ 457
വിശ്വാസമേറുന്ന ചന്ദനദാസനും
നിശ്ശേഷനാശം ഭവിച്ചിതെല്ലോ ശിവ 458
ശൂലാദിരോഹമനുഭവിച്ചാനഹോ
ശീലഗുണമുള്ള നല്ല ശകടനും" 459

ഇങ്ങിനെമന്ത്രിപ്രവരൻപറകയും
തിങ്ങിനശോകംപൊറാഞ്ഞുകരകയും 460
മന്ത്രിപ്രവരനീവണ്ണംവിലപിച്ചൊ-
രന്ധനെപ്പോലെമരുവുംദശാന്തരെ 461
“ഉണ്ടുവരുന്നുശകടദാസ”നെന്നു
മണ്ടിവന്നിങ്ങറിയിച്ചാനൊരുദൂതൻ 462
അപ്പോളതുകേട്ടമാത്യപ്രവരനും
ഉൾക്കാമ്പിലുണ്ടായമോദാകുലതയാൽ 463
ചൊന്നാൻവിരാധഗുപ്താഖ്യനാ“ടെന്തഹോ
വന്നതെന്തിപ്പോൾമരിച്ചശകടനും”? 464
എന്നതുകേട്ടവനാപറഞ്ഞീടിനാൻ
“കൊന്നുകളവാനരയ്ക്കുകയറിട്ടു 465
കൊണ്ടുപോകുന്നോരുനേരത്തവിട്ടുന്നു
കണ്ടുഞാൻപിന്നെയുഴറിവന്നീടിനേൻ 466
ഈശ്വരാനുഗ്രഹംകൊണ്ടുചാകാഞ്ഞതും
ഈശ്വരനുംവിപരീതമല്ലോക്കേട്ടോ” 467
അഥശകടദാസനുംസിദ്ധാർത്ഥകനുമായ്
അതിവിനയമോടമാത്യംവണങ്ങീടിനാൻ 468
അതുപൊഴുതിലഥശകടദാസനെച്ചെന്നവൻ
അതികൗതുകമോടുഗാഢാലിംഗനംചെയ്താൻ 469
കരമതുപിടിച്ചരികത്തിരുത്തിക്കൊണ്ടു
കണ്ണുനീർവാർത്തവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 470
“അയിശകടമരണമിഹവന്നതിനെക്കണ്ടോ-
രാനന്ദമുള്ളിൽപറയാവതല്ലഹോ 471
തവമരണഭയമകലുവതിനുപുനരെന്തഹോ
പ്രിയസുമുഖകാരണംചൊല്ലുചൊല്ലാശുനീ” 472
സചിവവരവചനമിതികേട്ടോരനന്തരം
ശകടനതികൗതുകംപൂണ്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 473
“വിരവിനൊടുകലനിലമമന്നിതുഞാനഹോ
പ്രിയതരസുഹൃത്തായസിദ്ധാർത്ഥകനിവൻ 474

ആട്ടികളഞ്ഞുടൻഘാതകന്മാരെയും
കൂട്ടിയിങ്ങെന്നെയുംകൊണ്ടുപോന്നീടിനാൻ" 475
ശകടഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടാരനന്തരം
സന്തോഷമുള്ളിൽനിറഞ്ഞുവഴികയാൽ 476
ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെരാക്ഷസാമാത്യനും
സല്ലാപമോടഥസിദ്ധാർത്ഥകനോടും 477
"സിദ്ധാർത്ഥനായിതുഞാനമെടോസഖേ!
എന്തൊരുവസ്തുതരേണ്ടതിതിനെന്നു 478
ചിന്തിച്ചുകണ്ടാലിതിനൊത്തസമ്മാനം
ഏതുമില്ലെന്നുവരികിലുംഞാനിപ്പോൾ 479
തരുവനിതുതവ"പുനരിവണ്ണംപറഞ്ഞവൻ
തന്റെകഴുത്തിൽകിടന്നോരുപൊന്മാല 480
പണ്ടുമലയകേതുകൊടുത്തൊന്നതും
ഉണ്ടായതോടാൽകഴുത്തീന്നഴിച്ചവൻ 481
സിദ്ധാർത്ഥകനുകൊടുത്താനതുനേരം
ബദ്ധമോദത്തൊടുവാങ്ങിടിനാനവൻ 482
മാലയുംവാങ്ങിച്ചുമന്ത്രിപ്രവരന്റെ
കാലിണകുമ്പിട്ടവനുമുരചെയ്താൻ 483
"മുന്നമിവിടെക്കമന്ത്രികുലോത്തമ
വന്നുപരിചയമില്ലിനിക്കേതുമേ 484
എന്നതുകൊണ്ടുഭവാനുവിശേഷിച്ചു-
മെന്നെക്കുറിച്ചുകാരുണ്യമുണ്ടാകേണം 485
ഇങ്ങിനിക്കുണ്ടൊരുമോഹമിതുകാലം
അങ്ങുന്നിനിക്കുതന്നുള്ളോരുഭൂഷണം 486
അംഗുലീയമിതുകൊണ്ടടയാളമി-
ട്ടിങ്ങുള്ളഭണ്ഡാരമഞ്ചയിൽവെയ്ക്കണം 487
പിന്നെയൊരിക്കലൊരാവശ്യമാകുമ്പോൾ
തന്നാൽമതി"യെന്നവനുരചെയ്തപ്പോൾ 488
രാക്ഷസൻതന്റെനിയോഗാൽശകടനും
തൽക്ഷണംഭൂഷണംവാങ്ങിച്ചവനോടു 489

ഭണ്ഡാരമഞ്ജയിൽവെപ്പതിനായിട്ടു
കൊണ്ടുപോകുമ്പോളമാത്യനാമാങ്കമാം 490
അംഗുലീയംകണ്ടമാത്യനോടോതിനാൻ
"അങ്ങുള്ള നാമമീമുദ്രമേൽക്കാണുന്നു" 491
രാക്ഷസനപ്പോളവനോടുവാങ്ങിച്ചു
സൂക്ഷിച്ചുനേരത്തുകണ്ടുനിരൂപിച്ചാൻ 492
"പണ്ടുഞാനിങ്ങുപുറപ്പെട്ടുപോരുമ്പോൾ
വണ്ടാർതഴക്കുഴലാളായകാന്തയും 493
ഉണ്ടായശോകംപൊറാഞ്ഞതുനേരമു-
ത്തണ്ടാർവിനോദാർത്ഥമായവളെന്നുടെ 494
കൈവിരൽമേൽനിന്നഴിച്ചുകൊണ്ടാളവൾ
ഏവമിവനതുകിട്ടിയതെങ്ങിനെ" 495
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുരാക്ഷസനനന്തരം
സിദ്ധാർത്ഥകനോടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 496
"അയിസുമുഖപറകതവകയ്യിലിതുകാല-
മംഗുലീയമിതുകിട്ടിയതെങ്ങിനെ" 497
കനിവൊടതുകേട്ടവനുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
"കുസുമപുരവാസിയാംചന്ദനദാസന്റെ 498
ഗൃഹനികടഭൂമിയിൽവീണുകിടന്നിതു
കിട്ടിയിനിക്കെന്നറികമഹാമതേ!" 499
"ഒക്കുമൊക്കുമതെന്നപ്പോളമാത്യനും
ഇക്കണക്കേയുള്ള വസ്തുപലതരം 500
വാണിഭക്കാരുടെപീടികമുററത്തു
വീണുകിടക്കുമതിനില്ലസംശയം 501
ഓരോജനങ്ങൾക്കുകിട്ടുമതിങ്ങിനെ
ആരുമതുതിരക്കീടുമാറില്ലല്ലോ" 502
അതുപൊഴുതുശകടനവനോടുചൊല്ലീടിനാ-
"നംഗുലീയമിതുമന്ത്രിനാമാങ്കിതം 503
മതിയിൽമതിവരുമളവുമർത്ഥംതരാമെടോ
മാനിച്ചുമന്ത്രിക്കിതുനീകൊടുക്കേണം" 504

ശകടഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടനിശാത്മകൻ
"വികടമകലെക്കളഞ്ഞേനെന്നു ചൊല്ലിനാൻ 505
ഏതുമൊരുകില്ലതിനില്ലെടോസഖേ
ചേതസ്സിലേററംപ്രസാദമത്രേമമ 506
മററുമമാത്യനന്തനെയുള്ളൊന്നിതു
ചെററുവൈഷമ്യമിനിക്കില്ലഞാൻതരാം" 507
ഇത്ഥംപറഞ്ഞവനംഗുലീമുദ്രയു-
മത്തമാമാത്യപ്രവരനുനല്കിനാൻ 508
"ഒന്നുണ്ടിനിക്കചുരുക്കിപ്പറയേണ്ടു-
തെന്നവൻമന്ത്രിവരനോടുചൊല്ലിനാൻ" 509
"എങ്കിൽപറകെന്നുരാക്ഷസൻചൊല്ലിനാൻ
ശങ്കാവിഹീനംപറഞ്ഞാനവൻതാനും 510
"അറിക ചണകാപത്യവിപ്രിയംചെയ്കയാൽ
അവനെയൊരുപേടിയുണ്ടാകയാൽമാനസെ 511
പാടലീപുത്രപുരത്തിന്നുപോവതി-
നാടലുണ്ടേററമതുകൊണ്ടുഞാനിനി 512
നിത്യമമാത്യനെശ്ശുശ്രൂഷയുംചെയ്തു
ചിത്തമോദത്താലിവിടെവസിക്കുന്നേൻ" 513
"അങ്ങിനെതന്നെയൊരന്തരമില്ലിതി
നെങ്ങിനെനിന്മനമെന്നറിയാഞ്ഞുഞാൻ 514
മുമ്പേപറയാഞ്ഞതെന്നറിഞ്ഞീടുനീ
കമ്പംകളഞ്ഞിവിടെത്തന്നെവാഴ്കെടോ" 515
എന്നുപറഞ്ഞൊരുരാക്ഷസമന്ത്രിക്കും
നന്നായവനിഷ്ടസേവകനായിതെ 516
ദുഷ്ടനായുള്ള ശകടനുംരാക്ഷസ-
നിഷ്ടനായുള്ളൊരുലേഖകനായിതെ 517
പിന്നെയുംമന്ത്രിവിരാധഗുപ്തൻതന്നോ-
ടന്യൂനരാഗംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 518
"വിരവിലിവർകനിവിനൊടുമദ്ധ്യേവരികയാൽ
വൃത്താന്തശേഷംപറഞ്ഞതുമില്ലല്ലൊ 519
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെപ്രജകൾക്കുനമ്മിലാ
നന്ദനൃപനിലുംസ്നേഹംമറഞ്ഞിതോ?" 520

ഖേദമുൾക്കൊണ്ടവനേവം പറഞ്ഞപ്പോൾ
മോദമുൾക്കൊണ്ടു വിരാധഗുപ്തൻ ചൊന്നാൻ 521
"പ്രജകളിഹ വിരവിനൊടു പോരുമെല്ലാവരും
പാരം പൊറുതികേടുണ്ടവർക്കൊക്കവേ 522
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനപുരുഷന്മാർ
ഛിദ്രിച്ചു വിടന്നുപോയാരറിഞ്ഞാലും 522
പർവ്വതകാത്മജൻ പോയ്നോരനന്തരം
സർവ്വകാര്യത്തിന്നുമന്തരം കാണുന്നു 524
ചാണക്യനാം ചന്ദ്രഗുപ്തനും തങ്ങളി-
ലൂനിച്ചിതു വൈരമെന്നുണ്ടു തോന്നുന്നു 525
ചാണക്യവിപ്രന്റെ കല്പനാശക്തികൾ
മാനസേ മൌര്യൻ സഹിക്കുന്നതല്ലേതും 526
എന്നൊരു ശങ്കയുണ്ടെടോ പറയേണ്ട
നിർണ്ണയം വന്നീല പക്ഷേ വരുമെടോ!" 527
ചാണകസുതമൌര്യവൈരാങ്കുരാരംഭവും
ശക്തനാം ഭദ്രഭടാദിപ്രവാസവും 528
കേട്ടതിമോദം കലർന്നു രാക്ഷസൻ
പെട്ടന്നവനേയും മാനിച്ചയച്ചവൻ 529
സ്തനകലശനെന്നൊരു വൈതാളികനോടു
താല്പര്യമുൾക്കൊണ്ടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 330
"കുസുമപുരമഴകിനൊടു ചെന്നു പുക്കാശു നീ
കാര്യം ചിലതിനിവേണ്ടതുമുണ്ടെടോ 531
മൌര്യന്റെ കല്പനകൌടില്യഭൂസുരൻ
വൈരമുൾക്കൊണ്ടു ഭംഗങ്ങൾ വരുത്തുമ്പോൾ 532
മൌര്യനായുള്ളൊരു ക്ഷ്മാപതി തന്നുടെ
വീര്യങ്ങൾ വാഴ്ത്തി സ്തുതിക്കേണമാശു നീ" 533
കനിവൊടവനെപ്പറഞ്ഞേവമയച്ചുടൻ
കരഭകനെയും വിളിച്ചിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 534
"കുസുമപുരവൃത്താന്തമൊക്കെയറിഞ്ഞു നീ
കനിവൊടു വരികെ"ന്നയച്ചാനവനെയും 535

ശകടനതുപൊഴുതു ചിലവിപ്രർകൊണ്ടുന്നിട്ടു
ശോഭതേടുന്നൊരുമൂന്നാഭരണങ്ങൾ 536
വില്പതിന്നായിത്തുടങ്ങുന്നതുകണ്ടു
ക്ഷിപ്രമമാത്യനെക്കണ്ടു ചൊല്ലീടിനാൻ 537
"ഭാസുരമായിതാമൂന്നാഭരണങ്ങൾ
ഭൂസുരന്മാർ ചിലർവില്പാൻതുടങ്ങുന്നു 538
കൊള്ളേണ്ടുവൊന്നതെ"ന്നിങ്ങിനെകേട്ടപ്പോൾ
കൊള്ളുവാനാശമുഴുത്തൊരുരാക്ഷസൻ 539
മുമ്പിലെഭൂഷണം സിദ്ധാൎത്ഥകൻതനി-
ക്കമ്പിൽകൊടുത്തതൊന്നുമില്ലായ്കകൊണ്ടവൻ 540
തന്നുടെമെയ്യലംകരിച്ചീടുവാൻ
നല്പതരമാംധനവുംകൊടുത്തവൻ 541
ശോഭിതമായതിഭാസുരമായീടും
ആഭരണത്രയംകൊണ്ടാനതുനേരം 542
സന്തുഷ്ടനായശമന്ത്രിപ്രവരന-
മന്തഃകരണത്തിലിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 543
മൌൎയ്യൻമഹാരാജനായിഞാനെന്നൊരു
വീൎയ്യവുംഭാവിച്ചിരിക്കുന്നിതിക്കാലം 544
മന്മതിവൈഭവംകൊണ്ടവനിക്കാലം
നന്മയിൽപ്പൃത്ഥ്വീന്ദ്രനായിവാഴുന്നതും 545
എന്നൊരുധിക്കാരമുണ്ടു ചാണക്യനും
എന്നതുകൊണ്ടുവിശേഷിച്ചുപിന്നെയും 546
ആധിപത്യമിന്നുകിട്ടിയെന്നോകനും
സാധിച്ചിതുമൽപ്രതിജ്ഞയെന്നോകനും 547
ഉണ്ടാകകൊണ്ടുമിരുവൎക്കുമന്യോന്യ-
മുണ്ടാംവിരോധമതിനില്ലസംശയം 548
ഇത്ഥമോരോന്നേനിരൂപിച്ചുരാക്ഷസൻ
ചിത്തമോദത്തോടിരുന്നാനതുകാലം 549
ആവതല്ലേതുമിനിക്കിനിച്ചൊല്ലുവാൻ
ആമെങ്കിൽനാളെയുംചൊൽവനെന്നാക്കിളി- 550

പൈതൽപറഞ്ഞുപലരോടുമിങ്ങിനെ
ചെയ്തീർത്തിരുന്നാൾപരിചോടതുകാലം 551

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസവഞ്ചനനാമഗാനവിശേഷം

സമാപ്തം

അഞ്ചാംപാദം

ശാരികമാർമൌലിമാലേ!മനോരമേ!
ചാരുശീലേ!കഥാശേഷവുംചൊല്ലുനീ 1
ആര്യചാണക്യനതുകാലമെന്തൊന്നു
ധീരതകൈക്കൊണ്ടുചെയ്തതുമോമലേ!? 2
മൌര്യനായുള്ളമഹീപതിവീരനും
കാര്യങ്ങളെന്തൊന്നുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 3
പാലിളനീരുംമധുവുംനുകർന്നിനി
മാലകലുംപരിചാശുചൊല്ലീടെടോ! 4
ശാരികപൈതലതുകേട്ടനേരത്തു
ചാരുതരമായ്പറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൾ 5
ആര്യചാണക്യന്റെനീതിപ്രയോഗവും
മൌര്യമഹീപതിതന്നുടെവൃത്തവും 6
ശേഷമിനിക്കരചെയ്തതിന്നേറവും
വൈഷമ്യമുണ്ടതുചൊൽവാനതേതും 7
ആർക്കുമറിഞ്ഞുകൂടാതൊന്നിതെങ്കിലും
കേൾക്കുന്നതിന്നുള്ളിലാഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ 8
ചൊല്ലുവാനേതുംമടിക്കുന്നതില്ലഞാൻ
ഉല്ലാസമാർന്നിതുകേൾപ്പിനെല്ലാവരും 9
ആര്യനായുള്ളചാണക്യസുതനൊരു
കാര്യമിതുകാലമിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 10

“മൌൎയ്യനോടാകയാതുവ്യാജമുൾക്കൊണ്ടുഞാൻ
വൈരവുംഭാവിച്ചിരിക്കേണമിക്കാലം 11
രാക്ഷസാമാത്യൻകലഹമിതുകേട്ടു
രൂക്ഷമായ്ക്കൊണ്ടവരുംപടനിൎണ്ണയം 12
പുഷ്പപുരിക്കടുത്തീടുന്നനേരത്തു
കെൽപ്പുള്ളമാത്യനെ മ്ലേച്ഛനെക്കൊണ്ടുഞാൻ 13
നല്ലനയപ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ടേറവും
കള്ളനാക്കീടുമതില്ലൊരുസംശയം” 14
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുറച്ചു ചാണക്യനും
പൃത്ഥ്വീപതിയുമായുള്ളോരന്തരങ്ങളിൽ 15
ഓരോരോകാൎയ്യങ്ങൾകൊണ്ടിടഞ്ഞേറവും
വൈരവുംഘോരമാസ്പൎദ്ധയായനന്തരം 16
ചന്ദ്രഗുപ്തൻമഹീപാലകനന്നൊരു
ചന്ദ്രമഹോത്സവംഘോഷിച്ചുകല്പിച്ചാൻ 17
ചാണക്യനപ്പോളതുകേട്ടുകോപിച്ചു
മാനിച്ചതിനെമുടക്കവുംചെയ്തുതേ 18
ആജ്ഞയ്ക്കുഭംഗംവരുത്തിയനേരത്തു
വിജ്ഞാനമേറിയ ചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ 19
രോഷംനടിച്ചൊരുദൂതനെവിട്ടുടൻ
ദോഷരഹിതനായുള്ള ചാണക്യനെ 20
രാജസഭയിൽവരുത്തിവിരവോടു
പൂജയുമാദരവോടുചെയ്തേറവും 21
ചാണക്യഭൂസുരശ്രേഷ്ഠൻറകാലിണ
താണുതൊഴുതുനമസ്കരിച്ചീടിനാൻ 22
തൻപാദംകണ്ടുമൌൎയ്യനാംമന്നനെ
സംഭ്രമത്തോടെഴുന്നേല്പിച്ചുസാദരം 23
“ശൂര!സുകുമാര!മൌൎയ്യമഹീപതെ!
വീരരായുള്ള ഭവാനുവിജയങ്ങൾ 24
പിന്നെയുംപിന്നെയുംവന്നുവന്നേറവും
ധന്യനായീടുകെ”ന്നാശിസ്സുംചൊല്ലിനാൻ 52

ആശീൎവ്വചനങ്ങളിങ്ങിനെഃകേട്ടഥ
ദേശികൻതന്നോടുമൌൎയ്യനുംചൊല്ലിനാൻ 26
"നിന്തിരുവുള്ളമെല്ലൊനിരൂപിക്കിൽഞാ-
നന്തരമില്ലൊരുഭൂപനാസ്ഥാനത്തും 27
ശത്രുപ്രയോഗങ്ങൾനീങ്ങുമാപ്രയോഗവും
ചിത്രമതിൽപരമെന്തഹോവേണ്ടതും" 28
ഇത്ഥമുരചെയ്തുമന്നവൻതന്നോടു
ചിത്തംതെളിഞ്ഞുകൌടില്യനുംചൊല്ലിനാൻ 29
"എന്തുമൂലംഭവാനെന്നെവരുത്തുവാൻ
ചിന്തിതമെന്തെന്നുരചെയ്കവൈകാതെ" 30
പാരിടത്തിന്നധിനാഥനാംമന്നനും
പാരാതെകൌടില്യനോടുചൊല്ലീടിനാൻ 31
"ധൎമ്മസ്വരൂപനാംമൌൎയ്യന്നുകേവലം
കാണ്മാനപേക്ഷയുണ്ടാകതന്നോവിഭോ" 32
ഇത്തരംചൊന്നൊരുമന്നവൻതന്നോടു
പൃത്ഥ്വീസുരനുംചിരിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 33
"പോരുമിപ്രശ്രയംകൊണ്ടുള്ളതൊക്കവേ
കാൎയ്യമെന്തൊന്നിഹചൊല്ലുകവൈകാതെ 34
കാൎയ്യങ്ങളൊന്നുമില്ലാതെമഹീപതി
കാൎയ്യപുരുഷനെയുണ്ടോവരുത്തുന്നു? 35
എന്നതുകൊണ്ടെന്തഭിപ്രായമെന്നുനീ
മന്നവന്മാർമുടിരത്നമേചൊല്ലെടോ 36
കൌടില്യനിങ്ങിനെചൊന്നോരനന്തരം
പാടവമേറുന്നചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ 37
കിഞ്ചനവൈരംനടിച്ചുസഭയിന്നു
ചാഞ്ചല്യംകൈവിട്ടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 38
"ചന്ദ്രോത്സവംമുടക്കീടുവാനെന്തഹോ
നിന്ദയോമറ്റൊരുകാൎയ്യംനിമിത്തമോ?" 39
മന്ദഹാസംപൂണ്ടുവിഷ്ണുഗുപ്തൻനൃപ-
ചന്ദ്രനോടിങ്ങിനെചൊന്നാനതുനേരം 40

"ഇത്ഥം പരുഷം പറവതിനോ ഭവാൻ
സത്വരമെന്നെ വരുത്തുവാൻ കാരണം?" 41
"ആൎയ്യനോടങ്ങേ പരുഷം പറഞ്ഞു ഞാൻ
കാൎയ്യം പറഞ്ഞതേയുള്ളു മഹാമതേ!" 42
"കാൎയ്യമറിയാതെ കല്പിക്കയില്ല ഞാൻ
കാൎയ്യം ഭവാനറിവേറെയില്ലെത്രമേ 43
പാൎത്താൽ ഭവാൻ മമ ശിഷ്യനത്രേ ദൃഢം-
മോൎത്തു പറകയെന്നോടിവയെല്ലാം" 44
"സത്യമത്രേ ശിഷ്യനല്ലെന്നിനിക്കില്ല
ഭൃത്യനല്ലീയെന്ന സംശയമുണ്ടുള്ളിൽ 45
കാൎയ്യമറിയാത്തവരൊന്നു ചോദിച്ചാൽ
കാൎയ്യമറിഞ്ഞവർ ചൊല്ലിക്കൊടുക്കണം" 46
ചാണക്യനതുകേട്ടു ചൊല്ലീടിനാൻ
ക്ഷോണീന്ദ്രനാഥനാം മൌൎയ്യനോടിങ്ങിനെ 47
"മൂന്നു പ്രകാരമായുള്ള നൃപതികൾ
മൂന്നും പറയാം തെളിഞ്ഞു കേട്ടീടു നീ 48
സ്വായത്തസിദ്ധികളായും ചിലർ സചി-
വായത്തസിദ്ധികളായും ചിലരെടോ 49
രണ്ടും സമങ്ങളായും ചിലരിങ്ങിനെ
കണ്ടുകൊള്ളുന്നു നൃപന്മാരെയൂഴിയിൽ 50
മൂന്നു പ്രകാരം പറഞ്ഞതിലിന്നു നീ
നിൎണ്ണയിക്കിൽ സചിവായത്തസിദ്ധിയാം 51
എന്തിനു ചിന്തിക്കയോരോന്നു കൃതവ-
നാന്തരാപേക്ഷകൾ കയക്കനിത്യമെടോ? 52
മൂഢനൃപതിയായ് വാഴ്ക നീയൂഴിയിൽ
മറ്റൊന്നുമന്വേഷണം ചെയ്കവേണ്ടെടോ" 53
ഇത്തരം കൌടില്യവാക്കുകൾ കേട്ടതി-
നുത്തരമൊന്നുരിയാടാതെ മൌൎയ്യനും 54
രോഷമുഴുത്തു മുഖവും തിരിച്ചഥ
വേഷവുമൊന്നു പകൎന്നാരനന്തരം 55

മന്ത്രിപ്രവരനയച്ചവൈതാളിക-
നന്തരംകൊള്ളാമിതെന്നു കണ്ടനേരം 56
വന്ദിപ്രവരൻ'സ്തനകലശൻ'ചെന്നു
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെമുമ്പിൽനിന്നാദരാൽ 57
വിശ്വങ്ങൾവാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുതുടങ്ങിനാൻ
"മൌര്യമഹീപതിവീര!ജയ!ജയ!! 58
ധാതാവുതന്നുടെവൈഭവമാകുമ്പോൾ
ചേതോഹരമെന്നതേപറഞ്ഞീടാവൂ; 59
ഓരോരാജന്യങ്ങൾനൃപന്മാരെവന്നുക-
ണ്ടോരോതരംസേവചെയ്യുകയേറി 60
ക്ഷോണീശനായിഞാനെന്നഹംഭാവിച്ചു
വീണുപോകുന്നതറികയുമില്ലഹോ!; 61
മത്തഗജത്തിൻകഴുത്തിൽകരയേറി
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നസേവകൻ 62
കണ്ണുകൊള്ളക്കണ്ടൊഴിച്ചുഗജോപരി
ചിത്തമിളകാതെതന്നെവസിക്കയും 63
ചിത്തത്തിലിത്ഥംവരുമെന്നൊരുമത-
മിത്തിരിപോലുംവിചാരവുമില്ലല്ലോ; 64
വാരിധികളുള്ളിലടങ്ങിനഭൂമിക്കു
മൌര്യനൊരുത്തനധിപതിയെന്നഹോ 65
സത്യലോകത്തോളമുണ്ടൊരുകേളിയും
ചിത്രമത്രെപുനരിത്തൊഴിലെത്രയും; 66
രാജാവുകല്പിച്ചൊരാജ്ഞനടത്തുന്നാ-
താചരിയാതവരില്ലമഹീതലേ; 67
സർവ്വാഭരണമലംകരിച്ചാൽനൃപ-
നുർവ്വീപതിയാകയില്ലെന്നുനിർണ്ണയം 68
ആജ്ഞയ്ക്കൊരന്തരംകൂടാതെനിത്യവും
പ്രാജ്ഞനായുള്ളരാജാവുരാജാവല്ലോ; 69
ഇത്തരംദോഷങ്ങൾകൂടാതെഭൂപനാ-
യുത്തമഭൂപതെ!നിത്യംജയജയ!" 70

ഇത്തരമാശീർവ്വചനങ്ങൾകേട്ടപോ-
ത്തുത്തമൻകൌടില്യനിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 71
മന്ത്രിപ്രവരനയച്ചവന്നോനിവ-
നന്തരംകൊള്ളാമിതെന്നുകണ്ടിക്കാലം 72
കോപപ്രവർത്തനംചെയ്യുന്നതിനായിവൻ
ഭൂപതിതന്നെസ്തുതിപ്പാനവകാശം 73
രാക്ഷസൻെറപ്രയോഗങ്ങളറിഞ്ഞുഞാൻ
സൂക്ഷ്മമെന്നാകിലുംപറവുകയില്ലഹോ 74
ചിത്തത്തിലിത്ഥംനിരൂപിച്ചചാണക്യ-
നിത്തിരിനേരമിരിക്കുംദശാന്തരെ 75
ഉത്തമചിത്തനാംചന്ദ്രഗുപ്തൻനിജ-
ഭൃത്യനെത്തത്രവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 76
"പട്ടുംപുടവയുമാഭരണങ്ങളു-
മൊട്ടുമേവൈകാതെവൈതാളികന്നുനീ 77
കൊണ്ടുവന്നാശുകൊടുത്തയച്ചീടുക
കണ്ടിട്ടുമില്ലിവനെപ്പോലെയാരെയും" 78
അപ്പോൾനൃപനോടുചാണക്യവിപ്രനും
കെല്പോടുകോപംനടിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 79
"ഭണ്ഡാരമായുള്ളതെപ്പോഴുമിന്നുനീ
കണ്ടവർക്കൊക്കെകൊടുക്കെന്നുകല്പിച്ചാൽ 80
വല്ലാതെവന്നുപോമെന്നറിഞ്ഞീടുക-
യെല്ലാംനിനക്കൊത്തവണ്ണംവരാദൃഢം 81
സ്ഥാനത്തുവേണംവ്യയങ്ങൾചെയ്തീടുവാൻ
സ്ഥാനവ്യതിക്രമംസാദ്ധ്യവുമല്ലെടോ" 82
മൌര്യനതുകേട്ടുകോപംകലർന്നുള്ളിൽ
ആര്യനോടിങ്ങിനെചാറ്റുചൊല്ലീടിനാൻ 83
"ആജ്ഞയ്ക്കുഭംഗംവരുത്തുവാനെത്രയും
പ്രാജ്ഞനത്രേഭവാനില്ലൊരുസംശയം 84
ഒന്നുമിനിക്കൊത്തവണ്ണമല്ലായ്കയാൽ
ഭണ്ഡാപ്രജകൾക്കുമുണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും" 85

ഇത്തരംകേട്ടുചണകതനൂജനു-
മുത്തരംചൊന്നാൻപലരുമിരിക്കവെ 86
"കേവലമൊത്തവണ്ണംനടന്നീടുകി-
ലീവണ്ണമുള്ളദോഷങ്ങളകപ്പെടും 87
ഇച്ചൊന്നതേതുംസഹിക്കുന്നതല്ലെങ്കിൽ
വെച്ചുഞാനിന്നധികാരമറിഞ്ഞാലും 88
നീനിനക്കൊത്തവണ്ണംനടന്നീടുകിൽ
നൂനമരികൾക്കുഭൃത്യനായ്വന്നീടും 89
എങ്കിലിനിക്കെന്തുചേതമതുകൊണ്ടു
സങ്കടമെള്ളോളമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും;" 90
"കൌമുദിനാമമായുള്ള മഹോത്സവം
ഭൂമിദേവശ്രേഷ്ഠനായഭവാനിപ്പോൾ 91
എന്തുമൂലംമുടക്കീടുവാനെന്നുള്ള-
തന്തരമില്ലപറഞ്ഞേമതിയാവൂ" 92
വിഷ്ണുഗുപ്തൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടന്നേരം
ഉഷ്ണിച്ചുചൊന്നാൻവിനയവുംകൂടാതെ; 93
"കൌമുദിനാമോത്സവാത്തുടങ്ങീടുവാൻ
കാമിച്ചതെന്തെന്നിനിക്കറിയേണം" 94
"ആജ്ഞക്കുഭംഗംവരുത്തുമെന്നോർത്തുഞാ-
നജ്ഞാനിയായിതുകല്പിച്ചതുമിപ്പോൾ" 95
"ഞാനമതുതന്നെവാഞ്ഛിച്ചതുമെടോ
മാനമേറീടുന്നചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭോ! 96
ഊഴിയിലുള്ളനൃപന്മാരെനിന്നുടെ
കീഴാക്കിവെച്ചതുമാരെന്നുതോന്നുന്നു? 97
ആരുമറിയാത്തതല്ലെടോനിന്നുടെ
ധീരതയേറുംപ്രഭുതാവുംപ്രൌഢിയും" 98
"അത്രവൈദഗ്ദ്ധ്യംഭവാനുമുണ്ടെങ്കിലോ
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനത്തെയും 99
രാക്ഷസാമാത്യനെയുംകളഞ്ഞീടുവാൻ
രൂക്ഷമായെന്തപരാധമവർക്കഹോ!" 100

"എങ്കിലോകേട്ടുകൊൾകെന്നുചാണക്യനും
ശങ്കകൂടാതെപറഞ്ഞുതരുവൻഞാൻ 101
വാരണാദ്ധ്യക്ഷനാംഭദ്രഭടനശ-
കാരകനായപുരുഷദത്താഖ്യനും 102
മദ്യപാനംചെയ്തുമത്തരായേററവും
ഹൃദ്യമാരായുള്ളനാരീജനങ്ങളെ 103
കണ്ടേടമെത്തിപ്പിടിപെട്ടുപുൽകയും
കണ്ടുജനങ്ങളെക്കൊന്നുമുടിക്കയും 104
തങ്ങൾക്കുവേണ്ടുംപ്രവൃത്തിയുംകൈവിട്ടു
തിങ്ങിനിറഞ്ഞോരുമാനമദങ്ങളും 105
ഈവണ്ണമുള്ളധിക്കാരങ്ങൾകണ്ടുഞാൻ
ജീവിതംനീക്കിപ്രവൃത്തിവിരോധിച്ചു; 106
കോപിച്ചുപോയാരവരുമതുകൊണ്ടു
സേവിച്ചിതുചെന്നുപർവ്വതരാജനെ. 107
രാജഭണ്ഡാരങ്ങൾവെച്ചുരക്ഷിക്കുന്ന
രാജസേനൻതവസേവകനാമവൻ 108
ഭണ്ഡാരമോഷണംചെയ്തതിനായവ-
നുണ്ടായിതുധനമെന്നറിഞ്ഞീടുനീ, 109
എല്ലാവരുമറിഞ്ഞീടുന്നനേരത്തു
കള്ളനാംതാനെന്നുശങ്കമുഴുത്തവൻ 110
ഉൾക്കനംവിട്ടുപുറപ്പെട്ടുപോയുട-
നൂക്കനാംമ്ലേച്ഛനെച്ചെന്നുസേവിച്ചതും; 111
പിന്നെബലഗുപ്താധികാരതന്മാർക്ക്
മന്നവനീകൊടുത്തീടുന്നജീവിതം 112
ലോഭമുഴുക്കയാൽപോരായ്കയെന്നിട്ടു
ലാഭമിതിലേററമുണ്ടെന്നുകണ്ടവർ 113
തിണ്ണംമലയകേതുക്ഷിതിനാഥനെ
ചെന്നുസേവിച്ചാരവർകളുംഭൂപതേ!; 114
പിന്നെയുംകേൾഭാഗുരായണനാമവൻ
മുന്നമെപർവ്വതസേവകനാകയാൽ 115

തൽപ്പുത്രനോടൊന്നുചെന്നുപറഞ്ഞുപോൽ
'തല്പിതാവെക്കൊലചെയ്തതുചാണക്യൻ' 116
ഇത്തരംപറഞ്ഞുമലയകേതുതന്നെ
സത്വരംതന്നിടത്തിന്നയച്ചീടിനാൻ; 117
ചന്ദനദാസൻതുടങ്ങിയുള്ളോർകളും
നിന്ദനന്നെക്കുറിച്ചുണ്ടായതുമൂലം 118
ദണ്ഡമകപ്പെടുമെന്നുഭയപ്പെട്ടു
കുണ്ഠനായ്ചെന്നവൻമ്ലേച്ഛനെസ്സേവിച്ചാൻ; 119
'എന്നുടെജീവനെരക്ഷിച്ചതുമിവൻ'
എന്നുനിരൂപിച്ചുപർവ്വതപുത്രനും 120
മ്ലേച്ഛനെസ്നേഹമുള്ളോനെന്നുകാൺകയാൽ
മ്ലേച്ഛാധിപൻഭാഗുരായണനെത്തദാ 121
മന്ത്രിപ്രവരനാക്കിക്കൊണ്ടനന്തരം
സന്തോഷമോടുകൊണ്ടിരിക്കുന്നിതിക്കാലം; 129
മാനമേറീടുന്നലോഹിതാക്ഷൻതാനും
ജ്ഞാനമില്ലാത്തവിജയവർമ്മാവുമായ് 123
പുത്രദായത്തെവരുപ്പിച്ചതുമൂലം
ഉന്മത്തന്മാരായബാലകന്മാരവർ 124
വീട്ടിൽപൊറുതിയില്ലാതെപുറപ്പെട്ടു
കഷ്ടംപരവശപ്പെട്ടുകരഞ്ഞവർ 125
സങ്കടമെന്നോടറിയിച്ചതുമൂലം
നിൻകഴൽക്കുപ്പിച്ചുബാലകന്മാരെഞാൻ 126
അർത്ഥംമതാനമവർക്കുകൊടുത്തഥ
ചിത്തംതെളിയിച്ചുവെച്ചോരനന്തരം 127
ഒട്ടുമതിനുസംഗതിയാഞ്ഞവരുടെ
ധൃഷ്ടരായുള്ള പിതാക്കളിരുവരും 128
കണ്ടുപോൽചെന്നുടൻപർവ്വതരാജനെ
പാപമിതുചെയ്യുമാറില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും; 122
ഇത്ഥമവർക്കപരാധങ്ങളാകുന്നു
ധാത്രീപതേധരിച്ചീടുകമാനസെ" 130

ഇത്തരമുള്ള ചണകാത്മജോക്തികേ-
ട്ടുത്തരംചൊന്നാനവനോടുമൌൎയ്യനും 131
"ഓരോജനങ്ങൾക്കപരാധമിങ്ങിനെ
ഓരോതരത്തിലുണ്ടാസ്സുരംനിൎണ്ണയം; 132
വിൎയ്യപുരുഷക്കിതുണ്ടെന്നിരിക്കിലും
കാൎയ്യമോൎത്താൽകളയാമൊമഹീസുര! 133
വെച്ചുകൊള്ളാതെകളഞ്ഞതെന്തിങ്ങിനെ
പിച്ചയല്ലിച്ചൊന്നതെന്നുധരിച്ചാലും" 134
എന്നതുകേട്ടുകൌടില്യനുംചൊല്ലിനാൻ
"ഇന്നതുമോൎത്താനിലിനിക്കെടൊമന്നവ" 135
മന്ദഹാസംപൂണ്ടതുനേരമിങ്ങിനെ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻക്ഷിതിനായകൻചൊല്ലിനാൻ; 136
"കൌശലമില്ലായ്കയൊനയങ്ങൾക്കഹൊ?
വാശിപിടിച്ചതൊഴിച്ചുകൂടായ്കയൊ?" 137
"നീതിക്കുകൌശലംചോരായ്കകൊണ്ടല്ല
ചാതുൎയ്യമോടതുചൊല്ലിത്തരുവൻഞാൻ 138
നാട്ടിൽപ്രജകൾക്കുരാജാവിനെക്കുറി-
ച്ചൊട്ടുമെരാഗമില്ലാതെവരുംവിധൌ 139
രണ്ടുപ്രകാരംപ്രതിവിധാനമുണ്ടു
രണ്ടുംപറയാമനുഗ്രഹംനിഗ്രഹം 140
ഭദ്രഭടനുംപുരുഷദത്താഖ്യനാം
ക്ഷുദ്രമതികളായീടുകകൊണ്ടെടൊ 141
സപ്തവ്യസനങ്ങൾകൊണ്ടുപ്രമത്തരായ്
ക്ഷിപ്താധികാരികളായുള്ളവൎകളെ 142
രണ്ടാമതുമതിന്നാക്കീടുകിൽപുന-
രുണ്ടാമതിനാലനേകമനൎത്ഥങ്ങൾ 143
ഹസ്തികുലത്തെയുമശ്വഗണത്തെയും
പൃഥ്വീപതെമുടിച്ചീടുമറികനീ; 144
ഏവമനുഗ്രഹമാകുന്നിതുമെടൊ
കേവലംദോഷമല്ലാതെയില്ലതുമെ, 145

എങ്കിലൊരുകേൾക്കമഹീപതെ!പിന്നെയും
'ധികാരതാഖ്യൻ'ബലഗുപ്തനെന്നിവർ 146
എത്രയുംലുബ്ധപ്രകൃതികളാകയാൽ
ധാത്രിയെത്തന്നെകൊടുത്തുവെന്നാകിലും 147
പ്രീതിവരാതവർക്കെങ്ങിനെഭൂപതെ!
ചേതസിപാർത്താലനുഗ്രഹംനൽകുന്നു? 148
രാജസേനൻഭാഗുരായണനും,പിന്നെ
രാജധനപ്രാണനാശഭയത്തിനാൽ 149
ഏററംപരവശപ്പെട്ടവർക്കെങ്ങിനെ
മററുമനുഗ്രഹംനൽകുന്നുസാംപ്രതം? 150
ലോഹിതാക്ഷാഖ്യൻവിജയവർമ്മാഖ്യനും
സാഹസകാരികളാകകൊണ്ടല്ലയൊ 151
പുത്രരോടേററംമറുത്ത,വർക്കെങ്ങിനെ?
ധാത്രീശനൽകുന്നതിപ്പോളനുഗ്രഹം; 152
രണ്ടുപക്ഷംഞാൻപറഞ്ഞതിൽമുന്നേതി-
ലുണ്ടൊനിരൂപിച്ചുകണ്ടാലവകാശം? 154
പിന്നെപ്പറഞ്ഞപക്ഷത്തിന്നുവൈഷമ്യ-
മെണ്ണരുതാതോളമുണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും 154
നന്ദരാജ്യംനിനക്കിന്നുലഭിക്കയാൽ
നന്നായിണങ്ങീലനാട്ടിലുള്ളോരെല്ലാം 155
എന്നവരുമ്പോൾ"പ്രധാനജനങ്ങൾക്ക
ബന്ധമകപ്പെട്ടുപോ"ലെന്നുകേൾക്കുമ്പോൾ 156
വിശ്വാസമില്ലാതെയാംപ്രജകൾക്കിഹ
വിശ്വൈകവീര!മഹീപതെ!നിർണ്ണയം; 157
എന്നതുകൊണ്ടിഹനിഗ്രഹാനുഗ്രഹം
മന്നവ!രണ്ടിനുംദോഷമുണ്ടോർക്കനീ 158
പർവ്വതപുത്രൻമലയകേതുപ്രബ
ഗർവ്വിതനായ്നമുക്കുള്ളജനത്തെയും 159
രാക്ഷസാമാത്യനേയുമവനന്നുടെ
പക്ഷത്തിലാക്കിവെച്ചാദരപൂർവ്വകം 160

മ്ലേച്ഛൻപെരുമ്പടയോട്ടമൊരുമിച്ച്
വാച്ചവിദ്വേഷമകത്തുവഴിക്കയാൽ 161
യുദ്ധത്തിനായൊരുമ്പെട്ടവൻനമ്മോട്
ബദ്ധരോഷത്തോടിരിക്കുംദശാന്തരെ 162
ഉത്സവത്തിന്നൊരുമ്പെട്ടതെന്തിന്നുനീ-
യുത്സാഹമുണ്ടെങ്കിലൊന്നിഹവേണ്ടതും 163
അസ്ത്രശസ്ത്രാഭ്യാസവുംചെയ്തുനിത്യവും
ധാത്രീശവെണ്മതിൽ,കോട്ട,കിടങ്ങുകൾ, 164
നന്നായുറപ്പിച്ചുശത്രുവരുംവിധൌ
നിന്നുകൊൾവാൻകരുതീടുകമാനസെ; 165
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻചന്ദ്രമഹോത്സവം
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീനാഥ!വിലക്കിനേൻ" 166
പാടവമേറുന്നകൌടില്യഭൂസുരൻ
കേട്ടരീതിത്തവംപറഞ്ഞോരനന്തരം 167
മൌര്യനായുള്ളനരവംശശ്രേഷ്ഠനും
ആര്യനോടിങ്ങിനെപാർത്തുചൊല്ലീടിനാൻ; 168
"ബന്ധുവാംനമ്മുടെപർവ്വതപുത്രനെ
എന്തുമൂലംഭവാൻദൂരെകളഞ്ഞത്?" 169
"എങ്കിലോകേൾക്കനീചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭോ!
ശങ്കകൂടാതെപറയാമതുമെടോ! 170
പർവ്വതപുത്രനിവിടെയിരിക്കുമ്പോൾ
പൂർവ്വംപ്രതിശ്രുതമായുള്ളരാജ്യത്തിൽ 171
പാതിപകുത്തുകൊടുക്കയൊവേണ്ടതും
ചേതസിപാർത്താൽവധിക്കയൊവേണ്ടതും 172
കൊന്നാലവന്റെതാതനെക്കൊന്നതും
നിർണ്ണയംനാമെന്നുചൊല്ലുമെല്ലാവരും 173
ന്യൂനമതിനാൽകൃതഘ്നരെന്നുള്ളോരു
നാണയംനീളെനടക്കുംനമുക്കെടോ 174
നാടിഹപാതിപകുത്തുകൊടുക്കിലും
കേടതിനുണ്ടെന്നറിക.ധരാപതേ! 175

മാനിയാംപ്രവൃത്തരാജന്റെക്കൊന്നാതിൽ
ഞാനകൃതഘ്നതമാത്രംഫലമെടൊ! 176
ഇച്ചൊന്നതൊക്കെനിരൂപിച്ചുകണ്ടുഞാൻ
മ്ലേച്ഛസുതന്നെക്കളവാനവകാശം;” 177
“മന്ത്രിപ്രവരനാംരാക്ഷസൻതന്നുടെ
അന്തന്നഗരത്തിൽവാഴുംഭടശാന്തരെ 178
എന്തൊന്നുകണ്ടിട്ടുപേക്ഷിച്ചതുമെന്ന്
ചിന്തിച്ചതോന്നീലിനിക്കെ”ന്നുമൌൎയ്യനും; 179
“ചൊല്ലാമതുംനൃപശ്രേഷ്ഠ നീകേളെടൊ!
വല്ലായ്മകാട്ടുന്നാദുർമ്മന്ത്രിരാക്ഷസൻ 180
ഉള്ളിൽകിടന്നാലവനിഹനമ്മെയും
വല്ലപ്രകാരവുംകൊല്ലുമറിഞ്ഞാലും 181
ദ്ദൂരെയകററിക്കളഞ്ഞാൽപുറത്തിരു-
ന്നാരാനെയുംചെന്നുസേവിച്ചുകൊണ്ടവൻ 182
കാട്ടുന്നതുതടുത്തീടുവാനേതുമെ
വാട്ടമില്ലെന്നങ്ങറികമഹീപതെ!” 183
“എങ്കിലെന്തായ്വതുപായംപ്രയോഗിച്ചു
സങ്കടംകൂടാതെരാക്ഷസാമാത്യനെ 184
ദ്ദൂരെകററിക്കളഞ്ഞതിതെന്തൊന്നു
നേരെപറകെ”ന്നുചൊല്ലിനാൻമൌൎയ്യനും 185
“എന്തറിഞ്ഞുഭവാനേററമുപായങ്ങ-
ളന്തരംകൂടാതെചെയ്യുമമാത്യേന്ദ്രനെ 186
ഉള്ളിൽതറച്ചിളകാതെകിടക്കുന്ന
ശല്യംപറിച്ചുകളയുന്നതുപോലെ 187
തള്ളിക്കളഞ്ഞതറിഞ്ഞിലയൊഭവാ-
നല്ലെന്നുതോന്നുവാനെന്തൊരുവിഭ്രമം!” 188
“അത്രയൊരുവൈഷമ്യമുണ്ടെങ്കിൽഭവാനെന്തു
വിക്രമംചെയ്തു പാടാക്കിവെക്കാത്തതും?” 189
“വിക്രമിച്ചാലതിനുണ്ടൊരുവൈഷമ്യ-
മുണ്ടാക്കുമേറെയുംമന്ത്രികുലോത്തമൻ 190

പ്രാണൻകളയുമതല്ലായ്കിൽനിന്നുടെ
ചേണാൎന്നവൻപടകൊന്നുമുടിച്ചീടും 191
രണ്ടുപ്രകാരവുമെന്നാകിലുമാകാ
കണ്ടകളഞ്ഞൂഞാനെന്നറിഞ്ഞീടുനീ 192
ഏററവുമരിശ്ശവെന്നാകിലതിനൊരു
കുററംഉന്നജ്ഞനല്ലാമന്ത്രിസത്തമൻ 193
കാട്ടിൽകിടക്കുന്നകാട്ടാനയെപ്പോലെ
വീട്ടിൽവരുത്തുവാൻയത്നവുംചെയ്യുനീ" 194
ആൎയ്യൻപറഞ്ഞാൽമടക്കുവാനാളല്ല
കാൎയ്യമറിയുന്നവർകളിൽവെച്ചഹൊ 195
രാക്ഷസാമാത്യനോടൊത്തവരാരുമി-
ല്ലിക്ഷിതിതന്നിലതിനില്ലസംശയം" 196
"ഒക്കമൊക്കമെടൊരാക്ഷസാമാത്യന-
ങ്ങിക്കാലമെന്തൊന്നതിശയമായതും?" 197
"ഏതുമറിഞ്ഞതില്ലെങ്കിൽഭവാനുഞാൻ
ഭൂതധാത്രീദേവ!ചൊല്ലിത്തരാമിപ്പോൾ 198
നന്ദനൃപതികൾനിത്യമായ്വാഴുന്ന
മന്ദിരമിങ്ങുലഭിച്ചോരനന്തരം 199
തന്നിൽനിനച്ചകാലംനിജവാസിതം
നന്നായിവന്നിതെന്നിപ്പാമനസിമെ 200
കല്പിതംസാധിപ്പതിനറിയാതെനാം
കല്പാന്തവുംവസിച്ചീടുകയോഗ്യമൊ? 201
വാണാനതുമൂല,മേററപ്രജകൾക്കു
കാണാതെയായ്വന്നനമ്മിലനുരാഗം" 202
ഭൂസുരനാകിയചാണക്യനുമതി-
ഭാസുരമായതിനുത്തരംചൊല്ലിനാൻ 203
"രാഗംപ്രജകളിലേറിച്ചമകയു-
മേകത്രവാസംവളരക്കഴിക്കയും 204
നന്ദനൃപതിയെക്കുറുള്ളവർകൾക്കു
നിന്ദക്കുടാതെവരികയുംഭൂപതെ 205

അന്തഃപുരജനമുണ്ടാകയും നിജ-
ബുദ്ധിവിലാസങ്ങളുണ്ടായ്ച്ചമകയും 206
ക്രൂരമുള്ള ബന്ധുക്കളേറയുണ്ടാകയു-
മേറുന്നകീർത്തിഭൂവിലുണ്ടാകയും 207
ഇത്തരമുള്ളതുകൊണ്ടമാത്യൻപണ്ടു
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിവിടെവസിച്ചതും; 208
രാക്ഷസാമാത്യനതന്നുള്ളിലുണ്ടൊന്നു
സാക്ഷാൽകിടന്നുമറുകുന്നുസന്തതം 209
നന്ദനൃപന്മാരെയൊക്കെവധിപ്പിച്ചു
ചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭൊനിന്നെഞാനന്ദരാൽ 210
ഭൂമിക്കുനാഥനായ്വാഴിച്ചതുപോലെ
കാമിച്ചിരിക്കുന്നുപർവ്വതപുത്രനെ 211
വാഴിപ്പതിന്നുഭവാനെക്കൊലചെയ്തു
രോഷതാപമേറുന്നരാക്ഷസൻകശ്മലൻ 212
നന്ദനെക്കൊന്നതുംനിന്നെവാഴിച്ചതും
പട്ടാങ്ങചൊല്ലുനീമററാരതായത്തും 213
ദുഷ്ടനാംരാക്ഷസൻനോക്കിയിരിക്കവെ
ധൃഷ്ടനായ്ചെയ്തോരവസ്ഥകളൊന്നുമെ 214
ഞാനല്ലയെന്നൊചൊല്ലുമത്സരംകൈവിട്ടു
മാനമുഴുത്തൊരുമൌര്യമഹീപതെ!" 215
"ദൈവമത്രെനവനന്ദനൃപന്മാരെ
ഈവണ്ണമാക്കിച്ചമച്ചതറിഞ്ഞാലും 216
ആത്മനെന്നുള്ളൊരഹംഭാവമുണ്ടെങ്കിൽ
മൌര്യനെന്നുള്ളതിനിക്കുണ്ടുതോന്നുന്നു" 217
"ദൈവംപ്രമാണീകരിക്കുന്നവർകളെ
കേവലംമൂഢരെന്നുള്ളതറികനീ" 218
"മൂഢരല്ലാതവർവമ്പുപറയുമൊ
പ്രൌഢിയ്ക്കുകോട്ടമൊവിപ്രകുലപതെ!" 219
ഇത്തരംവാക്കുകൾകേട്ടചാണക്യനും
ചിത്തത്തിലേററംവളൎന്നിതുകോപവും 220

ഗാത്രം വിറച്ചു കണ്ണു ചുവത്തിക്കൊണ്ടു
ധാത്രീശനോടു പറഞ്ഞു തുടങ്ങിനാൻ 221
"പോരുമെന്നോടു നീയിത്തരം ചൊന്നതു
മേറെപ്പറഞ്ഞു പോകാതെ ദുരാത്മാവേ 222
ഭൃത്യനാം ഞാനെന്നപോലെ നീ പലതരം
ഉത്തരം ചൊന്നതും പോരും ജളപ്രഭോ 223
സത്യം വൃഷലനല്ലോ നീ നിരൂപിക്കി-
ലുത്തമനായുള്ള ഭൂസുരൻ ഞാനെടോ 224
മന്നവരാം നവനന്ദവധം കൊണ്ടു
മന്ദമടങ്ങുന്ന മന്യുദഹനനെ 225
ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്കയാലാശു നിനക്കിന്നു
നിശ്ചയം നാശം ഭവിക്കും ജളപ്രഭോ 226
എന്നിൽ വലിയവൻ രാക്ഷസനെന്നൊന്നു
നിന്നുള്ളിലുണ്ടതിലേതുമേ വൈകാതെ 227
വാളിതാ വെക്കം കൊടുക്ക നീ രാക്ഷസ-
ന്നാളല്ല ഞാനിത്തരങ്ങളറിഞ്ഞതിലും" 228
എന്നു പറഞ്ഞു തൻ വാളുമെറിഞ്ഞാശു
തിണ്ണമെഴുന്നേറ്റു ചാണക്യഭൂസുരൻ 229
മന്നനോടൊന്നുമേ മിണ്ടാതെ നോക്കാതെ
തന്നിടം പുക്കിരുന്നിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 230
"രാക്ഷസനിപ്രയോഗങ്ങളെപ്പേരുമെ
സൂക്ഷ്മതരമായറിഞ്ഞവനൊക്കവെ 231
ചാണക്യനോടു വിപരീതമാക്കിഞാൻ
നൂനമിച്ചന്ദ്രഗുപ്താവനിനാഥനെ 232
ഇപ്പോൾ ജയിക്കുന്നതുണ്ടെന്നുറച്ചവൻ
കെല്പോടു ചെയ്യും പ്രയോഗങ്ങളൊക്കവെ 233
നിഷ്ഫലമായ്വരുമെന്നതുമല്ലെടോ
തൽഫലം നീതാനനുഭവിക്കും ദൃഢം" 234
ഇത്തരമോരോന്നു ചിന്തിച്ചു തന്നുടെ
പത്തനത്തിങ്കൽ വാണീടിനാൻ വിപ്രനും 235

കോപിച്ചുപോയോരുഭൂദേവനെക്കണ്ടു
താപാകുലൻ ചിന്തിച്ചിതു മൌൎയ്യനും 236
“ആൎയ്യനിന്നെന്നോടു കോപിച്ചതുമിഹ
കാൎയ്യമായ്ത്തന്നെ വരുന്നതോ ദൈവമേ! 237
കോപിച്ചഭാവം നിരൂപിച്ചുകാൺകുമ്പോൾ
കോപിച്ചതല്ലെന്നുതോന്നുന്നു മാനസേ 238
വല്ലായ്മ മൌൎയ്യൻപറഞ്ഞതു കേട്ടിട്ടു
വല്ലതുംവന്നാൽ പൊറുക്കെന്നതേയുള്ളൂ” 239
ഇത്ഥം നിരൂപിച്ച ചന്ദ്രഗുപ്തനൊരു
ഭൃത്യനോടിങ്ങിനെ പാൎത്തു ചൊല്ലീടിനാൻ 240
“ആൎയ്യചാണക്യനധികാരമൊക്കവെ
വൈരവശാൽവച്ചുപോയി”തെന്നിങ്ങിനെ 241
നാട്ടിൽപ്രജകളോടൊക്കെപ്പറയണം
ഒട്ടുമേ വൈകരുതെന്നയച്ചീടിനാൻ 242
എല്ലാവരുമറിഞ്ഞാരുത്തമക്കാല-
മെല്ലാടവുമൊരുഘോഷവുംകൂടാതെ 243
“വെച്ചുപോൽസൎവ്വാധികാരം ചാണക്യൻ
സപൎയ്യാസുഖമാറായിതു മൌൎയ്യനും” 244
എന്നിങ്ങിനെ പലരും പറഞ്ഞീടിനാ-
രൊന്നുമറിഞ്ഞീലവരന്തരമൊരുതരം 245
മൌൎയ്യനും പിന്നെയതു തന്നെ ചിന്തിച്ചു
ധൈൎയ്യമുറപ്പിച്ചിരുന്നാനതു കാലം 246
ഏതുമരുതിനിച്ചൊൽവാനിനിക്കെന്നു
ചാതുൎയ്യമോടു ചൊല്ലാൾ കിളിമകൾ 247
പാലും മധുവും തെളിഞ്ഞുനുകർന്നഥ
പാൽമൊഴിയാളുടൻ മെല്ലെ മരുവിനാൾ 248

അഞ്ചാംപാദം സമാപ്തം

—:o:—

ആറാം പാദം

വരികരികിൽനീയരികശാരികെ
പറകശേഷമാംകഥകളൊക്കവെ 1
വരുത്തരിയവിൽപൊരിവരുത്തെള്ളും
കരുക്കപാലതിൽകുഴച്ചുസാദരം 2
വെളുത്തവെല്ലവുംപൊടിച്ചതിലിട്ടു-
ഇളക്കിമേളിച്ചുനിനക്കുഞാൻതരാം 3
മടിച്ചിരിയാതെഭുജിച്ചിളമധു
കുടിച്ചുദാഹവുമിളച്ചുചൊല്ലെടോ 4
വിചിത്രമെത്രയുംനിനച്ചുകാണ്കിലി-
ച്ചരിത്രമെന്നതെപറയാവുദൃഢം 5
അതിപ്രവരനാംമലയകേതുവും
മതിപ്രയോഗമുള്ളമാത്യനംപിന്നെ 6
പ്രവൃദ്ധരാഗമാർന്നിവരുംകൂടി
പ്രവൃത്തിച്ചതെന്തൊന്നുരചെയ്തീടുനീ 7
അതുകേട്ടുകിളിത്തരുണിയുമതി-
മധുരമായ്മനംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാൾ:— 8
കഴിഞ്ഞെടംകഥാവിഷമിച്ചേററവു-
മൊഴിഞ്ഞുഞാനെന്നതറികയുംവേണം 9
ഉരചെയ്യാൻപണിപെരുതെന്നാകിലു-
മൊരോന്നോന്നാകഥാകഴിവോളംനേരം 10
പറകെന്നാവതു,വചസിസാമർത്ഥ്യം
കുറയുമെങ്കിലുംതെളിഞ്ഞുകേട്ടാലും; 11
മലയകേതുവാംനൃപതിവീരനെ
പലകാലംസേവിച്ചമാത്യരാക്ഷസൻ 12
ഇരിക്കുംകാലത്തങ്ങൊരുദിനംരാത്രൌ
ക്ഷുദ്രത്തേറുംഭദ്രഭടാദികളെയും 13

അളിമതംതനിക്കധികമുള്ളൊരു
ക്ഷപണനെയുംകണ്ടതിമോദംപൂണ്ടാൻ; 14
അവരിൽവെച്ചുഭാഗുരായണൻമുന്ന-
മവനിനാഥനാംമലയകേതുതാൻ 15
ഇരിക്കുംമന്ദിരമകംപുക്കുനൃപ-
വരനെക്കണ്ടവനവസ്ഥകളെല്ലാം 16
അറിയിച്ചീടിനാനതുകാലംമന്ത്രി
വരനാക്കീടിനാനവനെയുംമ്ലേച്ഛൻ 17
പടക്കുനാഥനാംശിഖരസേനനെ
പട്ടതാമുള്ളൊരുഭദ്രഭടാദികൾ 18
തിരഞ്ഞുകണ്ടവരവനോടുംകൂടി
വിരിഞ്ഞുഭൂപതിവരനെക്കണ്ടതെ; 19
കുടിലനായുള്ള ചാണകപുത്രനോ-
ടിടഞ്ഞുപോന്നതുമറിയിച്ചീടിനാർ; 20
അതിനവപ്ത്തസുതനവർകളെ
യതിനായിട്ടധിപതികളാക്കിനാൻ 21
അതുകാലംമ്ലേച്ഛതനയനോടവ-
രതിഗൂഢമായൊന്നുരചെയ്തീടിനാർ 22
“ശിഖരസേനനോടൊരുമിച്ചങ്ങൾ
അഖിലനാഥനാംദേവനെക്കണ്ടതി- 23
നൊരുവസ്തുവുണ്ടെന്നറികഭൂപതെ
പറഞ്ഞറിയിക്കാമതുമിഹഞങ്ങൾ; 24
അവസചിവനാമമാത്യരാക്ഷസൻ
അവനിനാഥനായ്മരുവുംമൌര്യനോ- 25
ടൊരുമിച്ചീടുവാനവസരമിപ്പോൾ
കരുതിപ്പാർക്കുന്നു; ചതിക്കുംരാക്ഷസൻ, 26
അതുമൂലമമാത്യകനെക്കൂടാതെ
ചതിക്കുമെന്നുള്ളഭയംകൊണ്ടുഞങ്ങൾ 27
ശിഖരസേനനോടൊരുമിച്ചുവന്നി-
ട്ടഖിലനാഥനാംദേവനെക്കണ്ടതും” 28

അവർകളിങ്ങിനെ പറഞ്ഞതു കേട്ടി-
ട്ടവനിനാഥനാം മലയകേതുവും 29
തദനു ഭാഗുരായണനേയും വിളി-
ച്ചതു സമസ്തവുമറിയിച്ചീടിനാൻ; 30
അരിഭയാൽ ഭാഗുരായണനനന്തരം
പെരികെ മോദം പൂണ്ടുരചെയ്തീടിനാൻ; 31
"കൃപ നൃപതിക്കവളപ്പതിന്നായി
നൃപതിയെ സ്നേഹം പെരികെയുള്ളോരെന
കപടംകൈവിട്ടാശ്രയിച്ചവനാവർ
നൃപശിഖാമണേ! ഭവാനെക്കണ്ടതും" 33
അതുകേട്ടു നരവരനും ചൊല്ലിനാൻ
"ചതിവെടിഞ്ഞുള്ളോരമാത്യനെപ്പോലെ 34
പെരികെ സ്നേഹമുള്ളവർകളാരുമി-
ധരണിയിലില്ലെന്നറിഞ്ഞാലുമെടൊ" 35
ചിരിച്ചു ഭാഗുരായണനനന്തര-
മിരിക്കും മ്ലേച്ഛനോടുരചെയ്തീടിനാൻ 36
"അതിനേതുമൊരു വികല്പമില്ലതാ-
നതുകൊണ്ടല്ലെടൊ പറഞ്ഞതുമിപ്പോൾ 37
ചണകപുത്രനോടമാത്യനേററവും
പിണക്കമാകുന്നു ധരിക്കമാനസെ 38
പിണക്കമില്ല ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കുറി-
ച്ചിണക്കമീവഴി നിനക്കിലുണ്ടല്ലോ 39
കടിലമതിയാം ചാണക്യപുത്രന്റെ
കടുപ്പങ്ങളൊട്ടും പൊറുക്കാതെ മൌര്യൻ 40
അധികാരം ചാണക്യനൊഴിപ്പിച്ചീടുകി-
ലതിനുണ്ണന്നാമമാത്യരാക്ഷസൻ 41
മരിച്ച നന്ദനെക്കുറിച്ചു ഭക്തികൊ-
ണ്ടുറച്ചീടും തന്റെ മനസ്സിലിങ്ങിനെ:— 42
"നിനച്ചുകാണ്കിലീ നൃപതി മൌര്യനു
ജനിച്ചതും നന്ദകുലത്തിൽ നിന്നയം 43

നിനച്ചിതുവഴിയുറച്ചുരാക്ഷസൻ
മനക്കരുത്തേറുമരിയമൌൎയ്യനെ 44
പെരുത്തമത്സരംകളഞ്ഞുകണ്ടുട-
നിരിക്കമില്ലൊരുവികല്പമേതുമെ; 45
അവൎകളെക്കുറിച്ചുനേരംപോ-
നവിശ്വാസംപെരുമതുകണ്ടിട്ടല്ലൊ 46
മികവേറുംഭദ്രഭടപ്രഭൃതികൾ
ശിഖരസേനമാശ്രയിച്ചുവന്നതും!” 47
സചിവനായഭാഗുരായണൻതന്റെ
വചനംകേട്ടുപൎവ്വതപുത്രൻചൊന്നാൻ 48
“പരമാൎത്ഥംസഖെപറഞ്ഞതൊക്കവെ
നിരന്നിതുനിന്റെവചനമേറ്റവും 49
ചണകജൻതന്റെകടുമകൊണ്ടോരോ
ജനങ്ങൾമൌൎയ്യനെവെടിഞ്ഞുപോരുന്നു 50
നമുക്കിതുകാലംപടകൊണ്ടുചെന്നി-
ട്ടമൎക്കണംമൌൎയ്യചണകജന്മാരെ 51
മമതാതൻതന്നെക്കുറിച്ചിനിക്കൊരു
മമതയില്ലെന്നുപറയുന്നുജനം 52
കഴിഞ്ഞുപത്തുമാസവുമെന്റെയച്ഛൻ
കഴിഞ്ഞതുമുതലറികെടൊസഖെ! 53
ചതിച്ചുതാതനെക്കൊലചെയ്തുമൂലം
പ്രതിജ്ഞയുംകോപിച്ചിവണ്ണംചെയ്തുഞാൻ 54
പിതൃഹന്താവിനെക്കൊലചെയ്യാതെഞാൻ
പിതൃക്രിയചെയ്യുന്നതുമില്ലതുമെ 55
കരുത്തനായഞാൻപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തു
പൊറുക്കുന്നതെന്റെബലക്ഷയംതന്നൊ 56
ഒരുത്തരികളെവധിച്ചുവൈകാതെ
മരിച്ചതാതന്റെജലക്രിയചെയ്വാൻ 57
എതിൎത്തുപോർചെയ്തുമരിപ്പനല്ലായ്കിൽ
വിധിച്ചതൊക്കവെവരുമെടൊസഖെ! 58

അതിനമാത്യന്റെകരുത്തുണ്ടെന്നാകി-
ലിതുകാലംപുനരെളുപ്പമുണ്ടെടോ 59
ശിരസിവേദനകലന്നുരാക്ഷസൻ
പരവശപ്പെട്ടുകിടക്കുന്നിതിപ്പോൾ, 60
അതുകൊണ്ടുമന്ത്രിപ്രവരനെക്കാണ്മാൻ
അധികമായിപ്പോളുഴറിവന്നുഞാൻ 61
പുറപ്പെട്ടുകനാമതിനുവൈകാതെ
പറക്കവേണ്ടനാമിരുവരുമ്മതി" 62
പലതരമിത്ഥംപറഞ്ഞുഴറ്റോടെ
മലയകേതുഭാഗുരായണനുമായ് 63
പുറപ്പെട്ടുചെന്നങ്ങമാത്യൻവാഴുന്ന
പുരത്തിനുചെന്നടുത്തുനേരം 64
വസുസമനായുള്ളമാത്യരാക്ഷസൻ
കുസുമമന്ദിരത്തിലെവിശേഷങ്ങൾ 65
അറിവതിനുതാൻപറഞ്ഞയച്ചോരു
കരഭകനൊരുപഥികൻവേഷമായ് 66
പരമാർത്ഥമെല്ലാമറിഞ്ഞുവന്നുടൻ
തിറമേറുംമന്ത്രിപ്രവരനെക്കണ്ടാൻ 67
പുരംപ്രവിഷ്ടനാമവനെക്കണ്ടഥ
ചിരിച്ചമാത്യനുമിവണ്ണംചൊല്ലിനാൻ 68
"പെരികനന്നെടോവരികരികിൽനീ
പറകമൌര്യന്റെചരിതമൊക്കവെ" 69
രഹസ്യമാംവണ്ണംപറവതിനപ്പോൾ
മഹത്വമുള്ളരാക്ഷസൻനിനച്ചുള്ളിൽ 70
ശകടദാസനോടി"വനെയുംകൊണ്ടി-
ങ്ങകത്തുപോരികെ"ന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 71
അഥശകടനുംകരഭകൻതാനു-
മതിഗുണനയമുടയമന്ത്രിയും 72
അകത്തുപുക്കുടനടച്ചുവാതിലു-
മകംതെളിഞ്ഞുടനിരുന്നാരവരും 73

മലയകേതുവുംസചിവനുംകൂടി
ചിലകാൎയ്യംനിനച്ചമാത്യനെകാണ്മാൻ 74
പുരാപുക്കനേരമറയിലെന്നുകേ-
ട്ടിരുവരുംകൂടെയവിടെച്ചെല്ലുമ്പോൾ 75
അറവാതിൽനന്നായടച്ചുകണ്ടപ്പോ-
ളിറപാൎത്തുനിന്നാരവരുമന്നേരം 76
കനുകേനകരഭകനോടുമന്ത്രി
പതുക്കച്ചോദിച്ചുതുടങ്ങിയന്നേരം 77
"കരഭകനീയസ്തനകലശനെ
യരിപുരത്തുങ്കൽപുനരവനെന്തോകണ്ടു?" 78
അതുകേട്ടുകരഭകനുംചൊല്ലിനാൻ
"മതിമാനാമവനേയുംകണ്ടേനഹം" 79
മലയകേതുവുമതുകേട്ടുമോദം
കലൎന്നുഭാഗുരായണനോടുചൊന്നാൻ 80
"അറികനീപുഷ്പപുരവൃത്താന്തങ്ങ-
ളറിയിക്കുന്നതുമൊരുവൻമന്ത്രിയെ 81
രഹസ്യമായൊരുവചനംചൊല്ലുമ്പോൾ
ബഹുത്വവുമാക്കീടരുതല്ലോപാൎത്താൽ 82
ഇറപാൎത്തുകേട്ടാലറിയാമെന്തെല്ലാ-
മ്മറവുകളെന്നുധരിക്കെടൊസഖെ" 83
"പരമാൎത്ഥംതന്നെപറഞ്ഞതുഭവാ-
നറിയാമൊക്കെ"യെന്നവനുംചൊല്ലിനാൻ 84
അതിവിദഗ്ദ്ധനാംകരഭകൻതന്നോ-
ടതുനേരംമന്ത്രിപ്രവരനുംചൊന്നാൻ 85
"മനക്കരുത്തേറുംകരഭകയിപ്പോൾ
നിനച്ചകാൎയ്യംഫലിച്ചിതൊപാൎത്താൽ?" 86
"ഫലിച്ചിതേറ്റവുംതവനയത്തിനാ
വലിപ്പമുണ്ടെന്നുധരിക്കമാനസെ" 87
അതുകേട്ടുപൎവ്വതകപുത്രനും
അതിഖിന്നമുള്ളസഖിയോടോതിനാൻ 88

"നിനച്ചകാൎയ്യമെന്നിതാപറയുന്ന
ഇനിക്കതെന്തെന്നതിരിയുന്നില്ലെടോ" 89
"ഏപതികൾമൂട്ടംമകടരത്നമേ
കപടമന്ത്രികൾചരിതമെങ്ങിനെ 90
അറിയുന്നുപുനരിനിയുംപോക്കുമ്പോ-
ളറിയാംപക്ഷെ"യെന്നരചെയ്തീടിനാൻ 91
അകത്തിരുന്നപ്പോളമാത്യരാക്ഷസൻ
അകക്കുരുന്നേററംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാൻ 92
"പറകവിസ്തരിച്ചഖിലവുമെടോ"
"പറയാമെങ്കി"ലെന്നവനുംചൊല്ലിനാൻ 93
"തവനിയോഗത്താലഗതിവേഷംപൂ-
ണ്ടിവിടുന്നുപുഷ്പപുരിക്കചെന്നുഞാൻ 94
സ്തനകലശനോടഖിലവുംതവ
മനസിചിന്തിതമുരചെയ്തീടിനേൻ 95
ചണകപുത്രനോടവനീശൻമൌൎയ്യൻ
പിണങ്ങുന്നേരമപ്പുഴതറിഞ്ഞുനീ 96
ധരണീശൻതന്നെസ്തുതിക്കണമെന്നു
പറഞ്ഞുമന്ത്രിയെന്നുരചെയ്തീടിനേൻ 97
അതിനേതുമൊരുകുറവിനിക്കില്ലെ-
ന്നതിവിദഗ്ദ്ധനാമവനുംചൊല്ലിനാൻ 98
അനന്തരംമൌൎയ്യൻപ്രജകടെയെല്ലാ
മനംകേട്ടുനന്ദനിധനചിന്തയാ 99
നിരുത്സാഹേനകണ്ടവൎക്കുസന്തോഷം
വരുത്തണമെന്നുനിനച്ചുകണ്ടുള്ളിൽ 100
പുരങ്ങളൊക്കവെയലംകരിപ്പിച്ചി-
ട്ടൊരുചന്ദ്രോത്സവംതെളിഞ്ഞുകല്പിച്ചാൻ 101
അതിനാലാനന്ദംകലൎന്നുലോകൎക്കും
അതിനൊരുദ്യോഗംവളൎന്നനന്തരം" 102
അതുകേട്ടുകണ്ണിലുറന്നവെള്ളമോ-
ടധികംതാപേനപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 103

"മമനൃപൻനന്ദൻധരണിക്കിന്നൊരു
കമലബാന്ധവന്മരനസന്നിഭൻ 104
ഗുണഗണങ്ങൾക്കസതതംവാഴുവാൻ
മണികലശനാംനൃപനെക്കൂടാതെ 105
നിറക്കുമോചന്ദ്രമഹോത്സവമിപ്പോൾ
മറക്കുമോമമനൃപനെഞാനഹോ" 106
പലതരമിത്ഥംപറഞ്ഞമാത്യനു-
മലറിവീണിതുകപടദുഃഖത്താൽ 107
കരകേൻതാനുംശകടനുംകൂടി
പരവശംകണ്ടുപിടിച്ചമാത്യനെ 108
നിവർത്തിനാൻവെള്ളംതളിച്ചതാപത്തിൻ
നിവൃത്തിയുമൊട്ടുവരുത്തിനാരഹോ 109
കരഭകനോട്ടപുനരമാത്യനും
"പറകശേഷ"മെന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 110
അതുകേട്ടചൊന്നാനവനു"മെങ്കിലൊ
ചതിയേറീടുന്നചണകനന്ദനൻ 111
മുടക്കിനാൻചന്ദ്രമഹോത്സവംപിന്നെ
കട്ടപ്പമെങ്ങിനെപറഞ്ഞുകൂടുന്നു?" 112
അതുകേട്ടമൌര്യൻചണകപുത്രനോ-
ടതികപിതനായുരചെയ്യുനേരം 113
സ്തനകലശനപ്പോഴുതുമൌര്യൻെറ
ഗുണഗണംവാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചസാദരം 114
നൃപനാജ്ഞാഭംഗംസഹിച്ചുകൂടാതെ
കപടബുദ്ധിയാംചണകപുത്രനെ 115
അധികാരത്തിങ്കൽനിന്നൊഴിപ്പിച്ചാൻതവ
മതിഗുണങ്ങളെപ്രശംസിച്ചതന്നെ" 116
പറഞ്ഞവാരൻെറവചനംകേട്ടഹ്ര
നിറഞ്ഞൊരാനന്ദംവഴിഞ്ഞരാക്ഷസൻ 117
പറഞ്ഞാ"നെന്നുടെസ്തനകലശൻെറ
വിരുതുകളതെഫലിച്ചതുമിപ്പോൾ 118

പെരികനന്നെല്ലൊസ്തനകലശന്റെ
വിരഞ്ഞതഭേദത്തെമുളപ്പിച്ചവാറും 119
ശിശുക്കളുംനിജകളികളിൽചെന്നാൽ
നശിപ്പിച്ചാലതുസഹിക്കയില്ലവർ 120
നരവരനുണ്ടൊപുനരാജ്ഞാഭംഗം
പൊറുത്തുപാർക്കുന്നുമനസിസന്തതം" 121
പലതരമവർപറഞ്ഞതുകേട്ടു
മലയകേതുവുമുരചെയ്തീടിനാൻ 122
"ഗുണജ്ഞഭാഗുരായണ!നീകേട്ടില്ലേ
ഗുണപ്രശംസചെയ്തമാത്യന്റെമൌര്യൻ 123
ചണകപുത്രനെയൊഴിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ
ഇണക്കമുണ്ടെന്നുധരിക്കെടോസഖേ" 124
"ഗുണപ്രശംസകൊണ്ടറിയണമെന്നു
ചണകപുത്രനെയൊഴിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ 125
ഇതില്പരമെന്തൊന്നറിവതിനെന്നു"
മതിമാൻഭാഗുരായണനുംചൊല്ലിനാൻ 126
പുനരപികരഭകനോടുമന്ത്രി
വിനയമൊടുകൊണ്ടുപറഞ്ഞാനിങ്ങനെ 127
"നരപതിചാണക്യനോടുകോപിപ്പാൻ
നിറമേറുംചന്ദ്രമഹോത്സവത്തിന്റെ 128
മുടക്കംചെയ്തതിലൊതുങ്ങിയൊമറ്റും
കടപ്പമെന്താനുമിനിയുംകേട്ടിതോ?" 129
അതുകേട്ടുചൊന്നാൻമലയകേതുവും
മതിമാനായുള്ളസചിവനോടേവം 130
"നരവരൻകോപിച്ചതിൻമൂലംതിര-
ഞ്ഞറിഞ്ഞിട്ടെന്തൊരുഫലംമന്ത്രിക്കിപ്പോൾ?" 131
"ഫലമതിനെന്തെന്നുരചെയ്യാ"മെന്നു
മലയകേതുവോടുരചെയ്തീടിനാൻ, 132
"മതിമാനായുള്ള ചണകനന്ദന-
നിതുകാലമൊരുഫലവുംകൂടാതെ 133

നൃപനെകോപിപ്പിക്കയുമില്ലപാൎത്താ-
ലുപകാരംചെയ്താൽമറക്കുമൊമൌൎയ്യൻ 134
അതുകൊണ്ടല്ലയൊഗുരുവിനെനിന്ന-
ധികാരത്തിങ്കന്നൊഴിച്ചതുമിപ്പോൾ 135
പലപ്രകാരവുംനിരൂപിച്ചുകണ്ടാൽ
നിലവിട്ടുവൈരംമുഴുത്തീടുമത്രെ 136
അകന്നിരിക്കയില്ലിവൎക്കിനിയെന്ന-
തകമേചിന്തിച്ചുപറവാൻകാരണം 137
കരഭകൻമന്ത്രിപ്രവരനോടപ്പോൾ
ചിരിച്ചുചൊല്ലിനാനിനിയുമുണ്ടെടോ 138
മലയകേതുവാംനരപതിയേയും
പലഗുണമുള്ള ഭവാനേയുംപിന്നെ 139
കളഞ്ഞതേതുമെതെളിഞ്ഞീലാമൌൎയ്യ-
നിളക്കമുണ്ടതിലറികസാംപ്രതം" 140
അതുകേട്ടുമന്ത്രിപ്രവരനുംതെളി-
ഞ്ഞതിസ്നേഹമുള്ള ശകടനോടപ്പോൾ 141
ഉരചെയ്തീടിനാ"നിനിമൌൎയ്യനെന്റെ
കരത്തിലായിതെന്നറികെടൊസഖേ! 142
ഇനിച്ചന്ദനദാസനുംസുഖംവന്നു.
നിനക്കുംനിന്നുടെഗൃഹജനത്തിനും 143
സുഖംവന്നുസഃഖപുനരിതുകാലം
സുഖംവന്നുബന്ധുജനങ്ങൾക്കുമെല്ലാം" 144
മലയകേതുവുമതുകേട്ടനേരം
ചലഹൃദയനായ്സചിവനോടേവം 145
പറഞ്ഞിതു"മൌൎയ്യൻകരത്തിൽവന്നിതെ-
ന്നുരചെയ്യുന്നതിന്നഭിപ്രായമിപ്പോൾ 146
കരുത്തേറുംമന്ത്രിപ്രവരനെന്തഹോ
നിരക്കുമോമൌൎയ്യസുതനോടിക്കാലം?" 147
ചിരിച്ചുഭാഗുരായണനുമന്നേരം
കരുത്തനാംമ്ലേച്ഛസുതനോടുചൊന്നാൻ 148

"നൃപശിഖാമണേയതിനമറെറന്തു
കപടംകാട്ടുന്നു ചണകനന്ദനൻ? 149
വെടിഞ്ഞമാത്യനാംനൃപതിവീരനോ-
ട്ടടമതേടുവാനഭിപ്രായമെടോ" 150
ഗുരുസമനായോരമാത്യനന്നേരം
കരഭകനോടുപറഞ്ഞുപിന്നെയും 151
"അധികാരംവെച്ചുചണകജൻവട്ട-
വിളുകാലംകുത്രവസിക്കുന്നുചൊൽനീ?" 152
അവനതുകേട്ടുപറഞ്ഞു"ചാണക്യ-
നവിടന്നെങ്ങുമഗമിച്ചതില്ലല്ലോ 153
അടവിയിൽപുക്കുതപസ്സുചെയ്യുതി-
നട്ടുത്തുയാത്രയെന്നതുകേട്ടേനഹം" 154
മുഖപ്രസാദവുംകുറഞ്ഞുരാക്ഷസ-
നകമേചിന്തിച്ചുശകടനോടപ്പോൾ 155
പറഞ്ഞിതു"തമ്മിലിടഞ്ഞുചാണക്യൻ
നിറഞ്ഞകോപത്തോടധികാരംവെച്ചു 156
പുറപ്പെട്ടുപോകാഞ്ഞതുംപ്രതിജ്ഞയെ
വിരവോടുചെയ്യാഞ്ഞതുംനിരൂപിച്ചാൽ 157
ശകടദാസ!കേളതിനുചെറ്റുമി-
ല്ലകമേചിന്തിച്ചാൽവികല്പമുണ്ടെടോ 158
നരവരന്മാർക്കുമകുടമായുള്ള
നിറമെഴുംമെനൃപതിനന്ദന്റെ 159
ഭൃതമഗ്രാസനംചിഴകിഴപ്പാന്നതും
മതിയിലൊട്ടുമെസഹിയാഞ്ഞോരിവൻ 160
വൃഷലിപുത്രനെനിജബലംകൊണ്ടു
വസുമതിക്കധിപതിയാക്കീടിനാൻ 161
അറമ്മതികൊണ്ടുള്ളവന്റെയധികാരം
സഹിച്ചുവിടെത്താനിരുന്നതെങ്ങിനെ?" 162
പലവിധമേവംപറഞ്ഞവാക്കുകൾ
മലയകേതുകേട്ടരികിൽവാണീടും 163

പ്രിയസചിവനോടുരചെയ്തീടിനാൻ
"പ്രിയസഖേ! ഭവാനിതുധരിച്ചീലെ 164
ചാണകനന്ദനൻപ്രതിജ്ഞചെയ്തിട്ടും
വനംഗമിച്ചിട്ടുമമാത്യനിക്കാലം 165
ഒരുഫലമെന്തെന്നറിഞ്ഞതില്ലേ"ന്നു
പറഞ്ഞനൃപനോടുരചെയ്താനവൻ 166
"ഞാനുപറവാനൊവിഷമംഭൂപതേ?
മതിമാൻചാണക്യൻകനിട്ടംതോറും 167
തനിക്കുമൈത്ര്യനോടടുത്തുകൊള്ളുവാ-
നനക്കരുന്നതിലുറച്ചുപാർക്കുന്നു" 168
അഥശകടദാസനുമമാത്യനോ-
ടതിപ്രമോദേനപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 169
"വികല്പമില്ലിതിനിഹനിരൂപിച്ചാ-
ലകല്പമൈത്ര്യേനാടിതുകാലംപാർത്താൽ 170
ചാണകപുത്രനുപെരികെയുണ്ടെന്നു
മനസിതോന്നുന്നിതിനിസ്സറിഞ്ഞതല്ലാ 171
"അതിനവകാശംപെരികെയുണ്ടല്ലോ
മതിയിൽമറ്റൊന്നുനിനയ്ക്കയുംവേണ്ട 172
അഖിലഭൂപതികുലമിതുകാലം
പകലിരവുപദംനാടിപണിയുന്ന 173
ധരണിക്കിന്നൊരുതൊടുകുറിയാകും
നരപതികളിലധിപതിമൌര്യൻ 174
പൊറുക്കമോഭംഗംവരുത്തുന്നാജ്ഞകൾ
ഉറയ്ക്കുമോചാണക്യനുമതുചെയ്താൽ 175
കുടിലനാംചാണക്യവടുവിൻെറ
കട്ടകോപിച്ചാൽപെയതെന്താകിലും 176
പ്രതിജ്ഞചെയ്കയില്ലിനിമുന്നമവ-
നതിനൃപചതാംചെയ്തോരുവണ്ണമതും 177
വിധിബലംകൊണ്ടുകടന്നാനക്കാലം
അതുപോലെദൈവംതുണയ്ക്കുമേസദാ 178

കനത്തൊരത്ഥമുണ്ടതിന്നാശത്തെ
നിനച്ചുശങ്കയുംവളരെയുണ്ടല്ലോ" 179
"പറഞ്ഞതൊക്കെ"മെന്നുരചെയ്യുന്നേരം
കരഭകൻതനിക്കമാത്യരാക്ഷസൻ 180
തരിവളനല്ലപുടവപട്ടുകൾ
പരിചൊടുകൊടുത്തിതുസന്തോഷത്താൽ 181
വിദേശിനായഭാഗുരായണനപ്പോ-
ളതിഭ്രമമുള്ള നൃപനോടുചൊന്നാൻ 182
"ചതിക്കുംനമ്മെരാക്ഷസനെന്നുള്ളൊരു
മതിഭ്രമമെങ്ങുംപുറത്തുകാട്ടാതെ 183
പരുഷമായ്മന്ത്രിപ്രവരനോടൊന്നും
പറയാതെഭവാനടങ്ങിപ്പാക്കേണം 184
പരമാത്ഥംനമുക്കറിയാംപക്ഷെയെ"-
ന്നുറപ്പിച്ചീടിനാനവനുമപ്പുനെ 185
പരമാനന്ദംപൂണ്ടഥകരഭകൻ
പറഞ്ഞുയാത്രയുമമാത്യനോടപ്പോൾ 186
തുറന്നുവാതിലുമകത്തുനിന്നവ-
നിറങ്ങുമ്പോൾകണ്ടുതൊഴുതുമന്നനെ 187
ഉടനെഭാഗുരായണനോടുംകൂടെ
കടന്നുപവ്വതേശപരതനുജനും 188
അഴകേറുംനൃപകുമാരനെക്കണ്ടി-
ട്ടെഴുനീററുനിന്നാനമാത്യരാക്ഷസൻ 189
പരിതോഷംപൂണ്ടുപരിയങ്കംവെച്ചി-
"ട്ടിരുന്നരുളുകെ"ന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 190
മലയകേതുവുമിരുന്നുചൊല്ലിനാൻ
"തലനോവിനൊട്ടുശമനംവന്നിതൊ? 191
വശക്കേടെന്നുകേട്ടുഴറിവന്നു ഞാൻ
വസിക്കണംഭവാനരുതല്ലോനില്പാൻ 192
അതുകേട്ടുതാനുമിരുന്നുചൊല്ലിനാ-
നിതുകാലംശത്രുവധംചെയ്യുവോൻ 193

ശിരസി പട്ടം കെട്ടുകയൊഴിഞ്ഞെന്റെ
ശിരസി വേദന ശമിക്കയില്ലേതും 194
"മതിമാനാകിയ ഭവാൻ നിരൂപിച്ചാ-
ലതിനെല്ലതെ"ന്നു പറഞ്ഞു ഭൂപനും 195
"അരികളോടു പോരിനവട്ടം കൂട്ടി
പെരികെക്കാലമുണ്ടിവിടെപ്പാർക്കുന്നു 196
ഒരു പഴുതു കണ്ടടക്കാമെന്നതോ-
ർത്തിരുന്നതൊട്ടുമേ പിഴച്ചതില്ലല്ലോ 197
ഇനി വൈകാതെ നാം പുറപ്പെടുകെ"ന്നു
മനം തെളിഞ്ഞു ചൊല്ലിനാനമാത്യനും 198
"അരികളോടു പോരിന്നു ഭവാനിപ്പോൾ
പരിചോടെന്തൊരു പഴുതു കണ്ടതും" 199
"ഇതു പരമാർത്ഥം പറയാമെങ്കിൽ ഞാ-
നതികുടിലനാം ചണകനന്ദനൻ 200
ഒരു ചന്ദ്രോത്സവം മുടക്കം ചെയ്കയാൽ
നരപതി കോപിച്ചധിക്ഷേപിച്ചപ്പോൾ 201
അതിനു മൌര്യനോടിടഞ്ഞു ചാണക്യ-
നധികാരം വെച്ചങ്ങടങ്ങിപ്പാർക്കുന്നു" 2(2
"സചിവനോടിടഞ്ഞതു കൊണ്ടേതുമി-
ല്ലുചിതമല്ലതെ"ന്നുര ചെയ്താൻ മ്ലേച്ഛൻ 203
"നരപതേ മൌര്യനൊഴിഞ്ഞു മറ്റുള്ള
നരവരന്മാർക്കു സചിവവിപ്രിയം 204
വരികിലേതുമില്ലതു പോലെ പാർത്താൽ
വരികയില്ലയെന്നറിക ഭൂപതേ!" 205
നിരൂപിച്ചാലിഹ വിശേഷിച്ചു മൌര്യ-
നൊരു ഭേദമില്ലെന്നിനിക്കു തോന്നുന്നു 206
അറികതിനു കാരണമെന്തെന്നിഹ
പറയ "ചന്ദ്രഗുപ്തനാം നൃപനുടെ 207
പ്രകൃതികൾക്കിഹ ചാണകപുത്രന്റെ
പ്രകൃതിദോഷത്താലനുരാഗമിപ്പോൾ 208

കുറഞ്ഞുപോകുന്നുപുനരവനിപ്പോൾ
നിരാകൃതനായിനരവരൻതന്നാൽ 209
അതുകൊണ്ടുസുഖിച്ചിതുകാലംനര-
പതിയെസ്സ്നേഹമീപ്രജകൾക്കേറീടും" 210
മലയകേതുതൻവചനംകേട്ടുറ
കച്ചമന്ത്രിതാനുംപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 211
"അതുവരികയില്ലിതുനിരൂപിച്ചാൽ
ഇതുകാലംനാട്ടിൽപ്രജകളൊക്കവെ 212
മരുത്തുരണ്ടെല്ലാവിധമറിഞ്ഞാലും
മരിച്ചുനന്ദരെക്കുറിച്ചനുരാഗം 213
ചിലൎക്കുപിന്നെമൌൎയ്യനൊത്തനൊപാൎത്താൽ
ചിലരവൎക്കിന്നുചണകപുത്രന്റെ . 214
ചരിതദോഷംകൊണ്ടനുരാഗക്ഷയം
നിനയ്ക്കുമെന്നുള്ളതിനിക്കുതോന്നീല 215
നവനന്ദാനുരാഗികൾക്കുമൌൎയ്യനോ-
ടിവനല്ലോനരവരന്മാരെയെല്ലാം 216
കൊലചെയ്യിച്ചതെന്നകത്തുവിദ്വേഷം
വളരെയുണ്ടതുമറച്ചവൎകളും. 217
ഒരുത്തരില്ലല്ലോപരിപാലിപ്പാനെ-
ന്നുറച്ചുമൌൎയ്യനെഗ്രഹിച്ചുപാൎക്കുന്നു. 218
അരിവധംചെയ്വാനൊരുമ്പെട്ടുകനെ
പരിചോടുകാണുമളവിലാകവെ 219
മറുത്തുമൌൎയ്യനെത്യജിച്ചവനെക്ക-
ണ്ടിരിക്കുമാശ്രയിച്ചറികഭൂപതേ! 220
അവസ്ഥയീവണ്ണമിരിക്കുന്നതവ-
കരുത്തുണ്ടെന്നാകിൽകഴിവുണ്ടാക്കുവൻ" 221
ഉരത്തമാത്യന്റെവചനംകേട്ടപ്പോൾ
ചിരിച്ചുപൎവ്വതതനയനുംചൊന്നാൻ 222

"കലഹകാരണമൊരുമഹോത്സവം
വിലക്കാതെചെയ്തതിപ്പുറംപുനരുണ്ടോ?" 223
"പലവിധമുണ്ടെന്നിരിക്കിലുമിപ്പോൾ
കലഹത്തിനുകാരണമതുതന്നെ" 224
"കലഹത്തിനുകാരണമിതെങ്കിലും
പലവിധമുണ്ടെന്നിരിക്കിലുംമൌര്യൻ 225
ചാണക്യനെത്തന്നെത്യജിച്ചുവെന്നാകി-
ലിനിയൊരുവനെസ്സചിവനാക്കീടും, 226
സചിവനില്ലെന്നുവരികിലുമവൻ
നിജനയംകൊണ്ടുസമസ്തകാര്യങ്ങൾ 227
പ്രയത്നംകൂടാതെതനിയ്ക്കുസാധിപ്പാൻ
നയജ്ഞൻമൌര്യനെന്നറികമാനസേ" 228
"തനിക്കുതാൻപോന്നനരപന്മാർക്ക്
നിനച്ചകാര്യങ്ങൾതനിക്കുസാധിപ്പു 229
സചിവായത്തനായ്വരുവിട്ടുമൌര്യൻ
സചിവനോടുവേർപിരിഞ്ഞതാകിലൊ 230
പൊടികണ്ണനൊരുത്തനുമാക്കൂടാതെ
കൊടുങ്കാട്ടിൽകിടന്നുഴലുംപോലെയും 231
സ്തനന്ധയരായചെറുപിള്ളർതന്റെ
ജനനിപോയാലുള്ളവസ്ഥപോലെയും 232
വരികയെന്നിമറെറാരവസ്ഥയില്ലെ-
ന്നറികഭൂമിപാലകശിഖാമണേ'" 233
"ഗുണജ്ഞനാംഭവാൻപറഞ്ഞതൊക്കവെ
നിനച്ചുകാണുമ്പോൾപരമാർത്ഥംതന്നെ 234
ചാണകപുത്രനെപ്പിരിഞ്ഞവനോടു
രണംതുടങ്ങുമ്പോൾജയംവരുമല്ലൊ" 235
"അതിനെന്തുമൊരുവികല്പമില്ലെടോ
ക്കിനിപതികലാമകരതോരണ! 236

പലവസ്തുക്കൊണ്ടുംനിരൂപിച്ചുകണ്ടാൽ
ബലംഭവാനേറുംരിപുവിനേക്കായിൽ 237
കരുത്തുള്ളപടജ്ജനമുണ്ടാകയും,
ഭരിപ്പതിന്നാളുകളൊരുത്തനാകയും, 238
പ്രതിപക്ഷത്തിലുള്ളവർകളിൽ ചിലർ
ഇളുകാലംമറുത്തിഹവരികയും, 239
ചാണകനന്ദനനധികാരംവെച്ചു
പിണങ്ങിമൌര്യ്യനാടകന്നിരിക്കയും 240
നവനൃപതിതചമരിക്കുണ്ടാകയും
നവനന്ദന്മാരാംനരവരന്മാരെ 241
പെരുത്തൊരുരാഗംപ്രജകൾക്കപ്പേരെ
മറക്കാതെതന്നെകിടക്കയുമെടോ 242
ഇവയെല്ലാമേവംവരികകൊണ്ടിപ്പോൾ
തവജയംകരതലഗതമല്ലോ” 243
മലയകേതുവുമതുകേട്ടുചൊന്നാൻ
“കലഹത്തിന്നുനല്ലവസരമിപ്പോൾ 244
പടപുറപ്പെട്ടുവതിനൊരുദിനം
ഉടനേകല്പിച്ചുപുറപ്പെടുകനാം 245
അടുത്തിതസ്തമിപ്പതിന്നുസൂര്യ്യനും
ഓട്ടത്തിനാളെ”ന്നുപറഞ്ഞുയാത്രയും 246
നടന്നഭാഗുരായണനന്തുതാനുമാ-
യുടനേചെന്നുതൻപുരിപുക്കീടിനാൻ; 247
ഗിരിന്ദ്രചസുതൻഗമിച്ചനന്തരം
ഒരുപുരുഷനെവിളിച്ചുരാക്ഷസൻ 248
ഉരചെയ്തീടിനാൻ“ക്ഷപണകൻതന്നെ
വിരവിൽകൂട്ടിക്കൊണ്ടിഹവരികനീ” 249
വിരിയേചെന്നവൻക്ഷപണകൻതന്നോ-
ടുരചെയ്തീടിനാ“നമാത്യരാക്ഷസൻ 250
പറഞ്ഞുവന്നുഞാൻഭവാനേയുംകൊണ്ടു
വിരിഞ്ഞുചെല്ലുവാൻ,പുറപ്പെടുകെടോ” 251

ക്ഷപണകൻതാനമിതുകേട്ടനേരം
കപടമുദ്രയുംധരിച്ചുഴറേറാടെ 252
പുറപ്പെട്ടുമന്ത്രിപ്രവരൻവാഴുന്ന
പുരംപുക്കീടിനാൻകപടയോഗീശൻ 253
പരമബന്ധുവാമവനെക്കണ്ടഥ
പരമാനന്ദംപൂണ്ടമാത്യരാക്ഷസൻ 254
"ഇരുന്നാലു"മെന്നുപറഞ്ഞവനോടു
പറഞ്ഞാനിങ്ങിനെചിരിച്ചുമെല്ലവേ 255
"രണത്തിനുപുറപ്പെട്ടുവതിനൊരു
ദിനത്തെനീയിപ്പോൾവിധിക്കയുംവേണം" 256
ചിരിച്ചതുകേട്ടങ്ങിരുന്നവൻതാനും
നിരത്തിനാൻപരലെടുത്തുമെല്ലവെ 257
കുറഞ്ഞൊരുനേരംമനസിചിന്തിച്ചു
പറഞ്ഞിതുമന്ത്രിപ്രവരനോടവൻ 258
"ഇന്നറിയേ!നനായ്നിരൂപിച്ചേനഹം
ദിനമട്ടന്നാംശുഭതരമെല്ലൊ 259
തിരിഞ്ഞുപഞ്ചമപാദത്തിനുതന്നെ
നിറമുള്ളതിഥിതുടങ്ങുംവാവല്ലൊ 260
അനിഴമാകുന്നതറികനക്ഷത്രം
ധനുവെല്ലൊരാശിപുറപ്പെട്ടവാനും 261
ബൃഹസ്പതിവാരമതുതന്നെപ്പാർത്താൽ
മഹതപമേറുമതിനത്തിനേററവും 262
അറികലഗ്നത്തിൽബുധനാകുന്നതും
പരമതെക്കതുവുദിച്ചുമാകുന്നു 263
വടക്കുനിന്നുദക്ഷിണദിശിയപായാൻ
പടക്കെന്നുവന്നാൽശശിബലംവേണം 264
ശുഭമാംധ്രുവയോഗവുമുണ്ടാസ്ഥനം
ആദിമതംനൽകുംഗുരുസൗമ്യവും 265
അരികളോടുയപാരിന്നുപാകുന്നോരം
ഗുരുസൗരിയോഗാംപരിഹരിക്കുന്നുമല്ലാ 266

അതു നിരൂപിച്ചാലടുത്തനാളങ്ങനെ
കതുകമുൾക്കൊണ്ടുപുറപ്പെട്ടുന്നാകിൽ 267
ജയംകരതലാമലകമാശ്ചയ്യം
ഭയംപ്രതിയോഗിക്കതുപോലെതന്നെ" 268
ക്ഷപണകനേവംപറഞ്ഞതുനേരം
കപടംകൈവിട്ടുപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 269
"മതിഭ്രമംകൊണ്ടോപറഞ്ഞു? വാവുന്നാൾ
പിതൃക്രിയയൊഴിഞ്ഞൊരുവസ്തുവില്ല 270
പടയ്ക്കുവാവുന്നാൾപുറപ്പെട്ടുകെന്ത
കട്ടപ്പത്തിലെന്തുപറയുന്നതിപ്പോൾ? 271
ഇനിക്കിതെന്തെന്നതിരിഞ്ഞില്ലമററു
ഗണിതക്കാരോടുംനിരൂപിച്ചാലുംനീ" 272
അതുപറഞ്ഞപ്പോൾക്ഷപണകൻതാനും
അതികോപംകലന്നുചെയ്തിടിനാൻ 273
"ഒരുത്തരോടുംഞാൻനിരൂപിക്കേണ്ടതി-
ല്ലൊരിക്കലുമെന്നങ്ങറിഞ്ഞുകൊണ്ടാലും 274
ഇനിക്കുള്ളപക്ഷംത്യജിച്ചുഞാനിപ്പോൾ
നിനക്കുമേപിന്നെപരന്റെപക്ഷം? 275
പലരോടുംചെന്നുനിരൂപിപ്പാനിപ്പോ-
ളിളകേണ്ടാഭവാനതിനാളല്ലഞാൻ 276
കുറവുകണ്ടതുമിനിമതിപോരും
വിരവോടിക്കാലമിതാപോകുന്നുഞാൻ." 277
കുപിതനായേററം പരുഷംചൊല്ലുന്ന
ക്ഷപണകനോടുപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 278
"അലമലംനിന്റെപരുഷവാക്കുകൾ
കലഹിച്ചാലെന്തുഫലംനിരൂപിച്ചാൽ?" 279
"കലഹിച്ചീലഞാനമാത്യനോടേതും
ഫലമിനിക്കെന്തുകലഹിച്ചാലഹോ!" 280
പരുഷമിങ്ങിനെപറഞ്ഞുകോപിച്ചു
വിരവോടുപോയാൻക്ഷപണകൻതാനും 281

പെരികെക്കോപിക്കുംകണപണജാതികൾ
വരുമിനിയുമെന്നുറച്ചുരാക്ഷസൻ 282

ഖരകിരണൻപോയ്മറഞ്ഞതനന്തരം
പുരംപരംപുക്കുസുഖിച്ചുമേവിനാൻ 283

എളുതല്ലേതുമിനിനിന്നിക്കചൊൽവാനൊ
കിളിമകൾതാനുംപറഞ്ഞുമെല്ലവെ 284

ഫലമധുരങ്ങളകളെളിപകങ്ങൾ
പലതരംഭുജിച്ചിരുന്നാളുകാലം 285

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസചരിതം ആറാംപാദം

സമാപ്തം.

ഏഴാം പാദം

അഖിലശുകഗണമുടിയിലണിയുമണിരത്നമേ
ആനന്ദപീയൂഷസാരസ്വരൂപമേ! 1

തവവചനമധുരമധുചെവിയിണകൾകൊണ്ടുമേ
താപംകെട്ടംപടിപീതമായെങ്കിലും 2

കിളിമകളെ! മമമതിയിലിഹമതിവരായ്കയാൽ
കേളിയേറുംകഥാശേഷവുംചൊല്ലെടോ! 3

മധുരതരകദളിഫലങ്ങളമധുസിതാദികൾ
മാനിച്ചുതാൻനിനക്കാശുതന്നീടുവൻ 4

നരപതിയിൽപരമഗുണമണിമലയകേതുവും
നീതിമാനായുള്ളരാക്ഷസാമാത്യനും 5

അരികളൊടുപൊരുവതിനുകരുതിമരുവീടവേ-
രാമോദമുൾക്കൊണ്ടുചെയ്തതുചൊല്ലുനീ 6

കിളിമകളുമതുപൊഴുതുകുതുകമൊടുചൊല്ലിനാൾ
"കേട്ടുകൊണ്ടാലുമെങ്കിൽപറഞ്ഞീടുവൻ:— 7

ഭയരഹിതമതിവിപുലബലമുടയരാക്ഷസൻ
ഭൂപതിചിന്തിച്ചതൊന്നറിയാതെ 8

അരിനൃപതിയുടെനഗരിഝടിതിപൊടിയാക്കുവാൻ
ആളുപടക്കോപ്പുകൂട്ടിപ്പുറപ്പെട്ടാൻ 9
മദകരികൾതുരഗതതിപെരിയരഥപംക്തിയും
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളാംകാലാൾപ്പടകളും 10
അസിമുസലപരശുമുഖവിവിധതരശസ്ത്രങ്ങ-
ളാക്കംകലർന്നിട്ടുള്ള വീരന്മാരും 11
രണമതിന്നവിരുതുടയനെടിയശകവീരരും
നീണ്ടുനിവന്നുള്ള പാരസീകന്മാരും 12
ചതികരുതിമരുവിനൊരുസുഭടവരവീരരും
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയേഭദ്രഭടാദിയും 13
ഗിരിനൃപതിതനയനതിബന്ധുക്കളാകിയ
ഗംഭീരരായുള്ള പഞ്ചരാജാക്കളും 14
നരവരനുസതതമൊരുസചിവവരനാകിയ
നീതിമാനാംഭാഗുരായണവീരനും 15
ഉദധിയൊടുസമമിയലുമരിയസേനാധിപ-
നൂക്കനായുള്ള ശിഖരസേനൻതാനും 16
പുനരപിചശകടമുഖസിദ്ധാർത്ഥകാദിയും
പാടെപരന്നുള്ള കാഴ്ചപ്പടകളും 17
നിജമനസികലരുമൊരുശങ്കമറച്ചുതാൻ
നീതിമാൻരാക്ഷസനെന്നോർത്തുഭൂപനാം 18
ഒരുകനകമയവിമലരഥഭൂവികരേറിനാൻ
ഓലപോലെയുലയുന്നോരുവാളുമായ് 19
മദസലിലമൊഴുകിനൊരുകരിമുതുകിൽവില്ലുമാ-
യ്മന്ത്രികുലോത്തമൻതാനുംകരേറിനാൻ 20
അലറിനൊരുപട,പടഹമുഖവിവിധവാദ്യവു-
മാലവട്ടങ്ങളുംവെഞ്ചാമരകളും 21
കുടതഴകൾകൊടികൾചിലവിരുതുകളുമോരോരോ
കൂറക്കുടിഞ്ഞിൽക്കസംഭാരജാലവും 22
വൃഷകഴുതമുതുകിലഥവെച്ചുകെട്ടിക്കൊണ്ടു
വേഷംതിരിഞ്ഞുള്ള ചാരജനങ്ങളും 23

ഉദധിയൊടുസമമിയലുമൊരുപടസ്സമാങ്കണാ-
ലൃക്കോട്ടപുഷ്പപുരിക്കുനടന്നതെ 24
ള്ളകിനൊരുപടനടുവിൽവളരുമൊരുധൂളിയു-
മിന്ദ്രലോകത്തോളമാശ്രുകാണാകുന്നു 25
മദകരികൾകഠിനതരമലറിനനിനാദവും
മാനിച്ചകാലാൾനിലവിളിഘോഷവും 26
തുരഗതതിമൊഴിയുമൊരുഹേഷാരവങ്ങളും
തേരുരുളൊച്ചയുംഞാണൊലിനാദവും 27
കഠിനതരപറപടഹവിപുലതരനാദവും
കാളംകരഞ്ഞുള്ള ഘോരനിനാദവും 28
ഇതിവിവിധതരനിനദഭീഷണമാംപട-
യ്ക്കീശനായുള്ള മലയകേതുപ്രഭു 29
കുസുമപുരിനികടഭുവിചെന്നുപടയുമായ്
ക്രൂരകൊടികളുംകുത്തിമരുവിനാൻ; 30
അഖിലജനമവനിപതിയുടെചുഴലവുംപുന-
രാവാസശാലയുംകെട്ടിമരുവിനാർ 31
അതുപൊഴുതിലഥമലയകേതുവാംമന്നനോ-
ടാശ്രുചൊന്നാൻഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 32
“അചലനൃപതനയ!ഗുണഗണസദന!സാമ്പ്രത-
മാശ്രുനമുക്കൊന്നുകല്പിക്കയുംവേണം 33
തെരുവനിഹകടകമതിൽനിന്നുഗമിപ്പാനു-
മോരോജനങ്ങളിതിൽപ്രവേശിപ്പാനും 34
മമനികടഭുവിനൃപ!തവാജ്ഞയാവന്നവൻ
മുദ്രവാങ്ങിക്കൊണ്ടുവേണമറിഞ്ഞാലും 35
ചണകസുതകപടമറിവാനരുതാർക്കുമേ
ചാണക്യവിപ്രൻചതിക്കുമറിഞ്ഞാലും 36
ചതികളതിമരുവുമൊരുചണകസുതവിപ്രന്റെ
ചാരജനങ്ങൾനടക്കുന്നതുണ്ടിപ്പോൾ 37
അതിലകമാരുചിരുതവർകൾതമ്മിലറികയി-
ല്ലല്ലോവളരെനാംസൂക്ഷിച്ചിരിക്കേണം” 38

നിജസചിവവചനമിതികേട്ടുചൊന്നാൻനൃപൻ
"നീയിപ്പറഞ്ഞതുസത്യംമഹാമതേ! 39
വിരവിനൊടുകടകമിതുരക്ഷിപ്പതിന്നുനീ
വീരനാംദീൎഘാക്ഷനെനിയോഗിക്കെടോ 40
ഇഹമമതുകടകമതിനിന്നുപോയീടുവോ-
ൎക്കിന്നുനീമുദ്രകൊടുക്കവെരുവാക്കും" 41
അചലനൃപതനയഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടവ-
നാശുദീൎഘാക്ഷനോടേവമുരചെയ്താൻ 42
"കടകമിതുകനിവിനൊടുകാത്തുകൊണ്ടീടുവാൻ
കാവൽക്കുനാലുപുറത്തുമാളാക്കിനീ 43
പുരുഷരതിൽവരുവതിന്നുമാശുഗമിപ്പാനും
പത്രംമമഭവാൻകണ്ടേയയയ്ക്കാവൂ 44
ഒരുവനൊരുപൊഴുതിലിഹമുദ്രയുംകൂടാതെ
ഓടിഗ്ഗമിക്കിൽപിടിച്ചുകൊണ്ടന്നാലും" 45
അവനുമഥസചിവനൊടുകനിവിനൊടുചൊല്ലിനാ-
നന്തരമില്ലാപിടിച്ചിങ്ങുകൊണ്ടുപോരാം 46
തദനുപുനൎന്നൃപതിഗൃഹമാശുപുക്കീടിനാൻ
ധീരനാകുംഭാഗുരായണൻനീതിമാൻ 47
അവനുമഥനിജമനസിപാൎത്തുകണ്ടീടിനാ-
"നസ്യോമലയകേതുക്ഷിതിനായകൻ 48
മയിസതതമധികതരവിശ്വാസമാൎന്നമാം
മാനിച്ചമാത്യനായ്‌വച്ചിരിക്കുന്നതാൻ 49
അവനെയിഹശിവ!ശിവ! ചതിക്കുന്നതെങ്ങിനെ?
ആൎയ്യചാണക്യന്റെദുൎന്നയംചെടിയാം 50
ചാണകസുതവചനമിതുചെയ്തിലഞാനെങ്കിൽ
ചാഞ്ചല്യമില്ലവനെന്നെയുംകൊന്നിടും 51
വിധിവിഹിതമിതുമലയകേതുതനിക്കെ"ന്നു
ചിരംപാൎവിചാരിച്ചുറപ്പിച്ചുമാനസേ; 52
തദനുനിജസചിവനെവിളിച്ചുടൻമ്ലേച്ഛനും
താല്പൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 53

"നയവിനയവിപുലബലനഴകുടയരാക്ഷസൻ
നമ്മെച്ചതിക്കയില്ലെയെന്നാശങ്കയാൽ 54
സുമുഖ! മമമനമുരുകിമറുകിമരുവുന്നതെ
സർവ്വദാസത്യമായുള്ളൊന്നുവരുമത്രെ 55
വിവിധനയനിലയനിഹരാക്ഷസൻനന്ദനാം
വീരനൃപനിലെഭക്തിവിശ്വാസത്താൽ 56
നിഖിലനയവിശദമതിമൌര്യ്യനാംമന്നവൻ
നന്ദവംശോത്ഭവനെന്നുനിരൂപിച്ചു 57
ചാണകസുതനൊടുസപദിവേർപെട്ടവൻതന്നെ
ച്ചെന്നുസേവിക്കുമൊനമ്മെവെടിഞ്ഞിപ്പോൾ?" 58
ചലവചനമിതിമലയകേതുപറഞ്ഞപ്പോൾ
ചാതുര്യ്യവാനാൻഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 59
"കപടസചിവരുടെമതമെങ്ങിനെഭൂപതേ!
കിഞ്ചനപോലുമറിയുന്നുസാംപ്രതം 60
കുസുമപുരിപരിചിനൊടുവളയുമളവൊക്കവെ
കാണാംപ്രയോഗങ്ങളെന്നെപറയാവൂ" 61
അവർകളിവചനമിതിപറയുമളവിൽതദാ
ആരുമറിയാതെപോളക്ഷപണകൻ 62
ഹിതകസ്തുതികരുതിയുടനുഴറിവന്നാദരാൽ
ചൊല്ലീടനാൻഭാഗുരായണനോടേവം 63
"നൃപസചിവ! തരികമമമുദ്രയെസ്സാംപ്രതം
നല്ലവണ്ണമിനിഞാനിതാപോകുന്നു" 64
ക്ഷപണകനൊടതുപൊഴുതുസചിവനരചെയ്തിതു
"ക്ഷിപ്രമമാത്യനവേണ്ടിഗ്ഗമിക്കയൊ?" 65
"സചിവവരനരിനായരാക്ഷസാമാത്യനെ
സേവിച്ചുകൊള്ളുവെപാപമിനിക്കഹോ" 66
ഉഴറിയവനതുപൊഴുതിലിവനൊടുരചെയ്തിതു
"ഉ[illegible]ചസനൊടുപിണങ്ങുവാൻ 67
[illegible]ദനെ! ചൊല്ലതിൻകാരണം"
"വീ[illegible]ച്ചുചൊല്ലുവാനില്ലുള്ളം" 68

"പ്രണയമിഹസപരത്തുബത! നിങ്ങളിലന്യോന്യം
പിന്നെയെന്തിപ്പോൾ പിണങ്ങുവാൻ കാരണം? 69
വിരവൊടതു പറകതിന്നു കാരണമെന്തെന്നു
വിശ്വസിച്ചാൽ ചതിച്ചീടുകയില്ല ഞാൻ" 70
"പറകിൽ മമ മരണമിഹ നിർണ്ണയിക്കാമെടൊ
പാർത്താൽ പറഞ്ഞുകൂടാ"യെന്നവൻ താനും 71
"അതിനു വിഷമത പെരികെയുണ്ടെന്നിരിക്കിൽ ഞാൻ
അത്ര്യതരികയില്ലെന്നു മേമുദ്രയെ" 72
അഥ സചിവവരവചനമിങ്ങിനെ കേട്ടവൻ
അന്തരാ ചിന്തിച്ചു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 73
"പറവതിന്നു നൃപതിയുടെ മുന്നിൽ നിന്നേററവും
ഭീതിയുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ മടിക്കുന്നു" 74
"ഭയമതിന്നു കിമപി നഹി ചൊല്ലുക നീ"യെന്നു
ഭൂപതി താനുമവനോടു ചൊല്ലിനാൻ 75
ഭയവിവശഹൃദയനവനിങ്ങിനെ കേട്ടപ്പോൾ
ഭൂപന്റെ മുന്നിൽ നിന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ:— 76
"രുചിരതരകുസുമപുരമാശു പുക്കേഷ ഞാൻ
രാക്ഷസാമാത്യന്റെ ഭൃത്യനായ് വാഴുമ്പോൾ 77
വിഷമവിഷകലുഷതരയായൊരു നാരിയെ
വീരനാം പർവ്വതരാജനെക്കൊല്ലുവാൻ 78
കഠിനതരഹൃദയനവനെന്നോടുമററൊരു
കാര്യം പറഞ്ഞു നിർമ്മിപ്പിച്ചു കശ്മലൻ; 79
ഗിരിനൃപതിവരനെ നിശി കൊല്ലുവാനിങ്ങിനെ
കന്യാവിഷപ്രയോഗം കൊണ്ടറിഞ്ഞാലും" 80
ക്ഷപണഗിരിമതി കഠിനമിങ്ങിനെ കേട്ടപ്പോൾ
ക്ഷോണീശനായുള്ള പർവ്വതനന്ദനൻ 81
വ്യസനമൊടു ഹൃദയമൊടു നയനജലവും വാർത്തു
വിശോകവീരൻ വിലാപം തുടങ്ങിനാൻ 82
"ചാണക്യസുതഹതകനിഹ മമ ജനകനെക്കൊല
ചെയ്തതെന്നോർത്തിരുന്നേനിതുനാളും ഞാൻ 83

അരികിലൊരുപരമതരബന്ധുവാസ്സാണുകൊ-
ണ്ടയ്യോ ചതിക്കയായ ചെയ്തതും രാക്ഷസൻ?" 84
വിവിധമിതിജനകനെന്നിനച്ചു കേണീടുന്ന
വീരനെയാശ്വാസിപ്പിച്ചു സചിവനും 85
"ക്ഷപണഗിരമിനിയുമിഹ കേട്ടുകൊൾകവോൻ
ക്ഷോണീപതെ! കരഞ്ഞെന്തിനിക്കാരിയം?" 86
തദനുപുനരവനൊടുരചെയ്താൻ ക്ഷപണകൻ
"തത്ര ഞാൻ പിന്നെയും വാഴുംദശാന്തരെ 87
അചലനൃപവരനെയിവനായതു കൊന്നതെ-
ന്നാര്യചാണക്യനെന്നോടതിരുഷ്ടനായ് 88
വിരവിനൊടു നഗരമതിൽനിന്നു തള്ളിനാൻ
വേഗമോടോടിഞാനിങ്ങു പോന്നീടിനേൻ 89
അഹമിവിടെ വിവശമൊടു വന്നോരനന്തരം
ആര്യനാം രാക്ഷസനെന്നോടു ചൊല്ലിനാൻ 90
ഒരുപൊഴുതുമൊരുജനവുമേതുമറിയാതെ
ഒന്നുണ്ടു വേണ്ടതു നീയെന്നറിഞ്ഞാലും 91
ധരണിയതിലിനിയൊരാളിചാരം ചെയ്തു
രണ്ടുപുറവുമടുത്തു പൊരുന്നേരം 92
ധരണിപതിമകുടമണിമൌര്യനെക്കൊല്ലുവാൻ
ധീരപറഞ്ഞു വിപരീതമാശ്രയണം; 93
കമ്പതിപെരുകിനകമതിരാക്ഷസനിങ്ങിനെ
കത്ഥിതമായിപ്പറഞ്ഞതു കേട്ടു ഞാൻ 94
'തവസചിവ! വചനമിതു ചെയ്താനന്വദിനം
തക്കത്തിലുണ്ണായൊരാളല്ല ഞാനിപ്പോൾ 95
വിഷതരുണിഗിരിനൃപതിയെക്കൊലചെയ്കയാൽ
വിശ്വാസമാക്കുമില്ലെന്നെക്കുറിച്ചഹൊ' 96
മമവചനമിതിസപദികേട്ടമാത്രേണ നം
മാനിച്ചു ചൊന്നാൻ കപിതനായേററവും 97
'അതിനുപുനരതിവിഷമമെന്തുവരുന്നാകി-
ലാശു നീ പൊയ്ക്കൊൾകയെന്നു ചൊല്ലീടിനാൻ' 98

“അതിനുദിശിദിശിമമഗമിപ്പതിനായിപ്പോൾ
ആശ്ശുതന്നീടകമുദ്രാകൃപാനിധേ!” 99
അഥസചിവവരനുമതികൗതുകമൊടു ചൊല്ലിനാൻ
“അർദ്ധരാജ്യത്തെക്കൊടുപ്പാൻമടികൊണ്ടു 100
ചണകസുതഹതകനിതു ചെയ്തതെന്നിങ്ങിനെ
ചിന്തിച്ചിരുന്നിതു ചിത്തത്തിൽ ഞങ്ങളും” [ൻ
ക്ഷപണകനുമതുപൊഴുതു സചിവനോടു ചൊല്ലിനാ
“ക്ഷുദ്രങ്ങൾ ചെയ്യുമോ ചാണക്യഭൂസുരൻ 102
വിഷതരുണിയുടെ ചരിതമേതുമറിഞ്ഞീല
വിശ്വൈകവിദ്വാൻ ചണകവിപ്രാത്മജൻ” 103
അവനിവരസചിവനാഥമുദ്രം കൊടുത്തായ-
ച്ഛന്ധനാം ക്ഷുല്ലകനിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 104
“കടുമകളുമഖിലമിവ കേട്ടതില്ലേ ഭവാൻ
കഷ്ടമിതെന്നോ പറഞ്ഞു ക്രുദ്ധം 105
ശ്രുതമഖിലമയി സുമുഖ! വജ്രപാതോപമൻ
ചിന്തിച്ചുകണ്ടാലമാത്യനാം രാക്ഷസൻ 106
അരികിലിഹ മരുവുമൊരു ശത്രുതന്നോടുദ്ധം
അത്യന്തബന്ധുവെന്നുള്ളതും സംഭ്രമം 107
മമജനകമരണമിഹ ചിന്തിച്ചിനിക്കിപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനെക്കൊന്നവൻ ചോരയിൽ 108
മമജനകനുദകമിഹ നൽകിപ്പരാഭവാ
മാനിച്ചുപോക്കുന്നതുണ്ടിനി നിർണ്ണയം” 109
ധരണിപതി വിവിധമിതി കോപിച്ചു ചൊല്ലുമ്പോൾ
ധീരനേവം ഭാഗുരായണൻ ചിന്തിച്ചാൻ:— 110
“സകലഗുണഗണമുടയ രാക്ഷസാമാത്യനെ
സർവ്വഥാ രക്ഷിച്ചുകൊൾകെന്നു ചാണക്യൻ 111
ചാലവ്യവസ്ഥിതതരമെന്നോടു ചെയ്തു
പാർത്താൽ തടുക്കേണ്ട കാലമെന്നോർത്തവൻ 112
അരചനോടു രഹസി പുനരിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ
“ആവേശമാശു വെടിഞ്ഞിവ കേട്ടാലും 113

അഖിലനയനിപുണതകൾതേടുന്നവർകൾക്കുമാ-
രാശ്രമാവമൊഴിഞ്ഞെത്തുമില്ലോർക്കെടോ! 114
അമിതഗുണമുടയനിജസ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെ
ആശുഭൂമിക്കധിനാഥനാക്കീടുവാൻ 115
നിജമനസിസതതമിതുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ
നീതിമാനായുള്ള മൌര്യനൃപനേക്കാൾ 116
അവജനകനധികതരശത്രുവെന്നോർത്തവൻ
താതനെക്കൊല്ലുവാൻകാരണമോർക്കനീ 117
അതിനുപുനരധികമൊരുദോഷവുമില്ലെടോ
ആവതല്ലാഞ്ഞിതുചെയ്തതുരാക്ഷസൻ; 118
നയമുടയജനമറികശത്രുജനങ്ങളെ
നന്മയിൽബന്ധുവാക്കുംകാര്യഗൌരവാൽ 119
ഹിതജനവുമൊരുപൊഴുതുശത്രുവാകുന്നുപോൽ
ഹന്തവ്യനല്ലതുകൊണ്ടിഹരാക്ഷസൻ 120
അരികൾകുലമറുതിപെടുവോളമമാത്യനെ
ആദരവോടരികത്തുവരുത്തണം; 121
അപരമിഹതവമനസിതോന്നുംപ്രകാരമാം
അത്രനാളുംകളഞ്ഞീടായ്കഭൂപതേ!" 122
പ്രിയസചിവനിതുവിപുലനയമൊടുരചെയ്തതും
ഭൂപതികേട്ടുടൻസമ്മതിച്ചീടിനാൻ 123
അഥചണകസുതചരരിലരിയസിദ്ധാർത്ഥകൻ
ആദരാൽമന്ത്രികൊടുത്തുള്ളമാലയും 124
ചണകസുതഛലവിഹിതപത്രവുംമുദ്രയും
ചാതുര്യമോടൊരുപെട്ടിയിലിട്ടവൻ 125
കപടമതിവിരവൊടൊരുകംബളത്തിൽവെച്ചു
കെട്ടിപ്പുറത്തൊരുഭാണ്ഡമായിട്ടവൻ 126
കടവടിയുമുടമയൊടുകരമതിലെടുത്തുടൻ
കള്ളനെപ്പോലെതാൻമുദ്രയുംകൂടാതെ 127
വിരവിനൊടുകടകമതിൽനിന്നുപോയീടുവാൻ
ചാലിനടന്നതുകണ്ടുദീർഘാക്ഷകൻ 128

അഥ സഖല്യഝടിതിപിടിപെട്ടുസിദ്ധാൎത്ഥകം
അഞ്ജസാകാലുംകരവുംവരിഞ്ഞവൻ 129
നൃപതിമരുവിനകടിയിലാശുകൊണ്ടന്നവൻ
നാഥനുകാഴ്ചയുംവെച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ:— 130
"അറികപുനരിവനുമിഹമുദ്രയുംകൂടാതെ
ആശുപുറത്തുപോവാൻതുടങ്ങുംവിധൌ 131
കാമ്പബലമൊടിവനെയുടനെത്തിപ്പിടിപെട്ടു—
കെട്ടിയിക്കള്ളനെക്കൊണ്ടുവന്നേനഹം" 132
അതുപൊഴുതുനിജസചിവനൊടുമലയകേതുവു—
"മാത്രനീചോദ്യമിവനോടുചെയ്യാലും" 133
നൃപതിഗിരമിതിസഖല്യൻകേട്ടോരനന്തരം
നീതിയേറുംഭാഗുരായണൻചൊല്ലിനാൻ 134
"കപടമിഥകരുതിയൊരുതനയനിപുണനാരെടോ
കള്ളനോമററൊരുവൻതന്റെദൂതനോ?" 135
സചിവനൊടുപുനരവനുമിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ
"സാക്ഷാലമാത്യന്റെദൂതനറികഞാൻ" 136
അതിനുപുനരിവനൊടവനുത്തരംചൊല്ലിനാൻ
"ആദ്യനീമുദ്രയുമെന്നോടുവാങ്ങാതെ 137
ഉഴറിയൊരുകടകളിനിന്നുപോയീടുവാൻ
ഊററത്തിലെന്തൊരുകാൎയ്യംപറകനീ" 138
അതിചതുരമതിസഖല്യസിദ്ധാൎത്ഥകൻചൊന്നാൻ
"ആൎയ്യമതെകാൎയ്യഗൌരവംകൊണ്ടല്ലോ 139
വിപുലബലമുടയനൃപശാസനംലംഘിച്ചു"
"വേറെപുനരെന്തുകാൎയ്യസ്യഗൌരവം?" 140
അതിഗുണവുമതിനയവുമുടയസചിവംതദാ
മന്നവൻതാനുമീവണ്ണമുരചെയ്താൻ 141
"മതിയിലൊരുകപടമിഹവെച്ചോരിവൻതന്റെ
മാറാപ്പിലെന്തെന്നുശോധിക്കസാമ്പ്രതം" 142
അതുപൊഴുതുസചിവനവനോടുചൊല്ലീടിനാ—
"നാശുനീമാറാപ്പഴിച്ചുകാട്ടീടണം" 143

“അറികമമകിമപി നഹി മാറാപ്പി”യെന്നവൻ
അത്യന്തനീതിമാൻ ചൊന്നോരനന്തരം 144
സചിവനകമലരിലതിരോഷം കലൎന്നുടൻ
സിദ്ധാൎത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 145
“കഠിനതരമവർകളൊടു താഡനം കൊള്ളുമ്പോൾ
കാട്ടുമിതന്നേരമില്ലൊരു സംശയം” 146
“മരണമിഹ വരികിലുമിതെന്നുമേ മാറാപ്പ
മന്ത്രിപ്രവര ഞാൻ കാട്ടുകയില്ലെടോ” 147
“സചിവനതു പൊഴുതിതിവനെ പ്രഹരിക്കെ”ന്നു
ദീൎഘ്ഘാക്ഷനോടു കോപിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 148
ഒരുചകടമഴകിനൊടെടുത്തു ദീൎഘാക്ഷനും
ഓങ്ങിപ്പിടിച്ചടിക്കുട്ടംഭശാന്തരെ 149
ഭയമൊടവനലറി ദൃശമൊഴുകി രുധിരോദവും
ബന്ധവുമപ്പോളഴിഞ്ഞങ്ങു വീണതെ 150
സചിവനതു സപദി നിജകൈകൊണ്ടെടുത്തുടൻ
സംഭ്രമത്തോടഥ കെട്ടഴിച്ചീടിനാൻ 151
ചണകസുതകപടകൃതപത്രവും മുദ്രയും
ചാതുൎയ്യമോടൊരു പൊന്മണിമാലയും 152
തെളിവിനൊടു സചിവനഥ പെട്ടിയിൽ കണ്ടപ്പോൾ
തേറിന മോദം കലൎന്നുടൻ താദരാൽ 153
ഗിരിസുപതിതനയനുടെ കയ്യിൽ കൊടുത്തിതു
കാഞ്ചനമാലയും മുദ്രയും പത്രവും 154
നരപതിയുമതു പൊഴുതു പത്രമെടുത്തുടൻ
നന്നായ് നിവൎത്തി വായിച്ചു തുടങ്ങിനാൻ:— 155
“ഒരുവനെഴുതിയ മുറിയിതൊരുവനറികാദരാൽ
ഒക്കവെ കല്പിച്ച വണ്ണം ഭവാനിപ്പോൾ 156
മയി രിപുത പെരുകിയവനെക്കളഞ്ഞീടിനാൻ
മൽപ്രസാദാത്മമതിനില്ല സംശയം 157
അവർകളിഹ തവ പെരിയ ബന്ധുക്കളൊക്കവും
അന്നു പറഞ്ഞ വണ്ണം ചെയ്തു കൊണ്ടാലും; 158

തവമനസി പുനരതിനു സംശയമുണ്ടെങ്കിൽ
സചാത്രയൊന്നുവന്നു ചെയ്തതന്നോയവർ 159

തവ ചരണനളിനയുഗമാശ്രയിക്കും ദൃഢം
താല്പര്യമുൾക്കൊണ്ടു വീരപുരുഷന്മാർ 160

ചിലരിവരിലരിനഗരമിഹ്ലിച്ചിരിക്കുന്നു
ചാതുര്യമുള്ള ഗജങ്ങളെയും ചിലർ 161

പ്രണയമൊടുമമ ചെലുമോൽ ഭൂഷണത്രയം
പണ്ടുകൊടുത്തതും ലഭിച്ചിടുന്നു; 162

കനകമണിശബളതരമായൊരു മാലയും
കൂടെക്കൊടുത്തുവിട്ടിട്ടുണ്ടറിഞ്ഞാലും 163

വിമലമണിഖചിതമൊരു മോതിരമുദ്രയും
മനാവ! വിശ്വസിച്ചീടുവാനായിഞാൻ 164

ദൃഢഹൃദയനതിനിപുണനായ സിദ്ധാർത്ഥകൻ
തന്നോടു വർത്തമാനങ്ങളെപ്പേരുമെ 165

നിഭൃതതരമറിവതിനു ചൊല്ലിവിട്ടിട്ടുണ്ടു
നീതിനിരൂപിച്ചു ചെയ്യാലുമൊക്കവെ" 166

"പ്രിയസചിവ; സകലമിതിൽ വാചകമിങ്ങിനെ
പാർത്താലമാത്യന്റെ മുദ്രതന്നെ ദൃഢം 167

മണികനകമിടസരികലർന്നുള്ള മാലയും
മാനിച്ചുമാത്യന്നു നൽകിഞാനായതു് 168

നിഖിലമിവ മമ മനസി സംശയമൊക്കവെ
നിർണ്ണയിക്കാമതിനില്ലൊരു സംശയം 169

നയനിപുണ! പുനരിവനിതാർക്കു നൽകീടുവാൻ
നന്മയിൽകൊണ്ടുപോകുന്നു നിഗൂഢമായ്?" 170

നൃപതിയുടെ വചനമിതി കേട്ടു സചിവനും
നീതിയിൽ സിദ്ധാർത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാൻ 171

"പറകമുറിയെഴുതിയുടനാർക്കു നൽകീടുവാൻ
പോകുന്നതിപ്പോളുഴറോടു കൂടിനീ?" 172

അപ്പൊഴുതു സചിവനൊടു ചൊന്നാനവൻ താനു-
"മാക്കെന്നറിഞ്ഞീലഞാനോ മഹാമതെ" 173

"അതികുടില! പെരികെയിതുനന്നെടൊപത്രവു-
മാക്കെന്നറിയാതെമേടിച്ചതെങ്ങിനെ? 174
അടികളുടെതെട്ടത്തെടെമുതുകിലേല്ക്കുന്നതുനേര-
മാക്കെന്നധൂർത്ത!നീചൊല്ലമറിഞ്ഞാലും" 175
"മുറിയറിവതിന്നുപണികളുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ
മറെറന്തുവർത്തമാനങ്ങൾചൊല്ലീട്ടതും 176
കിമപിനഹിനഹിസുമുഖവർത്തമാനങ്ങളും
കണ്ടാലറിഞ്ഞുകൂടെമുറിവാചകം?" 177
അതുപൊഴുതുസചിവനതികോപംകലർന്നട-
നാളീകാക്ഷനോടിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 178
"ഒട്ടുമേഗതമഖിലമിവനിന്നുപറവോള-
മാശുവടികൊണ്ടടിക്കനീസാമ്പ്രതം" 179
ആവനമതിരഭസമൊട്ടുസിദ്ധാന്തകൻതന്നെ
ആർത്തിവരുംപടിതല്ലിനാനന്നേരം 180
അടിമുടിയൊടിടയിലടികൊണ്ടാരനന്തരം
അയ്യോശിവശിവയെന്നലറീടിനാൻ 181
"അഖിലമപിപറവനിഹതല്ലുകൊല്ലേണ്ടതൊ-
ന്നയ്യോനൃപതിയോടൊക്കെവെചൊല്ലുവൻ" 182
തദനുനരപതിയുമതിനവനോടിതുചൊല്ലിനാൻ
"താമസിക്കവേണ്ട; ചൊല്ലീടുകവാർത്തകൾ" 183
ഉടലിലൊഴുകിനരുധിരജലമതുവടിച്ചവൻ
ഉച്ചത്തിലേററംകരഞ്ഞുനൃപനോടെ 184
പലഗുണമതിലധികഭയമൊടുനമിച്ചവൻ
ഭൂപതിവീരനോടിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 185
"അഭയമിഹതരികമമപറവനഖിലംപ്രഭോ!
അയ്യോകൃപാനിധേ!കാത്തരുളേണമേ!" 186
അവനിപനൊരുകരുണയൊടുസമലയകേതുവു-
മപ്പോളഭയംകൊടുത്തുചൊല്ലീടിനാൻ:— 187
"സുമുഖ!ഭയമിഹകിമപിനഹിപറകസർവ്വവും
സർവ്വദാചാരനെല്ലോനീയറിഞ്ഞാലും" 188

തൊഴുതവനമതുപൊഴുതുനൃപനൊടുപറഞ്ഞുതേ
“ഉണ്മയിൽചൊല്ലുവൻകേട്ടുകൊൾകഭവാൻ 189
നയവിശദമതിസചിവരാക്ഷസാമാത്യകൻ
നല്ലൊരുമാലയുംമുദ്രയുംപത്രവും 190
പ്രണയമൊടുധരണിപതിമൌര്യനുനൽകുവാൻ
പ്രീതിപൂണ്ടെങ്കൽകൊടുത്തയച്ചുവിട്ടോ! 191
പരിചിനൊടുപറവതിനുവർത്തമാനങ്ങളും
ഭൂപതേ!ചൊന്നതുചൊല്ലുവൻകേട്ടാലും;— 193
അധികതരബലമുടയകൌലൂതരാജനാം
അമ്പുള്ള ചിത്രവർമ്മാവെന്നവീരനും 193
വിരുതുടയമലയപതിശത്രുവിദ്ധ്വംസന-
നത്യന്തധീരനാംസിംഹനാദൻതാനും 194
കുലശിഖരിസമനധികഭീഷണനായുള്ള
കാശ്മീരനാഥനാംപുഷ്കരാക്ഷൻതാനും 195
ഉദധിയതിൽമരുവുമൊരുസിന്ധുദേശപനാകു-
മുന്നതനായുള്ളസിന്ധുഷേണാഖ്യനും 196
പലവിരുതുപടനടുവിൽവടിവിനൊടുകാട്ടുന്ന
പാരസികേശനാംമേഘാക്ഷവീരനും 197
ഇവർപെരിയബലമുടയപഞ്ചരാജാക്കളും
ഇച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നുമ്ലേച്ഛനെക്കൊല്ലുവാൻ 198
അവരിലിഹപുനരറികചിത്രവർമ്മാദിയാം
ആദ്യമൂവർശത്രുരാജ്യമിച്ഛിക്കുന്നു 199
പുനരിരുവർകരികളെയുമിച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നു
പണ്ടുപറഞ്ഞവണ്ണംഭവാനിക്കാലം 200
ചണകതനയനെവിരവിൽനീക്കിക്കളകയാൽ
ശോഭനമായ്വന്നുചിന്തിതമൊക്കവെ 201
നൃവരപുനരറികയിതുരാക്ഷസാമാത്യന്റെ
നീതിയിലുള്ളൊരുസന്ദേശമായതും” 202
സചിവവരവചനമുടനിങ്ങിനെകേട്ടഥ
തന്നുള്ളിലേവംനിരൂപിച്ചുഭൂപനും 203

ചിരമരികിൽമമമരുവുമരിയനരവീരരാം
ചിത്രവർമ്മാദികളാമവരെവരും 204
കലകരുതിയധികിൽമമവാഗ്ദ്ധ്യയൊസന്തതം?
കൗസിതാമാത്യൻെറസേവകന്മാരവർ 205
നിജമനസിവിവിധമിതിചിന്തിച്ചുഭൂപതി
നീതിയേറുംരാക്ഷസനെവരുത്തുവാൻ 206
ഒരുചരനെവിരവിനൊടയച്ചിട്ടുടൻചിത്തത്തി-
ലോരോതരംനിരൂപിച്ചിരുന്നീടിനാൻ 207
അതുപൊഴുതുസചിവവരനാകിയരാക്ഷസൻ
ആശുതാൻചിത്രവർമ്മാദിയാംവീരരെ 208
നികടഭുവിവടിവൊടുവരുത്തിപ്പറഞ്ഞിതു
"നിങ്ങളെല്ലാവരുംപർവ്വതപുത്രനെ 209
കുസുമപുരിയുടനുടനടക്കംശാന്തരെ
കൂടെപ്പിരിയാതെചുററുംനടക്കേണം 210
ശകടകനുമഥമഗധപ്പുണരോടുംകൂടി
ശങ്കാവിഹീനംനടക്കചുഴലവും" 211
അവർകളൊടുസചിവവരനിത്ഥംപറയുമ്പോൾ
ആശുവന്നാൻനൃപദൂതനുമന്നേരം 212
ധരണിവരചരനുമഥസചിവനൊടുചൊല്ലിനാൻ
"ധന്യമതെ!വാനൊട്ടുമെവൈകാതെ 213
ഗിരിനൃപതിസുതനരുളിയങ്ങുചെന്നീടുവാൻ
കാൽക്ഷണംവൈകാതെപോരികയുംവേണം" 214
സചിവകുലവരനുമതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
സംഭ്രമത്തോടുശകടനോടിങ്ങിനെ 215
"പടനടുവെനൃപതിയുടെസന്നിധൌചെല്ലുമ്പോൾ
പണ്ടുനാംകൊണ്ടുള്ളൊരാഭരണത്രയം 216
അയി!ശകടവിരിയെയതെടുത്തുകൊണ്ടന്നാലും"
വേഗമെടുത്തുകൊണ്ടന്നാൻശകടനും 217
വിവിധമണിഖചിതമതിലൊന്നൊരുകുണ്ഡലം
വിസ്മയമായപതക്കംമനോഹരം 218

കനകകൃതവിമലതരകാഞ്ചികാമറേറതു
കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങളുംമററുള്ളതും 219
മുടിയൊടടിയിടയവനലങ്കരിച്ചേററവും
മുമ്പിൽമരുവുംശകടനോടോതിനാൻ:— 220
"ഇവിടെമരുവുകശകട! ഞാൻവരുവോളംനീ"
ഇത്ഥംപറഞ്ഞുനടന്നാനമാത്യനും 221
അഥസചിവപതിമലയകേതുമരുവിടു-
മാലയംപ്രാപിച്ചുമന്നനെക്കണ്ടപ്പോൾ 222
അകമലരിൽനിറയുമൊരുരഭസവുമമന്ദവൻ
"ആയ്യനിരുന്നാലു"മെന്നുചൊല്ലീടിനാൻ 223
മധുരതരനൃപതിഗിരമിങ്ങിനെകേട്ടഥ
മന്ത്രിപ്രവരനിരുന്നിതുമെല്ലവേ 224
അതുപൊഴുതിലവനിപതിരാക്ഷസാമാത്യനോ-
ടാദരവോടിതുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 225
"അരികളൊടുപൊരുവതിനുപോന്നതില്പിന്നെഞാ-
നായ്യനെക്കണ്ടീലകൂട്ടത്തിലെങ്ങുമെ" 226
അതിനവനമരചനൊടുമധുരമൊടുചൊല്ലിനാ-
"നങ്ങുഞാനോരോതരമുള്ളകോപ്പുകൾ 227
പരിചിനൊടുചിലരെയുമുറപ്പിച്ചുപോന്നുഞാൻ
ഭൂപതെകാണാഞ്ഞതിന്നിതുകാരണം" 228
സചിവനൊടുതദനുനരവീരനുംചൊല്ലിനാൻ
"സർവ്വനയജ്ഞരിൽമുൻപനാംഭവാൻ 229
ചിലരൊടിഹപരിചൊടുപറഞ്ഞുറപ്പിച്ചതും
ചന്തമോടെന്തെന്നുരചെയ്ക സാമ്പ്രതം" 230
"മലയപതിമുഖനൃപതിവീരരെന്നിൻപൊക്കൽ
മറ്റുമിനിപ്പിരിയാതെചുഴലവും 231
കുസുമപുരമുടനുടനടുത്തുചെല്ലുംവിധൌ
കാത്തുകൊൾവാൻഭരമേല്പിച്ചുപോന്നുഞാൻ 232
സചിവനിതുപറയുമളവിങ്ങിനെമ്ലേച്ഛനും
സംശയംകൈവിട്ടുകമേനിരൂപിച്ചാൻ— 233

അരികിൽമമ ചുഴലവുമിവർനടക്കുന്നതു
മല്ലോചതിപ്പാനതിനില്ലസംശയം— 234
ഇതിമനസികരുതിയഥരാക്ഷസാമാത്യനോ-
ടീർഷ്യവെടിഞ്ഞുചൊന്നാൻമ്ലേച്ഛപുത്രനും 235
"ഒരുവനിഹകുസുമപുരിതന്നിൽഗമിച്ചിതോ?
ഓർത്തുകണ്ടാലിതുകാലംമററാമതെ!" 236
"അവനിവര!കുസുമപുരിതന്നിൽഗമിക്കയു-
മിന്നുനിരൂപിക്കിൽസാദ്ധ്യമല്ലോട്ടുമേ, 237
കുസുമപുരമഴകിനൊടുചെന്നുവളയുംനാം
കററമില്ലഞ്ചാറുനാളിലകത്തെടോ" 338
"തവചരരിലൊരുവനൊരുലേഖനംകൊണ്ടിപ്പോൾ
തൽപ്പുരത്തിന്നുഗമിച്ചവാറില്ലയോ?" 239
"ഒരുവനെയുമൊരുപൊഴുതുമില്ലയച്ചിട്ടഞാ-
നോർത്താലതേതുമെതോന്നീലമാനസെ" 240
"ഇവനൊടതുപരിചിനൊടുചോദിക്കസാമ്പ്രതം"
ഇത്തരംകേട്ടിട്ടമാത്യനാംരാക്ഷസൻ 241
സകലജനനടുവിലഥദുഃഖിച്ചുനില്ക്കുന്ന
സിദ്ധാർത്ഥകൻതന്നെക്കണ്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 242
"കിമിദമിതിവദസുമുഖസിദ്ധാർത്ഥകാ"യെന്നു
കല്യാണശീലനാംമന്ത്രിപറഞ്ഞപ്പോൾ 243
നയനജലമധികമഥവാർത്തുകരഞ്ഞവൻ
നീതിമാനാംരാക്ഷസനോടുചൊല്ലിനാൻ:— 244
"തവകരുണയൊഴികെമമമറെറാന്നുമില്ലഞാൻ
താഡനംകൊണ്ടുപൊറുതിയില്ലായ്കയാൽ 245
തവമനസിനിഹഹിതമഖിലംപറഞ്ഞനവാം
താതനാണെൻറജീവനോളംവലുതല്ലൊന്നും" 246
"അയിസുമുഖമമമനസിക്കീദൃശംചിന്തിതം?
ആശ്ശുനീയെന്നോടുനേരെപറഞ്ഞാലും" 247
അവനുമൊരുവിവശമൊടുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ
"അമാത്യപുനരതുമെങ്ങിനെചൊല്ലുന്നു? 248

കഠിനതരമടിമുതുകിലേററതുകൊണ്ടുഞാൻ
കല്പിച്ചിരുന്നതുംചൊന്നേൻകൃപാനിധേ!" 249
അപ്പൊഴുതിലഥമലയകേതുവുംചൊല്ലിനാൻ
ആത്മസചിവനെത്തന്നെവിളിച്ചുടൻ:— 250
"ഇവനധികഭയവുമൊരുലജ്ജയുമുണ്ടല്ലൊ
ഇങ്ങിനെചോദിച്ചാൽമിണ്ടുകയില്ലെടോ! 251
ഇതിനുസചിവനൊടുപറകാശുനീതാൻതന്നെ"
അപ്പോളവനുംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ:— 252
"നയവിശദഹൃദയ!പുനരിവനുമിതുചൊല്ലുന്നു—
നീതിയേറുംകപടമന്ത്രിയാംരാക്ഷസൻ 253
പരിചൊടൊരുമറിയെഴുതിമൌര്യനുനൽകുവാൻ
വർത്തമാനങ്ങളുമൊക്കപ്പറഞ്ഞുടൻ 254
കുസുമപുരമതിൽവിരവൊടെന്നെയയച്ചതും
കേൾക്കഭവാനിവനിങ്ങിനെചൊല്ലുന്നു" 255
ചരനൊടതുപൊഴുതുകുലമന്ത്രിയുംചൊല്ലിനാൻ
"ചൊല്ലുനീ,ചൊന്നതുസത്യമോദുർമ്മതെ?" 256
"അററമമലസചിവശൃണുതാഡനംകൊണ്ടപ്പോ-
ളത്യന്തഭീതനായ്ചൊന്നേനഖിലവും" 257
ഗുണമുടയകുലസചിവനിങ്ങിനെകേട്ടപ്പോൾ
"കഷ്ടമനൃതമതെ"ന്നുചൊല്ലീടിനാൻ 258
ബലമുടയഗിരിനൃപതിപുത്രനുംചൊല്ലിനാൻ
വീരനാകുംഭാഗുരായണനോടപ്പോൾ 259
"പ്രിയസചിവ!ചരിചിനൊടമാത്യനുലേഖനം
പാരാതെകാട്ടിക്കൊടുക്കെ"ന്നുകേട്ടവൻ 260
ഉഴറിയതുമഖിലസചിവനുകാട്ടിനാൻ
ഊക്കനാംരാക്ഷസൻവായിച്ചുചൊല്ലിനാൻ:— 261
"ചണകസുതകപടകൃതപത്രമിദംപ്രഭോ!
ചഞ്ചലമേതുമതിനില്ലഭൂപതെ!" 262
നൃപനുമതിനവനൊടുരചെയ്താ"നൊരുവസ്തു
നന്മയിൽകൂടെകൊടുത്തയച്ചിട്ടതും 263

ചാണകസുതകപടകൃതമോ?”യെന്നരചെയ്തു
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയെകാട്ടിനാൻമാലയും 264
കനകമണിലളിതമൊരുമാലയുംകണ്ടവൻ
കഷ്ടമെന്നോൎത്തുനൃപനോടുചൊല്ലിനാൻ 265
“അറികനൃപ!പരിചൊടിതുസിദ്ധാൎത്ഥകന്നുഞാൻ
ആമോദമേറിച്ചമഞ്ഞൊരവസ്ഥയിൽ 266
അഴകൊടിഹനിഖിലനൃപവീര!കൊടുത്തതും
ആൎക്കുമിതെങ്ങുംകൊടുത്തയച്ചില്ലഞാൻ” 267
അതുപൊഴുതുസചിവനൊടുസാദരംചൊല്ലിനാ-
നാസ്ഥമുദാഭാഗുരായണമന്ത്രിയും:— 268
“പ്രണയമിഹനൃപതിവരനേറിച്ചമകയാൽ
പ്രീതനായ്ത്തന്റെകഴുത്തീന്നഴിച്ചുടൻ 269
അതികതവസചിവവരചെയ്തതറിഞ്ഞാലും
താനതുമേൽസ്ഥചണിയാതെസാംപ്രതം 270
ഒരുപുരുഷനിതുസചിവ!നൽകീടുകിൽപുന-
രോൎത്തുകണ്ടാൽഭവാനേതരുതാത്തതും 271
മനസിതവപെരികെയൊരുസന്തോഷകാരണാൽ
മൌഢ്യനായ്ക്കൊണ്ടതുനൽകുന്നുസാംപ്രതം” 272
ഇതിചാണകസുതകപടവിഹിതമായ്ഭൂപതെ
ഇല്ലൊരുകില്ലതിനെന്നമാത്യോത്തമം 273
അവചനനൃപതനയനതിനന്തരംചൊല്ലിനാൻ.
“ആരുടെമുദ്രയിതാണെന്നതുമെടോ?” 874
“കപടജനവിഹിതമതിൽമുദ്രകാണുന്നതും
കാൎയ്യലന്മാരെക്കാരുമറിയാതെയുള്ളതും?” 275
സചിവനിതുനൃപതിയൊടുചൊന്നോരനന്തരം
ശങ്കാതരംഭാഗുരായണൻചൊല്ലിനാൻ 276
“സചിവനിഹസകലമപിചൊന്നതുനേരെങ്കിൽ
സിദ്ധാൎത്ഥക!ചൊല്ലെഴുതിയതാരെന്നു?” 277
തദനുപുനരതിനവനൊന്നുമേമിണ്ടാതെ
ദൃഷ്ടിയുംകീഴ്പ്പോട്ടുനോക്കിനിന്നീടിനാൻ 278

നൃപസചിവനതുപൊഴുതുകോപിച്ചുചൊല്ലിനാൻ
"നന്നല്ലെടൊതല്ലുകൊള്ളുമറിഞ്ഞാലും" 279
പ്രഹരഭയമകതളിരിലുണ്ടാകകൊണ്ടവൻ
പേടിച്ചുചൊന്നാൻപരമാൎത്ഥമിങ്ങിനെ 280
"മുറിയെഴുതിയതുശകടനെ"ന്നുപറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനുമിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 281
"മുറിയെഴുതിയതുശകടനെങ്കിൽഞാൻതാൻതന്നെ"
മന്നവനുമതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 282
"ശകടനെയുമിഹവിരവോടെങ്കിൽവരുത്തുക
ചാരജനങ്ങളിൽപോവതിനാരുള്ളു?" [ൻ
പ്രിയസചിവനതുപൊഴുതുനൃപതിയോടുചൊല്ലിനാ
"പാൎത്താൽശകടദാസൻലജ്ജകൊണ്ടിപ്പോൾ 284
നയമുടയസചിവനുടെമുമ്പിൽനിന്നെങ്ങിനെ
ഞാനിതെഴുതിയതെന്നുപറയുന്നു? 285
അതിനുപുനരൊരുകഴിവുഞാൻപറഞ്ഞീടുവൻ
ആശുശകടനെഴുതിയപത്രങ്ങൾ 286
ഇവിടെബഹുവിധമറികയുണ്ടതിലൊന്നിപ്പോൾ
ഇങ്ങുകൊണ്ടന്നുകണ്ടാലറിയാമല്ലൊ" [ൻ
നൃപനുമഥതെളിവിൽനിജസചിവനോടുചൊല്ലിനാ
"നീചെന്നതിലൊന്നുകൊണ്ടുവരികെടോ" 288
അവനുമഥശകടനെഴുതിയതിലൊരുലേഖനം
ആശുകൊണ്ടന്നുനൃപനെകാട്ടീടിനാൻ 289
അഥചലനൃപതനയനതുരണ്ടിലുംതുല്യമാ-
യക്ഷരംകണ്ടമാത്യൻപക്കലുടനാരം 290
നിജമനസിതിരളുമൊരുരഭസമൊടുനൽകിനാൻ
നീതിമാൻരാക്ഷസൻവാങ്ങിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ:— 291
ശകടകൃതലിപികളതിലൊന്നുമയൊട്ടു കണ്ടവൻ
ശങ്കാകുലനുള്ളിലിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ–– 292
"ശകടകൃതമിതുനിയതമിപ്പോളവൻതാനും
ശത്രുപക്ഷാശ്രയംചെയ്തിതോദൈവമേ?" 293

പലവുമിഹ മനസി മമ ചിന്തിച്ചു കാണുമ്പോൾ
പാപം ശകടദാസൻ ചെയ്തു നിർണ്ണയം 294
ശകടനുടെ കരമതിലിരിക്കുന്ന മുദ്രയും
സിദ്ധാർത്ഥകമിത്രമല്ലോ ശകടനും 295
അപരലിഖിതവുമിതിനൊടൊക്കയില്ലാ ദൃഢം
അയ്യോ ചതിച്ചാൻ ശകടനുമിക്കാലം 296
ചണകസുതപടുവചനഭേദനം കൊണ്ടിപ്പോൾ
ശത്രുക്കളോടു സന്ധിച്ചവനിക്കാലം 297
നിജമരണഭയമധികമുണ്ടാക കൊണ്ടിപ്പോൾ
നിർണ്ണയമിച്ചതി ചെയ്തു ശിവ ശിവ:—” 298
നിജമനസി വിവശമിതി ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസൻ
നിൽക്കുന്ന നേരത്തു പർവ്വതപുത്രനും 299
നിജജനകനണിയുമൊരു ഭൂഷണം മന്ത്രിതൻ
മെയ്യതിൽ കണ്ടു ചൊല്ലീടിനാനിങ്ങനെ:-- 300
“വിവിധമണിഗണഖചിതമാഭരണമിദം
വക്രമതേ! താതനാതാരെന്നു ചൊല്ലെടോ!” 301
കലുഷമിവനതുപൊഴുതു ചതിയോടു ചൊല്ലിനാൻ
“കൊണ്ടേനിദം വില വിപ്രരോടേഷ ഞാൻ” 302
അധികതരരഭസഭരമഥ മലയകേതുവും
ക്രുദ്ധനാം രാക്ഷസനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 303
“മമജനകസതതധൃതമാഭരണമിദം
മെയ്യിൽനിന്നു ഹസ്തഗതമായതിക്കാലം 304
വിലയധനനിസ്പൃഹരൊടിതുകൊണ്ടുവെന്നുള്ളതും
ചേരുന്നതോ മന്ത്രിസത്തമ! ചൊല്ലെടോ 305
അചലമുപകൃതമണി മെയ്യിനൊരലങ്ക-
മാഭരണം വിറ്റു വന്നമോദമതേ! 306
ശാ! കഠിനഹൃദയ! ചതിപെരുകിയ ദുരാത്മാവേ!
ചൊന്നതീമെയ്യിനെസ്സ്വവിച്ചുകൊണ്ടാലും” 307
അചലസുതാപതി ശമനദശാന്തരേ
അന്ധനായേനെന്നു ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസൻ 308

അചലനരവരവിമലഭൂഷണം ചാണക്യ-
നയ്യോ ചരിച്ചുവില്ലിക്കയോ ചെയ്തതും 309
സുകൃതമിഹമമനിഖിലമററിതോ ദൈവമേ!
ആശ്ചര്യമാസ്സുദോഷപ്രയോഗങ്ങളും 310
കപടമൊട്ടലിഖിതകരലേഖയും മുദ്രയും
കണ്ടാലിതെൻെറയല്ലെന്നവരാരല്ലോ 311
പ്രണയമിഹ ശകടനുമറുത്തുകളഞ്ഞുടൻ
പത്രികയുമെഴുതിക്കൊടുത്തീടിനാൻ 312
അഖിലസുചനതച്ചൊന്നാം മുദ്രഗ്രഹണം
ആഭരണം വിററതാക്കുവിശ്വാസമാം 313
ശിരസിമമലിഖിതമിദമെന്നോ പറയാവൂ
ചൊല്ലുവാനുത്തരം കണ്ടീലിതിന്നു ഞാൻ-- 314
അകമുഷകിമവകിയൊരുരാക്ഷസനിങ്ങിനെ
അന്ധനായ്ച്ചമണ്ടാതെനിൽക്കുംദശാന്തരെ 315
അവനൊടതിരഭസമൊടു ശൈലേശാത്മജൻ
ആശ്രുചൊന്നാ "നാര്യനോടൊന്നു ചൊല്ലുന്നു" 316
അവനിപനൊടതുപൊഴുതുരാക്ഷസൻ ചൊല്ലിനാൻ
"ആര്യനല്ലാ ഞാനനാര്യനത്രേ ദൃഢം" 317
ക്ഷിതിപതിയുമതിനവനൊടുത്തരം ചൊല്ലിനാൻ
"ക്ഷുദ്രമതേ! തവ സ്വാമിപുത്രൻ മൌര്യൻ 318
ലിപ്തനമനറികതവ ഞാനായതുമെടോ
ദോഷമെന്നെക്കുറിച്ചുണ്ടാവാനല്ലോ 319
അഭിമതമൊടധികതരവിത്തവും തന്നു ഞാൻ
ആദരാൽ മന്ത്രിപദവും തവ നൽകി 320
മകുവുമളവൊത്ത ചതിയിലാശയുണ്ടാകയാൽ
മുററുമനാര്യനത്രേ ഭവാൻ നിസ്തുലം" 321
സചിവകുലപതിയുമതിനവനൊടിതു ചൊല്ലിനാൻ
"സത്യമേ ഞാൻ ചതിച്ചീടുമോ ഭൂപതേ! 322
അരികളുടെ കൃതികളെ വിശ്വസിച്ചു ഭവാ-
നത്രേ വിവേകമില്ലാതെ ചമഞ്ഞതും 323

ഗിരിനൃപതിതനയ! വിധിവിലസിതമിതൊക്കവെ
കൌടില്യദോഷംപറയേണമോവൃഥാ?” 324
അതികുപിതനഥമലയകേതുവുമനോര-
മത്യന്തരൂക്ഷനായിങ്ങനെചൊല്ലിനാൻ 325
“അലമലമിതറികവിധിവിലസിതമിതൊക്കവേ
ആർക്കറിയാംനിന്റെദുർന്നയരീതികൾ 326
കൊടിയവിഷതരുണിയെയുമാശുനിർമ്മിപ്പിച്ചു
കാന്തിയേറുംമമതാതനെരാത്രിയിൽ 327
കുടിലതരഹൃദയശഠകൊല്ലിച്ചതില്ലയോ
ക്രൂരോത്തിരിക്കുന്നകാലത്തുദുർമ്മതേ 328
ഇതുപൊഴുതിലരികളൊടുചേർന്നുകൊണ്ടെന്നെയും
ഇച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നതില്ലയോകൊല്ലുവാൻ?” 329
കഠിനതരവചനമിതികേട്ടിട്ടുരാക്ഷസൻ
കമ്പാകുലൻചിന്തിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 330
“കടുമപുനരതിനുസമമൊന്നുമില്ലെന്ന”ഹോ
ക്രൂനിൽക്കുരുവെന്നതുപോൽപുനരിതും 331
ഇതിമനസിവിവശമൊടുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ
ഇങ്ങിനേമന്നവൻതന്നോടുരചെയ്താൻ 332
“അറികനൃപതവജനകനേവധിപ്പിച്ചതും
ആഹന്തഞാനല്ലവീരശിഖാമണേ!” 333
“സകലഖലകുലവൃഷഭ! നീയല്ലയോചൊല്ലു
താതനെവഞ്ചിച്ചുകൊന്നതുംദുർമ്മതേ!?” 334
“നൃപതികുലതിലക! തവവാക്യേതിർവാക്കില്ല
നിത്യനാമീശ്വരനെല്ലാമറിയുന്നു.” 335
“ക്ഷപണനൊടുകുലസചിവ! ചൊന്നാലറിഞ്ഞീടാം
ക്ഷുദ്രനാംനിന്നുടെമിത്രമല്ലേയവൻ?” 336
അതുഝടിതിചെവിയിണയിലേററമാത്രേ ഭ്രാന്ത-
മന്തമില്ലാതൊരുചിന്തയുംതേടിനാൻ 337
ക്ഷപണകനുമിഹചന്ദനകതനയനുടെചാരനോ?
ക്ഷുദ്രൻമഹാപാപിയെന്നെച്ചതിച്ചിതോ? 338

മമഹൃദയമപിരിപുജനംകൊണ്ടുപോയിതോ?
മറെറന്തിതില്പരമയ്യോശിവശിവ! 339
ഗിരിധരണിപതിതനയനഥശിഖരസേനനെ
കോപംമുഴുത്തുവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 340
"കുലസചിവനൊരുമയൊടുസന്തതംവാഴുന്ന
ഘോരരാംചിത്രവൎമ്മാദികളെല്ലാരും 341
ചതിയൊടതിദുഷ്ടരവർകളെന്നൊവധിച്ചിപ്പോൾ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെക്കൊല്വാനിരിക്കുന്നു 342
അതിനവരിലധികഖലനായരിമിത്രമാ-
മാശ്രുനീചിത്രവൎമ്മാവിനെയുംപിന്നെ 343
മലയനൃപനധികതരദുഷ്ടനായ്മേവുന്ന
മത്തനാംസിംഹനാദാഖ്യനെയുമഥ 344
കപടമകതളിരിലുടനേറിമേവീടുന്ന
കാശ്മീരനാംപുഷ്കരാക്ഷനെയുമിപ്പോൾ 345
ധരണിതലമഴകിനൊടുകുഴിച്ചതിൽമൂടുക
ധാത്രിയെക്കാമിച്ചതുകൊണ്ടുസാമ്പ്രതം; 346
ശഠരിലതിബലമുടയസിന്ധുഷേണൻതന്നെ
ശഠതനാംപാരസീകേശനായ്മേവിടും 347
അതികുസൃതിപെരുകിയൊരുമേഘാക്ഷനെയുമായ്
ഹസ്തിവരമവർകാംക്ഷിച്ചതുകൊണ്ടു 348
മദസലിലമൊഴുകിനൊരുഹസ്തിയെക്കൊണ്ടുടൻ
മത്തരെക്കുത്തിച്ചുകൊല്ലിക്കവൈകാതെ" 349
ധരണിപതിയുടെകഠിനശാസനംകൈക്കൊണ്ടു
സേനാപതിയാംശിഖരസേനൻതാനും 350
അവനിതലമഴകൊടുടനാഴക്കുഴിപ്പിച്ചു
ഹാഹന്തചിത്രവൎമ്മാദിയാംമൂവരെ 351
ചതിയൊടവനഥഝടിതിചെന്നുപിടിപെട്ടു
ശസ്ത്രംപിടിച്ചുപറിച്ചുകുഴികളിൽ 352
അപകരുണമവനഥപിടിച്ചുതള്ളിക്ഷണാൽ
"അയ്യോശിവഞങ്ങളേതുംപിഴച്ചില്ലേ" 353

പലതരവുമതികരുണമവർകൾകരയുംവിധൌ
പ്രാണനോടേതന്നെമൂടിക്കളഞ്ഞുതത 354
അവടമതിലധികമവർവീർപ്പുമുട്ടിത്തന്നെ
ആശ്ശുമരിച്ചാർ വിധിവശാലിങ്ങിനെ 355
പുനരിരുവരെയുമൊരുമരത്തോടുബന്ധിച്ചു
പർവ്വതാകാരനാംഹസ്തിയെക്കൊണ്ടവൻ 356
ഉദരമഥപരിചിനൊടുകുത്തിച്ചുകൊല്ലിച്ചു
ഭൂമിയിൽ ചീന്തിച്ചെറിയിച്ചുദൂരവേ 357
അവർകളെയുമഥശിഖരസേനകനിങ്ങിനെ-
യാശ്ശുവധിച്ചതുമന്നനെക്കേൾപ്പിച്ചാൻ 358
അതുപൊഴുതിലഥമലയകേതുവുംക്രുദ്ധനാ-
യക്ഷിമണിയുമുരുട്ടിപ്പറഞ്ഞിതു 359
"അറികതവകുസൃതികളിലുള്ളോരനുഭവ-
മാഹന്തരാക്ഷസ!രാക്ഷസൻതന്നെനീ. 360
ഇവനെയിഹകടകമതിൽനിന്നുപുറത്തുട-
നിക്കണ്ടലങ്കാരവുംപറിച്ചഞ്ജസാ 361
കളകചണകജനമിവനുമൈത്ര്യംകൂടി
കാട്ടുന്നദുർന്നയംകാണാമതേവേണ്ടൂ" 362
നൃപതിയുടെവചനമിതികേട്ടുദീർഘാക്ഷനും
നീണ്ടുനിവന്നുശിഖരസേനന്താനും 363
രഭസമൊടുഝടിതിപിടിപെട്ടമാത്യേന്ദ്രനെ
രൂക്ഷതയോടലങ്കാരംപറിച്ചുടൻ 364
കടകഭുവിചണമുടയരാക്ഷസാമാത്യനെ
കഷ്ടംപിടിച്ചുപുറത്തുതള്ളീടിനാർ 365
വിവശതയോടഥസഖലുരാക്ഷസാമാത്യനും
വേവുംമനമോടൊരുകരവാളുമായ് 366
ഗമനമൊരുദിശിമനസിനിശ്ചയംകൂടാതെ
ക്ലേശിച്ചുപോകുന്നനേരംനിരൂപിച്ചാൻ 367
"അമിതകൗബലമുടയചിത്രവർമ്മാദിക-
ളയ്യോനിഹതരായ്വന്നുശിവശിവ!! 368

അഖിലസുഹൃദരുകലകൾചെയ്യിച്ചതിനുഞാ-
നയ്യോമരിക്കാതിരിക്കുന്നിതീശ്വരാ! 369
കിമപിമയികരുണനഹിദൈവത്തിനുമിപ്പോൾ
കഷ്ടമിനിയെന്തുവേണ്ടതുഞാനഹോ! 370
അടവിതലമഴകിനൊടുപുക്കുതപിക്കയോ?
അന്തരാവൈരമിതിനാൽശമിക്കുമോ? 371
മമധരണിപതികളുടെസഹഗമനമോനല്ലൂ?
മുററുമരികുലംജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ 372
യുവതിജനചരിതമിദമില്ലൊരുസംശയം
യുദ്ധംകനിവോടുചെയ്തുമരിക്കയോ? 373
അതിനുമമവിഷമമൊരുചന്ദനദാസനേ
അന്തരാപാത്താൽമരിച്ചീടരുതെല്ലോ" 374
അഴൽപെരുകിവിവിധമിതിചിന്തിച്ചുരാക്ഷസ-
നാകുലചിത്തനായ്‌പോകുംദശാന്തരേ 375
ചാണകസുതചരനൊരുവനന്നുരുകാച്യനു-
മാരുമറിയാതമാത്യന്റെപിന്നാലെ 376
സചിവവരഗമനമെവിടേക്കെന്നറിവാനായ്
താല്പര്യമുൾക്കൊണ്ടുപോയാനവൻതാനും 377
അഥവിപുലബലമുടയപർവ്വതപുത്രനു-
മാത്തുവിളിച്ചുനാലംഗപ്പടയോടും 378
കുസുമപുരമഴകിനൊടുചെന്നുവളഞ്ഞിത്തു
കൌടില്യഭൂസുരൻതാനതുകണ്ടപ്പോൾ 379
അരികൾപുരിവളയുമതിൽമുന്നംപടക്കൂട്ടി
അന്തരാപാത്തുമന്ത്രിതമുൾക്കൊണ്ടവൻ 380
കരിതുരഗരഥനികരവിവിധകാലാളുമായ്
കാററിനെക്കാൾവേഗമെത്തിയെതിർത്തുടൻ 381
ശരനിരകൾപലവഴിപൊഴിഞ്ഞതന്നൊത്തൊക്കവെ
ചാതുര്യമോടുടൻവെട്ടുതുടന്നപ്പോൾ 382
ഗജതുരഗരഥനികരപത്തിപ്രവരന്മാർ
കാലപുരിപുക്കിതെണ്ണമില്ലാതോളം 383

പരവശതയൊടുപടകളിളകിമണ്ടിത്തദാ
പർവ്വതപുത്രനുമോടിഭയത്തിനാൽ 384
ബലമുടയമലയപതിചിത്രവാർമ്മാദിയാം
വമ്പുള്ളരികളരികെയില്ലായ്കയാൽ 385
അരികിലൊരുചതികരുതിമരുവുമരിവീരരാ-
മത്യുന്നതരായഭദ്രഭടാദികൾ 386
രണശിരസിശിഖരസുതസേനാദികളെയും
രാജസമീപെവധിച്ചമൎത്തുടൻ 387
കടുമയൊടുനൃപതിയെയുമെത്തിപ്പിടിപെട്ടു
കാലുംകരവുംപിടിച്ചുവരിഞ്ഞവർ 388
ജയപടഹമധികതരഘോഷാലടിച്ചുടൻ
ശേഷിച്ചശത്രുസൈന്യത്തെയുംപാടാക്കി 389
ചണകസുതനുടെവചനഗൌരവംകൊണ്ടവർ
ചാതുര്യമോടുനിലവിളിച്ചാർത്തുടൻ 390
കുസുമപുരമഴകിനൊടുപുക്കവർമൌര്യന്റെ
കാക്കൽവെച്ചീടിനാർപർവ്വതപുത്രനെ 391
ചണകസുതനൊടുതദനുമൌര്യനുംചൊല്ലിനാൻ
"ശത്രുവാമേഷവുമീമ്ലേച്ഛതനയനെ 392
വിരവൊടിനിയൊരുവിപുലകാരാഗൃഹംതന്നിൽ
നിക്ഷേപണംചെയ്തുസൂക്ഷിക്കയുംവേണം" 393
അവനിസുരവരനുമതുകേട്ടുടൻമ്ലേച്ഛനെ
യാത്രകാരാഗൃഹംതന്നിലാക്കീടിനാൻ 394
വിപുലബലമഹിതനയനിപുണതകലർന്നൊരു
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനങ്ങൾക്കും 395
ചരരിലതിവിരുതുടയസിദ്ധാർത്ഥകനായ
ജീവസിദ്ധ്യാഖ്യൻക്ഷപണകനുംതദാ 396
മനസിമതിവരുമളവുചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ
മാനിച്ചുപട്ടുകളാഭരണങ്ങളും 397
കനകമണിഗണമറുതികൂടാതെനൽകിനാൻ
മററുള്ളചാരജനത്തിനുംനല്കിനാൻ 398

അധികമുദമകതളിരിൽവച്ചവരൊക്കവെ-
യാശ്ശുചാണക്യനേയുംഗുപ്തൻതന്നെയും 399
പ്രണയഭരഹൃദയമൊടുവന്ദിച്ചുമോദേന .
വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുസന്തോഷിച്ചുപോയിതേ 400
അഥ ചണകജനുമഖിലനാഥനാംമൌൎയ്യനു-
മാശുവിജയംലഭിച്ചോരനന്തരം 401
കുസുമപുരമതിൽനിയതമുന്ദുരുകൻതന്നൊ
കണ്ടുകൊൾവാൻപാൎത്തിരുന്നാരതുകാലം 402
കിളിമകളുമിനിയതതുചൊൽവാനിനിക്കിന്നു
കേട്ടതീൎത്താലിനിനാളെയുംചൊല്ലുവൻ 403
അമൃതരസമധുരമൊഴിതാനുമേവംപറ-
ഞ്ഞാമോദമുൾക്കൊണ്ടിരുന്നാളതുകാലം 404

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസ വഞ്ചനം ഏഴാംപാദം

സമാപ്തം.

എട്ടാംപാദം

ബാലപൈങ്കിളിപ്പെണ്ണേതേൻമൊഴിയാളേപാൎത്താൽ
കാലത്തേക്കളയാതെചൊല്ലെടോശേഷംകഥാ 1
പാലോടുപഴംപഞ്ചസാരയുംതേനുംനല്ല
നീലമാംകരിമ്പിന്റെചാറതുംതന്നീടുവൻ 2
പൈദാഹംകളഞ്ഞുള്ളംതെളിഞ്ഞുമനോരമേ
പൈതലേകഥാശേഷംകഥയകഥയനീ 3
തത്തയുമതുകേട്ടുചിത്തമോദവുംകല-
ൎന്നുത്തമമായകഥാശേഷവുംചൊന്നാളെല്ലൊ:— 4
മ്ലേച്ഛനാലുപേക്ഷിതനായൊരുമന്ത്രിവരൻ
വാച്ചോരുചരിതാപാൽഖിന്നനായ്പ്പോകുന്നേരം 5
ചാണക്യപ്രണിധിയാമുന്ദുരുകാഖ്യൻതാനും
കാണാതെനടന്നിതുപിന്നാലേമറഞ്ഞുതാൻ 6

ചെന്നുടൻജീൎണ്ണോദ്യാനംപുക്കുടനമാത്യനും
ഖിന്നനായ്കൂടിപ്പുതച്ചിരുന്നുനിരൂപിച്ചാൻ 7
എത്രയുംകഷ്ടമോൎത്താൽമ്ലേച്ഛനന്ദനൻതന്റെ
ചിത്തത്തിൽവിവേകമില്ലായ്കയെന്നതുമിപ്പോൾ 8
സ്വാമിക്കുനാശംഭവിച്ചീടിനോരന്തരം
ഭൂമിയിൽപരാഭവംവീണ്ടുകൊള്ളുവാനഹം 9
പൎവ്വതേശ്വരൻതന്നെസ്സേവിച്ചുയത്നംചെയ്തേ–
നവ്വീശനവൻതാനുംമരിച്ചാൻവിധിവശാൽ 10
തൽപുത്രൻതന്നെസ്സേവിച്ചീടിനേൻപുനരഹോ
നിഷ്ഫലമായ്വന്നിതുതത്സേവാഫലമിപ്പോൾ 11
ഞാനൊരുപുരുഷൻതാൻകരുതിരിക്കവേതന്നെ
മാനവവീരന്മാരെക്കൊല്ലിച്ചുമൌൎയ്യൻതന്നെ 12
ഏവനുഞാൻകാണുമെന്നുപൎവ്വതാത്മജനുള്ളിൽ
തോന്നിയതോൎത്തുകണ്ടാൽദൈവത്തിൻബലമത്രേ 13
ദൈവത്താലുപഹതനായവനൊരിക്കലും
കൈവന്നീടുമോശുഭംഹാഹന്ത!നിരൂപിച്ചാൽ 14
മാനുഷൎക്കുള്ള ഗുണദോഷങ്ങളെല്ലാനാളും
കാണുന്നിതോരോകാലമോരോരോതരമല്ലോ 15
നന്ദഭൂപതിരാജ്യംവാണുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ
മന്നവൻതന്റെമന്ത്രിസത്തമനായീടിനേൻ 16
ഞാൻമേവുംഗൃഹത്തിങ്കൽഭൂപന്മാർകാൎയ്യവശാൽ
കാണ്മാനായ്വന്നുകെട്ടിക്കിടക്കുന്നവരോടും 17
കൂടിഞാനൊരുമിച്ചുരാജധാനിക്കുപോംപോൾ
വീടതിലിരുന്നുള്ളപൌരന്മാരെല്ലാവരും 18
രാക്ഷസാമാത്യനിതാപോകുന്നുവെന്നുചൂണ്ടി
പ്രേക്ഷകന്മാൎക്കുകാട്ടിക്കൊടുക്കുമെല്ലോപുരാ 19
രാജാവിനോളമുള്ളപദവിയോടുംകൂടി
രാജാജ്ഞാകരനായിവാണുകൊണ്ടിരുന്നഞാൻ 20
അയ്യോകാൺവിധിബലംകള്ളനെപ്പോലെയിപ്പോൾ
പാഴ്വേജീൎണ്ണോദ്യാനംപുക്കൊളിച്ചിരിക്കുന്നു 21

ഇക്കാലംനിനക്കിതെന്നീശ്വരൻനിയോഗിച്ചാ-
ലക്കാലമതുമന്യഥാവിക്കൊണ്ണാതെവരു 22
ചന്ദനദാസൻതൻെറവൃത്താന്തമറിവാനായ്
മന്ദനാമിനിക്കുള്ളിലാഗ്രഹമിനിയുള്ള 23
ആരുമാരുംപറഞ്ഞതുകേൾക്കുന്നീലയെന്നുള്ളി-
ലോരോരോതരമിത്ഥംചിന്തിച്ചമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ 24
ചിത്തത്തിൽനിറഞ്ഞോരുതാപത്താൽവിഷണ്ണനാ-
യുത്തമൻജീർണ്ണോദ്യാനംതന്നിലങ്ങിരിക്കുമ്പോൾ 25
ഉന്ദുരകാഖ്യനായചാണക്യൻതൻെറചാരൻ
മന്ത്രിതൻവൃത്താന്തങ്ങളെപ്പേരുമറിഞ്ഞുടൻ 26
പാടലിപുത്രപുരംപുക്കവൻമൌര്യനോടും
കൌടില്യവിപ്രനോടുമീവണ്ണമറിയിച്ചാൻ 27
"രാക്ഷസൻജീർണ്ണോദ്യാനത്തിങ്കലുണ്ടിരിക്കുന്നു
കാംക്ഷിതമാകുന്നതുചന്ദനദാസൻതൻെറ 28
വൃത്താന്തമറിവാനെന്നിനിക്കുതോന്നുന്നതു-
മുത്തമവിപ്രകുലസത്തമ!ധരിച്ചാലും" 29
എന്നതുകേട്ടുപറഞ്ഞീടിനാൻചാണക്യനും
ഉന്ദുരകാഖ്യനോടുമെല്ലവേചിരിച്ചപ്പോൾ 30
"നീയൊരുകാര്യമുണ്ടുവേണ്ടതെന്നറിഞ്ഞാലും
കായനാശത്തെച്ചെയ്യാൻജീർണ്ണോദ്യാനത്തിൽചെന്നു
രാക്ഷസൻകാൺകെത്തന്നെകാണാതെവലിയൊരു
വൃക്ഷാഗ്രത്തിന്മേൽകെട്ടിഞാണുചാവതിനായി 32
ഭാവിച്ചീടുകവേണമന്നേരംമന്ത്രിവരൻ
താപത്തോടുനീയെന്തുകാട്ടുന്നതെന്നുചൊല്ലും 33
അന്നേരംചിലവസ്തുപറയേണ്ടതുമിപ്പോൾ
കർണ്ണത്തിലുപദേശിച്ചീടുവൻവരികനീ" 34
അന്നേരമടുത്തുചെന്നീടിനാനവൻതാനും
കർണ്ണത്തിലുപദേശിച്ചയച്ചാൻചാണക്യനും 35
പിന്നെയസ്സിദ്ധാർത്ഥകൻതന്നെയുംചണകജൻ
ഉന്നതനായസമൃദ്ധാർത്ഥകനെയുംപിന്നെ 36

തന്നരികത്തുവിളിച്ചിങ്ങിനേചൊല്ലീടിനാൻ
"മന്നവാജ്ഞയാദിവാകീർത്തിവേഷത്തെപ്പൂണ്ടു 37
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊണ്ടുപോയ്ക്കൊന്നീടുവിൻ
ഉന്നതനായമന്ത്രിവന്നതുവിരോധിച്ചാൽ 38
കൊല്ലാതെയത്തുനേരംനിങ്ങളിലൊരുവൻതാൻ
മെല്ലവേവന്നിങ്ങറിയിക്ക"യെന്നയച്ചത 39
കണ്ടറത്തുറന്നവർചെട്ടിയെപ്പുറത്താക്കി
കണ്ഠഭീഷണങ്ങളാംവാക്കുകൾപറഞ്ഞേറ്റം 40
പാശവൃന്ദരെക്കബന്ധിച്ചവർകുപിതരായ്
വേഷവുംചപലന്മാരെപ്പോലെധരിച്ചഥ 41
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാനായിക്കൊണ്ടു
മന്ദമെന്നിയേകലനിലത്തുകൊണ്ടുപോംപോൾ 42
ശ്രേഷ്ഠിതൻകുഡുംബിനിതാനുംതൻപുത്രൻതാനും
ഇഷ്ടരായുള്ളനിജഭൃത്യരുംദുഃഖത്തോടെ 43
ആകവേമുറവിളിച്ചയ്യോപാപമേക്കൂടെ-
ച്ചാകയെന്നുറച്ചവർകൂടവേനടന്നിതു 44
വദ്ധ്യമാലയുമണിഞ്ഞുത്തമനാകുംശ്രേഷ്ഠി-
സത്തമൻകലനിലംതന്നിൽപുക്കനന്തരം 45
ഉന്ദുരുകൻതാനൊരുപാശവുമെടുത്തഥ
മന്ദമെന്നിയെജീർണ്ണോദ്യാനത്തിലകംപുക്ക 46
രാക്ഷസാമാത്യൻകാണ്മാൻകരഞ്ഞുകരഞ്ഞൊരു
വൃക്ഷശാഖമേൽകെട്ടിഞാലുവാൻതുടങ്ങുമ്പോൾ 47
മന്ത്രിയുമതുകണ്ടുമണ്ടിവന്നുരചെയ്താൻ
"കിമിദംചിന്തിച്ചതെന്തെന്നുനീപറഞ്ഞാലും" 48
എന്നതുകേട്ടുമാറത്തടിച്ചുകരഞ്ഞവൻ
ധന്യനാമമാത്യനോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 49
"എന്തുഞാൻപറയുന്നതയ്യോപാപമേമമ
ബന്ധുനാശത്തെചിന്തിച്ചിങ്ങിനേചെയ്യുന്നുഞാൻ" 50
ഇത്തരംകേട്ടുമന്ത്രിസത്തമനുരചെയ്താൻ
ഉത്തമന്മാരിൽവച്ചുത്തമനല്ലോഭവാൻ 51

മിത്രനാശത്താൽനിജഗാത്രനാശത്തെ ചെയ്യാ-
നുത്തമന്മാർക്കുപുനരെത്തുമെന്നറികനീ 52
ബന്ധുനാശത്തിന്നെന്തുകാരണമെന്നു ഭവാ-
നന്തരംക്രൂരതകണ്ടെന്നോടുപറയണം" 53
എന്നതുകേട്ടമന്ത്രിവീരനോടവൻതാനും
ഖിന്നനായുരചെയ്താനെന്തതുപറയുന്നു! 54
"ബന്ധുവിനോടുപിരിഞ്ഞിരിപ്പാനരക്ഷണം
ഹന്ത ഞാൻ ശക്തനല്ല സാമ്പ്രതം ചാകുന്നു ഞാൻ 55
എന്തതിൻമൂലമെന്നു ചൊല്ലുവാനിനിക്കരു-
തെന്തിനു ചൊല്ലുന്നു ഞാൻ കാലത്തെക്കളവാനോ?" 56
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുപിന്നെയുംനിർബ്ബന്ധിച്ചാ-
"നെന്തതിൻമൂലമെന്നു ചൊല്ലിയേമതിയാവൂ" 57
"ആവതല്ലല്ലോ ഭവാനിങ്ങനെ നിർബ്ബന്ധിച്ചാൽ
ചാവതുമൂടലൊയ്ക്കിൽ ചൊല്ലാമെന്നവൻ ചൊന്നാൻ"
"ചാകത്താൻമൂടലകയില്ലെടോ! ഞാനുംകൂടി
ചാകിനുകോപ്പിട്ടീജീർണ്ണോദ്യാനത്തിൽവന്നു" 59
ഇങ്ങിനെമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻചൊന്നതുകേട്ടനേരം
തിങ്ങിനതാപത്തോടെചൊല്ലിനാനവൻതാനും. 60
"എങ്കിലോസഖേ! ശ്രേഷ്ഠിജിഷ്ണുദാസാഖ്യനിപ്പോൾ
തങ്കലുള്ളർത്ഥമെല്ലാംവിപ്രർക്കുദാനംചെയ്തു 61
ഖിന്നനായ്നഗരത്തിൽനിന്നുടൻപുറപ്പെട്ടു
അഗ്നിയിൽചാടിമരിപ്പാംമരിപ്പാൻതുടങ്ങുന്നു 62
എത്രയുംപ്രിയനല്ലോജിഷ്ണുദാസാഖ്യൻമമ
മിത്രനാശത്താൽ ഞാനും പ്രാണനെക്കളയുന്നു" 63
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുസങ്കടത്തോടെചൊന്നാൻ
"[illegible]നിന്നുടെബന്ധുവാകിയജിഷ്ണുദാസൻ 64
എന്തൊരുമൂലമിപ്പോളഗ്നിയിൽവീണീടുന്നു?
സന്തതംവ്യാധികളാൽദീനനായ്ചമകയോ? 65
ക്ഷുദ്രനാംമൌര്യൻതന്റെദുർന്നയംനിമിത്തമോ?
ഉത്തമജനങ്ങളെകൊന്നുപോകയോസഖേ!? 66

കാന്തതാതകലസ്ത്രീകളെഗമിക്കയോ?
മാനത്തിന്നൊരുഹാനിസാമ്പ്രതംവരികയോ?"
എന്നതുകേട്ടനേരംചൊല്ലിനാനവൻതാനും 67
"ഇപ്പറഞ്ഞതിലൊന്നുംചെയ്തിട്ടില്ലവനിപ്പോൾ
സൽപുരുഷരിൽമുമ്പനാകുന്നുജിഷ്ണുദാസൻ" 68
രാക്ഷസനതുകേട്ടപിന്നെയുംചോദ്യംചെയ്വാൻ
അക്ഷമനായിത്തദാവ്യാകുലഹൃദയനായ് 69
"ചൊല്ലെടോസുഹൃന്മരണത്തിനുള്ളവകാശം
നല്ലനെത്രയുംജിഷ്ണുദാസനെന്നറിഞ്ഞാലും" 70
എന്തതുപറഞ്ഞതിന്നുകാരിയംമഹാമതേ?
ബന്ധുനാശത്താൽമനംവെന്തുരുകുന്നുമമ 71
കിഞ്ചനപറഞ്ഞീടാമെങ്കിലോകേൾക്കെടോവാൻ:--
"വഞ്ചതിയുള്ളചണ്ഡാലജനിയോഗത്താൽ [൭൨
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാൻകൊണ്ടുപോംപോ
ബന്ധുവാംജിഷ്ണുദാസനെത്രയുംദുഃഖത്തോടെ 73
ചന്ദ്രഗുപ്തനാംപക്ഷിക്കില്ലിതുപാന്തരം
ചന്ദനദാസൻമമബന്ധുവാകുന്നിതഹോ! 74
ബന്ധുനിഗ്രഹംവേണ്ടഭൂപതേ!മഹാധനം
ചിന്തചെയ്യാതെതരാമൊക്കവേമഹാമതേ! 75
സന്താപമുള്ളിലേററമുണ്ടിനിക്കിപ്പോൾ
നിൻകൃപയൊഴിഞ്ഞെന്തുശരണംകൃപാനിധേ!? 76
ഇത്തരമവനപേക്ഷിച്ചതുകേൾക്കയാൽ
ചിത്തപാരമനിപ്രവശത്തിനുള്ളന്നു" 77
രാക്ഷസനതുകേട്ടുകണ്ണുനീരോടുംകൂടി
തൽക്ഷണേസഗദ്ഗദമിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ:--
"എത്രയുംചിത്രംചിത്രംജിഷ്ണുദാസൻറെയൊരു
മിത്രസ്നേഹത്തിൻബലമെന്നതേപറയാവൂ 79
ആത്മകാരണംകൊണ്ടുപുത്രനെക്കൊല്ലുംതാതൻ
പുത്രനുംനിജതാതൻതന്നെയുംകൊല്ലുമല്ലോ 80

ബന്ധുക്കൾതമ്മിൽതന്നെകൊന്നുപോമൎത്ഥാശയാ
അന്തണരെയുംകൊന്നുവിത്തങ്ങളപഹരിച്ചീടും 81
കാന്തനെയുറങ്ങുമ്പോൾനാരികൾവധിച്ചീടും
കാന്തനുംനിജകാന്താനിഗ്രഹംചെയ്യുമല്ലോ 82
അൎത്ഥമാഹാത്മ്യമിതഖിലംപാൎത്തുകാണുന്നനേരം
ചിത്രമീജിഷ്ണുദാസൻമിത്രമൂലത്താലൎത്ഥം 83
ഒക്കവേനൃപതിക്കുനൽകുകെന്നുറച്ചപ്പോൾ
ഇക്കണ്ടജനങ്ങളിലുത്തമൻജിഷ്ണുദാസൻ 84
ഉത്തരമതിനെന്തുചന്ദ്രഗുപ്തനുംചൊന്നാ-
നുത്തമഗുണാംബുധേചൊല്ലുകമടിയാതെ" 85
അന്നേരമുരചെയ്താനന്നുചാണക്യൻതാനും:--
"മന്നവൻചന്ദ്രഗുപ്തൻചൊന്നതുധരിച്ചാലും:-- 86
അൎത്ഥാശകൊണ്ടല്ലഞാൻചന്ദനദാസൻതന്നെ
സത്വരംകാരാഗൃഹബന്ധിച്ചുവലച്ചതും 87
രാക്ഷസകുഡുംബത്തെതന്നുടെഗൃഹത്തിങ്കൽ
സൂക്ഷിച്ചുവെച്ചുകൊണ്ടുരക്ഷിക്കുന്നിതുമവൻ 88
എത്രയുംവളരെനിൎബ്ബന്ധിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടു-
മത്രനാളുമേയതുകാട്ടീലാശഠനവൻ 89
മന്ത്രിതൻകളത്രത്തെകാട്ടുകയില്ലെന്നാവൻ
ചിന്തിതമാകുന്നതിൻകാരണാൽബന്ധിപ്പിച്ചു 90
കൊല്ലുകയെന്നൊഴിഞ്ഞൊരുകാൎയ്യമില്ലിനിതവ
നല്ലതിക്കാൎയ്യമറിയാതെചൊല്ലോൎക്കെടോ 91
ജിഷ്ണുദാസനോടേവംചന്ദ്രഗുപ്തനാംനൃപൻ
ഉക്തിച്ചുപറഞ്ഞതുകേട്ടതിദുഃഖത്തോടെ 92
മിത്രത്തെപ്പിരിഞ്ഞുഞാനിരിക്കുന്നീലെന്നോൎത്തു
സത്വരമഗ്നിപ്രവേശത്തിനുതുടങ്ങുന്നു 93
മിത്രനാശത്താൽഞാനുംപ്രാണനെക്കളവാനാ-
യത്രവന്നിതുമന്ത്രിസത്തമ!ധരിച്ചാലും 94
ചൊന്നതുതടുപ്പതിന്നാളല്ലെന്നിരിക്കിലും
ഇന്നിതുചെയ്തീടുവാനാളുഞാനറിഞ്ഞാലും 95

മിത്രമെന്നിവണ്ണംരാജ്യഭാരംചമച്ചതി-
നെത്രമാഹാത്മ്യമെന്നു ചൊല്ലാമോ വിരിഞ്ചനും?'' 96
ഉന്ദുരുകോക്തി കേട്ടു രാക്ഷസൻ ചൊന്നാനപ്പോൾ
"ചന്ദനദാസൻതന്നെ കൊന്നിതോ ശിവശിവ" 97
ചൊല്ലിനാനതുകേട്ടു മന്ത്രിയോടവനപ്പോൾ
"കൊല്ലുവാനവകാശമില്ലത്രേ മഹാമതേ! 98
കാലത്തിൻ വിളംബനമാകുന്നിതിപ്പോൾ തവ
നീചകാർകഴലിയെക്കാട്ടുവാൻ നിർബ്ബന്ധിച്ചു 99
ഭീഷണമായിട്ടുള്ള വാക്കുകൾ പറകയും
ദൂഷണങ്ങളെ ത്തന്നെ പിന്നെയും പറകയും 100
ഈവണ്ണമോരോതരം കൊണ്ടിപ്പോൾ ശ്രേഷ്ഠീന്ദ്രനും
കേവലം മരണത്തിന്നാകുന്നു വിളംബനം 101
ധന്യനാം ഭവാനുടെ ബന്ധുതാ നിനച്ചവൻ
എന്നുമേ തവ കുഡുംബത്തെ നൽകീലനൂനം'' 102
ഇത്തരമവൻ പറഞ്ഞീടിനോരനന്തരം
ഉത്തമനായ മന്ത്രിസത്തമൻ നിരൂപിച്ചാൻ 103
'ചന്ദനദാസൻതന്നോടൊത്തവരാരുമില്ല
നിർണ്ണയമൊരു പുമാനൂഴിയിൽ പാർത്തുകണ്ടാൽ 104
ബന്ധുസ്നേഹത്താൽ ഭവാനെന്തെല്ലാം ദണ്ഡങ്ങളെ
എന്തൊരു കഷ്ടമനുഭവിച്ചതോർക്കുന്നേരം' 105
എന്തിനിവേണ്ടതെന്നോരാവേശം മനക്കാമ്പിൽ
ചിന്തിച്ചുനില്ക്കുന്നേരം ജ്വലിച്ചു രോഷാഗ്നിയും 106
കണ്ണിണ ചുവന്നിട്ടു ഞെരിഞ്ഞു പുരികങ്ങൾ
മിന്നുന്നൊരു വാളും കൈത്തലേ പിടിച്ചുടൻ 107
ഉച്ചത്തിലിടിവെട്ടുംപോലെയങ്ങുര ചെയ്താൻ
"നിശ്ചയം മരിക്കേണ്ടാ ഞാനൊന്നെന്നറിഞ്ഞാലും 108
കൃഷ്ണവർത്മാവിൽ പ്രവേശിപ്പതിനൊരുമ്പെട്ട
ജിഷ്ണുദാസനെത്തടുത്തീടുക വൈകാതെ പോയ് 109
ചെന്നു ഞാൻ രിപുക്കളെ വെട്ടിക്കൊന്നറുത്തുടൻ
ചാഞ്ചല്യം കൂടാതെയാക്കീടുവനവർകളെ" 110

സന്തോഷിച്ചവനപ്പോൾമന്ത്രിതൻകാക്കൽവീണു
വന്ദിച്ചെഴുനീററുനിന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 111
"ആര്യന്റെകൃപയൊഴിഞ്ഞെന്തുമില്ലിനിക്കഹോ
വീര്യപൂരുഷന്മാരിൽമുമ്പനല്ലയോഭവാൻ 112
ഞാനൊന്നുപറയുന്നതുണ്ടിനിമഹാമതേ!
മാനമേറിടുംഭവാൻവാളുമായടുക്കുമ്പോൾ 113
സത്വരംഭവാനണയുന്നതിൻമുന്നംതന്നെ
വദ്ധ്യനെഘാതകന്മാർകൊന്നുടനോടിപ്പോകും 114
എന്നതുകൊണ്ടുഭവാനായുധംകൂടാതെപോയ്
ചന്ദനദാസൻതന്നെവേർപെടുത്തയച്ചാലും 115
ഞാനിതാജിഷ്ണുദാസനാകുന്നസുഹൃത്തിനെ
മാനമോടഗ്നിപ്രവേശത്തിങ്കന്നൊഴിക്കുന്നേൻ" 116
"പോകനീ"യെന്നുപറഞ്ഞയച്ചാനവനെയു-
മാകുലംകളഞ്ഞമാത്യേന്ദ്രനമെഴുനീററി- 117
ട്ടായുധംകൂടാതവൻമനോജ്ഞുപോലെതന്നെ
വായുവേഗനവധഭൂമിക്കുനടന്നുതേ 118
ചന്ദനദാസൻതാനുംഭാര്യയുംപുത്രൻതാനും
കുന്തങ്ങൾകരങ്ങളിലേന്തിയചണ്ഡാലരും 119
വെന്നുടൻകുലനിലംപൂക്കുന്നനേരത്തിങ്കൽ
ഉന്നതന്മാരാംദിവാകീർത്തികൾചൊല്ലീടിനാർ 120
"ശ്രേഷ്ഠികൾകുലശ്രേഷ്ഠ!കേളെടോഭവാനിപ്പോൾ
നിഷ്ഠുരമായകുലഭൂമിയിലകപ്പെട്ട- 121
മന്ത്രിതൻകുഡുംബത്തെനൽകുകമടിയാതെ
ചന്ദ്രഗുപ്തനായുള്ളഭൂപതിതനിക്കിപ്പോൾ, 122
ഇന്നുമക്കാര്യംഭവാൻചെയ്കയില്ലെന്നുവന്നാൽ
വന്നുപോംദേഹത്തിന്നുനാശമെന്നറിഞ്ഞാലും" 123
ഇത്തരമവരുടെവാക്കുകൾകേട്ടിട്ടവ-
നുത്തരമവർകളോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 124
"മിത്രകാര്യത്താൽമരിക്കുന്നതിന്നിനിക്കിപ്പോൾ
ചിത്തത്തില്ലുരവശമില്ലെന്നുധരിച്ചാലും" 125

കണ്ണുനീരോടുംകൂടിപ്പിന്നെയുംമണിക്കാരൻ
തന്നരികത്തുനിന്നുംഭാൎയ്യയോടുരചെയ്തു 126
"വല്ലഭേ!പൊയ്യോളാംകനീബാലകനോടുംകൂടി
വല്ലതുംവിചാരിച്ചുഖേദിച്ചീടരുതല്ലൊ 127
ബാലനെപ്പരിപാലിച്ചീടുകഭവതിനീ
കാലദോഷത്താൽവന്നതൊഴിച്ചുകൂടാനാഥെ!" 128
ഭൎത്താവിൻവചനങ്ങളിങ്ങിനെകേട്ടിട്ടവൾ
ചിത്തതാപേനകരഞ്ഞീവണ്ണമുരചെയ്താൾ 129
"എന്നുടെഭൎത്താവെ!ഞാൻനിന്നോടുപിരിഞ്ഞാൎയ്യാ
മന്നിടത്തിങ്കലിരിക്കുന്നതെങ്ങിനെനാഥ? 130
നിന്നോടുകൂടെപ്പരലോകത്തുപോന്നുഞാനും
ധന്യനാംനിന്നെസ്സേവിച്ചീടുകെന്നതേയുള്ളു" 131
"ബാലേ!നീകൂടെമരിച്ചീടുകെന്നാകിൽപ്പിന്നെ
ബാലനാമിവനെന്തുശരണംജീവനാഥേ! 132
വാണിഭംചെയ്തുകാലംകഴിച്ചുകൊൾവാനേതും
വാണിഭത്തിങ്കൽപരിചയിച്ചീലാല്ലാബാലൻ" 133
"അയ്യോമൽപ്രാണനാഥ!ബാലനേക്കാത്തീടുവാൻ
പൊയ്യല്ലകലദൈവമുണ്ടെന്നുധരിച്ചാലും 134
ആശ്രയമില്ലാതവൎക്കീശ്വരൻതന്നേപുന-
രാശ്രയമാകുന്നതുമെന്നല്ലോപറയുന്നു" 135
അന്നേരംപുത്രൻതാനുംതാതനെവന്ദിച്ചഥ
കണ്ണുനീരോടേകരഞ്ഞിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ:—136
"താതനെപ്പിരിഞ്ഞൊരുനാഴികനേരംപോലും
ചേതസിപാൎത്താലറിയുന്നതില്ലയ്യോഞാനും 137
പിന്നെഞാനെവിടേക്കുപോകുന്നുമഹാമതേ!
മുന്നെഞാനറിയുന്നദേശവുമില്ലപാൎത്താൽ 138
ആരിനിപ്പരിപാലിച്ചിങ്ങിനെലാളിപ്പാനു-
മാരിനിത്തരിവളമോതിരംതരുവാനും" 139
ഇങ്ങിനെപറഞ്ഞവൻകണ്ണുനീർതൂകിത്തൂകി
തിങ്ങിനദുഃഖംപൊറാഞ്ഞുച്ചത്തിൽകരകയും 140

ആചൂർണ്ണനേവമവനോടുകണ്ണുനീർവാർത്തു ചൊന്നാ–
“നിശ്ചിതിചെയ്തു ചണകാത്മജനില്ലാത്തൊരു 141
ദിക്കതിൽചെന്നുവസിച്ചീടുകവത്സ!നീയു–
മിക്കൊലിയന്മാർനിന്നെക്കൊല്ലുമല്ലായ്കിൽനൂനം” 142
ദണ്ഡപാണിയെപ്പോലെകണ്ടാവൂമന്ത്രിത്തടാ.
ചണ്ഡാലന്മാരുമിരുപുറത്തുംനിന്നുചൊന്നാർ 143
“നാട്ടിയകഴുവിന്മേലേറുവാൻനിന്നെഞങ്ങൾ–
ക്കൊട്ടുമേവൈകിച്ചുകൂടായെന്നുധരിച്ചാലും 144
ഉഴറിയിരുന്നാലുംമാറത്തുകുന്തംകുത്തി–
പ്പായിച്ചീടുവാൻഞങ്ങൾനിന്നെയിക്കഴുവിന്മേൽ”
“അയ്യോയെന്നതുനേരംപുത്രനുംഭാര്യതാനും
മെയ്യുഴകുള്ള കാന്ത!താത!യെന്നാലറിയും” 146
ചന്ദനദാസൻതാനുംചഞ്ചലംകൈവിട്ടപ്പോൾ
നന്ദനനോടുംനിജഭാമിനിയോടുംചൊന്നാൻ 147
“എന്തിനുകരഞ്ഞുഴന്നീടുന്നുകാന്തേ!നീയും
ഹന്തനീവത്സ!കരഞ്ഞീടുകവേണ്ടയല്ലോ 148
ആപത്തുവരുംനേരമീശ്വരൻതുണയുണ്ടാം
താപത്തെക്കെടുപ്പാനെന്നുള്ളതുകേട്ടിട്ടില്ലേ? 149
ബന്ധുക്കൾനിമിത്തമായ്‌വന്നതിന്നിളയ്ക്കാമോ?
ചിന്തിച്ചാൽമമദോഷംകൊണ്ടുവന്നതുമല്ല 150
എന്നതുകൊണ്ടുകരഞ്ഞീടുവാനവകാശം
കുന്നൽനേർമിഴിയാളേ!പാർത്തുകണ്ടാലില്ലല്ലോ” 151
അന്നേരംപിടിപെട്ടാർചന്ദനദാസൻതന്നെ.
കണ്ണിണ ചുവത്തിയ ചണ്ഡാലരിരുവരും 152
ചന്ദനദാസൻതാനുംചൊല്ലിനാനതുനേരം
“നന്ദനൻതന്നെപ്പുണർന്നാശ്വസിപ്പിച്ചീടുവാൻ 153
കിഞ്ചനകാലംതരികെ”ന്നതുകേട്ടനേരം
നെഞ്ചകംകുളിർത്തവൻകൈവിട്ടാനവനെയും. 154
പുത്രനെപ്പുണർന്നിതുഗാഢമായവൻപിന്നെ
“മിത്രത്തെയുപേക്ഷിച്ചീടായ്കെ”ന്നുചൊല്ലീടിനാൻ

“ബാല! നീ ചിരകാലം ജീവിക്ക”ന്നാശീർവാദം
ഓലോലേവീഴും കണ്ണുനീരോടേ ചൊല്ലീടിനാൻ 156
തക്ഷത്തിൽ പിടിക്കെന്നു ചൊല്ലിയശ്വപചന്മാർ
ചിക്കനെപ്പിടിപെട്ടാർ ശ്രേഷ്ഠിയെയത്തുനേരം 157
തൽപുത്രകളത്രങ്ങളുച്ചത്തിലത്തുനേരം
“മല്ലതേ! താത”യെന്നു വാവിട്ടു കരകയും 158
“ആരയ്യോ പരിപാലിപ്പാ”നെന്നു പറകയും
പാരാതെ “ഞാനുണ്ടെ”ന്നു രാക്ഷസാമാത്യൻ താനും
ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചുടൻ പറഞ്ഞു വരുന്നതും
ആശ്ചര്യപ്പെട്ടു കണ്ടീടിനാനവർകളും 160
ക്രുദ്ധനായ്ക്കുലനിലം പുക്കുടനമാത്യനും
സത്വരം ചണ്ഡാലരോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ:—
“ചന്ദനദാസൻ തന്നെക്കൊല്ലുകവേണ്ട നിങ്ങൾ
മന്ദനാമെന്നെത്തന്നെക്കൊല്ലുകയിനി വേണ്ടു 162
സ്വാമിനാശത്തിങ്കൽ ഞാനന്ധനായ് മരിയാതെ
ഭൂമിയിലിരുന്നുള്ള ബന്ധുനാശവും കണ്ടു 163
ശത്രുക്കൾക്കു ചെയ്യും പരാഭവങ്ങൾക്കെല്ലാമൊരു
പാത്രമായ്ക്കിടിയാതെ നാണമില്ലാതൊരെന്റെ 164
കണ്ഠത്തിൽ വധമാല ബന്ധിച്ചു മടിയാതെ
ചണ്ഡാലന്മാരേ! നിങ്ങൾ കൊല്ലുവിൻ വൈകീടാതെ”
ചന്ദനദാസൻ താനും ഖിന്നനായത്തുനേരം
മന്ദമായ് മന്ത്രികുലവീരനോടുരചെയ്താൻ 166
“എന്തിനത്തുടങ്ങുന്നു ചിന്ത ചെയ്യാതെ ഭവാൻ?
ബന്ധുകാര്യത്തിൻ ഫലം നിഷ്ഫലമാക്കീടാതെ 167
മിത്രത്തെപ്പാലിച്ചു മരിച്ചീടുകിലിതിനിപ്പോൾ
ചിത്രമാം വിഷ്ണുപദം പ്രാപിക്കാമല്ലോ നൂനം ഭോ!” 168
കണ്ണുനീർ വാർത്തു പറഞ്ഞീടിനാനമാത്യനും
“നന്നു നന്നേടാ താവക ബന്ധുവല്ലയോ ഞാനും 169
നീ ചെയ്ത ബന്ധുത്വത്തിന്നു ദശശതത്തെ ചെയ്വാൻ
നീചമാനസനായോരെനിക്കാകയെന്നുണ്ടോ?” 170

എന്നതുകേട്ടു ചണ്ഡാലന്മാരിലേകൻ ശീഘ്രം
ചെന്നുമന്നവനോടും ചാണക്യനോടും ചൊന്നാൻ 171
"ചന്ദനദാസൻ തന്നെക്കൊല്ലുവാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ
മന്ത്രിരാക്ഷസൻ വന്നു ഞങ്ങളെ വിരോധിച്ചു" 172
ഇങ്ങിനെ കേട്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനും ചാണക്യനും
തിങ്ങിന മോദം പൂണ്ടു വേഗേന പുറപ്പെട്ടാർ 173
ചെന്നുടൻ കലനിലം പുക്കമാത്യന്റെ പാദം
വന്ദിച്ചു നിന്നാർ ചണകാത്മജമൌര്യന്മാരും 174
മന്ത്രിയോടന്നുനേരം ചാണക്യമഹീസുരൻ
മന്ദഹാസവും ചെയ്തു മന്ദമായുരചെയ്താൻ 175
"ചന്ദ്രഗുപ്തനും ഞാനും വന്ദിച്ചു നിൽക്കുന്നേരം
എന്തഹോ ഭവാനേതും മിണ്ടാത്തെന്നുരചെയ്ക" 176
പിന്നെയും വിഷ്ണുഗുപ്തമൌര്യന്മാർ ചെന്നക്കാല്ക്കൽ
വീണുടൻ നമസ്കരിച്ചീടുവാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ 177
കുണ്ഠിതഭാവം പൂണ്ടു ചൊല്ലിനാനമാത്യനും
"ചണ്ഡാലസ്പർശംകൊണ്ടു ദൂഷിതനഹമിപ്പോൾ 178
എന്നതുകൊണ്ടു തൊട്ടുപോകരുതെന്നെ നിങ്ങൾ"
എന്നുരചെയ്തു വാങ്ങിനിന്നിതു മന്ത്രീന്ദ്രനും 179
കൌടില്യനതു കേട്ടു മന്ദഹാസവും പൂണ്ടു
കേട്ടതീർത്തേവം മന്ത്രിരാക്ഷസനോടു ചൊന്നാൻ 180
"ചണ്ഡാലന്മാരല്ലിവർ ചണ്ഡാലാകൃതിയത്രെ
കണ്ടറിവതിനവകാശമുണ്ടിവർകളെ 181
പണ്ടിവർ തവ ഭൃത്യന്മാരെന്നു ധരിച്ചാലും
ദണ്ഡാധികാരിയാകും സിദ്ധാർത്ഥനിവനല്ലൊ 182
വ്യാജേന ശകടനെക്കൊണ്ടൊരു ലേഖം ചെയ്തു
രാജപൂരുഷനെഴുതിച്ചതുമിവനല്ലൊ 183
അന്യനെയറിഞ്ഞതില്ലേ ഭവാൻ മഹാമതേ!
ധന്യനാകുന്ന സമൃദ്ധാർത്ഥകനറിഞ്ഞാലും 184
വ്യാജങ്ങൾ ഭവാനോടു സന്ധിചെയ്തതിനത്രേ
ആചരിച്ചിതു ഞങ്ങൾ സാംപ്രതം മഹാമതേ! 185

കിഞ്ചനപോലുംഭവാനോടൊരുവിദ്വേഷത്താൽ
അഞ്ചിതമതേതങ്ങൾചെയ്തതല്ലറിഞ്ഞാലും 186
ലേഖയുംഭദ്രഭടാദികളുംസിദ്ധാർത്ഥനും
ഭദ്രമായ്ഭവാൻകൊണ്ടഭൂഷണത്രയമത്തും 187
മിത്രമായരികത്തുവന്നൊരുക്ഷപണനും
ഇന്നുമംജീർണ്ണോദ്യാനേവന്നൊരുപുരുഷനും 188
ചന്ദനദാസൻതന്നെദണ്ഡിപ്പിച്ചതുമെല്ലാം
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടിണക്കീടുവാൻഭവാനെഞാൻ 189
ചെയ്തകർമ്മങ്ങളെന്നുകേവലമറിഞ്ഞാലും
എന്നാലുഭവാനുള്ളിൽക്ഷമിച്ചുകൊള്ളേണമേ 190
ചന്ദനദാസൻതന്റെജീവിതംവേണമെങ്കിൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമന്ത്രിയാകയുംവേണമല്ലോ 191
ഞാനധികാരസ്ഥാനമെടുത്തശസ്ത്രംഭവാൻ
മാനമുൾക്കൊണ്ടുധരിച്ചീടുകനയാംബുധേ!" 192
രാക്ഷസനതുകേട്ടുവിപ്രനോടുരചെയ്താൻ
"സാക്ഷാൽഞാനതിന്നധികാരിയല്ലറിഞ്ഞാലും. 193
യോഗ്യനായുള്ളഭവാനെടുത്തശസ്ത്രമിപ്പോൾ
യോഗ്യഹീനന്മാർക്കെടുത്തീടുകയരുതല്ലോ 194
അത്രയുംവേണ്ടീലിനിമോഹമില്ലിതിനേതും
മിത്രത്തെവധത്തിങ്കൽനിന്നുരക്ഷിച്ചീടേണം" 195
വിഷ്ണുഗുപ്തനതുകേട്ടുരചെയ്തീടിനാൻ
ഉഷ്ണിച്ചുമന്ത്രികലശ്രേഷ്ഠനോ"ടെന്നാലിപ്പോൾ 196
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമന്ത്രിയാകയില്ലെന്നുണ്ടെങ്കിൽ
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുകേയുള്ളുനൂനം" 197
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുവിപ്രനോടുരചെയ്താൻ
"ബന്ധുസ്നേഹത്തെക്കാളില്ലപ്പുറമിനിയേതും 198
കാര്യത്തെസാധിപ്പിച്ചീടുന്നതുബന്ധുസ്നേഹം
വീര്യത്തിനിതാനമസ്കാരമെന്നാതേവേണ്ടു" 199
എന്നുരചെയ്തുശസ്ത്രംവാങ്ങിനാനമാത്യനും
അന്നേരംവിഷ്ണുഗുപ്തനേററവുംമോദത്തോടെ 200

മൌൎയ്യനോട്ടരചെയ്താൻ "രാക്ഷസനിപ്പോൾതവ
കാൎയ്യസാധകകരനായിതെന്നറിഞ്ഞാലും 201
എന്നുടെബുദ്ധിവിലാസങ്ങളുംപിന്നെത്തവ
മന്നവവിചിത്രമാംഭാഗ്യത്തിൻവിലാസവും 202
രാക്ഷസാമാത്യൻതന്റെനീതിയുമിവമൂന്നും
ഇക്ഷിതിതലത്തിങ്കലൊന്നായികളിക്കുമ്പോൾ 203
ദേവകൾപോലുമെതിരില്ലെന്നുവരുമിപ്പോൾ
കേവലംനൃപനായിവാഴ്കനീമഹാമതേ!" 204
മൌൎയ്യനതുകേട്ടുമോദംപൂണ്ടുരചെയ്താൻ
"ആൎയ്യന്മാരുടെബലംകേവലംമമബലം" 205
സന്തോഷിച്ചെല്ലാവരുംപിന്നെപ്പോയ്പുരംപുക്കു
സന്തതംസന്മാനിച്ചുമന്ത്രിയെനൃപന്താനും 206
മൌൎയ്യനതുകാലംകൌടില്യൻപറകയാൽ
ആൎയ്യനാമമാത്യനോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 207
"പൎവ്വതപുത്രൻതന്നെബന്ധിച്ചുകിടക്കുന്നു
സൎവ്വഥാതവമതത്തിന്നുതക്കവണ്ണമാം" 208
ഉത്തമനായമന്ത്രിസത്തമനതുകേട്ടി-
ട്ടുത്തരംനൃപതിയോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 209
"പൎവ്വതപുത്രനായമലയകേതുവിനെ
സൎവ്വഥാരക്ഷിച്ചയച്ചീടുകവേണമല്ലൊ 210
ആശ്രയമവനായിക്കഴിഞ്ഞുമുന്നമെന്നാ-
ലാശ്രയഭൂതൻതന്നെസന്മാനിച്ചയക്കണം" 211
മൌൎയ്യനതുകേട്ടിട്ടാൎയ്യന്റെമുഖംനോക്കി-
"കാൎയ്യമാകുന്നതെ"ന്നുപറഞ്ഞുചാണക്യനും 212
ബന്ധവുമഴിച്ചുവിട്ടന്നേരംപൎവ്വതക-
നന്ദനൻതനിക്കുള്ള പടയുംഭണ്ഡാരവും 213
പ്രാണനുംനഗരവുമൊക്കവേകൊടുത്തഥ
മാനവവീരന്മാനിച്ചയച്ചാനതുകാലം 214
അന്യന്മാരുടെമനംതെളിഞ്ഞുപുനരഥ
മൌൎയ്യനാംമഹിപതിചന്ദനദാസൻതന്നെ 215

തന്നരികത്തുവിളിച്ചാദരപൂർവ്വംപിന്നെ
മന്നവൻസർവ്വനഗരശ്രേഷ്ഠ്യംകൊടുത്തുടൻ 216
മുന്നംതാനടക്കിയഭണ്ഡാരങ്ങളെല്ലാം •[ൽ
എണ്ണമോരോന്നേകോട്ടത്തിടിനാൻസന്തോഷത്താ
ബന്ധിച്ചജനങ്ങളെയൊക്കവെയഴിച്ചുവി-
ട്ടന്തമ്മോദേനപാർപ്പിച്ചീടിനാനവരെയും 218
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെഗുണങ്ങൾവൈഭവങ്ങളെക്കൊണ്ടു
സന്തതംമന്ത്രിക്കുള്ളിൽസ്നേഹവുംവളൎന്നത്രെ 219
ചാണക്യൻതാൻചെയ്തോരുഘോരമാംപ്രതിജ്ഞയെ
മാനത്താൽസന്ധിച്ചുകെട്ടീടിനാൻകുഡുംബയും 220
ഏത്രയുംനിരാശനെന്നാകിലുംചാണക്യന
വിത്തവുമനവധിനൽകിനാൻചന്ദ്രഗുപ്തൻ 221
"ഭൂമിനായകകുലമൌലിനായകക്കള്ളേ!
ഭൂമിയെപാലിച്ചുനീജീവിക്കചിരകാലം" 222.
ആശിയുംപലതരമിങ്ങിനെചൊല്ലിച്ചൊല്ലി
ദേശികനായവിഷ്ണുഗുപ്തനാംദ്വിജശ്രേഷ്ഠൻ 223
യാത്രയുംപറഞ്ഞുപോനാശ്രമംപുക്കപിന്നെ
നിത്യവുംതപസ്സുകൾചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നിതേ. 224
പിന്നെയുംവന്നചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കണ്ടുനിജ-
മന്ദിരംപുക്കമരുവീടിനാൻദ്വിജശ്രേഷ്ഠൻ. 225
ഭാഗ്യവാനായിട്ടുന്നചന്ദ്രഗുപ്തനുംപിന്നെ
യോഗ്യമായുള്ളഭ്രാതൃതന്നുടെപ്രതിക്രിയാ 226
ചിന്തിച്ചവണ്ണംതന്നെസാധിച്ചുസന്തുഷ്ടനാ-
യന്തിരേയാടനലിനംമചന്ദ്രാകൊണ്ടവനിയെ 227
ധൎമ്മത്തിൽപിഴയാതെപാലിച്ചുവഴിപോലെ
ശൎമ്മോദംപൂണ്ടുപുഷ്പപുരേമേവീടിനാൻ- 228

ഇക്കഥാചതുരക്കിളിതാനൊക്കവേപറഞ്ഞുവെ-
ന്നുടൻകുരുന്നിങ്കൽമോദംകലൎന്നുകിളിമകൾ 229

ആലസ്യംകളഞ്ഞവൾകീൎത്തനങ്ങളുംപാടി
ക്കാച്ചത്തുപറന്നുപോയീടിനാളതുകാലം. 230

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസം എട്ടാംപാദം സമാപ്തം.

ശ്രീ.

ചാണക്യസൂത്രം.

കിളിപ്പാട്ട്.

—— ;o: ——

ഒന്നാംപാദം-കേകാവൃത്തം

വ്യാഖ്യാനം.

പാലൊത്ത...എന്നു മുതൽ നീ പറയണം എന്നുവരെ കിളിയോടുള്ള ശ്രോതാക്കളുടെ അപേക്ഷ.

1. പാലൊത്ത=പാലൊടൊത്ത. മാധുര്യം ശുദ്ധി മുതലായ ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട്. ശാരികത്തരുണി=പെൺതത്ത. സ്ത്രീകളുടെ ശബ്ദത്തിന്നു സ്വരമാധുര്യാദി ഗുണങ്ങളേറുന്നതിനാൽ പാട്ടിന്നു ഗുണമേറുമെന്നുള്ള പ്രസിദ്ധിയെ പുരസ്കരിച്ചുള്ള നിർദ്ദേശമാണിത്. ശാരികത്തരുണി എന്നത് ചന്ദ്രക്കല എന്നതുപോലെ മലയാളസന്ധി. മധു=തേൻ. തേൻ, കല്ക്കണ്ടം ഇരട്ടിമധുരം മുതലായവ കണ്ഠനാളത്തിലെ കഫരോധം തീർത്തു ശബ്ദശുദ്ധി വരുത്തുന്നവയാകുന്നു. ആലസ്യം=ക്ഷീണം. ദൂരയാത്രകൊണ്ടു സംഭവിച്ചത്.

2. മാൽ, എത്തും=പല വിചാരങ്ങളെക്കൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചതായ. ചാരത്ത്=സമീപത്ത്. മോദത്തോടു=സന്തോഷത്തോടുകൂടി.

5. ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യമില്ല. എന്നു മുതൽ ഇല്ലെന്നു നിർണ്ണയമല്ലോ. എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗംകൊണ്ടു ബുദ്ധിമാന്മാരുടെ മഹത്വത്തെ സാമാന്യരൂപേണ നിർദ്ദേശിച്ചിട്ട് ഉത്തമനായുള്ളോരു...എന്നതു പറയാവു. എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗംകൊണ്ടു ചാണക്യന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യത്തെ വിശേഷരൂപേണ ഉപന്യസിക്കുന്നു.

8. ചാണക്യൻ=ചണകന്റെ പുത്രൻ. ചിത്രം=അത്ഭുതം.

11. ശുകകുലമാലിക=തത്തകളുടെ വർഗ്ഗത്തിന്ന് അലങ്കാരം.

12. ഗണനാഥൻ=ഗണപതി. വാണി=സരസ്വതി. ധന്യശീല=നല്ല സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൾ.

14. നീതികൾ=നയങ്ങൾ. ചൊൽക്കൊണ്ട=കേൾവിപ്പെട്ട. ആദരവോടു=കഥാനായകന്റെ അല്ലെങ്കിൽ ശ്രോതാക്കളുടെ പേരിൽ ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. മോദം, ആന്ന്=സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ആർന്നു, ഇയന്നു,

കലൎന്നു, പൂണ്ടു, ഉററ, ഉൾക്കൊണ്ടു. എഴുന്നു. ഇത്യാദി ശബ്ദങ്ങൾ ക്രിയാരൂപങ്ങളാണ്. അവ വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങളെ തമ്മിൽ ചേൎക്കുന്ന ഇടങ്ങളിൽ പൊടിയിട്ടു വിളക്കുന്നപോലെ കവികൾ പ്രയോഗിച്ചു നടപ്പായിരിക്കുന്നതിനാൽ അവയ്ക്കു പ്രത്യേകിച്ച് അൎത്ഥം പറയേണ്ടതില്ല. ഏകാഗ്രമാ=കഥാശ്രവണത്തിൽ ശ്രോതാക്കളുടെ ശ്രദ്ധയെ വൎദ്ധിപ്പിക്കുന്നതിന് യിങ്ങളിസംബോധനം ചെയ്യുന്നു.

16. മന്ദാകിനി=ഗംഗാനദി. തുംഗം=ഉന്നതം. പാടലിപുത്രം=ഒരു നഗരം. ഇപ്പോൾ 'പാററ്നാ' എന്നു പറയുന്നതുതന്നെ. 'പാടലിപുത്രം' എന്ന പേരിന്റെ കാരണവും ചരിത്രവും 'കഥാസരിത്സാഗരം. കഥാപീഠലംബകം. മൂന്നാം തരംഗത്തിലുണ്ട്.

17. തൽപുരം=ആപ്പുരം. ചെങ്കതിരവൻ=ചെവന്ന കതിരുകൾ=(രശ്മികൾ) ഉള്ളവൻ (സൂൎയ്യൻ)

18. തിങ്കൾ തൻകുലജാതൻ=സോമവംശത്തിലുണ്ടായവൻ. നന്ദനൃപൻ=നന്ദനെന്ന രാജാവ്. ഇതു നന്ദൻ എന്ന പേർ സാമാന്യനാമമായിരുന്നുവെന്നു താഴെ കാണുന്ന പല ഘട്ടങ്ങളിൽനിന്നൂഹിക്കാം. സങ്കടഹീനം=(ക്രി. വി) അല്ലലില്ലാതെ.

19. മംഗലകീൎത്ത്യാ=(ഇ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ) നല്ലയശസ്സോടുകൂടി. മഹീതലം=(അ. ന. ദ്വി. ഏ) ഭൂമിയെ.

20. സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിപ്രദൻ=എല്ലാവൎക്കും സമ്പത്തിനെ ദാനം ചെയ്യുന്നവൻ.

21. രാക്ഷസനല്ല=രാക്ഷസജാതിയിൽ ജനിച്ചവനല്ല. രൂക്ഷത=ക്രൂരത.

22. സുന്ദരാംഗികൾ=സുന്ദരങ്ങളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവർ. അഭിരാമൽ=പ്രിയപ്പെട്ട.

24. ഭദ്രാ=ശോഭനാ. ക്ഷത്രിയപുത്രി=ക്ഷത്രിയന്റെ പുത്രി (ക്ഷത്രിയസ്ത്രീ)

25. അൎക്കനു, സമൻ=തപശ്ശക്തി നിമിത്തമുള്ള തേജസ്സുകൊണ്ട്. വിപ്രൻ=ബ്രാഹ്മണൻ. (വിശേഷേണ തപസ്സിനെ പൂരണം ചെയ്യുന്നവൻ എന്നു ധാത്വൎത്ഥം) അൎഘ്യപാദ്യാദികൾ=അൎഘ്യം (പൂജാദ്രവ്യം ജലഗന്ധാക്ഷതാദി) പാദ്യം=(കാൽ കഴുകുവാനുള്ള വെള്ളം) ആദിശബ്ദംകൊണ്ടു പീഠാദികളെ ഗ്രഹിക്കാം.

29. ഭാമിനിമാർ=ഭാൎയ്യമാർ. കന്നൽ നേർമിഴി=കന്നലിനു=(കരിങ്കൂവളപ്പൂവിനു) നേർ=(തുല്യം) ആയ മിഴികളോടുകൂടിയവൾ. (സുന്ദരി)

31. കനിതശരീര=ഉളക്കപ്പെട്ട ദേഹത്തോടുകൂടിയവൾ. മാൎഗ്ഗസഞ്ചാരം [illegible] കഠിനമായ മഹൎഷിയുടെ കാൽകഴുകിയ വെള്ളം കസ്തൂരി

കളഭാദി ലേപനങ്ങളെക്കൊണ്ടലംകൃതമായി അതിരമ്യമായ തന്റെ ശരീരത്തിൽ തെറിച്ചതു് ഏററവും ദുസ്സഹമായി എന്നുള്ള നാട്യത്താൽ അനാദരത്തോടെ ദേഹം കടഞ്ഞുവെന്നു സാരം.

34. ക്ഷുദ്രാ=അന്തസ്സാരമില്ലാത്തവർ. ക്രോധം=കോപം. തപോനിധി=തപസ്വീ.

35 വന്ന കാര്യത്താൽ=വന്ന കാര്യത്തെക്കുറിച്ചു്.

36 തന്വംഗി=തനുക്കളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവൾ (കൃശാംഗി) ഉൾക്കാമ്പു=മനസ്സു്. രാജപത്നിമാർ പ്രസവിക്കാതിരുന്നതുകൊണ്ടു് ആദ്യമായി ഉണ്ടായ ഗർഭം മനസ്സന്തോഷപ്രദമാകമല്ലോ. ഉത്തമൻ=നല്ല ലക്ഷണങ്ങളുള്ളവൻ.

38. വീര്യവാൻ=തേജസ്വീ. മൌര്യൻ=മുരയുടെ പുത്രൻ.

39. പുത്രനു വേണ്ടുംകർമ്മം=ജാതകർമ്മം, നാമകരണം, അന്നപ്രാശനം, ചൌളം, കർണ്ണവേധം, വിദ്യാരംഭം മുതലായ ഷോഡശസംസ്കാരങ്ങൾ. അസ്ത്രശസ്ത്രാദികൾ=ആയുധവിദ്യകൾ.

40. വീര്യം=ശൌര്യം. വിനയം=അറിവു്. നയം=നീതി. അനുദിനം=(അവ്യ) ദിവസംതോറും.

43. പ്രേമം=സ്നേഹം. രക്ഷകൾ=ഗർഭരക്ഷകൾ. വൈദ്യൻ ജ്യോതിഷി, മന്ത്രവാദി മുതലായവരുടെ വിധിയനുസരിച്ചുള്ള മണി മന്ത്രൌഷധാദി പരിശീലനങ്ങൾ. നിരന്തരം=(അവ്യ) ഇടവിടാതെ.

44. മാംസപിണ്ഡം=മാംസക്കട്ട. (ഗർഭ രക്ഷകളെല്ലാം വേണ്ടവണ്ണം ചെയ്തിട്ടും മാസം തികഞ്ഞിട്ടും ഒരു ശിശുവിനെയല്ലാ പ്രസവിച്ചുള്ളു എന്നുള്ളതാണ രാജാവിനു ദുഃഖകാരണം.

45. തിണ്ണം=ഉച്ചത്തിൽ. അശരീരിവാക്കു്=അശരീരിയുടെ വാക്കു്. (ആകാശഭാഷിതം)

46 ഭൂപതികുലമണി ദീപം=രാജശ്രേഷ്ഠൻ. അശരീരിവാക്കു കേട്ടിട്ടും രാജാവിന്റെ ദുഃഖം ശമിക്കാതിരുന്നതു്, ഈ നിരവയവമായ മാംസപിണ്ഡത്തിൽനിന്നു് ഒമ്പതു പുത്രന്മാരുണ്ടാകുമോ എന്നു വിശ്വാസം വരാഞ്ഞതുകൊണ്ടും അതു സാധിപ്പാനുള്ള ഉപായം തോന്നാഞ്ഞതുകൊണ്ടും ആകുന്നു.

48. രൂക്ഷമാനസൻ=ക്രൂരചിത്തൻ. ('തീക്ഷ്ണമാനസ'നെന്നായിരുന്നെങ്കിൽ സന്ദർഭോചിതമായിരുന്നു) രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസനെന്ന മന്ത്രിക്കു്. ബലാൽ=ദൈവഗത്യാ.

49. ഒമ്പതു ഖണ്ഡിക്ക=ഒമ്പതാക്കി മുറിക്കുക. തൈലകുംഭങ്ങൾ=എണ്ണ നിറച്ച കുടങ്ങൾ. (തിലത്തിന്റെ വികാരം=തൈലം. എന്നു് അവയവാർത്ഥം)

51. ജാതകൌതുകം=(ക്രി. വി) കൌതുകത്തോടുകൂടി. ശിക്ഷിച്ചു, പഠിക്കുക=അഭ്യസിച്ചു മനസ്സിലാക്കുക.

52. ശത്രുസംഹാരം=ശത്രുക്കളുടെ വധം,

53. യൌവനം=താരുണ്യം (യുവാവിന്റെ ഭാവം=യൌവനം) ഗർവ്വിതന്മാർ=അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയവർ. നിജപുത്രന്മാർ=നിജന്മാരായ (തന്നെ സംബന്ധിച്ച) പുത്രന്മാർ (കർമ്മധാരയൻ) 'സ്വാത്മകനിജാത്മനിജം ത്രിഷു' എന്ന അഭിധാനംകൊണ്ടു നിജശബ്ദം വിശേഷ്യത്തെ അനുസരിച്ചു മൂന്നു ലിംഗത്തിലും വരുന്നതാണ്. അന്തികേ=(അ ന. സ. ഏ.) സമീപത്തിൽ. കാനനം=തപോവനം. ഗതി=പരലോകസുഖം.

56. കമ്പം=ഇളക്കം. ഒമ്പതു പേരും ഓരോ സമയത്തു ജനിച്ചുവരാകകൊണ്ടു രാജാക്കന്മാരുടെ നടപ്പനുസരിച്ചു മൂപ്പുമുറ നോക്കുവാൻ തരമില്ലാത്തതിനാലാകുന്നു ഈ ആലോചന വേണ്ടിവന്നതു്,

58. പാത്രം=യോഗ്യൻ. ദാസ്യകർമ്മം=ദാസ്യമെന്ന കർമ്മം.

60. രാതൻ, ഒരു ചിന്തയും ചെയ്യാതെ എന്നെ ദാസ്യകർമ്മത്തിനു കല്പിച്ചിട്ടുവാൻ മൂലം എന്തൊരു കഷ്ടം (ആകുന്നു) നിരൂപിച്ചാൽ കേവലം സ്നേഹം ഇല്ലായ്കതന്നെ (മൂലം ആകുന്നു) എന്നന്വയം.

62. ശ്രേഷ്ഠത്വം=ജാതികൊണ്ടുള്ള ഉൽകൃഷ്ടത. ജ്യേഷ്ഠൻ=വയസ്സു മൂപ്പുള്ളവൻ. ഹാസ്യം=നിന്ദ്യം.

64. രാജത്വം=രാജാവിന്റെ സ്ഥാനം. നീചത്വം=താഴ്മ. മമ=(അസ്മച്ഛബ്ദം. ഷ. ഏ) എന്റെ.

65. നൃപബീജത്വം=രാജാവിന്റെ ബീജത്തോടുകൂടിയവൻ എന്ന അവസ്ഥ.

69. കുസൃതി=ശഠത (ഏഷണിപ്രയോഗം)

74. നക്രനാസാഖ്യൻ=നക്രനാസൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ. ശുക്രതുല്യൻ=നീതിശാസ്ത്രപാണ്ഡിത്യംകൊണ്ടു് അസുരാചാര്യനായ ശുക്രമഹർഷിക്കു സമൻ.

78. വൃഷലീസുതൻ=ശൂദ്രസ്ത്രീയുടെ പുത്രൻ. അന്തരം=ഛിദ്രം.

79. സാപത്ന്യം=ഒരു പുരുഷന്നു് ഒന്നിലധികം ഭാര്യമാരുണ്ടായിരുന്നാൽ ആ ഭാര്യമാർ തമ്മിലുള്ള മത്സരം. (സമാനനായ' പതിയോടുകൂടിയവൾ സപത്നി; സപത്നിയുടെ ഭാവം=സാപത്ന്യം)

80. ദാസീപുത്രൻ=ദാസിയുടെ പുത്രൻ. (ശൂദ്രസ്ത്രീയായ മുരയുടെ പുത്രനായതുകൊണ്ടു പരിഹാസമായിപ്പറഞ്ഞതു്.)

81. ശാഠ്യങ്ങൾ=കുസൃതികൾ. വ്യവസ്ഥകൾ=നിയമങ്ങൾ.

86. ഈശ്വരപരീക്ഷകൾ=ഈശ്വരനെ സാക്ഷീകരിച്ചുള്ള പരീക്ഷകൾ (നറുക്കിട്ടെടുക്കുക മുതലായതു്.) ഈശ്വരസങ്കല്പം=ദൈവത്തിന്റെ സങ്കല്പം. (ദൈവവിധി)

89. പാകശാസനൻ=ഇന്ദ്രൻ.

92. കാനനത്തിന്ന്=കാനനത്തിൽനിന്ന് (പഞ്ചമീലോപം). ശില്പമായി=നല്ലവണ്ണം.

94. അന്യോന്യം=പരസ്പരം. (തമ്മിൽതമ്മിൽ) ഉപേക്ഷ=കാൎയ്യങ്ങളിൽ അശ്രദ്ധ.

95. ബഹുനായകം=പല നായകന്മാരുള്ളത് (ബഹുനായകത്വം നാശകാരണമല്ലൊ)

101. ലോഭം=അധികാരത്തൃഷ്ണ.

103. അന്ധൻ=ബുദ്ധിഹീനൻ. അന്ധകാരങ്ങൾ=മൂഢതകൾ.

106. ശിക്ഷിക്ക=ഉപദേശരൂപമായി പറക. മന്ദമാനസന്മാർ=അല്പബുദ്ധികൾ.

107. നവനന്ദനന്മാർ=ഒമ്പതുപുത്രന്മാർ.

109. ഭൂചക്രം=ഭൂമണ്ഡലം. നവനായകം=നവന്മാരായ (പുതിയ) നായകന്മാരോടുകൂടിയത്. അല്ലെങ്കിൽ നവ=(ഒമ്പതു) നായകന്മാരോടു കൂടിയത്. നായകന്മാൎക്കു പുതുമയും ബഹുത്വവും കാൎയ്യഹാനികരമാണല്ലൊ. ചേണാൎന്ന=ഭംഗിയുള്ള അംഗുല്യങ്കൽ നന്മയുള്ള.

111. ഭേദിപ്പിക്ക=ഛിദ്രിപ്പിക്ക. മന്ത്രനിശ്ചയം=ആലോചിച്ചുറെക്കുക.

113. പ്രാജ്യകീൎത്തി=വളരെ കീൎത്തിയുള്ളവൻ. അൎത്ഥിക്ക=അപേക്ഷിക്ക.

115. മന്ത്രികൾവൈഭവം=മന്ത്രികളുടെ സാമൎത്ഥ്യം.

119. ഗുണോൽകൎഷം=ഗുണങ്ങളുടെ ആധിക്യം.

121. രാജത്വത്തിന്ന്—അന്തരം=രാജസ്ഥാനത്തിന്നു മാററം.

123. സേനാധിപത്യം=പടനായകന്റെ സ്ഥാനം. നിത്യത്വം=മാററമില്ലായ്മ. മാനം=ചിത്തോന്നതി. (മഹാമനസ്കത) പുത്രസമ്പത്ത്=പുത്രസമൃദ്ധി. കൌശലം=സാമൎത്ഥ്യം. നീതികൾ=നയപ്രയോഗങ്ങൾ. ആശയം=മനസ്സ്. ശുദ്ധി=നൈൎമ്മല്യം (നപ്തൃപ്രസനാദി ദോഷാഭാവം നവനന്ദനന്മാരെ ഏഷണികൂട്ടാൻ ശ്രമിച്ചു അവരെപ്പോലെ രാജപുത്രനായ തന്നെ അവർ വകവെയ്ക്കാതെ പ്രവൎത്തിപ്പാൻ തുടങ്ങിയതുകൊണ്ടെന്നും ആശയശുദ്ധികൊണ്ടല്ലെന്നും സമാധാനം).

മൌൎയ്യവധം.

126. അതുകണ്ടു=രാജ്യം മൌൎയ്യന്റെ വശത്തായതുകണ്ട്. ശാഠ്യം=ഗാഢം=(ദൃഢം) ആയ മത്സരം (സ്പൎദ്ധ).

128. എന്തൊരുകഷ്ടം എന്നുതുടങ്ങി—ഒരുകരുതിനിർദ്ദയത്തും എന്നവരെ രാക്ഷസാദികളുടെ നിരൂപണം.

129. ജാരൻ=ഉപപതി (ഗൂഢപുരുഷൻ) വാരനാരി=വേശ്യാസ്ത്രീ (ഉപമാലങ്കാരം)

132. പണ്ടു=രാജ്യഭാരനിയമനക്കാലത്ത്. വിദ്വേഷം=വൈരം. കണ്ണന്മാർ=മന്ദബുദ്ധികൾ.

138. മന്ത്രമണ്ഡപം=കാര്യാലോചനസ്ഥലം. രാജാക്കന്മാർക്കു മന്ത്രാലോചനം അത്യാവശ്യമാകയാൽ ആലോചനാമണ്ഡപം ഏററവും ഗൂഢസ്ഥലത്തായിരിക്കേണ്ടതിനാൽ ഇവിടെ അപായചിന്തയ്ക്കവകാശമില്ലല്ലോ.

139. ദീർഘം=നീളമുള്ളത്. കുടുസ്സ്=വിസ്താരംകുറഞ്ഞത് (ഇടുങ്ങിയത്).

145. ഗുഹാപൃഷ്ഠം=ഗുഹയുടെ പുറം (ദ്വാരമെന്നു സാരം) നിഷ്ഠുരന്മാർ=ക്രൂരന്മാർ. പാഷാണം=കല്ല്. ഗുഹോദരം=ഗുഹയുടെ ഉൾഭാഗം

152. വധ്യചിഹ്നങ്ങൾ=കൊല്ലപ്പെടുവാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നവർക്കുള്ള അടയാളങ്ങൾ. (കൊലച്ചോറ്, ചെമ്പരത്തിമാല മുതലായത്).

153. ഭോജനം=ഭക്ഷണം. ഭാജനം=പാത്രം.

155. ആചാരം=നടപടി.

161. ചണ്ഡർ=ക്രൂരന്മാർ. മന്ത്രയോഗം=ആലോചനാസഭ.

163. ദുർന്നയം=ചതിപ്രയോഗം. ബ്രഹ്മകല്പിതം=ബ്രഹ്മാവിന്റെ വിധി.

164. ആലംബിക്ക=ആശ്രയിക്ക. ക്ഷണമാത്രം=കുറച്ചുനേരം

167 ഈശ്വരമതം=ദൈവനിശ്ചയം (ദൈവവിധി) ജീവിതം=ജീവൻ· (പ്രാണൻ).

171. നിയോഗം=കല്പന. നിർഗ്ഗമിക്ക=പുറത്തേക്കുപോവുക.

180. ധൃഷ്ടൻ=ചൊടിയുള്ളവൻ. നേത്രജലം=കണ്ണുനീര്

182. മൌലി=ശിരസ്സ്. ആശി=അനുഗ്രഹവാക്യം. തോലാതെ=തോൽക്കാതെ.

188. രാജഭീതി=രാജാവിൽനിന്നുള്ള ഭയം. (നാട്ടിൽ അനീതി നടക്കാതെ രക്ഷിക്കേണ്ടുന്ന രാജാക്കന്മാർതന്നെ ഇങ്ങനെയുള്ള അനീതി ചെയ്തുതുടങ്ങിയാൽ ഇനിയെന്തെല്ലാം വന്നുകൂടും എന്നുള്ള വിചാരംതന്നെ ഭയകാരണം).

ചന്ദ്രഗുപ്തമോചനം.

191. സൗത്രാഢഗർവ്വം= (ക്രി. വി.) അഹങ്കാരത്തോടുകൂടി.

194. വംഗദേശം=വംഗരാജ്യം (ബങ്കാളം) സന്ദേശം=ദൂത് (അറിയിപ്പ്) രാജദൂതന്മാർ=രാജാവിന്റെ കിങ്കരന്മാർ.

195. മംഗലകീർത്ത്യം= (ഇ. സ്ത്രീ. ത്രി. ഏ.) നല്ല യശസ്സോടുകൂടി

196. പഞ്ജരം=കൂട്. ഭഞ്ജിയാതെ=പൊളിയ്ക്കാതെ. ദ്രവിപ്പിക്ക=ഓടിക്ക. അഞ്ജസാ=(അവ്യ)വേഗത്തിൽ.

198. പഞ്ചാസ്യൻ=സിംഹം. (വിസ്താരമുള്ളമുഖത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നു ശബ്ദാർത്ഥം)

200. ചൊല്ല് +ഉയന്ന=കീർത്തിയുള്ള. വിശിഖാഖ്യൻ=വിശിഖനെന്നു പേരുള്ളവൻ. നല്ലൻ=നല്ലവൻ. ഈ പദം നല്ല എന്ന ഗുണവാചകശബ്ദത്തിൽ അൻ എന്ന പുല്ലിംഗപ്രത്യയം ചേർത്തുണ്ടാക്കിയ രൂപമാകുന്നു. "നല്ലനല്ലോഭവാൻ" എന്നു രാമായണം കിളിപ്പാട്ടിൽ എഴുത്തച്ഛനും പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട് "വല്ലതുമിതിനൊരുപായമുണ്ടാക്കമവൻ" എന്നതിൽ "ഒരു—ഉപായം" എന്ന പദച്ഛേദം ക്ലിഷ്ടം.

202. ശില്പശാസ്ത്രം=കരകൗശലവിദ്യ. കല്പകവൃക്ഷം=ആവശ്യപ്പെടുന്ന വസ്തുക്കളെല്ലാം യഥേഷ്ടം കൊടുക്കുന്ന ഒരു ദിവ്യവൃക്ഷം. കാമധേനു, ചിന്താമണി ഇവയെപ്പോലെ. ഇവയെല്ലാം പാലാഴിമഥനത്തിൽ നിന്നു കിട്ടിയവയാണെന്നു പുരാണപ്രസിദ്ധം. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ശില്പശാസ്ത്രത്തിനു കല്പകവൃക്ഷമാണെന്നു പറയുന്നതുകൊണ്ടു ശില്പശാസ്ത്രസംബന്ധമായ എല്ലാപ്രവൃത്തികളും അറിയുന്നവനെന്നു സാരം.

204. ഇരിക്കുന്നില്ലി?=ഇരിക്കുന്നുണ്ടോ? (ജീവിക്കുന്നുണ്ടോ).

205. പന്നഗാരികൾ=ചീരികൾ "പന്നഗാശികൾ" എന്നു ചില പുസ്തകങ്ങളിൽ കാണുന്നു. അതിന്നു "സുപർണ്ണഃ പന്നഗാശനഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരം 'ഗരുഡന്മാർ' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കാം. എന്നാൽ ഗരുഡൻ അധികം ഉണ്ടെന്നു കേട്ടിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ ആ അർത്ഥത്തിനു യുക്തിമതിയാകുന്നില്ല. ഇനി ഒട്ടനാൾന്മാർ (കൊള്ളക്കാരികൾ) മുതലായ ചില ജന്തിക്കാർ 'ചേര' യെത്തിന്നാറുണ്ടെന്നു ചിലേടങ്ങളിൽ പ്രസിദ്ധിയുണ്ട്. അവർ ഭൂമി കഴിക്കുന്നതിൽ സംശയിക്കേണ്ടതാണ്. എന്നാൽ അതിനു പ്രസിദ്ധി മതിയാകുന്നില്ല. പാമ്പിനെ പിടിപ്പാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നവർ (പാമ്പാട്ടികൾ) (പാമ്പുപിടിയന്മാർ) എന്നർത്ഥം കല്പിച്ചാൽ വൈഷമ്യമില്ല.

206. ശിഷ്ടൻ=ശേഷിച്ചവൻ. ഹൃഷ്ടർ=സന്തോഷിച്ചവർ. പുഷ്ടകൗതുകം=(ക്രി. വി.) വളരെ സന്തോഷത്തോടെ.

208. മത്സരാദികൾ=വൈരം മുതലായവ.

218. നാണയം=മാനം.

219. അനുസരിക്ക=അനുനയിക്ക. വിപ്രിയം=വിരോധം.

220 ഭണ്ഡാരം=ധനസഞ്ചയം

223. മഞ്ജുളം=മനോഹരം. ശ്ലോകാർദ്ധം=പദ്യത്തിന്റെ ഏതാനും ഭാഗം.

225. മഹാവിഗ്രഹം=വലിയ ദേഹത്തോടുകൂടിയതു് കഴലിടകൾ=അഴിപ്പഴുതുകൾ.

226. ഇദം=(സർവ്വനാമം. ന. പ്ര ഏ) ഇതു്. ചേഷ്ടകൾ=പ്രവൃത്തികൾ. സൂക്ഷിക്കുക=മനസ്സിരുത്തി നോക്കുക

227. യന്ത്രം=സൂത്രപ്പണി. ശില്പികൾ=കരകൗശലക്കാർ.

228. കല്പിതം=ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതു്. (ഈ സിംഹം ശില്പികല്പിതമാണ്. ദൈവകല്പിതമല്ല

229. ദ്രാവ്യതാം=(ക്രി. ലോട്ടു. ആ. പ്ര. പു. ഏ) ദ്രവിപ്പിക്കപ്പെടണം. (ദ്രവിപ്പിക്ക=ഓടിക്ക അല്ലെങ്കിൽ ഉരുക്കുക) ധാവനം=ഓട്ടം (ധൃഞ് – കമ്പനേ)

230 ദ്രാവണം=ഓടിക്കൽ (ദ്രു. ഗതൌ) "ദ്രാവ്യതാം" എന്ന ക്രിയയ്ക്കു ഓടിച്ചുകളയണം എന്നർത്ഥമാണെങ്കിൽ ഇതു സചേതനമല്ല ശരീരത്തോടുകൂടി ഒട്ടുംപാരം കൂടിന്റെ അഴികളുടെ ഇടയിൽകൂടി കടക്കുന്നതല്ല. അതിനാൽ "ദ്രാവ്യതാം" എന്നതിനു് ഉരുക്കുക എന്നർത്ഥമാണു് ഇവിടെ വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നതു്. അങ്ങിനെയാണെങ്കിൽ ഇതു മെഴുകു് അരക്കു് ഇവ കൊണ്ടുണ്ടാക്കിയതായിരിക്കണമെന്നു നിശ്ചയം തന്നെ. ഇങ്ങിനെയാണു ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ഊഹിച്ചുവച്ചതു.

231. ആശ്ചര്യം=വിസ്മയം. അഞ്ജസാ=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ

233. ഭൂമിരാജാക്കന്മാർ=ഇതൊരു അപൂർവ്വപ്രയോഗമാണു്. രാജശബ്ദത്തിനു സാവയവമായിട്ടോ നിരവയവമായിട്ടോ അർത്ഥം കല്പിച്ചാലും ഭൂമി ശബ്ദം കൂട്ടിച്ചേർത്തതുകൊണ്ടു പ്രയോജനം ഒന്നും കാണുന്നില്ല.

235. രാജപൂജിതന്മാർ=രാജാക്കന്മാരാൽ സമ്മാനിക്കപ്പെട്ടവർ. ഒരു രാജാവിന്റെ കിങ്കരന്മാർ കാര്യവശാൽ മറെറാരു രാജാവിനെ കാണ്മാൻ പോയാൽ, ആ കാര്യത്തിന്റെ സ്ഥിതി എങ്ങിനെയിരുന്നാലും ആ ദൂതന്മാരെ വസ്ത്രാഭരണാദികൾ കൊടുത്തു സന്തോഷിപ്പിച്ചയയ്ക്കുക രാജാക്കന്മാരുടെ പതിവാണു്. ഇതു=പാടലീപുത്രത്തിലുണ്ടായ വിവരമെല്ലാം. അങ്ങു=വംഗരാജധാനിയിൽ.

236. ശേഷക്രിയ=മരണശേഷമുള്ള പിണ്ഡാദിപിതൃകർമ്മം.

239. ഈവണ്ണമുള്ള വസ്തു=ഇങ്ങിനെ മററുള്ളവർക്കു അസാധ്യമായ കാര്യം. (യന്ത്രാദിശില്പവിദ്യ).

240. ശത്രുതാം: ഉള്ളോർകളിൽ. ശേഷിച്ചോൻ=അവശ്യംഹന്ത

വ്യനാണ്. അതിനെ വളൎത്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു രാജനീതിക്കു വിരുദ്ധമാണ്. (ശത്രുശേഷവുമൃണശേഷവുമഗ്നിശേഷം) എന്നുണ്ടല്ലോ. എങ്കിലും ഇയ്യാളെ പുത്രനെപ്പോലെ രക്ഷിക്കേണ്ടതാവശ്യമാണ്.

241. അശ്വാദികളിൽ—ആധിപത്യം= അശ്വനായ മൌൎയ്യൻ കൊടുത്തിരുന്ന സൈന്യാധിപത്യം, കൊടുത്താൽ ശത്രുതയുള്ളതുകൊണ്ടു ഭയപ്പെടേണ്ടിവരും.

242. പാത്രം=യോഗ്യൻ. ബന്ധം=സങ്കടം.

244. അഗ്രഭോജനം=രാജാക്കന്മാരുടെ ഭക്ഷണത്തിനു സാക്ഷിയായി ഊട്ടുന്ന ശ്രേഷ്ഠരായ ബ്രാഹ്മണരുടെ ഭോജനം. ഇവിടെ അഗ്രശബ്ദം ശ്രേഷ്ഠവാചകമാകുന്നു. "പരാൎദ്ധ്യാഗ്ര്യപ്രാഗ്രഹര പ്രാഗ്ര്യാഗ്ര്യാഗ്രീയമഗ്രിയം ശ്രേയാൻ ശ്രേഷ്ഠഃ" എന്നഭിധാനം.

246. ചേതസാ=(സം. ന. തൃ. ഏ.) മനസ്സുകൊണ്ട്.

248. തൽപരൻ=ശ്രദ്ധയുള്ളവൻ. തൽ=(അതു്) പരം=(പ്രധാനം) ആയിട്ടുള്ളവൻ. അനുദിനം=(അവ്യ) ദിവസേന. വല്ലഭം=സാമൎത്ഥ്യം.

251. ഒന്നുമില്ലെന്നിട്ട്=ഒന്നുമില്ലെന്നു വിചാരിച്ചിട്ട്. (പഴയപ്രയോഗം) നയം=നീതിതന്ത്രനൈപുണ്യം.

മുദ്രാരാക്ഷസം=മുദ്രയേയും രാക്ഷസനേയും അധികരിച്ചു (വിഷയീകരിച്ച് ഉള്ള കൃതി) "അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം"—മുതലായ പ്രയോഗം പോലെ കണ്ടുകൊൾക.

കേകാവൃത്തം—അതിന്റെ ലക്ഷണവും വിവരണവും 'വൃത്തമഞ്ജരി'യിൽനിന്നു ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

ഒന്നാംപാഠം കഴിഞ്ഞു.

രണ്ടാം പാഠം

(കാകളിവൃത്തം)

1. "ബാലേ!സുശീലേ" എന്നുമുതൽ "ആനന്ദമിനിക്കുള്ളിൽ" എന്നുവരെ തത്തയോടുള്ള അപേക്ഷ.

5. "എങ്കിലോ എന്നുമുതൽ—ചോദിച്ചാൻ" എന്നുവരെ തത്തയുടെ വാക്യം. കഥാവതരണം. ചാണക്യഭാനോ—ദൂരമേ="നിഷ്പന്നങ്ങളുക

ണ്ടു" എന്നു താഴെ പറവാൻപോകുന്ന വാക്യത്തോടുകൂടി അന്വയം. തഞ്ചുന്ന=പ്രകാശിക്കുന്ന. (തങ്കുന്ന) പദ്ധതിമദ്ധ്യ=വഴിയുടെ നടുവിൽ. ക്രുദ്ധൻ=കോപിച്ചവൻ. മേചകം=ഒരുജാതിപ്പുല്ല്. തപ്തൻ=കുപിതൻ. അടികവിട്ടുക=അടിയിൽ കുമ്പിടുക. വാങ്ങുക=നീങ്ങുക. മഹീസുരൻ=ബ്രാഹ്മണൻ.

10. ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠകുലോത്തംസമേ= ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠന്മാരുടെ വംശത്തിന്നലങ്കാരമായുള്ളോവേ (സംബോധന). ഭാസുരകാന്തികലരുന്ന= ജ്വലിക്കുന്ന ശോഭയുള്ള. ചന്തമായ്=ഭംഗിയായ് (നല്ലവണ്ണം). പാദേ= കാലിൽ. (സപ്തമി) പൊറായ്കയാൽ=സഹിക്കാഞ്ഞതിനാൽ.

15. "എന്നുഭവാനിബ് ഭസിതം കുടിക്കയാൽ" എന്നു 'ഫലം' എന്നു വാക്യപൂരണം. ഭസിതം=ഭസ്മം.

16. മന്നിടദേവൻ=ബ്രാഹ്മണൻ.

17. ക്രോധാഗ്നി=കോപമാകുന്ന അഗ്നി (രൂപകം). അവൻ= ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

18. ഘോരം=ക്രൂരം. അപരാധം=പിഴ. (കുറ്റം).

20 മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി.

21 മമ=എന്റെ. ശീലഗുണം=സ്വഭാവം. ബുദ്ധിവിലാസം= ബുദ്ധിവൈഭവം.

22. മത്തഗജങ്ങൾ=മദിച്ച ആനകൾ. അശ്വഗണങ്ങൾ=കുതിരക്കൂട്ടങ്ങൾ. പത്തിവരന്മാർ=സൈനികവീരന്മാർ. രഥങ്ങൾ=തേരുകൾ.

23. ചിത്രം=വിസ്മയകരം. ഗുരുവിലാസം=ആചാര്യസാമർത്ഥ്യം. ദൈവാനുകൂല്യം=ഭാഗ്യവിശേഷം. (ഈശ്വരാനുകൂല്യം) "ദൈവം, ദിഷ്ടം, ഭാഗധേയം, ഭാഗ്യം" എന്ന് അഭിധാനം. ഇത്തരം=ഇങ്ങനെയുള്ളത്.

24. നിത്യം=സ്ഥിരം (ശാശ്വതം) ശക്തി=ബലം.

25. വിശേഷം=ഭേദം (വ്യത്യാസം)

26. മാമകം=എന്നെ സംബന്ധിച്ചത് (എന്റേത്) മതിവൈഭവം=ബുദ്ധിവിലാസം. നന്മയോട്=നല്ലവണ്ണം.

27. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ (അവ്യ). ആകർണ്യ=കേട്ടിട്ട് (ല്യബന്തം-അവ്യ)

28. കൂപ്പിത്തൊഴുതു=രണ്ടു കൈപ്പടങ്ങളും ചേർത്തുതൊഴുതു. (കൂപ്പുക, തൊഴുക, കൈകൂപ്പുക, കൈതൊഴുക. കൈകൂപ്പിത്തൊഴുക ഇവയെല്ലാം 'വന്ദിക്കുക'യുടെ പര്യായങ്ങൾതന്നെ).

29. മഹാമതേ=(സംബോ). മഹാബുദ്ധേ.

30. ആശു (അവ്യ) വേഗത്തിൽ. ശങ്കാവിഹീനം=സംശയംകൂടാതെ. (ക്രി. വി) പാരിൽ=ഭൂമിയിൽ. പ്രസിദ്ധൻ=കേൾവിപ്പെട്ടവൻ. ചാണക്യൻ=ചണകന്റെ പുത്രൻ.

32. കൌടില്യൻ=കുടിലമായ (വളഞ്ഞ) സ്വഭാവമുള്ളവൻ.

33. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ=വിഷ്ണുവിനാൽ ഗുപ്തൻ (രക്ഷിക്കപ്പെട്ടവൻ).

34. നന്ദാഗ്രഭോജനം= നന്ദന്മാരുടെ അഗ്രഭോജനം.

35. "യോഗ്യൻ........കഴിപ്പാനം" എന്നുള്ള ഭാഗത്തിൽ. വൃത്തഭയംകൊണ്ടും ആവശ്യമുള്ള പദങ്ങൾ മുഴുവനില്ലാത്തതുകൊണ്ടും സാമാന്യം ക്ലിഷ്ടതയുണ്ട്. ഭാഗ്യവാന്മാർ ആയ മന്നവർ; വരുന്നവരെ ക്ഷണിച്ചീട്ടവാൻ ഊട്ടു ശ്രമിച്ചു കഴിപ്പാനം ആക്കീട്ട്. യോഗ്യൻ ഒരു വൃഷലൻ ആകുന്നുപോൽ. അതു കേട്ടിട്ട് എന്നന്വയം. വൃഷലൻ=ശൂദ്രൻ.

36. ഇന്ന്=ഇപ്പോൾ. അവൻ=ആ വൃഷലൻ.

37. തങ്കഴൽ=അവന്റെ കഴൽ. (തൽകഴൽ എന്നാണ വേണ്ടത്). അങ്ങിനെയാകിയാൽ പിന്നത്തെ പാദത്തിലെ ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസം യോജിക്കയില്ല. അതിനാൽ സംസ്കൃതത്തിലെ തൽശബ്ദവും മലയാളത്തിലെ തൻശബ്ദവും തമ്മിലുള്ള ഭേദത്തെ ഗണിക്കാതെ പ്രയോഗിച്ചതായിരിക്കണം.

39. ത്വല്പാദരേണുക്കൾ=അങ്ങയുടെ കാലിലെ പൊടികൾ. ഇതു ബഹുമാനാതിശയദ്യോതകമായ പ്രയോഗം.

42. ലജ്ജിതനായ്ശ്ശാന്താത്മാ=രാജനിയുക്തനായ അധികാരിയെ നേരിട്ട് അനാദരപൂർവ്വം വൃഷലൻ എന്നു പറഞ്ഞതു ശരിയായില്ലെന്നു വിചാരിച്ച് അതുതന്നെ താഴെ വ്യക്തമായി പറയുന്നു. അച്ഛിദ്രം=അവിവേകംകൊണ്ടുണ്ടായ അബദ്ധഭാവം.

43. വിപ്രജാതിസ്വഭാവം= ബ്രാഹ്മണജാതിയുടെ ചാപല്യം. പൌത്രൻ=പുത്രന്റെ പുത്രൻ.

44. ആചാരം=നടപ്പ് (മര്യാദ).

45. സജ്ജനങ്ങൾക്ക്=ക്ഷമ, ലോകസ്വഭാവജ്ഞാനം മുതലായ ഗുണങ്ങളുള്ളതുകൊണ്ട്. ഈ വക ചാപല്യത്തിൽ അവർക്കു വെറുപ്പു തോന്നുകയില്ലെങ്കിലും. ഇജ്ജനങ്ങൾക്ക്=നമുക്ക്. (വക്താവിന്) ദോഷം=കുറവ്.

47. വരങ്ങൾ=അനുഗ്രഹങ്ങൾ. പ്രശ്രയം=വിനയം. തങ്കഴലിണ കമ്പിട്ട്=തന്റെ പാദങ്ങളെ വന്ദിച്ച്.

50. നിത്യവും=എല്ലായ്പ്പോഴും. ആദരവ്=പ്രീതി.

51. ഒത്ത=തക്കതായ ത്വൽകൃപ=അങ്ങയുടെ ദയ.

52. മൽകുടിലികാലേക്ക് =എന്റെ ഗൃഹത്തിലേക്ക്. ഇതു് ആചാരപദമായി പറഞ്ഞതാണു്.

53. ആശ്രമം=ഇല്ലം (൨൦) "ആശ്രമോ ബ്രഹ്മചര്യാദൌ വാനപ്രസ്ഥ മഠാ വനേ" എന്നഭിധാനം. വിശ്രമിക്ക=ക്ഷീണം തീർക്കുക. ആകുലം=വ്യസനം.

56. താതവിനാശം= അച്ഛന്റെ നാശം. സോദരനാശം=സഹോദരന്മാരുടെ നാശം. തന്റെ വിശേഷം=തനിക്കിപ്പോഴുള്ള അവസ്ഥാഭേദം.

57. മേദിനീപാലകന്മാർ=രാജാക്കന്മാർ. വൃത്തം=ചരിത്രം.

58. ഉൾക്കരൾ=മനസ്സ്. ഊനം വരാതെ=വേണ്ടപോലെ.

59. മഹീസുരാചാര്യൻ=ബ്രാഹ്മണനായ ഉപാദ്ധ്യായൻ. സ്നാനാദികൾ=കുളി ജപം മുതലായ നിത്യാനുഷ്ഠാനങ്ങൾ. ഭോജനശാല=ഊട്ടുപുര.

61. വേഗം കുറച്ചു=മന്ദം മന്ദം. (പോകുന്നനേരം എന്ന ക്രിയയുടെ വിശേഷണം).

62. ദൈവബലം= വിധിവൈഭവം. മനോരഥം= ആഗ്രഹം. കൈകവരുക=കയ്യിൽ വരുക. (സിദ്ധിക്കുക) ക്രിയാസമാസം.

63. ഇപ്പൃഥിവീസുരൻ=ഈ ബ്രാഹ്മണൻ. ആശ്രിച്ചു്=ആശ്രയിച്ചു്. (യകാരലോപം) പ്രതിക്രിയ=പ്രതികാരം (ഇങ്ങോട്ടു ചെയ്ത ദ്രോഹത്തിന്റെ പകവീട്ടുക). ഉഗ്രൻ=ക്രൂരനിശ്ചയൻ.

64. അഗ്രാസനം=മാന്യപീഠം. (പ്രധാനസ്ഥാനം) നിജപുരം=തന്റെ ഗൃഹം.

68. ഭക്തിശാലാന്തരേ= (അ. ന. സ. ഏ. വ)=ഊട്ടുപുരയുടെ അകത്തു്. തത്ര=അവിടെ. (അവ്യ) കനിവോടു്=ഇവിടെ കനിവെന്നതിനു 'ശ്രദ്ധ'യെന്നേ അൎത്ഥം വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളൂ. 'തുനിവോടു്' എന്നായിരുന്നെങ്കിൽ ശരിയാകുമായിരുന്നു. ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ അസ്ഥാനത്തിൽ പലേടത്തും 'കനിവു്' പ്രയോഗിച്ചു കാണുന്നുണ്ടു്.

69. തളികകൾ=കിണ്ണങ്ങൾ (ഉണ്ണുന്നതിനുള്ള പാത്രങ്ങൾ).

71. വെള്ളത്തിലെ നുരപോലെ=ഈ ഉപമ പാത്രങ്ങളുടെ സംഖ്യാബാഹുല്യത്തേയും, അവയുടെ തിളക്കത്തേയും നിമിത്തീകരിച്ചു ചെയ്യപ്പെട്ടതാകുന്നു. മാനിച്ചു്=ആദരിച്ചു്. പാചകന്മാർ=വെപ്പുകാർ. സ്വൎണ്ണമയം=സ്വൎണ്ണംകൊണ്ടുള്ളതു (സ്വാൎത്ഥമയട്ടു്).

73. മാന്യസ്ഥലം=പൂജ്യസ്ഥാനം. ഇത്ഥം—(അവ്യ) ഇങ്ങനെ.

79. കൌടില്യഭൂസുരൻ= കൌടില്യനെന്ന ബ്രാഹ്മണൻ (ഇതു ചാണക്യന്റെ ഒരു പേരാകുന്നു).

80. അഗ്ര്യൻ=ശ്രേഷ്ഠൻ. അല്പവയസ്സ്=വയസ്സു കുറവായിട്ടുള്ളവൻ (ചെറുപ്പക്കാരൻ).

82. വടു=ബ്രാഹ്മണകുമാരൻ (നിന്ദയോടുകൂടി പറയുമ്പോൾ ബ്രാഹ്മണവടു. മാണവകൻ എന്നു പറയുന്നതു സാധാരണമാണ്. ധൃഷ്ടത=കൂസലില്ലായ്ക.

84. അനാരൂഢശ്മശ്രു=അനാരൂഢമായ (മുളയ്ക്കാത്ത) ശ്മശ്രു=(മീശ)വോടുകൂടിയവൻ (മീശ കുരുക്കാത്തവൻ). ബ. വ്രീ.

88. മർക്കടൻ=കുരങ്ങൻ. തസ്കരൻ=കള്ളൻ. മത്സരൻ=ഏന്നോട്ടുള്ള്യൻ. ഉഗ്രം=ക്രൂരം.

90. നാലു വേദങ്ങൾ=ഋക്ക്, യജുസ്സ്, സാമം, അഥർവ്വണം. ആറു ശാസ്ത്രങ്ങൾ=ജ്യോതിഷം, കല്പം, നിരുക്തം, ശിക്ഷാ, വ്യാകരണം, ഛന്ദസ്സ്. മാലകൂടാതെ=നിഷ്പ്രയാസമായി അല്ലെങ്കിൽ മറുകരയില്ലാതെ. ദൃഢമായ്=ഉറപ്പായ്. (സംശയംകൂടാതെ).

92. ഗർവ്വിതന്മാർ=അഹങ്കാരമുള്ളവർ. ദുർവ്വാക്ക്=ശകാരം. രോഷം=കോപം.

95. രാജഭൃത്യന്മാർ=രാജകിങ്കരന്മാർ.

101. ഘോരം=ഭയങ്കരം. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം. (ആ പ്രതിജ്ഞയുടെ പ്രകാരമാണ പറയുന്നു).

102. മുഖ്യൻ=യോഗ്യൻ. പൂജ്യൻ=മാന്യൻ. ധിക്കൃതൻ=നിന്ദിക്കപ്പെട്ടവൻ.

103. നൃപകുലനീചർ=രാജവർഗ്ഗത്തിൽവെച്ചു ഹീനന്മാർ (നികൃഷ്ടന്മാർ). വാഴിച്ചിവിടെ=ഇവിടെ വാഴിച്ച്. മൂഢ=കഷ്ടമ. കെട്ടുന്നുണ്ട്=ഇതു പ്രതിജ്ഞയിൽ ഒരു പ്രത്യേകപ്രയോഗമാണ്. "വഹ്നിയിൽ ചാടി മരിക്കുന്നുണ്ടു ഞാൻ" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങൾ നോക്കുക.

105. ക്ഷത്രിയക്ഷുദ്രർ=ക്ഷത്രിയരിൽ അധമന്മാർ.

107. കണ്ണർ=വിഷണ്ണന്മാർ.

108. ക്ഷുൽഭ്രാന്തി=വിശപ്പുകൊണ്ടുള്ള ഭ്രാന്ത്. വിവശൻ=തന്റേടമില്ലാത്തവൻ. ഭാഷിതം=വചനം. കാമം=യഥേഷ്ടം. (ക്രി. വി)

110. മൌര്യഗൃഹം=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ഗൃഹം.

116. ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാൻ നിരൂപിച്ചിരുന്നതു="അച്ഛനെയും സോദരന്മാരെയും ചതിയിൽകൊന്ന നവനന്ദന്മാരെ ഉന്മൂലനാശംചെയ്തു പകവീട്ടണം" എന്നുള്ളതു്. അന്തരം=വ്യത്യാസം.

117. തൽപദം=അവന്റെ (ചാണക്യന്റെ) പദം.

118. പറയേണ്ടതു്-ഒക്കെ=മേലാൽ ചെയ്യേണ്ട കാര്യങ്ങളെ കുറിച്ചുള്ള നിശ്ചയങ്ങൾ. ആര്യമതി=മഹാബുദ്ധിമാൻ.

122. സബ്രഹ്മചാരി=ഒരുമിച്ചു പഠിച്ചവൻ (സഹപാഠി). ഇന്ദ്രശൎമ്മാ=ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ; ബ്രാഹ്മണരുടെയും ക്ഷത്രിയരുടെയും പേരുകളോടു കൂടി ശൎമ്മാ എന്നും, വൎമ്മാ എന്നും ഉപപദങ്ങൾ ചേൎക്കുന്നതു നടപ്പാണു്. ഇതുപോലെ വൈശ്യൎക്കും ശൂദ്രൎക്കും ഗുപ്ത എന്നും ദാസ എന്നും ക്രമവിപക്ഷ കൂടാതെ പ്രയോഗിച്ചുവരുന്നു. സോമശൎമ്മാ, രാമവൎമ്മാ, ചന്ദ്രഗുപ്ത, ശകടദാസ ഇത്യാദി ഉദാഹരണം.

125. ജ്യൌതിഷം=ജ്യോതിസ്സുകളെ സംബന്ധിച്ച ശാസ്ത്രം. ജ്യോതിസ്സുകൾ=ഗ്രഹനക്ഷത്രാദികൾ. ചാതുൎയ്യം=വൈദഗ്ദ്ധ്യം, നൈപുണ്യം,

126. സൎവ്വനന്ദന്മാൎകുലം=എല്ലാ നന്ദന്മാരുടെയും കുലം. നന്ദന്മാരൊമ്പതുപേരെയും അവരുടെ സന്തതികളെയും എന്നു സാരം.

127. ഉൽക്കനം=മനസ്സുറപ്പു്, സ്ഥിരനിശ്ചയം. മുദ്രയിടുക=നോമ്പുനോൽക്കുക. (മുദ്ര=അടയാളം എന്നൎത്ഥമാണെങ്കിലും പഴനി, ശബരിമല മുതലായ ക്ഷേത്രങ്ങളിലേക്കു പോകുന്നവർ നോമ്പിടുക, മുദ്രകെട്ടുക എന്നു പറയാറുണ്ടല്ലോ. അതുപോലെ എന്തു വൈഷമ്യം നേരിട്ടാലും നിശ്ചിതകാൎയ്യം സാധിച്ചല്ലാതെ മറെറാന്നും പ്രവൎത്തിക്കയില്ലെന്നുറയ്ക്കുക. പൊക്കണം=ഭാണ്ഡം, മാറാപ്പു, കൂട.

128. നിസ്പൃഹൻ=ഒന്നിലും ആഗ്രഹമില്ലാത്തവൻ. യോഗിവേഷം=ജൈനരാശിയുടെ വേഷം. ബുദ്ധമുനിമതം=ബുദ്ധമതം.

131. കാംക്ഷ=ആഗ്രഹം. ശ്രാവകേത്യേവം=ശ്രാവക! ഇതി ഏവം എന്നു പദച്ഛേദം. 'ശ്രാവകാ!' എന്നു മററുള്ളവരെ വിളിച്ചുകൊണ്ടു്. ശ്രാവകൻ=കേൾക്കുന്നവൻ. എന്നു ശബ്ദാൎത്ഥം. പാവനശീലൻ=പരിശുദ്ധമായ സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൻ.

132. ക്ഷപണകൻ=ബുദ്ധസന്യാസി.

133. കിഞ്ചന=(അവ്യയം) അല്പംപോലും. വചനസംശയം=വചനത്തിൽ സംശയം. കളവിനെപ്പററി സംശയം. കഷ്ടം=കഠിനം, (കഷ്ടമേ).

134. വിപ്രനിരാസം=ബ്രാഹ്മണനെ തള്ളിക്കളക. അവൻ=ആ ബ്രാഹ്മണൻ.

135. വിഷാദം=കുണ്ഠിതം (മനസ്സിടിവു്). മന്ത്രികുലോത്തമൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ.

136. ദീൎഘമായ്കണ്ടു=ഇരുവക ദൃഷ്ടാന്തങ്ങൾനിമിത്തം പലൎക്കും ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ദോഷങ്ങളെപ്പററി ദീൎഘാലോചനചെയ്തു്. അതിന്=ആ ബ്രാഹ്മണനിരാസംകൊണ്ടു വരാവുന്ന ദോഷനിവാരണത്തിനു്.

137. ഭൂഭുക്കുകൾ=ഭൂവിനെ ഭരിക്കുന്നവർ (രാജാക്കന്മാർ). ആട!

അഭിചാരങ്ങൾ=മാരണകർമ്മങ്ങൾ. 'ഹിംസ്രകർമ്മാഭിചാരസ്സ്യാൽ' എന്നഭിധാനം. കൃത്യ=അഭിചാരം.

138. നിസ്തർത്തുവാൻ=പരിഹാരംചെയ്തു ശമിപ്പിപ്പാൻ. അസ്തി— എന്നു്=അസ്തി—(ഉണ്ടു്) എന്നു്. മാർഗ്ഗം=നിവൃത്തിക്കുള്ള വഴി.

140. ഉണ്ടു്-പോൽ-ഇന്നു്-ഒരുത്തൻ-മന്ത്രവാദിയായ്= മന്ത്രവാദിയായ്-ഇന്നു്-ഒരുത്തൻ-ഉണ്ടു്-പോൽ എന്നന്വയം. 'പോൽ' എന്നതു ലോകശ്രുതിപ്രസിദ്ധിവാചകം. കണ്ടവർക്ക് ഒക്കെ പ്രവർത്തിച്ചു്= ഓരോ ആവശ്യക്കാർക്കുവേണ്ടി ചെയ്തു്. ശത്രുബാധാദികൾ=ശത്രുക്കളുടെ അഭിചാരം മുതലായ ബാധകൾ.

144. കാലവിളംബനം=കാലതാമസം. ആളയപ്പിച്ചു്= ആളെ അയപ്പിച്ചു്. ഇവിടെ ആൾ എന്നതു് അലിംഗമാകകൊണ്ടു ദ്വിതീയാപ്രത്യയം പ്രയോഗിച്ചിട്ടില്ല. "ആളയച്ചിട്ടുണ്ടമ്മാനില്ലമ്മാനില്ല" ഇത്യാദി നോക്കുക. 'അയപ്പിച്ചു്' എന്ന പ്രയോജകപ്രത്യയം ആവശ്യമുണ്ടായിരുന്നില്ല.

146. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ (അവ്യ). അമാത്യൻ=മന്ത്രി. രാക്ഷസനെ 'അമാത്യൻ' എന്നും 'അമാത്യരാക്ഷസൻ' എന്നും പറയാറുണ്ടു്. വിനീതൻ=വിനയത്തോടുകൂടിയവൻ. മാന്ത്രികൻ=മന്ത്രവാദം അറിയുന്നവൻ.

117. യോഗി=സന്യാസി. കേവലം=മാത്രം. സന്യാസിയായതുകൊണ്ടു ധനം മുതലായ പ്രതിഫലങ്ങളിലിച്ഛയില്ലെന്നു സാരം.

150. ക്ഷപണകൻ=ബൌദ്ധസന്യാസി. 'ആർഹതഃ ക്ഷപണോ നഗ്നഃ ശ്രമണോ ജീവകോ മലീ' എന്നു് അഭിധാനം. ഇക്കഥയിൽ 'ഇന്ദുശർമ്മാവു്' എന്ന ഈ ബ്രാഹ്മണൻ 'ക്ഷപണകൻ, ജീവസിദ്ധി' എന്നുള്ള പേരുകൾ കപടത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചതാണെന്നു പശ്ചാജ്ജ്ഞേയമാകുന്നു. ചിത്തേ=മനസ്സിൽ.

151. വൈരം=ദ്വേഷം. പരിഷകൾ=കൂട്ടക്കാർ (വർഗ്ഗക്കാർ) നിശ്ചയിച്ചു് ഏവം ഉരച്ചു് അഥ രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസൻ ഏവം (ഇങ്ങനെ) നിശ്ചയിച്ചു=(തീർച്ചയാക്കി) ഉരച്ചു. അഥ=(അവ്യ) പിന്നെ. അവരോടു രഹസ്യകാര്യാദികൾ ഒക്കെയും വിശ്വസിച്ചു് ഉരചെയ്യാൽ (വിശ്വാസമില്ലാത്തവരോടു രാജരഹസ്യങ്ങളൊന്നും മന്ത്രിമാർ പറയുമാറില്ലല്ലോ). പുനഃ=(അവ്യയം) പിന്നെ.

155. ശ്രാവകശ്രേഷ്ഠ!= ശ്രാവകശബ്ദപ്രയോഗത്തെക്കുറിച്ചു മുൻ വിവരിച്ചതു നോക്കുക. താപം=വ്യസനം. ഭീതി=ഭയം. അന്തണർ=ബ്രാഹ്മണർ.

156. എന്തു്? (അവ്യയം) നിന്ദാദ്യോതകം. അന്തണർ. എന്തു്? ബ്രാഹ്മണരെല്ലാം നിസ്സാരന്മാർ എന്നു സാരം. ആഹോ=(അവ്യയം) ആശ്ചര്യം.

അവരെ ഭയപ്പെടുന്നതാശ്ചര്യം തന്നെ. ദുർബ്ബലന്മാർ=ബലമില്ലാത്തവർ. ഭീരുക്കൾ=ഭയം അധികമുള്ളവർ. ഒച്ചക്കമില്ല പടയുമില്ല ഉണ്ടാൽ മെയ്യുക്കമില്ല.

157. ഊട്ടിൽ ഉണ്മാൻ അതിവീരന്മാർ=മഹാസമർത്ഥന്മാർ. അതിൽ=അവിടെ. ദിവസം കഴിപ്പാൻ=ആഹാരാദികൾ സമ്പാദിപ്പാൻ. അതുകൊണ്ടു്=ബ്രാഹ്മണരുടെ ആഭിചാരാദികൾകൊണ്ട്.

159. അല്ല ഞാൻ=ഞാൻ മതിയാകും. (ആറ്റ്=ശക്തൻ) ഫലിപ്പിച്ചു=ബോധിപ്പിച്ചു. മതിച്ചു്=ആദരിച്ചു്.

162. തെളിയിച്ചു=സന്തോഷിപ്പിച്ചു. പൃത്ഥ്വീപതികൾ=രാജാക്കന്മാർ. ജ്വരം=പനി.

165. തജ്ജ്വരം= അവരുടെ ജ്വരം. വിജ്വരന്മാർ= രോഗം മാറിയവർ.

167. ബ്രഹ്മസ്വമായുള്ള സദ്യ=ബ്രാഹ്മണഭോജനം. (ഊട്ട്) സൽകർമ്മനാശംകൊണ്ടു പുണ്യം ക്ഷയിച്ച് ആപത്തിനുള്ള മാർഗ്ഗം തെളിയുമെന്നും ബ്രാഹ്മണരെല്ലാം രാജവിരോധികളായിത്തീരുമെന്നും ഉള്ള യുക്തികൊണ്ടാണ് ഇങ്ങനെ ചെയ്യിച്ചതെന്നു വിചാരിക്കണം.

170. അസംഖ്യം= (ക്രി. വി). കണക്കില്ലാതെ. (ന. ഞ്. ബഹുവ്രീഹി)

171. മംഗലകാന്തി=നല്ല ശോഭ.

172. കില്ല്=സംശയം. പൊന്നും പണവും രത്നങ്ങളും കല്ലുകൾ ഒന്നുപോലെ അങ്ങുമിങ്ങുമെറിഞ്ഞുകളഞ്ഞതു്. "സമലോഷ്ടകാഞ്ചനതാ" എന്ന യോഗിധർമ്മത്തെ അഭിനയിക്കുകയാകുന്നു. ഇതുകൊണ്ടു് ഇയാൾക്കു ലോകാനുഗ്രഹം ചെയ്യണമെന്നല്ലാതെ ധനം സമ്പാദിക്കേണമെന്നു് ആഗ്രഹമില്ലെന്നു മററുള്ളവർ ധരിക്കുകയും, അതുമൂലം എല്ലാവർക്കും തന്നിൽ വിശ്വാസം ജനിക്കുകയും ചെയ്യുമെന്നും ആയാൾ ആലോചിച്ചിരിക്കുന്നു. അതുതന്നെ താഴെ പറയുന്നു.

176. ലക്ഷണം= ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രപ്രകാരമുള്ള ശുഭാശുഭനിമിത്തം. ആകാ=നല്ലതല്ല. ('ഇതു മിത്രഭേദോ') എന്ന ഉപായം തന്നെ.

180 പുഷ്പപുരം=കുസുമപുരം. വർദ്ധമാനാഖ്യം= വർദ്ധമാനമെന്നു പേരുള്ളത്

181 ഗ്രാമേ=(അ. പു. സ. ഏ) ഗ്രാമത്തിൽ.

184. ക്ഷുദ്രപ്രയോഗങ്ങൾ= ആഭിചാരകർമ്മങ്ങൾ. ശബരേശ്വരൻ=കാട്ടാളരാജൻ.

187. ജീവിതം=ശമ്പളം.

188. ഖലതൽ=പെട്ടെന്നു് (അവ്യ).

189. അയൽനാടുവാഴി=അടുത്ത നാടിനെ ഭരിക്കുന്നവൻ.

190. വീര്യവാൻ=പരാക്രമമുള്ളവൻ. കിരാതാധിനാഥൻ=കാട്ടാളരാജാവ്.

191. പാവനമാനസൻ=ശുദ്ധമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ (ബഹുവ്രീ). പൈതൃകാർത്ഥം=പൈതൃകം(അപ്പന്റേത്) ആയ. അർത്ഥം(ധനം). മിത്രം=ബന്ധു.

192. വശീകരിക്കുക=സ്വാധീനമാക്കുക. (ഇതു ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ 'സ്വഹസ്തലാഭം' എന്ന നീതിസാമർത്ഥ്യം)

ഇനി ചാണക്യന്റെ കഥയെ തുടരുന്നു.

195. മ്ലേച്ഛാധിനാഥൻ=മ്ലേച്ഛദേശത്തിലെ രാജാവ്. ("പ്രത്യന്തോ മ്ലേച്ഛദേശഃ സ്യാൽ") എന്ന് അമരകോശംകൊണ്ടു ഭാരതഖണ്ഡത്തിന്റെ പുറത്തുള്ള രാജ്യമെന്നു വിചാരിക്കാം.

ചാണക്യന്റെ "സന്ധി" എന്ന നയപ്രയോഗം

197. മ്ലേച്ഛകുലശേഖരൻ=മ്ലേച്ഛവംശത്തിലെ നായകൻ. വീരശിഖാമണി=വീരന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ സ്വച്ഛമതി=നിർമ്മലമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ. (ബ. വ്രീ).

198. നന്ദനാമാങ്കിതന്മാർ=നന്ദന്മാർ എന്നു പേരുള്ളവർ. മന്ദമതികൾ=ബുദ്ധിഹീനന്മാർ.

199. ധിക്രിയ=അപമാനം. കുപിതൻ=രുഷ്ടൻ. അക്കുലം=നന്ദവംശം. മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

202. കമ്പം=ഇളക്കം (ഭയം)

203. നാട്ടാലർദ്ധം=നാട്ടിൽ പകുതി. (സപ്തമ്യർത്ഥത്തിൽ തൃതീയ; പഴയപ്രയോഗം) "പത്താലൊന്നുകളഞ്ഞിട്ടു ശേഷത്തെ പെരുക്കുക" ഇത്യാദി നോക്കുക.

204. സന്ധിച്ചുകൂടും മനോരഥമൊക്കവേ—(എന്റെ) എന്നു വാക്യപൂരണം

205. ഭാസുരം=തെളിവുള്ളത് (സ്പഷ്ടം)

206. തമ്പി=അനുജൻ.

207. മലയകേതുപ്രമുഖന്മാർ=മലയകേതു മുതലായവർ.

208. ചിത്തം ഒത്ത്=മനസ്സു യോജിച്ച്.

209. നീതിമാൻ=നീതിശാസ്ത്രം അറിയുന്നവൻ.

211. തുച്ഛൻ=നിസ്സാരൻ. മുരാപൌത്രൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

212. മന്ത്രിപദം=മന്ത്രിസ്ഥാനം. മ്ലേച്ഛപതികൾ=മ്ലേച്ഛരാജാക്കന്മാർ.

213. പർവ്വതമന്നർ=പർവ്വതപ്രദേശത്തിലെ രാജാക്കന്മാർ.

218. പഞ്ചസേനാധിപന്മാർ=അഞ്ചു പടനായകന്മാർ. സിന്ധുനിവാസികൾ=സിന്ധുദേശത്തിൽ വസിക്കുന്നവർ. ശകന്മാർ=ശാലിവാഹനൻ എന്ന പ്രസിദ്ധനായ രാജാവിന്റെ പരമ്പരയിലുള്ള ഒരു ജാതിക്കാർ.

219. പാരസീകന്മാർ=പാരസീകം (പേർഷ്യ) എന്ന ദേശത്തിലുള്ളവർ (പാഴ്സികൾ). യവനഗണങ്ങൾ=യവനന്മാരുടെ (ഗ്രീക്കരാജ്യത്തിലെ ജനങ്ങളുടെ) കൂട്ടം.

220. ആനകശൃംഗ മൃദംഗാദിവാദ്യം=പെരുമ്പറ, കൊമ്പു, മൃദംഗം മുതലായ വാദ്യം. (ദ്വന്ദ്വൻ+ബ. വ്രീ). വെക്കം=വേഗം. ധരിത്രി=ഭൂമി.

224 ചാണക്യചാരന്മാർ= ചാണക്യന്റെ ചാരന്മാർ. ചാരന്മാർ=ഗൂഢമായി നടന്നു നാട്ടുവർത്തമാനമറിയുന്ന കിങ്കരന്മാർ

225. നന്ദസേനാധിപന്മാർ= നന്ദരാജാക്കന്മാരുടെ പടനായകന്മാർ. (ഇതു ക്ഷപണകന്റെ 'ഭേദം' എന്ന ഉപായം) രഹസ്യം=ഗൂഢം. പ്രത്യേകം=ഓരോരുത്തരോടായി.

226. ആഷാഢകൃഷ്ണപക്ഷാദിക്ക്=ആഷാഢമാസ (കർക്കടക)ത്തിലെ കറുത്ത പക്ഷത്തിന്റെ ആദ്യത്തെ ദിവസത്തിൽ. ഉഷസ്സിന്=വെളുപ്പിന്. കുജവാരേ=ചൊവ്വാഴ്ചനാൾ. (അ. പു. സ. ഏ) രിപുജനം=ശത്രുക്കൾ.

229. കാലദോഷം=ഗ്രഹപ്പിഴ. ഏലാതെ=ഏല്ക്കാതെ. (ശത്രുക്കളോടെതിരിടാതെ).

232. ഘോഷംകൊള്ളുക=പ്രസിദ്ധമാവുക.

235. ലക്ഷണക്കാരൻ=ലക്ഷണം അറിയുന്നവൻ, (ജ്യോതിഷക്കാരൻ). ഓരോരോകാര്യം ഉണ്ടെന്നു പറഞ്ഞു=മന്ത്രിമാരോടോ രാജാവിനോടോ പറഞ്ഞു് അവധിവാങ്ങി എന്നു സാരം. ഘോരതരം=അതിഭയങ്കരം.

240. പൈത്ര്യം=പിതാവിനെ സംബന്ധിച്ചതു്. (ഇതു 'ദാനം' എന്ന ഉപായമാകുന്നു).

244. ആമ്മാർ=ആകുംവണ്ണം.

247. മറ്റേപ്പുറമേ=തെക്കും, പടിഞ്ഞാറും ഭാഗങ്ങളിൽകൂടി.

249. യുദ്ധസന്നദ്ധർ=പോരിനൊരുങ്ങിയവർ. മതിവീര്യം=ബുദ്ധിശക്തി.

254. അന്തരാ=മനസ്സിൽ, (അവ്യ) രൂക്ഷൻ=ക്രുദ്ധൻ

255. ദക്ഷിണഗോപുരത്തൂടേ=തെക്കെ ഗോപുരത്തിൽകൂടി. കിരാതാധിനാഥൻ=കാട്ടാളരാജാവു്.

257. അർണ്ണവം=സമുദ്രം

258. വീരമകുടമണികൾ=വീരന്മാരുടെ കിരീടത്തിലെ രത്നങ്ങൾ=(മഹാവീരന്മാർ).

259. കുംഭം=മസ്തകം. കുംഭിവരന്മാർ=വലിയ ആനകൾ.

261. തെളികെക്കടഞ്ഞ ചക്രങ്ങൾ=ചാണക്കുവച്ചു നിറവും മൂർച്ചയുമുണ്ടാക്കിട്ടുള്ള ചക്രങ്ങൾ. ചവളം=ഒരുമാതിരി ചാട്ടുകുന്തം.

262 തോമരം=ഇരിമ്പുപാര. പട്ടസം=തലയ്ക്കു് അടിക്കാൻ നന്നായിട്ടുള്ള ഒരായുധം.

263. ശതഘ്നികൾ=മുൾത്തടികൾ. (ഒരടിക്കു് അനേകംപേരെ കൊല്ലത്തക്കതായ ഒരായുധം. ഇതു് ആനകൾക്കു ധരിക്കത്തക്ക ഒരായുധമായിട്ടാണു ഭാരതയുദ്ധത്തിലും മററും വർണ്ണിച്ചുകാണുന്നതു്.) നിഷ്ഠുരം=കഠിനം. മുസലം=ഇരിമ്പുലക്ക. ശക്തികൾ=വേലുകൾ.

264 ശസ്ത്രങ്ങൾ=ആയുധങ്ങൾ. സന്നദ്ധർ=ഒരുങ്ങിയവർ

265. പട്ട=യുദ്ധത്തിൽ ശത്രുക്കളുടെ ആയുധം ഏല്ക്കാതിരിക്കത്തക്കവണ്ണം ഉണ്ടാക്കുന്ന കുപ്പായം. ധൃഷ്ടർ=ശൂരന്മാർ. പത്തിവരന്മാർ=കാലാൾത്തലവന്മാർ.

268. ഉത്തരഗോപുരം=വടക്കെ കോട്ടവാതിൽ.

270. ബദ്ധസന്നാഹൻ=ബദ്ധം (കെട്ടപ്പെട്ടതു്) ആയ സന്നാഹം (കവചം)ത്തോടുകൂടിയവൻ "കവചോഗർദ്ദഭാണ്ഡേച സന്നാഹേ പടഹേപിച" എന്നഭിധാനം.

272. മന്ത്രശാലാന്തരാളം=മന്ത്രശാലയുടെ ഉൾഭാഗം.

274. രാജപുത്രത്വം=രാജാവിന്റെ പുത്രൻ എന്ന അവസ്ഥ; രാജ്യൈകദേശം=രാജ്യത്തിന്റെ ഒരു ഭാഗം.

276. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ. (അവ്യ) പാപമതി=ദുർബ്ബുദ്ധി.

278. പരുഷങ്ങൾ=ക്രൂരവചനങ്ങൾ.

282. പർവ്വതനന്ദബലൌഘങ്ങൾ= പർവ്വതരാജാവിന്റെയും നന്ദരാജാക്കന്മാരുടേയും സൈന്യങ്ങൾ.

285. അഭ്യാസം=പഠിപ്പു്. പിൽപ്പാടു=പിന്നാക്കം. പിൻപെട്ടു=പിൻഭാഗത്തു്.

289. കുമക്ക=പ്രഹരിക്ക. നാണയം=മാനം. ചാപങ്ങൾ=വില്ലുകൾ. മലയ്ക്കുക=മലപോലെയാവുക (വീക്കുക).

292. തട്ടുകേടു്=തരക്കേടു്. പട്ടുകിടക്കുക=പടിഞ്ഞുകിടക്കുക. ക്രൂരമ്പു=ക്രൂരത്ത അമ്പു്.

294. "ഘോരം പട"=യുദ്ധം ഭയങ്കരം (തന്നെ) സംഗരം=യുദ്ധം.

296. അന്തകാവാസം=അന്തകന്റെ ആവാസം (ആലയം)

297. ചീളെന്നു=പെട്ടെന്നു. (ചീൾ=അനുകരണശബ്ദം).

298. നിർവ്വിചാരന്മാർ=ആലോചനയില്ലാത്തവർ.

314. കെട്ടു്=തോററ്. ആകുലപ്പെടുക=വ്യസനിക്കുക.

317. ശോകേന=(തൃതീയ)ദുഃഖത്തോടെ.

318. അന്തഃപുരം=രാജധാനിയുടെ ഉൾഭാഗം.

327. ചാണക്യശാസനം=ചാണക്യന്റെ കല്പന. ചുഴലം=ചുററും.

329. സേനാബലം=സൈന്യത്തിന്റെ ശക്തി.

333. അരാജകം=രാജാവില്ലാത്തതു്.

339. ഇങ്ങു്=ഇവിടെ (എനിക്കു് എന്നു സാരം). പൗരജനം=നഗരവാസികൾ.

343. മന്ത്രിക്കുക=ആരും അറിയാതെ ആലോചിക്കുക. മന്ത്രഫലം=ആലോചനയുടെ ഫലം.

348. ഉദയങ്ങൾ=ജയം പ്രാപിപ്പാനുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങൾ.

349. തപോവനം=തപസ്സു ചെയ്യാനുള്ള കാടു്.

351. ആത്തമോദം= (ക്രി. വി) സന്തോഷത്തോടുകൂടി

352. താപമുൾക്കൊണ്ടു്=ഉള്ളിൽ വ്യസനത്തോടുകൂടി. ചാണക്യകല്പിതം=ചാണക്യന്റെ കല്പന. ആവതു്-ഇല്ല-എന്നു-കല്പിച്ചു്=ചെയ്യാതെ തരമില്ല എന്നുറച്ചു്.

356. ഉർവ്വരാദേവകുലോത്തമൻ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ (ഉർവ്വരാ=ഭൂമി).

357. അവൻകാര്യകൾ=അവന്റെ ആലോചനകൾ. അഥ=(അവ്യയം) പിന്നെ. "പാർത്താൽ"—എന്നുമുതൽ. "വന്നിവൻകാക്കൽ വീണീടുമല്ലോ ദൃഢം" എന്നുവരെ ചാണക്യന്റെ വിചാരം. ഈ വിചാരത്തിൽനിന്നു് അമാത്യരാക്ഷസന്റെ ബുദ്ധിശക്തി, സ്വാമിഭക്തി, നീതിനൈപുണ്യം മുതലായ ഗുണങ്ങളും, അതുനിമിത്തം ചാണക്യനു രാക്ഷസാമാത്യനെക്കുറിച്ചുള്ള ബഹുമാനവും വ്യക്തമാകുന്നു.

359. പാർത്താൽ=ആലോചിച്ചാൽ. ഇവൻ=പർവ്വതരാജൻ. മഹാബലൻ=വളരെ സൈന്യശക്തിയുള്ളവൻ.

361. ബാധിക്കുക=ഉപദ്രവിക്കുക. നീതിബലംകൊണ്ടു=(സൈന്യബലംകൊണ്ടല്ല.) എന്നു സാരം.

362. ഹന്തവ്യൻ=കൊല്ലപ്പെടേണ്ടവൻ. മന്ദം=പതുക്കെ (കാലക്രമത്തിൽ).

366. മനോരഥം=അനുഗ്രഹം (രാക്ഷസാമാത്യനെ വശത്താക്കൽ.) കൊല്ലുകേ=കൊല്ലുക+ഏ=കൊല്ലുകതന്നെ.

375 സത്യവ്രതൻ=സത്യനിഷ്ഠയുള്ളവൻ. നിജസത്യം=തന്റെ സത്യം (നന്ദവംശവിനാശം ചെയ്യുന്നതാണെന്നുള്ള സത്യം.

377. അനുസ്ഥയം= (അ. സ്ത്രീ. തു. ഷ. വ.) അനുഗ്രഹത്തോടുകൂടി,

രണ്ടാംപാദംകഴിഞ്ഞു.

മൂന്നാംപാദം.

(കേകാവൃത്തം)

1. ഇതാഹിതം "പാപൊത്ത എന്നുമുതൽ—പറകനീ" എന്നവരെ തത്തയോടുള്ള അപേക്ഷ.

8. നിരസന്മാർ=അറിവില്ലാത്തവർ. സരസന്മാർ=അറിവുള്ളവർ.

10. തിളയ്ക്കുക=മടിക്കുക.

11. നന്ദരാജൻ=സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി.

13. മന്ത്രമണ്ഡപം=കാര്യവിചാരസ്ഥലം.

14. അവർകളോട്=ചന്ദ്രഗുപ്താദികളോട്.

15. പഞ്ചത്വം=മരണം

18. മാനശോകാദികൾ=മാനം ദുഃഖം മുതലായവ. (ബഹുവ്രീഹി) ദീനൻ=പരവശൻ.

24. മോഹം=അറിവില്ലായ്മ.

26. സാക്ഷാൽ= (അവ്യ) പരമാർത്ഥമായിട്ട്,

27. മന്നിടസുരവരൻ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ.

28. വ്യാജം=കളവ്.

29. പ്രയോഗം=ഉപായം. ചന്തമായ്=ഭംഗിയായ്, അനുസരിച്ച്=സമ്മതിച്ച്. (അനുനയിച്ച്)

32. മാനസത്തോടുകൂടി=ആലോചനയോടുകൂടി.

33. ഗാഢമത്സരം=ഉറച്ചവൈരം.

34. ഹസ്തിപൻ=ആനക്കാരൻ. ശില്പി=ചിത്രപ്പണിക്കാരൻ. ശസ്ത്രദന്മാർ=യന്ത്രപ്രയോഗം ചെയ്യുന്നവർ.

35. രാക്ഷസപ്രയുക്തന്മാർ=രാക്ഷസനാൽ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവർ.

36. ധന്യർ=ഭാഗ്യവാന്മാർ.

38. പാപമാനസൻ=ദുർബ്ബുദ്ധി. (ബ. വ്രീ.) ബദരീഫലം=ലന്തപ്പഴം.

43. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

45. താപസമേതം=താപസന്മാരാൽ കെട്ടുക്കപ്പെട്ടതു്.

46. സിദ്ധിപെടുക=മരിക്കുക.

47. ബന്ധവൈശഥില്യശങ്കകൊണ്ടു്=തന്നും ചന്ദ്രഗുപ്തനും തമ്മിലുള്ള കൂട്ടുകെട്ടിനു് ഇളക്കം വന്നേക്കുമല്ലോ എന്നുള്ള സംശയത്താൽ. അതിനു്=സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയുടെ മരണത്തിനു്.

48. സർവ്വകാംക്ഷിതങ്ങളും=എല്ലാ അനുഗ്രഹങ്ങളും (ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊന്നു സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെ രാജാവാക്കി വാഴിക്കണമെന്നുള്ള അനുഗ്രഹം.)

49. രൂക്ഷൻ=തീക്ഷ്ണൻ.

51. പർവ്വതേശഭാവത്തെ= പർവ്വതകരാജാവിന്റെ അഭിപ്രായത്തെ.

53. ചിത്രം=ആശ്ചര്യം. നന്ദരാജാക്കന്മാരെക്കൊൽവാൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനു സഹായിയായിരുന്ന പർവ്വതകൻ രാക്ഷസാമാത്യനു ശത്രുവാണു്; എങ്കിലും ചന്ദ്രഗുപ്തനോടെന്നപോലെ പർവ്വതകനോടു രാക്ഷസനു പൂർവ്വവൈരമില്ലാഞ്ഞതിനാൽ ഇപ്പോൾ രാക്ഷസനു പർവ്വതകൻ വളരെ പ്രിയനായി.

56. തൽപുത്രൻ=അവന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു). ഉന്നതൻ=പ്രധാനൻ. തൽഭ്രാതാവു=പർവ്വതന്റെ സഹോദരൻ. ഇവിടെ ഒരു ശത്രുവിനെ നശിപ്പിക്കുവാൻ അയാളുടെ ബന്ധുവായിരുന്ന വേറെ ഒരു പ്രബലനെ ഗൂഢശത്രുവാക്കി അയാളും താനും തമ്മിൽ സന്ധിചെയ്യുന്നതിനാൽ ഭേദമെന്ന ഉപായവും സന്ധിയെന്ന നയവും വ്യക്തമാകുന്നു.

58. സ്വാമിവധത്തിനു്=നന്ദവധത്തിനു്. നിർമ്മരിയാദി=മര്യ്യാദയില്ലാത്തവൻ. മര്യ്യാദ=കാര്യാകാര്യങ്ങളുടെ ഒരു അതിരു്=(നിയമം). 'മരിയാദ' എന്നതു 'മര്യ്യാദ' എന്നതിന്റെ തത്ഭവരൂപമാണു്; എന്നാൽ 'നിർമ്മരിയാദി' എന്ന പ്രയോഗത്തിനു ഗതി കല്പിക്കുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. ഈ പ്രയോഗം ഇതിൽ വളരെ അധികം കാണുന്നുണ്ടു്.

62. അഭിചാരകർമ്മം= മാരണകർമ്മം. നിഗൂഢമായി=ആരുമറിയാതെ. നഗ്നൻ=വസ്ത്രമുടുക്കാത്തവൻ. ഇങ്ങനെയുള്ള കർമ്മങ്ങളും മന്ത്രശാസ്ത്രത്തിൽ പറഞ്ഞുകാണുന്നു.

64. ഹോമകുണ്ഡം=ഹോമക്കുഴി. [illegible]=[illegible]പോലെയുള്ള ആകൃതിയോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ.) ആയതവിലോചന= നീളമുള്ള കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ. സുന്ദരി (ബ. വ്രീ.)

65. ജാനകീദേവി=സീതാ. ഉദിതാ=പുറപ്പെട്ടവൾ.
ധന്യശീലാ=നല്ല ശീലത്തോടു കൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) അതിസുന്ദരാംഗി=വളരെ സുന്ദരി. (ബ. വ്രീ)

68. മാനിനീമണി=സ്ത്രീരത്നം.

69. ആലിംഗനം=ആശ്ലേഷം.

71. [illegible]=പിതാവ്. നിശ്ചലമതി= മനസ്സുറപ്പുള്ളവൻ (ബ. വ്രീ)

72. [illegible]=വ്യസനത്തോടുകൂടി.

73. മോദം=സന്തോഷം.

74. ചന്ദ്രബിംബമുഖി= ചന്ദ്രനെപ്പോലെ മനോഹരമായ മുഖത്തോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) വിലാസിനി=സ്ത്രീ. വിലാസമുള്ളവൾ എന്ന് അവയവാർത്ഥം.

76. സർവ്വമോഹനരൂപാ=എല്ലാവരെയും മോഹിപ്പിക്കുന്ന രൂപമുള്ളവൾ. (ബ. വ്രീ)

77. ഏണാക്ഷി=മാനിന്റെ കണ്ണുപോലെയുള്ള കണ്ണോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ.)

78. വിഷാദിനി=വിഷണ്ണയായ സ്ത്രീ.

79. കണ്ടിവാർകുഴലി=നല്ല തലമുടിയുള്ളവൾ. (ബ. വ്രീ) തണ്ടലർബാണം=തണ്ടലർ (താമരപ്പൂവ്) ആകുന്ന ബാണം. താമരപ്പൂവു കാമദേവന്റെ ബാണമാകകൊണ്ട് 'തണ്ടലർ ബാണൻ' എന്നതിനു '[illegible] ബാണം' എന്ന് അർത്ഥം കിട്ടണമെന്നായിരിക്കാം കവി വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നത്. അങ്ങനെ അർത്ഥം കിട്ടേണമെങ്കിൽ 'തണ്ടലർ ബാണബാണം' എന്നു പ്രയോഗിക്കേണ്ടതാണ്. മററത് അബദ്ധമല്ലെങ്കിലും ക്ലിഷ്ടമാണ്.

80. സസ്മിതം=പുഞ്ചിരിയോടുകൂടിയതു. (ബ. വ്രീ) മുഖപത്മം=മുഖം (അഭേദരൂപകം)

81. ശയനമന്ദിരം=കിടപ്പുമുറി.

83. കുലമന്ത്രി=കുലത്തിലെ (വംശത്തിലെ) മന്ത്രി.

89. നീതിയിൽ=ന്യായമായി. സമക്ഷത്തു=മററുള്ളവരുടെ മുമ്പിൽ (പ്രത്യക്ഷമായി) മന്ത്രികുലസത്തമൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ.

90. [illegible]=തരം.

92. പഞ്ചബാണമണി=കാമവികാരം. ചഞ്ചലാക്ഷി=ചഞ്ചലങ്ങളായ (ഇളകുന്ന) കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ.)

94. യാമിനി=രാത്രി

96. മിത്രം=ബന്ധു പ്രാണസ്നേഹം= പ്രാണനെപ്പോലെ സ്നേഹം. (ധർമ്മാധർമ്മകർമ്മങ്ങൾക്ക് അഭേദ്യവാസനം)

97. വൎത്തകൻ=ധനവാൻ (മുതലാളി). കളത്രം=ഭാൎയ്യ.

101. നിഗൂഢം=പരമ രഹസ്യം.

102. ഹാനി=നാശം.

103. ലോകരഞ്ജനം=ജനങ്ങളോടുള്ള എണക്കം. ഭേദിപ്പിക്ക=ഛിദ്രിപ്പിക്കുക.

105. ജീവനം=പ്രാണൻ.

106 കുണപം=ശവം. വാരിജമിഴിയാൾ=വാരിജം(താമരപ്പൂവു പോലെയുള്ള മിഴിയോടുകൂടിയവൾ=സ്ത്രീ. (ബ. വ്രീ)

107 മ്ലേച്ഛജനം=മ്ലേച്ഛ(പൎവ്വതക)ന്റെ ജനം. പൌരന്മാർ=പട്ടണവാസികൾ.

109. ശോകരോഷാദികൾ=ശോകം (ദുഃഖം) രോഷം (കോപം) മുതലായവ. ബന്ധുമൃതിയെക്കുറിച്ചു ശോകം; ശത്രുവായ രാക്ഷസന്റെ പേരിൽ രോഷം. ഭാവിച്ചു=നടിച്ചു (വാസ്തവത്തിലില്ലെന്നു സാരം).

110. രാജനിഗ്രഹം=രാജാവിന്റെ (പൎവ്വതകന്റെ) വധം. മന്ത്രികുലനീചൻ=മന്ത്രിവൎഗ്ഗത്തിൽവച്ചു നിന്ദ്യൻ.

111. ഭടന്മാർ=കിങ്കരന്മാർ.

112. ശൂന്യം=വിജനം (ഒഴിഞ്ഞുകിടക്കുന്നതു്).

113. ശ്ലാഘ്യം—കൊണ്ടു=പ്രസിദ്ധമായി.

114. നയഗുണം=നീതികൌശലം. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ=ചാണക്യൻ

116. ഉദ്യോഗിക്കുക=ഉത്സാഹിക്കുക.

119. സൎവ്വത്ര=(അവ്യയം) എല്ലായിടത്തും.

120. ഭേദിപ്പിക്കുക=അകററുക.

122. ഭാഗധേയം=ഭാഗ്യം. കല്പിച്ചു്=നിശ്ചയിച്ചു്. സചിവൻ=മന്ത്രി.

124. നിശ്ശേഷഗുണനിധി=സകല ഗുണങ്ങളുമുള്ളവൻ.

126. സൎവ്വദാ=(അവ്യ)എപ്പോഴും.

128 പാകം=ഹിതം.

131. ധൃഷ്ടൻ=ഉദ്ധതൻ.

132. വ്യാജം=കളവു് (ചതി)

133. ഉഗ്രരോഷകൻ= ഉഗ്രമായ കോപത്തോടുകൂടിയവൻ. (ബ. വ്രീ)

134. ഘോഷംകൊള്ളുക=തുറന്നു പറയുക.

135. കാൎമ്മം=യോഗം.

137. കൈതവം=അപകടം.

139. അന്ധകാരങ്ങൾ=വിസ്ഥിതങ്ങൾ.

141 പ്രേതകൃത്യങ്ങൾ=മരിച്ചവനെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള കർമ്മങ്ങൾ. (അസ്ഥ്യാദിശേഷക്രിയകൾ എന്നു സാരം.) പാതിരാനേരം=പാതിരാവായ സമയം. (രാ=രാവ്. വകാരലോപം) കർമ്മധാരയൻ.

142. ചാതുര്യ്യം=ഭംഗി.

143. മതം=അനുവാദം.

147. ശത്രുശേഷം=ശത്രുക്കളുടെ ശേഷം. ശത്രുക്കളിൽ ഏതാനും പേരെ നിഗ്രഹിച്ചിട്ട് ഏതാനും ചിലരെ നിഗ്രഹിക്കാതെ വിട്ടുകളയുന്നതു നീതിശാസ്ത്രവിരുദ്ധമാകുന്നു.

150. പുഷ്പപത്തനം=കുസുമപുരം.

156. മൌർഖ്യനാംപശുവിനെ= നിസ്സാരത്വംകൊണ്ടു പശുപ്രായനായി ഗണിച്ചു പറഞ്ഞതാകുന്നു.

159. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം.

161. ദ്വീപങ്ങൾ=ദ്വീപുകൾ. (സമുദ്രമധ്യത്തിലുള്ള കരകൾ).

162 ശത്രുഭേദം= ശത്രുക്കളായ ചന്ദ്രഗുപ്തചാണക്യന്മാരെ തമ്മിൽ തെറ്റിക്കുക.

163. രഞ്ജിപ്പിക്ക=ഇണക്കുക.

165. നിശ്ചലഹൃദയൻ=മനസ്സുറപ്പുള്ളവൻ. (ബ. വ്രീ)

166. യുദ്ധോദ്യോഗം=യുദ്ധത്തിനുള്ള ഒരുക്കം.

169 മാനവകുലശ്രേഷ്ഠൻ= മനുഷ്യവർഗ്ഗത്തിൽ തലവൻ (രാജാവ്.)

170. പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശം=കുസുമപുരത്തിലെ രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിക്കുക. ശത്രുനിഗ്രഹം കഴിഞ്ഞാലും ഉടനെ ശത്രുവിന്റെ തലസ്ഥാനത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതു് അപകടമാണെന്നു നീതിശാസ്ത്രസിദ്ധാന്തമുള്ളതിനാൽ ചാണക്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ ഇതുവരെ പട്ടണപ്രവേശം ചെയ്യിച്ചിട്ടില്ല. ശില്പികൾ=കരകൌശലക്കാർ. രാജധാനിയുടെ അറ്റകുറ്റങ്ങൾ തീർത്തു് അലങ്കരിക്കുന്നവർ.

171. നന്ദമന്ദിരപ്രവേശം= നന്ദന്മാരുടെ രാജധാനിയിൽ കയറുക.

173. തോരണം=ഗോപുരദ്വാരത്തിന്റെ പുറത്തു കമാനാകൃതിയിൽ ഉണ്ടാക്കുന്ന ഒരലങ്കാരവിശേഷം. "തോരണോസ്ത്രീ ബഹിർദ്വാരം" എന്നു് അഭിധാനം. ചാരു=മനോഹരം.

174. ഗോപുരം=കോട്ടപ്പടിവാതിൽ 'പുരദ്വാരന്തുഗോപുരം' എന്നു് അഭിധാനം. വാപികൾ=കുളങ്ങൾ. കൂപങ്ങൾ=കിണറുകൾ. നിർമ്മലം=അഴുക്കില്ലാത്തതു്. ശത്രുക്കൾ ജലാശയങ്ങളിൽ വിഷംകലക്കും. അതിനെ പരിഹരിക്കണം.

176. സൂത്രകാരന്മാർ=ശില്പികൾ.

177. കാഞ്ചനതോരണം=സ്വർണ്ണമയമായ തോരണം. ചാഞ്ചല്യം=ഇളക്കം (സംശയം).

178. വിശ്വൈകമനോഹരം= ലോകത്തിൽവച്ച് ഏററവും വിശേഷമായിട്ടുള്ളതു്. വിശ്വകർമ്മാവ്=ദേവശില്പി.

179 രാജസം=ഭംഗിയുള്ളതു്. ജനങ്ങളുടെ പ്രശംസക്കു വിഷയമായിട്ടുള്ളതു്. രാജമന്ദിരദ്വാരം= കോവിലകത്തിന്റെ പടിക്കൽ. (അ. ന. സ. ഏ. വ)

180. ശില്പശാസ്ത്രം=തച്ചുശാസ്ത്രം.

134. മാരണം=വധം.

186. വേണ്ടതില്ല=കൊള്ളാം (നന്നായി) മറേറപ്പുറം=എതിർഭാഗം. (അവക്കു വിപരീതമായിട്ട്).

187. പ്രശംസിക്കുക=പുകഴ്ത്തുക. (അഭിനന്ദിക്കുക).

188. ഉചിതജ്ഞൻ=വേണ്ടതു് അറിയുന്നവൻ.

189. സ്വാമി=രാജാവ്. ശുഭമായോട്ട്=നല്ലവണ്ണം.

191. ഉഴററോട=വേഗത്തിൽ.

192. കൊണ്ടന്നു്= കൊണ്ടുവന്നു് (സന്ധിയിൽ വകാരലോപം) അഥ=അനന്തരം (അവ്യ).

194. സമ്മാനിക്കുക=സമ്മാനം കൊടുക്കുക.

195. മുമ്പിൽതാൻ പറഞ്ഞതിന് അന്തരം വരായ്വാനായ്=നന്ദവധത്തിന്നു ചന്ദ്രഗുപ്തനെ സഹായിച്ചാൽ നന്ദരാജ്യത്തിൽ പകുതി കൊടുക്കാമെന്നു താൻ പറഞ്ഞിരുന്നതിനു നീക്കം വരാതിരിപ്പാൻവേണ്ടി.

196. പീഠത്തിന്മേലെ=ആസനത്തിൽ.

197. അർദ്ധരാജ്യം=രാജ്യത്തിൽ പകുതി.

198. വൈരം=പർവ്വതേശ്വരനെ കൊല്ലിച്ചതു ചാണക്യനാണെന്നുള്ള വിരോധം.

201. പട്ടം=കിരീടം വെക്കുന്നതിനു മുമ്പിൽ നെററിമേൽകെട്ടുന്ന ഒരു ഉഷ്ണീഷബന്ധം.

202. ചട്ട=രാജകഞ്ചുകം. വെണ്മ=തെളിവ്.

203. മണിമകുടം=രത്നം പതിച്ച കിരീടം. കാതില=കർണ്ണാഭരണം (കുത്തില-അണിയല-ഇവയിലെ ലകാരംപോലെ ചിന്ത്യം) കാഞ്ചികളം=അരഞ്ഞാണം. ചാരുത്വം=ചന്തം, (സർവ്വാംഗമലങ്കരിപ്പിച്ചിട്ടു റാഴിയാലെ) എന്നു മുമ്പിൽപറഞ്ഞിട്ടു പിന്നെ ഓരോ അലങ്കാരങ്ങളെ വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞതുകൊണ്ട്, ആദ്യം സമഷ്ടിയായിപ്പറഞ്ഞതിനെ വിവരിച്ചുവെന്നല്ലാതെ ഇവിടെ പൌനരുക്ത്യമില്ല)

204. ഗജവരൻ=വലിയ ആന (ആനപ്പുറത്ത് അമ്പാരികെട്ടി രാജാക്കന്മാർ അതിൽ കയറി സഞ്ചരിക്കുന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലൊ

206. സമസ്തർ= എല്ലാവരും. പർവ്വതഭ്രാതാവു = പർവ്വതകന്റെ സോദരൻ (വൈരോധകൻ) മന്നൻ=രാജാവ്. കല്പിക്കുക=നിശ്ചയിക്കുക.

203. വെൺകൊറ്റക്കുട= വെള്ളനിറത്തിലുള്ള രാജചിഹ്നമായ കുട (കർമ്മധാരയൻ) തഴ=പലനിറത്തിൽ പട്ടുകളെക്കൊണ്ടു ഞെറി പിടിപ്പിച്ച കുടപോലെ ഒരു കമ്പിന്മേൽ കെട്ടിയുണ്ടാക്കി ആനപ്പുറത്തും നിലത്തും പിടിക്കുന്ന ഒരു അലങ്കാരസാധനം. വെൺചാമരികൾ=വെഞ്ചാമരങ്ങൾ. ശംഖമദ്ദളഭേരീമൃദംഗവാദ്യങ്ങൾ=ശംഖങ്ങളും, മദ്ദളങ്ങളും, ഭേരികളും, മൃദംഗങ്ങളും (ദ്വന്ദ്വൻ) ആയ വാദ്യങ്ങൾ (കർമ്മധാരയൻ). ഭേരി=പെരുമ്പറ. ആയുധപാണികൾ=ആയുധം പാണിയിലുള്ളവർ. (ബ. വ്രീ)

209. പുഷ്പപുരംമുന്നിട്ട്=പുഷ്പപുരത്തിലേക്ക്. യന്ത്രതോരണച്ചരട്=യന്ത്രംകൊണ്ടുള്ള തോരണത്തിന്റെ ചരട്.

212. പുരുഷാരം=ജനസംഘം (അകമ്പടിക്കാരും മററും)

213. ഹസ്തിനി=പിടിയാന.

214 ചന്ദ്രലേഖാംബഷ്ഠൻ=ചന്ദ്രലേഖയുടെ അംബഷ്ഠൻ (ആനക്കാരൻ) ബാർബ്ബരകാഖ്യൻ=ബാർബ്ബരകൻ എന്ന പേരുള്ളവൻ.

215. രാക്ഷസാജ്ഞ=രാക്ഷസന്റെ കല്പന (ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കുക). ഉറയൂരുക=ഉറയിൽനിന്ന് ഊരുക (ക്രിയാസമാസം).

216. ചിക്കെന്ന്=വേഗത്തിൽ.

217. ഗതിവേഗം=ഗതിയുടെ വേഗം. (ഗതി=നടപ്പ്).

218. പ്രഭ്രഷ്ടലക്ഷ്യം= പ്രഭ്രഷ്ടം തെററിയതു്) ആയ ലക്ഷ്യ (ലാക്ക്=ഉന്നം)ത്തോടുകൂടിയതു്. (ബ. വ്രീ) കുറിക്കുകൊള്ളാത്തതു് എന്നു സാരം). മൂർദ്ധാവ്=ശിരസ്സ്.

219. നിഷ്ഫലം=ഫലത്തോടുകൂടാത്തതു് (നഞ്, ബ. വ്രീ) ആത്മവിനാശം=തന്റെ വിനാശം.

220. മുകളേറുക=മുകളിൽ ഏറുക, (ക്രിയാസമാസം: സപ്തമീതൽപുരുഷൻ). പാപചേതനൻ=ദുർബ്ബുദ്ധി.

224. പുരപ്രാപ്തി=പട്ടണപ്രവേശം.

225. അഭയദത്താഖ്യൻ= അഭയദത്തൻ എന്ന പേരോടുകൂടിയവൻ (ബ. വ്രീ)

227. വീര്യം=ഫലശക്തി. ചൂർണ്ണം=പൊടി.

228 ദോഷജാലം=വാതപിത്തകഫങ്ങളുടെ കോപം.

229. ക്ഷമാസുരവരേന്ദ്രൻ=ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠൻ. വർണ്ണം=നിറം.

230. വിഷമദുർഗ്ഗം=വിഷമമായ കോട്ട.

235. ഊഹ (അഭിപ്രായം) ഇവിടെ ഈ വിഷയത്തിൽ (കൈവിദ്യത്തിൽ)

236. ആചാരം=നടപ്പ്.

237. വിശ്വൈകവൈദ്യൻ=ലോകത്തിൽ പ്രധാനവൈദ്യൻ.

239. ശയനാധികാരി=പള്ളിയറവിചാരിപ്പുകാരൻ.

240. രാക്ഷസപ്രയുക്തൻ=രാക്ഷസനാൽ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവൻ. അക്ഷയ്യധനവാൻ=വളരെ ധനമുള്ളവൻ.

241. നിക്ഷേപം=പണയപ്പാട്.

244. ധനാഗമം=ധനമുണ്ടാകുന്നുള്ള വഴി.

245. ഭിന്നിനോന്നായി=പരസ്പരവിരുദ്ധമായി.

246. പറിക്കുക=അപഹരിക്കുക.

249. ധാത്രി=ഭൂമി.

250. സുരംഗ=ഗുഹ (നിലവറ). ഊഴത്തിൽ=തരത്തിൽ തരം വന്ന സമയം.

252. സുഷിരങ്ങൾ=ദ്വാരങ്ങൾ.

253. ഇരുമ്പിൻ ചാർത്ത്=ഇരുമ്പിൻകൂട്ടം.

256. മാംസഖണ്ഡങ്ങൾ=ഇറച്ചിക്കഷണങ്ങൾ.

257. അശനാർത്ഥം=തിന്നുവാനായി (അവ്യ). സുരംഗാന്തരേ=നിലവറയുടെ ഉള്ളിൽ (അ. ന. സ. ഏ. വ)

258. രോഷം=ദേഷ്യം.

259. പരവശപ്പെടുക=പരവശന്മാരാവുക. ധൂമം=പുക.

560. അഗ്നിജ്വാലകൾ=തീയ്യിന്റെ നാളങ്ങൾ. പൊരിയുക=കരിക്കുക.

261. സദാകാലം=എപ്പോഴും (അവ്യ). സാവധാനം=മനസ്സിരുത്തൽ.

272. അഞ്ജസാ=വേഗത്തിൽ (അവ്യ). രഞ്ജിപ്പിക്കുക=വശീകരിക്കുക. നീതി=നയം. അനുദിനം=ദിവസംതോറും (അവ്യ).

263. പ്രധാനപുരുഷന്മാർ=പ്രധാന ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായവർ.

264. മൌര്യപുത്രൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. കൈതവം=കളവ്.

265. പക്ഷപാതികൾ=ഭാഗക്കാർ. മന്ത്രിവീരന്മാർ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠന്മാർ.

266. ഭദ്രശീലന്മാർ=നല്ല സ്വഭാവമുള്ളവർ. വിക്രമന്മാർ=പരാക്രമികൾ (ശൌര്യമുള്ളവർ).

267. അയത്ത്=മറന്ന്, ഇടഞ്ഞ്. (ഇതൊരപൂർവ്വപ്രയോഗമാണെന്നു തോന്നുന്നു.) പ്രയത്നം=ഉത്സാഹം (വേല).

268 പൎവ്വതപുത്രൻ=മലയരശ്ശൻ.

270. ഉന്മോദകൌതുകം=സന്തോഷത്തോടെ. (ക്രി. വി)

272. വ്യാജേന=കളവായി (അ. പു. തൃ. ഏ. വ)

273. ഒട്ടുമേ ആകാ=അശേഷം നന്നല്ല.

277. അത്തൽ=ആലസ്യം.

മൂന്നാം പാദം കഴിഞ്ഞു.

നാലാം പാദം.

(മിശ്രകാകളിവൃത്തം)

1. ശുകതരുണി!=പെൺതത്ത. സുശീലഗുണഭാസുരം=സൽസ്വഭാവംകൊണ്ടു ശോഭിച്ചത്. തവ=നിന്റെ. മധുരഭാഷണം=സരസമായ വാക്ക്. ഹൃദയസുഖപൂരണം=മനസ്സിനു രസം വൎദ്ധിപ്പിക്കുന്നത്.

2. മഹിതനയബോധനം=വിശേഷമായ നീതിശാസ്ത്രത്തിന്റെ സാരഭൂതമായിട്ടുള്ളത്. സകലജനമോഹനം=എല്ലാ ജനങ്ങളേയും രസിപ്പിക്കുന്നത്. സൎവ്വമോദാവഹം=എല്ലാവൎക്കും സന്തോഷമുണ്ടാക്കുന്നത്. സൎവ്വശോകാപഹം=എല്ലാ ദുഃഖങ്ങളേയും കളയുന്നത്.

3. ചിത്രം=ഭംഗി.

4. ഫലമധുസിതാദി=പഴം, തേൻ, പഞ്ചസാര മുതലായത്. ഉപഭോജ്യതാം=ഭക്ഷിക്കപ്പെട്ടാലും. (ലോട്. ആത്മനേപദം പ്ര. പു. ഏ. വ. കൎമ്മണി).

5. കഥയ കഥയ=പറക പറക. (കേൾക്കാനുള്ള ഔത്സുക്യാതിശയത്തെ കാണിക്കുന്നതായ ദ്വിരുക്തി) (ലോട്. പരസ്മൈപദം മ. പു. ഏ. വ).

10. യമപടം=യമന്റെ ചിത്രം. വേഷം തിരിയുക=വേഷം മാറുക. അമിതയമഭക്തി=അന്തകനിൽ വളരെ ഭക്തി.

11. അതിനിപുണൻ=വളരെ മിടുക്കൻ. ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ട്.

13. അയി സുമുഖ=സുമുഖ, ഹേ, ഇത്യാദികൾ ദൂതാദികളോട് അവരുടെ സ്വാമിപ്രീതിസൂചകമായി ചെയ്യുന്ന സംബോധനകൾ. അഖിലജനവൃത്തം=സകലജനങ്ങളുടെ സ്വഭാവം.

15. അഖില.......മകുടമണി=സകല രാജാക്കന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ

18. ശൌര്യം=പരാക്രമം. വീര്യം=മഹിമ. ശ്രീ=ഐശ്വര്യം. പ്രതാപം=ഓജസ്സ്. കേളി=യശസ്സ്.

20. തദനു=അതിനുശേഷം. (അവ്യ)

22. നയനിപുണ!=നീതിശാസ്ത്രജ്ഞ! ഗുണസദന!= ഗുണങ്ങളുള്ളവെ! (രണ്ടും നിപുണകസംബോധനം).

29. രോഷേണ=(അ. പു. തൃ. ഏ. വ) കോപത്തോടുകൂടി; (ശത്രുനാമശ്രവണംതന്നെ കോപകാരണം).

36. മിത്രം=സ്നേഹിതൻ.

39. ഹൃദയം=മനസ്സ് (തന്റെ ഹൃദയത്തെപ്പോലെ വിശ്വാസഭാജനമെന്നു സാരം)

40. പുഷ്പകചത്വരം= പുഷ്പകം എന്ന തെരുവ്. മണികാരശ്രേഷ്ഠൻ=രത്നവ്യാപാരി.

41. നിന്ദ=പുച്ഛം.

44 കുടുംബങ്ങൾ=ഭാര്യാപുത്രാദികൾ.

45. ഇതി=ഇങ്ങനെ. (അവ്യ)

54. സഃ=(തച്ഛബ്ദം പു. പ്ര. ഏ. വ) അവൻ. ഖലു (അവ്യ) പുനഃ (അവ്യ). സഃ ഖലു പുനഃ=അവനാകട്ടെ പിന്നെ.

55. അംഗുലിമുദ്ര=മുദ്രമോതിരം.

56. ശിക്ഷയിൽ=നല്ലവണ്ണം. (ഇതൊരു നാടോടിഭാഷയാണ്).

59. അംഗുലീയാഗമം=മോതിരംകിട്ടിയ വിവരം.

60. അതിനിപുണമായി=വളരെ വ്യക്തമായി (വെടിപ്പായി)

63. കപടവേഷൻ=വേഷം മാറിയവൻ (ബ. വ്രീ)

64 നഗരമണികാരൻ= നഗരത്തിലെ രത്നക്കച്ചവടക്കാരൻ.

66. അർഭകൻ=കുട്ടി. മോഹനൻ=സുന്ദരൻ.

67. കോലാഹലം=ശബ്ദം.

69. മന്ദം=പതുക്കെ. (ക്രി. വി).

70. സുന്ദരാംഗി=സുന്ദരി. (ബ. വ്രീ)

71: കോമളം=മനോഹരം. ഗാഢം=മുറുകെ.

72. നിചവിലോചനം=കറുപ്പുള്ള കണ്ണുകളോടു കൂടിയവൾ (സുന്ദരി). (ബ. വ്രീ)

73 പുരുഷൻവിരല്ക്ക്=പുരുഷന്റെ വിരലിന്. ശില്പം=ഭംഗി.

74 കന്നൽമിഴി=കന്നൽ (കരിങ്കൂവളപ്പൂവ്)പോലെയുള്ള മിഴി (കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ (ബ. വ്രീ). അഴിഞ്ഞ്=ഊരി.

75. പാദത്തിനോളം=കാൽക്കൽവരെ. ഖലാൽ=യദൃച്ഛയായി.

76 ഊനം=കുറവ്.

77. അക്ഷരങ്ങൾ=എഴുത്തുകൾ (ലിപികൾ) വിസ്മയിക്ക=അത്ഭുതപ്പെടുക. (രാക്ഷസൻ കുടുംബത്തോടുകൂടി വളരെനാൾക്കു മുമ്പേതന്നെ നാടുവിട്ടു പോയിരിക്കുന്നുവെന്നു പ്രസിദ്ധമായിരിക്കയാൽ ഈ രത്നവ്യാപാരിയുടെ ഗൃഹത്തിൽ ഉള്ള ഒരു സ്ത്രീയുടെ കയ്യിൽനിന്ന്, രാക്ഷസനാമാങ്കിതമായ ഈ അംഗുലിമുദ്ര ഊരിവീഴുവാൻ കാരണമെന്തെന്നുള്ള വിചാരംതന്നെ വിസ്മയകാരണം).

78. മാനം=അഭിമാനം (ചാരന് ഒരു ഗൂഢവർത്തമാനം കിട്ടുന്നതു് അഭിമാനകരമാണല്ലോ).

80. ചാരനിപുണകോക്തികൾ=ചാരനായ നിപുണകന്റെ വാക്കുകൾ.

82. കാതില=ഇതു കർണ്ണാഭരണമെന്നു സാമാന്യമായി സങ്കല്പിച്ചു 'കടുക്കൻ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഉപയോഗിച്ചിരിക്കയാണെന്നു തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ഇതു സ്ത്രീകൾ കാതിൽ അണിയുന്ന ഒരുതരം ആഭരണത്തിനു മാത്രമേ പറയാറുള്ളൂ. തെങ്ങ്', പന, കൈത ഇവയുടെ ഇളയ ഓല ഒരേവീതിയിൽ കീറി മഞ്ഞൾ മുതലായവ ചേർത്തു പുഴുങ്ങിയുണക്കി തെറുത്തും സ്വർണ്ണംകൊണ്ടും, രത്നം പതിച്ചും ഇങ്ങനെയെല്ലാം ഇതു് ഉണ്ടാക്കപ്പെടുന്നതിനാലാണ് ഇതിനു 'കാതില' 'കാതിലോല', 'ഓല' എന്നു പേരുകൾ ഉണ്ടായതു്. 'കർണ്ണികാ താലപത്രം സ്യാൽ' എന്നു് അമരകോശം ഇതിനെ സ്പഷ്ടമാക്കുന്നതുമുണ്ടു്.

85. സർവ്വതഃ=മുഴുവൻ (തസിൽ പ്രത്യയാന്തം, അവ്യയം)

86. നിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചു=ആലോചിച്ചുറച്ചു.

89. ഇക്കഥ= ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാർ തന്നതാണെന്നുള്ള സംഗതി.

91. വെക്കം=വേഗം.

93. ഘോരൻ=ഭയങ്കരൻ. മ്ലേച്ഛരാജൻ=മലയകേതു.

94. സേനാധിനായകർ=സേനാപതികൾ.

95. കൌലൂതരാജൻ=കൌലൂതരാജ്യത്തിലെ രാജാവ്. മലയനൃപൻ=മലയം എന്ന രാജ്യത്തിലെ രാജാവ്.

96. ശത്രുവിധ്വംസനൻ=ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവൻ.

97. ഗ്രീഷ്മസമാനൻ=ഗ്രീഷ്മ(ഗ്രീഷ്മമെന്ന ഋതു)ത്തിനോടു തുല്യൻ. ഗ്രീഷ്മത്തിൽ അത്യുഷ്ണംകൊണ്ടു നീരുവററി സസ്യാദികൾ ഉണങ്ങിപ്പോകുന്നതും കാട്ടുതീ വീണു വനങ്ങൾ ദഹിച്ചുപോകുന്നതും പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ.

അതുപോലെ ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവനെന്നു സാരം പ്രതിയോഗികൾ=ശത്രുക്കൾ. കാശ്മീരൻ=കാശ്മീരരാജ്യത്തെ രാജാവു്.

98 സിന്ധുവാസി=സിന്ധുരാജ്യത്തിൽ വസിക്കുന്നവൻ. ശകാധിപൻ=ശകഗോത്രത്തിലുള്ള രാജാവ്. സിന്ധുഷേണാഖ്യൻ=സിന്ധുഷേണൻ എന്നു് ആഖ്യയുള്ളവൻ (ബ. വ്രീ.)

99. പാരസീകന്മാർ=പേർഷ്യാരാജ്യവാസികൾ.

101. വ്യാജം=കളവു്. കറി=കുറിമാനം. പത്രം=എഴുത്തു്. രാജപ്രവരർ=രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർ. ചിത്രവർമ്മാദി മുൻപറഞ്ഞ പഞ്ചരാജാക്കന്മാർ.

102. മ്ലേച്ഛനാൽ= മ്ലേച്ഛരാജാവായ മലയകേതുവിനെക്കൊണ്ടു്. ഏഷഞാൻ=ഏഷഃ (ഏതച്ഛബ്ദം പു. പ്ര. ഏ. വ) ഈ ഞാൻ (വ്യാജമായ ഒരു കറി എഴുതിച്ചുകൊടുപ്പിച്ചു മ്ലേച്ഛനെക്കൊണ്ടു് അമാത്യനെ ദൂരെ കളയിപ്പൻ എന്നന്വയം.)

103. ശകടദാസൻപക്കൽ=ശകടദാസന്റെ അധീനത്തിൽ.

104. രാജപുരുഷൻ=രാജകിങ്കരൻ.

106. ധന്യമതേ!=സൽബുദ്ധേ! ഗുണവാരിധേ!=വളരെ ഗുണമുള്ളവനേ! ബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾ=ബുദ്ധിചാതുര്യങ്ങൾ.

107. സുമുഖ!=മിടുക്ക!

108. കമ്പംവരാതെ=തെററുവരാതെ.

109. ലേഖ=എഴുത്തു്. ഇദന്തു=നിർദ്ദേശ്യമായ പ്രകാരത്തെക്കുറിക്കുന്ന സർവ്വനാമം. വാചകം=വാക്യം. (പദസമുദായം)

110. ആരാനും= ഒരാൾ (ഞാൻ) ഏതാനും ഒന്നു= ഒരുസാധനം (ഈ സാധനം) ഉണ്ടു്=(കൊടുത്തയച്ചുവിട്ടിട്ടു്+ഉണ്ടു്) എന്നു വാക്യയോജന ചെയ്തുകൊൾക. ഒരുത്തനു്=ഒരാൾക്കു് (നിങ്ങൾക്കു്).

111 ഊഹ്യം=ആലോചിച്ചറിയത്തക്കതു്. സ്വയം=താൻതന്നെ. (അവ്യ) വാച്യം=പറവാനുള്ളതു്. ബാഹ്യനാമങ്ങൾ=സാക്ഷാൽ 'സംജ്ഞകൾ (പ്രത്യേകപ്പേരുകൾ എന്നു സാരം) ഇതിന്റെ താല്പര്യം ഒന്നുകൂടി വിശദമാക്കാം ''ഞാൻ നിങ്ങൾക്കു് ഈ സാധനം കൊടുത്തയക്കുന്നു. എനിക്കു പറവാനുള്ള സംഗതി നിങ്ങൾതന്നെ ആലോചിച്ചാലറിയാമല്ലോ'' എന്നേ എഴുതാവൂ. ആരു് എഴുതുന്നുവോ ആയാളുടെയും, ആർക്കെഴുതുന്നുവോ ആയാളുടെയും, ഏതുസാധനം കൊടുത്തയക്കുന്നുവോ ആ സാധനത്തിന്റെയും സാക്ഷാൽപേർ എഴുതരുതു്. എന്നർത്ഥം. അതല്ലാതെ കാര്യം വ്യക്തമായി പറഞ്ഞാൽ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ വിശ്വസ്തമിത്രമായ ശകടദാസൻ ഇതു ചാണക്യന്റെ പ്രയോഗമാണെന്നും സിദ്ധാർത്ഥകൻ ചാണക്യചാരനാണെന്നും മനസ്സിലാക്കുവാനിടവരുന്നതാണല്ലോ.

112. ഇത്തരം അക്ഷരങ്ങൾ=ഈ വക വാക്കുകൾ. സാമ്പ്രതം=ഇപ്പോൾ. വ്യക്തം=സ്പഷ്ടം

115. വാ (ക്രി. മ. പു. ഏ. വ). അപകൃഷ്ടന്മാരോടു പറയുന്ന വിധായകപ്രകാരം വരിക എന്നർത്ഥം.

117. കായസ്ഥൻ=ഗുമസ്തൻ (അമാത്യരാക്ഷസന്റെ) ഉപായം=കൌശലം. പത്രം=എഴുത്ത്.

118. വാചികപത്രിക=സന്ദേശിപ്പാനുള്ള എഴുത്ത്.

120. ഒപ്പ്=എഴുത്തടയാളം (എപ്പോഴും യാതൊരു വ്യത്യാസവും വരാതെ തന്റെ കൈയെഴുത്തുകൊണ്ട് അടയാളപ്പെടുത്തുന്നതിനാൽ ഇതു് അന്വർത്ഥസംജ്ഞതന്നെ, തിരുവിതാംകൂർ മഹാരാജാവിന്റെ ഒപ്പിന ശൃഢ്യം ചാർത്തുക എന്നു പറയാറുണ്ടു്. അതിൽനിന്ന് ഈ അർത്ഥം വ്യക്തമാകുന്നു.

122. ഛലിഹിതപത്രം= കളവായി ഉണ്ടാക്കിയ എഴുത്ത്.

123. സുവിനയമോടു=നല്ല വിനയ(അടക്ക)ത്തോടുകൂടി. സാദരം=ബഹുമാനപുരസ്സരം.

126 മുദ്രയാ= (ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ) മുദ്രകൊണ്ടു്. മുദ്രിതം= അടയാളപ്പെടുത്തപ്പെട്ടതു്. (പത്രം എന്നതിന്റെ വിശേഷണം) ഭദ്ര=മിടുക്ക! (സംബോധന)

127. മുന്നം=മുമ്പിൽ (ആദ്യം).

128. ഘാതുകന്മാർ=കൊല്ലുന്നവർ. (ആരാച്ചാരന്മാർ) എന്നു നാട്ടുഭാഷ.

129. ക്രൂരൻ=ദുഷ്ടൻ.

130. വ്യാജേന=കളവായി (അ. പു. തൃ. ഏ. വ)

131. കലിതമുദം= സന്തോഷത്തോടുകൂടിയവനായ ശകടദാസനെ എന്നതിന്റെ വിശേഷണം (ദ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)

132. മന്ത്രിപ്രവരൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

133. ആഭിമുഖ്യം=പ്രസാദം.

135. ഭദ്രമായ്=നല്ലവണ്ണം.

138 സാചിവ്യം=മന്ത്രിത്വം.

139. നിശ്ചലചിത്തൻ=ഇളക്കമില്ലാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവൻ.

141. അതിചതുരൻ=വളരെ സമർത്ഥൻ.

142. ആശി=അനുഗ്രഹം

143. ചണകസുതചരണവന്ദനം= ചാണക്യന്റെ പാദങ്ങളെ വന്ദിക്കുക.

144. നയനിപുണമതി=നയ(നീതിശാസ്ത്ര)ത്തിൽ നിപുണം (നല്ല അറിവുള്ള) ആയ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ.

145. നിജനികടഭുവി=തന്റെ സമീപത്തിൽ.

146. ഭേദംവരുത്തുക=അകററുക.

147. കാലപാശികൻ, ദണ്ഡപാശികൻ=ഇവർ രണ്ടുപേരും വധശിക്ഷ വിധിച്ചവരെ കൊല്ലുവാനുള്ള ആരാച്ചാർമ്മാരാകുന്നു.

150. ദുർമ്മന്ത്രി=ദുഷ്ടനായ മന്ത്രവാദി. ആഭിചാരമാരണാദികൾ ചെയ്യുന്നവൻ.

151. ഝടിതി=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ. പുനരപി=പുനഃ അപി=പിന്നെ. ചായില്യം=ഒരു ചുവപ്പുചായം. അതിനു രസയോഗമുള്ളതിനാൽ വിഷവീര്യവുമുണ്ടു. ഇവിടെ 'ചായില്യമിട്ട കഴവിന്മേലേററവിനു' എന്നോ 'ചായില്യമിട്ടകഴവിന്മേലേററവിൻ' എന്നോ മൂലം എന്നു സംശയമുണ്ടു്; കഴവിന്റെ വിശേഷണമാണെങ്കിൽ വദ്ധ്യന്റെ ദേഹത്തിൽ തറക്കുന്നതായ നാരായത്തിൽ മാത്രമായിരിക്കും. വിഷലിപ്തമായ ശല്യം തറച്ചാൽ ഉണ്ടാകുന്ന ദുസ്സഹമായ വേദന അവനെ അനുഭവിപ്പിക്കാനായിരിക്കാം അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നതു്. വദ്ധ്യനെയാണു ചായില്യം തേക്കുന്നതെങ്കിൽ കാണികളുടെ കണ്ണിനെ അവന്റെ നേരെ ആകർഷിക്കേണമെന്നോ വൈരൂപ്യം വരുത്തേണമെന്നോ ഉള്ള ഉദ്ദേശവുംകൂടിയുണ്ടായിരിക്കും.

155 അതികുപിതർ=വളരെ കോപിച്ചവർ.

156 തദാ=(അവ്യ) അപ്പോൾ.

157. അതുലബലഘാതുകാൻ= (അ. പു. ദ്വി. ബ. വ) അതിബലവാന്മാരായ ഘാതുകന്മാരെ.

158 രാക്ഷസം=(അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ) രാക്ഷസനെ വീക്ഷിതും=(അവ്യ) കാണ്മാൻ.

160. മന്ദമല്ലാതെ=വേഗത്തിൽ.

161. മന്ദിരം=ഗൃഹം. ശ്രേഷ്ഠകുലോത്ഭവശ്രേഷ്ഠൻ= ശ്രേഷ്ഠമായ കുല(ബ്രാഹ്മണകുല)ത്തിൽ ഉത്ഭവിച്ചവരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ (ചാണക്യൻ) ശാസനാൽ=കല്പന ഹേതുവായിട്ടു് (അ. ന. പ. ഏ. വ)

163. ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര!=ചെട്ടിശ്രേഷ്ഠ! ധനപതേ!= മുതലാളി!

166. കല്പിച്ചിരിക്കുന്നതു്=നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നതു്.

168. കൃപ=ദയ. ധാത്രി=ഭൂമി.

169. ആതങ്കം=ഭയം.

170. അപരാധം=തെററു്. പൊരുതി=ഒരേടത്തിരിക്കാൻ തരം.

171. അമാത്യകളത്രം=രാക്ഷസന്റെ ഭാര്യ. വഞ്ചിക്കുക=മാററിത്താമസിപ്പിക്കുക (ഒഴിക്കുക).

176. വിശ്വാസവഞ്ചനം=വിശ്വസിച്ചിട്ടു ചതിക്ക.

177. ദാരം=ദാരം (ഭൂമതല) പുത്രകളത്രാദികൾ=മക്കൾ, ഭാര്യ മുതലായവർ.

181. തെററന്ന്=വേഗത്തിൽ.

182. ആഭ=ശോഭ

183 സുവർണ്ണങ്ങൾ=പൊൻകൾ,

184. ഭൂപാലമന്ദിരഗോപുരം= കോവിലകത്തിന്റെ ഗോപുരത്തിങ്കൽ. (അ. ന. സ., ഏ. വ)

185. വിടകൊണ്ട്=വന്ന്. (ആചാരപദം)

187. ചോദ്യമവനോടു ചെയ്യേണ്ടതല്ലേ ഭവാനാദ്യം=അവനോട്, ആദ്യം ചോദ്യം ചെയ്യേണ്ടത്, ഭവാൻ (താങ്കൾ)എന്ന് അന്വയം. മററിനിക്ക്=ഇനിക്ക് മററ് ആര്? (ഉണ്ട്?) എന്നന്വയം.

188. രാജനിയോഗം=രാജാവിന്റെ കല്പന. രാജപുരുഷൻ=രാജകിങ്കരൻ.

190. വിനീതൻ=വണക്കത്തോടുകൂടിയവൻ.

191. അവനിസുരവരനെ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠനെ (ചാണക്യനെ കമ്പിട്ട്=വന്ദിച്ച്. ആചാരം=ഉപചാരം. വാങ്ങി=പിന്നാക്കംമാറി;

192. ഉചിതം=യോഗ്യം. അതിന്=ചന്ദനദാസന്റെ ഉപചാരത്തിന്. അഥ=പിന്നെ. സ ഖലു ചണകസുതൻ=സഃ ഖലു ചണകസുതൻ=ആ ചാണക്യനാകട്ടേ.

195. സമ്മാനവാക്കുകൾ=സല്ക്കാരവചനങ്ങൾ. ധർമ്മം=ആചാരം 'ധർമ്മഃ പുണ്യയമന്യായസ്വഭാവാചാരസോമപാഃ' എന്നമരം

196 അനുചിതം=യോഗ്യമല്ലാത്തത്. സമ്മാനം=സൽക്കാരം. ഇപ്പരിഷക്ക്=എന്റെ തരക്കാർക്ക്.

199 വൈശിഷ്ട്യം=മഹത്വം. ഔചിത്യം=യോഗ്യത.

202. കശ്മലൻ=ദുഷ്ടൻ.

204. ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര!=ചെട്ടികളിൽ പ്രധാനിയായവനേ!

205. വാണിഭങ്ങൾ=വ്യാപാരങ്ങൾ. വാണിജ്യം എന്ന സംസ്കൃതപദം നാട്ടുഭാഷയിൽ വാണിഭമായതാണെന്നു തോന്നുന്നു. സന്തതം=എപ്പോഴും. നാണിയം=നടപ്പ്. (കച്ചവടത്തിന്റെ)

206. ആര്യൻ= യോഗ്യൻ (ഉത്തമമന്ത്രി) കാര്യങ്ങൾ=[illegible]ങ്ങൾ.

207. നരപാലകൻ=ജനങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നവൻ (രാജാവ്)

208. സവേദനം=ദുഃഖത്തോടുകൂടി. പീഡ=ദുഃഖം. മേദിനി=ഭൂമി.

209. കർണ്ണങ്ങൾ=ചെവികൾ.

210. കൌതുകം=സന്തോഷം.

211 പൌൎണ്ണമാസി=വെളുത്തവാവു്, പൂൎണ്ണഗ്രഹണം=പൂൎണ്ണം (തികഞ്ഞതു്) ആയ ഗ്രഹണം (രാജധൎമ്മം;

213. രാജഗ്രഹണം=രാജാവിന്റെ ഗ്രഹണം. ആശയം=മനസ്സു്.

217. അൎത്ഥം=ധനം.

220. നന്ദരാജ്യം=നന്ദന്മാരുടെ രാജ്യം. (നന്ദന്മാരുടെ ഭരണകാലത്തെപ്പോലെയുള്ള രാജ്യം എന്നു സാരം)

221, അൎത്ഥസംഗ്രഹം=ധനത്തിലുള്ള ആഗ്രഹം.

222 ഇശ്രദ്ധമില്ലാ=അല്പംപോലുമില്ല, മുരാപൌത്രൻ=മുരയുടെ (മൌ[illegible] സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെന്ന രാജാവിന്റെ ശൂദ്രസ്ത്രീയായ ഭാൎയ്യ) പൌത്രൻ=പുത്രന്റെ പുത്രൻ.

223 ആനന്ദം=സുഖം. പ്രിയം=ഇഷ്ടം.

224. മഹാരാജൻ=മഹാൻ(ഉത്തമൻ) ആയ രാജാവു്. രഞ്ജിപ്പിക്കുന്നവൻ-രാജാവു് എന്ന നാമത്തെ യഥാൎത്ഥമാക്കുന്നവനെന്നൎത്ഥം. ദൃഢം=നിശ്ചയം.

225. വയം=ഞങ്ങൾ. (അസ്മച്ഛബ്ദം-പ്ര. ബ. വ.)

227. വിപരീതം=വിരോധം. ആചരിച്ചിടാഞ്ഞാൽ=ചെയ്യാതിരുന്നാൽ.

230. അയ്യോ! ശിവ! ശിവ!!=(അവ്യ) വിസ്മയഭയാദിവികാരദ്യോതകം. പൊളിയേ=അസത്യംതന്നെ- (പൊളി)—ഏ എന്ന അവധാരണം. പറയും=ചിലർ-എന്നു ചേൎത്തു വാക്യപൂരണം. കാരണമെന്നിയേ=അന്യനിമിത്തമായിട്ടു്.

231. തൃണങ്ങൾ=പുല്ലുകൾ. (ഇവിടെ ഉണങ്ങിയപുല്ലു്-അല്ലെങ്കിൽ വൈക്കോൽ എന്നായിരിക്കും വിവക്ഷിതാൎത്ഥം) വഹ്നി=അഗ്നി (വൈക്കോൽ തീയിനോടു പിണങ്ങിയാൽ സംഭവിക്കുന്ന അപായമല്ലയോ മഹാരാജാവിന്നു് അപ്രിയം ചെയ്താൽ എനിക്കു വന്നുകൂടുന്നതു്? എന്നു സിദ്ധാന്തം).

232. എങ്കിലോ=എന്നാൽ-അതും=പുല്ലു തീയ്യിനോടു പിണങ്ങുന്ന രീതി.

233. വൈരം=വിരോധം. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

234. പത്തനേ=ഗൃഹത്തിൽ—(അ. ന. സ. ഏ. വ)

235. പൊളി=അസത്യം. മെയ്യേ=മെയ്യ്—ഏ=സത്യമായിട്ടു്.

236. ഭൂപാലന്മാരോടു്=രാജാക്കന്മാരിൽനിന്നു്. ഭയപ്പാടു=രാജകോപം നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന ശിക്ഷകളും മററും.

237. പൌരജനം=പുരവാസികളായവർ.

243. മുമ്പിൽ പറഞ്ഞു നീയില്ലെന്നു—"അമാത്യന്റെ പുത്രകളത്രാദികളെയും നീ തവ പത്തനേ വച്ചു സൂക്ഷിക്കുന്നതില്ലയോ" എന്നു

ചോദിച്ചപ്പോൾ നീ ഇല്ല എന്നു പറഞ്ഞു. പിന്നെപ്പറഞ്ഞതിലുണ്ടെന്ന് അതെങ്ങനെ? ഇതിൽ ഏതാണു വിശ്വസിക്കേണ്ടതു്?

244. ഭോഷ്ക്കുപറഞ്ഞാൽ മടങ്ങുകയില്ല=ഞാൻ ചോദ്യം മതിയാക്കുകയില്ല.

245. നിരപ്പു=സമ്മതമാവുകയുള്ളു. കേൾക്കുന്നവൎക്കു ശരിയാണെന്നുതോന്നുകയുള്ളു. ('ദൈവത്തിനു നിരക്കാത്ത വാക്കു") ഇത്യാദി പ്രയോഗം ഓൎക്കുക.

251. അന്നു്= അമാത്യരാക്ഷസന്റെ യാത്രാദിവസം. കലശൽ=തിടുക്കം (തിരക്കു്.)

254. മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി. (പരിഹാസസൂചകം)

256. ചേതസി=മനസ്സിൽ. (സ. ന. സ. ഏ. വ)

259. ആശാ=ആഗ്രഹം.

260. നയവിപുലബലം=നയ (നീതി)വും വിപുലം (വലുതു്) ആയ ബലവും (ദ്വന്ദ്വൻ). നക്രനാസൻ=നന്ദരാജമന്ത്രികളിൽ ഒരു പ്രധാനി.

261. ലക്ഷ്മി=മഹാലക്ഷ്മി (രാജശ്രീ).

264. ദ്വിരദ..,.........ശോണാഭ=ദ്വിരദവരന്മാർ (കൊമ്പനാനകൾ) ഉടെ രുധിര(ചോര)ത്തിന്റെ കണങ്ങൾ (തുള്ളികൾ) ഉടെ ദസകം (പുരളുകകൊണ്ടു ശോണമായ (ചുവന്ന) ആഭ (നിറം)കൊണ്ടു്. അരുണാ=ചുവന്നതു്.

265. ശിശിര...............കലാ=ശിശിരകര(ചന്ദ്ര)ന്റെ മഹിത(പൂജ്യ)യായ കല. സിംഹവദനം=സിംഹത്തിന്റെ വായ്. ദംഷ്ട്രാ=കാളമ്പല്ല്. ഇവിടെ ചാണക്യൻ, 'തന്നാൽ സുരക്ഷിതനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കുവാൻ (അല്ലെങ്കിൽ രാജ്യഭ്രഷ്ടനാക്കുവാൻ) രാക്ഷസാമാത്യനാൽ സാദ്ധ്യമല്ല എന്നു പറയുന്നതിനു പകരം 'സിംഹത്തിന്റെ വായിൽനിന്നു ദംഷ്ട്രയെ പറിച്ചെടുപ്പാൻ ആൎക്കു സാധിക്കും?' എന്ന് അപ്രസ്തുതരൂപമായ വാക്യത്തെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു 'അപ്രസ്തുതപ്രശംസാ' എന്ന അലങ്കാരം സാധിച്ചിരിക്കുന്നു.

267. വിവിധം=പലപ്രകാരത്തിൽ. ഇതി=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ. വിഗതഭയം=(ക്രി. വി) ഭയംകൂടാതെ.

268. വിരുതു്=സാമൎത്ഥ്യം (ഭംഗി).

269. അഗ്രകുലോത്തമൻ= അഗ്രകുല(ബ്രാഹ്മണജാതി)ത്തിൽ ഉത്തമൻ (ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ) ഉഗ്രം=ഭയങ്കരം.

270. ദുൎന്നയം=ദുൎന്നിവാസം. അനുഭവം=ഫലം.

273. ശാഠ്യകൎമ്മങ്ങൾ=വാശിയോടുകൂടിയുള്ള പ്രവൃത്തികൾ.

274. കഷ്ടം=കടുപ്പം. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ.

276. കാൽക്ഷണം വൈകാതെ=ഒട്ടും താമസിക്കാതെ. രാജാജ്ഞയാ=രാജാവിൻെറ കല്പനപ്രകാരം (ആ സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ)

277. ചിത്രം= വിശേഷമായിട്ടുള്ളതു. രാജപ്രസാദം= രാജസമ്മാനം.

281. ആവിർഭവിക്ക=തോന്നുക. ചിത്തത്തിൽ=മനസ്സിൽ.

282 ഭീഷണം=ഭയപ്പെടുത്തുന്നതു്. ദോഷവിഹീനൻ=ദോഷമില്ലാത്തവൻ.

283. സത്യം=(ക്രി. വി) വാസ്തവമായിട്ടു് (രക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നു).

285. ഉരു=ആവൃത്തി. വിശ്വാസം=സമ്മതം.

286. താവകം=നിൻേറതു്.

288. സാമദാനാദികൾ=സാമം, ദാനം മുതലായതു്. 'ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതേ!' എന്നിത്യാദി സാമങ്ങൾ 'രാക്ഷസൻ തൻെറ കളത്രത്തെയും നൽകി ചിത്രമായുള്ള രാജപ്രസാദങ്ങളും എത്രയുംനന്നായനുഭവിച്ചീടെടോ!' എന്നിത്യാദി ദാനങ്ങൾ. ശ്രേഷ്ഠികുലശ്രേഷ്ഠ.................നീ കാട്ടുന്ന ദുർന്നയംകൊണ്ടുള്ളനുഭവം ദുഷ്ടൻ ക്ഷപണകൻ..............നാട്ടിന്നു പോയതു കേട്ടില്ലയോ' എന്നിത്യാദി ഭേദങ്ങൾ. 'പിന്നെ ശകടദാസൻ..................കഴുവേറിപ്പുക്കിരിക്കുന്നു...............ഭവാൻ കഷ്ടമാം ദണ്ഡമനുഭവിക്കുമല്ലോ' എന്നിത്യാദി ദണ്ഡങ്ങൾ. ചിത്തമിളകാതെകണ്ടു്=ഇളകാതിരിക്കുന്നതു കണ്ടു്. ചിത്രം ഇവൻതൊഴിൽ=ഇവൻെറ സ്വഭാവം ആശ്ചര്യം.

290. നിർണ്ണയം=ഉറപ്പു്.

292. അസിലത=വാൾ (ലതപോലെയുള്ള അസി; കനക്കുറവുകൊണ്ടു ലതയോടു സാദൃശ്യം).

293. ഗളതലം=കഴുത്തു് ചന്ദ്രഗുപ്താജ്ഞയാ= ചന്ദ്രഗുപ്തരാജാവിൻെറ കല്പനപ്രകാരം.

294. ഖലവണിജ!= കള്ളക്കച്ചവടക്കാര! ശഠഹൃദയ!=ദുർബുദ്ധേ.

297. മമ=എൻെറ. ചാതുര്യമോടു്=ഭംഗിയായി. (ആയുധം തടുക്കാത്തതുകൊണ്ടു ഭംഗിയായി വെട്ടാമെന്നു പരിഹാസസൂചകം. അതിനെത്തന്നെ അനന്തരവാക്യങ്ങളാൽ വ്യക്തമാക്കുന്നു.)

300 മന്ദിച്ചു്=ഉത്സാഹം കുറച്ചു്.

301. ഉൾക്കരൾ=മനസ്സു്. കിളരുക=ഉയരുക. മൂർഖൻ=മൂഢൻ (കാര്യാകാര്യവിവേകമില്ലാത്തവൻ)

303. ഏന്തിപ്പിടിക്കുക=എടുത്തുപിടിക്കുക.

304. അസമൻ=കഥയില്ലാത്തവൻ.

306. അന്ധതാമിസ്രസമാനം=അന്ധതാമിസ്രമെന്ന നരകത്തിനു തുല്യം.

307. ഭണ്ഡാരം=കെട്ടിയിരിപ്പുമുതൽ.

309. കടുമ=കടുപ്പം (ക്രൌര്യം) അന്തരം=മനസ്സിൽ. (അവ്യ)

310. സുഹൃദി=(ദ. പു. സ. ഏ. വ) സ്നേഹിതനിൽ. സർവ്വസ്വഹാനി=എല്ലാ മുതലും നശിക്കുക.

313. കാലാന്തകോപമന്മാർ=കാലനോടും അന്തകനോടും തുല്യന്മാർ (ഇവിടെ കാലശബ്ദവും അന്തകശബ്ദവും, ഏകപര്യായങ്ങളാകകൊണ്ടു കാലപാശികദണ്ഡപാശികന്മാൎക്കു നാമരൂപങ്ങളിൽ മാത്രം ഭേദമുണ്ടെങ്കിലും കർമ്മഭേദമില്ലെന്നു സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ കാലാന്തകൻ=ശിവൻ. സംഹാരരുദ്രതുല്യന്മാർ എന്നു കല്പിക്കാം.)

316. കണ്ടകപാഷാണസഞ്ചിതം= കണ്ടക(മുള്ളു്) പാഷാണ(കല്ലു)ങ്ങളാൽ സഞ്ചിതം (നിറയപ്പെട്ടതു്).

317. വിധിബലം=ദൈവശക്തി (ആകുന്നു).

318. ചേതസി=(സ. ന. സ. ഏ. വ) മനസ്സിൽ. ആതുരന്മാർ=ദുഃഖിതന്മാർ.

320. നിധികൾ=നിക്ഷേപങ്ങൾ.

321. വൈശിഷ്ട്യം=നന്മ.

322. രത്നകടകങ്ങൾ=വിശേഷമായ കടകങ്ങൾ (രത്നം പതിച്ച കടകങ്ങൾ) അമാത്യഗണങ്ങൾ=പാത്രങ്ങൾ.

323 കണ്ടികണക്കിൽ=ഇതു തൂക്കംകൊണ്ടും അളവുകൊണ്ടും രണ്ടുവിധത്തിലാവാം. തൂക്കംകൊണ്ടാണെങ്കിൽ അറുനൂറു റാത്തൽ ഒരു കണ്ടി, അളവുകൊണ്ടാണെങ്കിൽ ഒരുകോൽ സമചതുരം ഒരുകണ്ടി; സ്വർണ്ണാദിലോഹങ്ങളൊക്കെ തൂക്കപ്പടിയായിട്ടാണു് കണക്കാക്കുന്നതു്.

324 ഓലപ്പെട്ടി=വസ്തുക്കളുടേയും മറ്റും ആധാരങ്ങളായ രേഖകൾ സൂക്ഷിക്കുന്ന പെട്ടി; പുരാതനകാലങ്ങളിൽ രേഖകളെല്ലാം പനയോലയിലായിരുന്നതിനാൽ ഈ പേർ അന്വർത്ഥമാകുന്നു.

325. കുത്തിക്കവരുക=പൂട്ടുകളും വാതിലുകളും മറ്റും കുത്തിത്തുറന്നു് അപഹരിക്കുക. കൊണ്ടന്നു്=കൊണ്ടുവന്നു് (വകാരലോപം)

326. അർത്ഥം=ധനം. എപ്പേരും=എല്ലാം.

327. അന്തഃകരണം=മനസ്സു്.

328. രാക്ഷസാമാത്യനെച്ചൊല്ലി=രാക്ഷസാമാത്യനുവേണ്ടി. നിജം=തന്റേതു്. ജീവിതം=ജീവൻ.

329. സാരമായുള്ളതു്=രാക്ഷസഗ്രഹണം.

332. ഭദ്രബലം=നല്ല ബലം.

333. കമ്പം=കൂസൽ.
337. ആടൽ=ദുഃഖം.
338. നിയോഗം=കല്പന. ധൃഷ്ടൻ=സമൎത്ഥൻ. ഭാഗുരായണമന്ത്രി=ഭാഗുരായണൻ എന്ന മന്ത്രി.
340. ഔചിത്യം=യോഗ്യം. പാൎത്തു്=ആലോചിച്ചു്.
341. വരസചിവൻ=ഉത്തമമന്ത്രി. ഭൂമ=ഭംഗി.
342. പ്രിയസചിവനയവചനനിശമനദശാന്തരേ=പ്രിയസചിവ(ഇഷ്ടമന്ത്രി)ന്റെ നയവചന(നീതിയായ വാക്കു)ത്തെ നിശമനദശാന്തരം (കേട്ടപ്പോൾ). പൎവ്വതപുത്രൻ=പൎവ്വതരാജാവിന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു) രാക്ഷസാമാത്യനെ ചൊല്ലിവിട്ടിങ്ങു വരുത്തി= (ആളെ പറഞ്ഞയച്ചു് രാക്ഷസാമാത്യനെ വരുത്തി) എന്നു് അന്വയം.
344. കോപ്പുകൾ=വസ്ത്രാഭരണാദികൾ.
345. സ്വാമിവിനാശം=നന്ദരാജവിനാശം. കാമം=ഇഷ്ടം.
346. ഭൂഷണം=ആഭരണം. അലങ്കരിക്കുക=അണിയുക.
347. ഇത്ഥം=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ.
349. സുകുമാര!=സുന്ദര! വീരശിഖാമണേ!=വീരന്മാരുടെ ശിഖയിൽ (ശിരസ്സിൽ) ഉള്ള രത്നമേ! (മഹാവീര!)
352. വീൎയ്യം=പ്രതിയോഗികളെ ജയിപ്പാനുള്ള സാമൎത്ഥ്യം. കോപം=പ്രതിയോഗികൾ ചെയ്യുന്ന അപരാധങ്ങളെക്കൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭം. നാണം=പ്രതിയോഗികളോടു തോല്ക്കുകയാലുണ്ടാകുന്ന മാനാഭാവം (ലജ്ജ) ഖേദം=തനിക്കും തന്റെ പക്ഷക്കാൎക്കും നാശംവരുന്നതിനാലുണ്ടാകുന്ന മനോദൈന്യം. ശൌൎയ്യം=വീൎയ്യംതന്നെ. (ശൂരന്റെ കൎമ്മം)
354. ഏഴുനിലമാടം=ഏഴുനിലയിലുള്ള കോവിലകം (രാജമന്ദിരം) വീൎയ്യം=പ്രഭാവം (തേജസ്സു്) 'വീൎയ്യം ബലേ പ്രഭാവേ ച തേജസ്സാമൎത്ഥ്യയോരപി' എന്നു് അഭിധാനം. സിംഹാസനം=രാജാസനം. എളുതു്=ചെറുതു്. (കുറച്ചു്).
359. ഒത്തവണ്ണം=ഇഷ്ടംപോലെ, അനുഷ്ഠിക്കുക=ചെയ്യുക.
360. ദിവ്യം=വിശേഷമായ. പൊന്മണിമാല=സ്വൎണ്ണംകൊണ്ടുള്ള വിശേഷമായ മാല.
361. ആദരപൂൎവ്വം=ബഹുമാനത്തോടുകൂടി.
364. ശില്പം=കൃത്രിമം. ആഹിതുണ്ഡികവേഷം=ആഹിതുണ്ഡിക(പാമ്പാട്ടി)ന്റെ വേഷം (ആകൃതി).
365. പാമ്പിൻകുലടകൾ=പാമ്പിനെ സൂക്ഷിക്കുന്ന കൂടകൾ (അമ, ഈറ, മുള മുതലായവയെ കീറി മെടഞ്ഞുണ്ടാക്കുന്ന ഒരുതരം പാത്രത്തിന്, 'കൂട' എന്നാണ സാധാരണ മലയാളികൾ പറയുന്ന പേർ. എന്നാൽ അതിനെ 'കുലട'യാക്കിയതു കവിയുടെ ഒരു വികൃതിയെന്നേ പറവാൻ തരമുള്ളു. പൂച്ചയെ പൃശകനാക്കിയ കവികളുണ്ടല്ലോ).

367 ചിന്താകുലതയാ = മനോവ്യസനത്തോടുകൂടി. (അ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ)

369 ഉണ്ടായതില്ല = മനസ്സിലായില്ല.

370. ധന്യൻ = സമർത്ഥൻ.

372. കണ്ണുനീർ ഓരോരോ = ധാരയായി. (തനിക്കുവേണ്ടി തന്റെ സ്നേഹിതന്മാർ അനുഭവിക്കുന്ന ക്ലേശങ്ങളെ ഓർത്തുള്ള അനുതാപം തന്നെ ദുഃഖകാരണം.)

373. പര്യങ്കസീമനി = (ന. ന. സ. ഏ. വ) കട്ടിലിന്മേൽ.

374. ദീനൻ = പരവശൻ. കുറവൻ = പാമ്പാട്ടി (ജാതിയിൽ താഴ്ചയുള്ളവൻ എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഈ പേർ വന്നതായിരിക്കാം.)

375. അഹഹ! = ആശ്ചര്യം.

376. മംഗലരൂപൻ = നല്ല രൂപത്തോടുകൂടിയവൻ. ഈശ്വര! = ദൈവമേ! (അനുതാപദ്യോതകമവ്യയം)

377. ഭൂപാലവീരൻ = രാജശ്രേഷ്ഠൻ. ദേവൻ = സ്വാമി.

378. ആപാദചൂഡം = (അവ്യ) അടിമുതൽ മുടിവരെ (അവ്യയീഭാവസമാസം). പദവീ = ഉൽകൃഷ്ടസ്ഥിതി. (തന്റെ സ്വാമിയായിരുന്ന 'സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി' രാജാവായിരിക്കുന്ന കാലമായിരുന്നെങ്കിൽ ഞാൻ അദ്ദേഹത്തെക്കൊണ്ടു സർവ്വാഭരണങ്ങളും സമ്മാനിപ്പിച്ച് ആപാദചൂഡം നിന്നെ അലങ്കരിപ്പിക്കുമായിരുന്നു എന്നു സാരം.)

379. വിധിവിഹിതം = ദൈവകല്പിതം. ഇദം = ഇതു്. (ഇദം ശബ്ദം ന. പ്ര. ഏ. വ)

380. ചിത്തവിഷാദാൽ = മനോദുഃഖത്താൽ.

381. ഉരുശോകം = (ക്രി. വി) വളരെ ദുഃഖത്തോടുകൂടി.

383. അലം അലം ഇതു് = (ദുഃഖം) മതി മതി. (അവ്യ) ആശു = (അവ്യ) വേഗത്തിൽ.

384. കാലാന്തരം = കാലക്രമം.

385. ആതുരൻ = ദുഃഖിതൻ. വൃഷ്ണികുലം = യാദവവംശം.

387. മുനിശാപാൽ = മഹർഷിമാരുടെ ശാപത്താൽ. ഈക്കഥ ഭാഗവതം ഏകാദശസ്കന്ധത്തിലും ഭാരതം മൌസലപർവ്വത്തിലും പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. ഭൃഗു, ഭാരദ്വാജ, വസിഷ്ഠ, കശ്യപാദി മഹർഷിമാർ ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാനെ കാണ്മാനായി ദ്വാരകയിലേക്കു വന്നപ്പോൾ 'ഭഗവൽപുത്രന്മാർ പലരുമൊന്നിച്ചു', ആ മഹർഷിമാരെ പരിഹസിപ്പാനായി സാംബനെ ഒരു ഗർഭിണീവേഷം കെട്ടിച്ചു്, 'ഇവൾ പെറുന്നതു പുരുഷനോ പെണ്ണോ? ദിവസമേതെന്നു മരുളിച്ചെയ്യണം' എന്നു് അവരോടു ചോദിച്ചു. അവർ അന്യോന്യം ആലോചിച്ചപ്പോൾ കാലഗതി തടുപ്പാൻ പാടില്ല; ഇവർക്കു നാശകാലമടുത്തി

രിക്കുന്നു, എന്നു മനസ്സിലാക്കി; ഇവൾക്കു പ്രസവം അടുത്തിരിക്കുന്നു; ഇവൾ ഒരു ഇരുമ്പുലക്കയെ പ്രസവിക്കും; 'അതിനാലെ കുലം മുടിയും നിങ്ങൾക്ക്" എന്നു വിധിച്ചു അദ്ദിവ്യന്മാർ എഴുന്നള്ളുകയും അപ്രകാരമെല്ലാം സംഭവിക്കയും ചെയ്തു'. എന്നാണതിന്റെ സംക്ഷേപം.

388. മന്ദൻ=നിസ്സാരൻ. അവകാശം=സംഗതി.

390. മാനുഷ്യഭൂതി=മനുഷ്യന്റെ ഐശ്വര്യം. പ്രാണവിനാശഭയം=മരിച്ചുപോകുന്നതിലുള്ള ഭയം.

391. നിത്യം=എല്ലായ്പോഴും. പരദാസ്യം=അന്യന്മാരുടെ ദാസവൃത്തി.

392. സ്വർഗ്ഗേ=സ്വർഗ്ഗത്തിൽ; പരലോകത്തിൽ (അ. പു. സ. ഏ. വ) മമ ഭൂപതിയ്ക്കു=എന്റെ സ്വാമിയായ രാജാവിന്ന്. അരിവർഗ്ഗം=ശത്രുക്കളുടെ കൂട്ടം. അശേഷം=മുഴുവൻ. (ശേഷത്തോടുകൂടാതെ നഞ്. ബ. വ്രീ)

393. സന്തതം=എപ്പോഴും.

394. നിഷ്ഫലം=വ്യർത്ഥം (നഞ്. ബ. വ്രീ)

395. ഭിത്തിയുണ്ടെങ്കിലേ ചിത്രമുള്ളു=ചിത്രത്തിനാധാരം ഭിത്തിയാകകൊണ്ട് ആധാരമായ ഭിത്തി നശിച്ചാൽ ആധേയമായ ചിത്രവും നശിക്കുന്നു. അതുപോലെ രാജാവുള്ളപ്പോൾ നീതിപ്രയോഗം ചെയ്തിരുന്ന മന്ത്രിയായ ഞാൻ രാജാവു നശിച്ചിട്ടു പിന്നെയും നീതിപ്രയോഗം ചെയ്യുന്ന ഇ നിഷ്ഫലംതന്നെ എന്നു സാരം. കിം ഫലം=ഫലമെന്ത്?

396. സ്വാമിവിനാശം=സ്വാമി(രാജാവ്)യുടെ നാശം. കാമം=ആഗ്രഹം.

399. നന്ദമഹീപതി=നന്ദരാജാവ്. അദ്ദേഹമാണു. തന്നെ ഇങ്ങനെ ആക്കിച്ചമച്ചത്. എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം തന്നെക്കുറിച്ച് എങ്ങനെയെല്ലാം ചെയ്തിരുന്നുവെന്നു പറയുന്നു.

400. ഒട്ടടം=ഒരു സംഗതിമാത്രം. കാൽക്ഷണം=അല്പസമയം പോലും.

401. മാനസേ=ഉള്ളിൽ.

404. ബന്ധുജനമനോധൈര്യം=ബന്ധുജനങ്ങൾക്കു മനസ്സുറപ്പു (രാക്ഷസൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ നശിപ്പിച്ചു ജയം സമ്പാദിക്കുമെന്നുള്ള ഉറപ്പ്) തീക്ഷ്ണൻ=ക്രൂരൻ.

405 തീക്ഷ്ണരസദായികൾ=തീക്ഷ്ണന്മാർ (ക്രൂരന്മാർ) ആയ രസദായികൾ (വിഷപ്രയോഗനിപുണന്മാർ). കല്പിക്കുക=നിയമിക്കുക.

406. ഭരിക്കുക=ആഹാരാദികൾ കൊടുത്തു രക്ഷിക്കുക. അനുദിനം=ദിവസേന (അവ്യ).

407. അരാതിവൃത്താന്തം=ശത്രുവിന്റെ പ്രവൃത്തി.

403. കിം ഇഹ ഫലം=അങ്ങനെയൊക്കെ ചെയ്തിട്ട് ഇവിടെ എന്തു ഫലമാണ്?

410. ശാർദ്ദൂലപോതങ്ങൾ=പുലിക്കുട്ടികൾ. (പുലിക്കുട്ടികളെ വളർത്തിയാൽ അവ വലുതാകുമ്പോൾ വളർത്തിയവനെത്തന്നെ കൊന്നു തിന്നുന്നതുപോലെയാണ് ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പ്രവൃത്തിയെന്നു സാരം.)

413. ദൈവം=ഈശ്വരൻ (വിധി) വർമ്മ=ചട്ട (രക്ഷ എന്നു സാരം)

414. കഥയ കഥയ ആശു=വേഗത്തിൽ പറക പറക. (കേൾപ്പാനുള്ള ഔത്സുക്യത്താൽ ചോദിക്കുന്നു).

415. ആകർണ്ണ്യ=(ല്യബന്തം അവ്യ) കേട്ടിട്ട്.

418. പുരപ്രവേശാദി=പട്ടണപ്രവേശം മുതലായതു്. രൂക്ഷത=ക്രൂരത.

420. ദാരുവർമ്മാവ്=ഒരു ശില്പി. അംബഷ്ഠൻ=ആനക്കാരൻ.

421. ശത്രുജനം=(ചന്ദ്രഗുപ്തചാണക്യന്മാരും അവരുടെ കൂറകാരും) മന്ദസ്മിതം=പുഞ്ചിരി.

424. യന്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ= യന്ത്രംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോഗങ്ങൾ. വൈരോധകൻ=പർവ്വതരാജാവിന്റെ സഹോദരൻ.

426. ഭൃത്യർ=വൈരോധകന്റെ ആൾക്കാർ.

428. ഭിഷക്ക്=വൈദ്യൻ. ദോഷചൂർണ്ണം=ദോഷമുള്ള പൊടി.

429. ധനവാൻ=പണക്കാരൻ. പ്രമോദകൻ=പള്ളിയറവിചാരിപ്പുകാരനായ ഒരുവൻ.

430. സംരംഭം=കോപം. ബീഭത്സനാദികൾ= ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ശയനഗൃഹത്തിന്റെ കീഴിൽ തുരങ്കമുണ്ടാക്കി അതിലിരുന്നു കൊല്ലുവാൻ ശ്രമിച്ചവർ.

431. ബന്ധുവൃത്താന്തങ്ങൾ=ബന്ധുക്കളുടെ കഥകൾ.

432 ദൈവാനുകൂല്യങ്ങൾ=ഈശ്വരസഹായങ്ങൾ. പുരഃ=മുമ്പിൽ.

433. സർവ്വമനോഹരി=എല്ലാവരുടെയും മനസ്സിനെ വശീകരിക്കുന്നവൾ.

434. ബലാൽ=സാമർത്ഥ്യത്താൽ.

435. അർദ്ധരാജ്യം= പകുതിരാജ്യം (നന്ദവധത്തിനു സഹായിച്ചാൽ പകുതിരാജ്യം കൊടുക്കാമെന്നായിരുന്നു മ്ലേച്ഛന്മാരോടു ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടു ചാണക്യൻ കരാറു ചെയ്യിച്ചിരുന്നതു്.) ഹരിക്കുക=വാങ്ങുക.

436. പുരാ=(അവ്യ) പണ്ട്. മഹാഭാരതസംഗരം=വലുതായ ഭാരതയുദ്ധത്തിൽ. വിണ്ണവർനാഥൻ=ദേവേന്ദ്രൻ.

437. ഉജ്ജ്വലവീര്യൻ=ഉജ്ജ്വലം (വർദ്ധിച്ചത്) ആയ വീര്യ(ശൌര്യ)ത്തോടുകൂടിയവൻ (ബ. വ്രീ) വാഴുംദശാന്തരം=വസിക്കുമ്പോൾ. തൻവൈഭവംകൊണ്ട്=തന്റെ മഹത്വംകൊണ്ട്.

438. ജിഷ്ണു=അർജ്ജുനൻ (ജയിക്ക ശീലമായിട്ടുള്ളവൻ) ഏല്ലാതെ=ഏൽക്കാതെ. (കൊള്ളാതെ)

439. എന്നുടെ പേരുടയോൻ=രാക്ഷസൻ (ഘടോൽകചൻ രാക്ഷസനാണല്ലോ) എന്നപോലെ=കർണ്ണനെന്നപോലെ.

440. കന്യാംവിഷംകൊണ്ട്=കന്യകയുടെ ആകൃതിയിലുള്ള ഒരു വിഷപ്രയോഗംകൊണ്ട്. ('കന്യാവിനെക്കൊണ്ട്' എന്നും പാഠാന്തരമുണ്ട്.)

441. കല്പിച്ചത്=ഉദ്ദേശിച്ചത്. ചാണക്യൻ നയംകൊണ്ട്=നീതികൊണ്ട്.

443. ലാക്ക്=ലക്ഷ്യം (കുറി). കർണ്ണന്റെ വേലിന്റെ കഥ ഭാരതത്തിൽ സ്പഷ്ടമായി പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്; അതിന്റെ ചുരുക്കം-കർണ്ണനു ജന്മസിദ്ധമായിട്ട് ഒരു കവചം (ചട്ട) ഉണ്ടായിരുന്നു. അതുള്ളപ്പോൾ ശത്രുക്കളുടെ ആയുധം അവന്റെ ദേഹത്തിൽ ഏൽക്കുകയില്ല. സ്വപുത്രനായ അർജ്ജുനൻ കർണ്ണനെ കൊന്നേക്കാമെന്നു ശപഥം ചെയ്തിട്ടുള്ളതു സഫലമാക്കേണമെന്നു വിചാരിച്ച് ഒരുദിവസം ദേവേന്ദ്രൻ ഒരു ബ്രാഹ്മണവേഷം ധരിച്ചു കർണ്ണനോട് അയാളുടെ കവചം യാചിച്ചു. ദാനശീലന്മാരിൽ മുമ്പനായ കർണ്ണൻ യാചകന്മാർക്കു തന്റെ പ്രാണനെപ്പോലും ദാനംചെയ്വാൻ മടിക്കുകയില്ല. അതിനാൽ കർണ്ണൻ തന്റെ ശരീരത്തോടുകൂടിയുള്ള ആ കവചത്തെ ഉടനെ പൊളിച്ചെടുത്ത് ബ്രാഹ്മണരൂപനായ ഇന്ദ്രനു കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. ത്രൈലോക്യനാഥനായ ഇന്ദ്രനാകട്ടെ കർണ്ണന്റെ ഔദാര്യം കണ്ടു വിസ്മിതനായിട്ട് അമോഘവും ദിവ്യവുമായ ഒരു വേൽ കൊടുത്തു. 'ഇതു പ്രയോഗിച്ചാൽ ഒരാളെ കൊല്ലാം. അതിന്നു പിഴ വരികയില്ല. പിന്നെ ഒരിക്കലും പ്രയോഗിക്കാൻ സാധിക്കയുമില്ല'. എന്നുപദേശിച്ചു മറകയും ചെയ്തു. കർണ്ണൻ ആ വേൽ അർജ്ജുനവധത്തിനായി കരുതി സൂക്ഷിച്ചിരുന്നു; ഭാരതയുദ്ധത്തിൽ പാർത്ഥസാരഥിയായ ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണൻ കർണ്ണന്റെ വേൽ പോകുന്നതുവരെ അർജ്ജുനനെ കർണ്ണനോടു നേരിടുവാനിടവരുത്താതെ കഴിച്ചുകൂട്ടി. പതിന്നാലാം ദിവസം ജയദ്രഥവധാനന്തരം ഉണ്ടായ രാത്രിയുദ്ധത്തിൽ ഭീമപുത്രനായ ഘടോൽകചൻ എന്ന രാക്ഷസനും കർണ്ണനും തമ്മിൽ ഏററു പൊരുതിക്കൊണ്ടിരിക്കെ കർണ്ണനു ഘടോൽകചന്റെ ബലപരാക്രമങ്ങൾ സഹിക്കാൻ വഹിയാതെയായിട്ടു കർണ്ണൻ തന്റെ വേൽതന്നെയെടുത്തു പ്രയോഗിക്കയും, അതുകൊണ്ടു ഘടോൽകചൻ മരിക്കയും വേൽ നശിക്കയും ചെയ്തു.

444 വിഷ്ണുഗുപ്തൻ ....കൃഷ്ണൻതിരുവടിക്കൊത്തവൻ നിസ്സംശയം=ശ്രീകൃഷ്ണൻ ഭീഷ്മദ്രോണാദിമഹാരഥന്മാരെയെല്ലാം നിഗ്രഹിപ്പിച്ച് കൌരവന്മാരെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചു പാണ്ഡവന്മാരെ രാജ്യത്തിൽ സ്ഥാപിച്ചതുപോലെ ചാണക്യനും നന്ദവംശവിനാശം വരുത്തി മൌര്യനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ രാജ്യത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിക്കാനായി അവതരിച്ച ഒരു മഹാത്മാവാണ്; എന്നുതന്നെ പറയണം.

447. നിർവ്വാസിപ്പിക്ക=പുറത്താക്കുക.

448. ദാരുവർമ്മാദിപരിപാലനം=ദാരുവർമ്മാവു മുതലായവരെ രക്ഷിക്കുക.

449. കൊന്നു..............അനന്തരം=ശൂലത്തിന്മേലിട്ടു കൊന്നതിനുശേഷം.

450. കളത്രം=ഭാര്യ ഉണ്ടെന്നിട്ട്=ഉണ്ടെന്ന് ഉദ്ദേശിച്ച്. അന്ധകാരക്കണ്ടറ=അന്ധകാരം (ഇരുട്ട്) ഉള്ള കണ്ടറ.

457. മോഹം= ആഗ്രഹം(ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കാമെന്നു) ഹാ! ഹാ!=കഷ്ടം! കഷ്ടം!!

458. നിശ്ശേഷനാശം=നിശ്ശേഷം (സകലം) ആയ നാശം.

459. ശൂലാധിരോഹം= കഴുവിന്മേൽ കയററം, ശീലഗുണം= സ്വഭാവഗുണം.

462. ഉണ്ടു വരുന്നു ശകടദാസൻ=ശകടദാസൻ വരുന്നുണ്ട്.

463. മോദാകുലത=സന്തോഷംകൊണ്ടുള്ള പാരവശ്യം.

456 ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ടു (പരിഭ്രമിച്ചു)

468. അതിവിനയം=വളരെ വണക്കം.

469. അതികൗതുകം=വളരെ സന്തോഷം. ഗാഢാലിംഗനം=മുറുകെ കെട്ടിപ്പിടിക്ക.

471. അയി! ശകട!=ഹേ ശകടദാസ!

472. മരണഭയം= മരണത്തിൽനിന്നുള്ള ഭയം. പ്രിയസുമുഖ!= പ്രിയമിത്രമേ!

473. സചിവവരവചനം=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠന്റെ വാക്ക്. ഇതി= ഇങ്ങനെ.

474. കലനിലം അമർന്നിതു ഞാൻ അഹോ!=ഞാൻ കൊലസ്ഥലത്തു ചെന്നുചേർന്നതാണ്. പിന്നത്തെ കഥ ആശ്ചര്യംതന്നെ. പ്രിയതരസുഹൃത്ത്.=ഏററവും പ്രിയനായ ബന്ധു.

476. ശകടഗിരം= (ദേഹാന്തം. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ) ശകടദാസന്റെ വാക്കിനെ. വഴികെ=തുളുമ്പുക. (കവിയുക)

477. സല്ലാപം=അഭിമുഖമായിട്ടുള്ള സംഭാഷണം.

478. സിദ്ധാർത്ഥൻ=സിദ്ധം (സാധിച്ചത്) ആയ അർത്ഥ(കാര്യ)ത്തോടുകൂടിയവൻ. ഞാനും=എന്നതിലെ 'ഉം' എന്ന അവ്യയത്തിന്റെ സാമർത്ഥ്യംകൊണ്ട്, താൻ സ്വതേ പേരുകൊണ്ടുതന്നെ സിദ്ധാർത്ഥനാണല്ലോ. ഇപ്പോൾ തന്റെ സഹായംകൊണ്ടു ഞാനും സിദ്ധാർത്ഥനായി എന്നർത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. താൻ എനിക്ക് ഒരു വലിയ കാര്യം സാധിച്ചുതന്നു എന്നു സാരം.

480. തരുവൻ ഇതു തവ=അങ്ങേക്കു ഞാൻ ഇതു തരുന്നു. പുനഃ=പിന്നെ.

482. ബദ്ധാമോദാത്തോടു=സന്തോഷപൂർവ്വം.

485. കാരുണ്യം=കൃപ.

486. ഭൂഷണം=ആഭരണം.

487. അംഗുലീയം=മോതിരം. അടയാളം=മുദ്ര. ഭണ്ഡാരമഞ്ചു=ഭണ്ഡാരപ്പെട്ടി. (ഈ 'മഞ്ചു' എന്ന സംജ്ഞ ചിററൂര്, പാലക്കാട്ട് മുതലായ ദിക്കുകളിലാണ് അധികം പ്രയോഗിച്ചുകേട്ടിട്ടുള്ളത്. ഇതു ഗ്രന്ഥകാരനെ അന്വേഷിപ്പാനൊരു ഉപകരണമായിരിക്കും)

488. ആവശ്യം=പ്രയോജനം.

489. നിയോഗാൽ=കല്പനപ്രകാരം (അ. പു. പ. ഏ. വ)

490. അമാത്യനാമാങ്കം=അമാത്യന്റെ നാമം (പേർ) ആകുന്ന അങ്ക(അടയാള)ത്തോടുകൂടിയത്. ('രാക്ഷസൻ' എന്ന പേർ കൊത്തിയത്).

491. ഓതിനാൻ=പറഞ്ഞു.

493. വണ്ടാർതഴക്കുഴലാൾ=വണ്ടിൻകൂട്ടംപോലെ (കറുത്ത) തഴച്ചത് (ഇടതിങ്ങിയത്) ആയ കുഴൽ (തലമുടി) ഓടുകൂടിയവൾ (സുന്ദരി) കാന്ത=പത്നി (ഭാര്യ)

494. ഉണ്ടായ=എന്നോടു പിരിയുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടായ. ശോകം=ദുഃഖം. പൊറാഞ്ഞു=സഹിക്കാൻ വയ്യാഞ്ഞു. ഉൾത്തണ്ടാർവിനോദാർത്ഥം=മനസ്സിനെ വിനോദിപ്പിപ്പാൻവേണ്ടി.

495. അഴിച്ചുകൊണ്ടാൾ=, അഴിച്ചുവാങ്ങി. (നായികാനായകന്മാർ പരസ്പരദർശനമില്ലെങ്കിലും സ്വനാമത്തോടുകൂടിയ ഭൂഷണം കണ്ടിട്ടെങ്കിലും സങ്കല്പസുഖം അനുഭവിക്കുന്നതിനായി പരസ്പരം ഭൂഷണങ്ങൾ കൈമാറുന്നതു പതിവാണല്ലോ. ഏവം=ഇങ്ങിനെ.

498. കുസുമപുരവാസി=കുസുമപുരത്തിൽ വസിക്കുന്നവൻ.

499. ഗൃഹനികടഭൂമി=വീടിന്റെ സമീപസ്ഥലം.

500. ഒക്കും ഒക്കും=അതു ശരിതന്നെ. ഇക്കണക്കേ=ഇവ്വിധം. വസ്തു=പദാർത്ഥം.

501. വണിക്കോർ=കച്ചവടക്കാർ.

502. തിരക്കുക=അന്വേഷിക്കുക.

503. മന്ത്രിനാമാങ്കിതം= മന്ത്രി(രാക്ഷസ)യുടെ പേർ കൊത്തിയതു്.

504. മതി=ഉള്ളു്. (മനസ്സു്) മതി=തൃപ്തി. വരും അളവു=വരുന്നേടത്തോളം. അർത്ഥം=ധനം. മാനിച്ചു്=സന്തോഷിച്ചു്.

505. വികടം അകലെ കളഞ്ഞേൻ=എനിക്കതിനു യാതൊരു വിരോധവുമില്ല.

506. കില്ലു്=സംശയം. ചേതസ്സു്=മനസ്സു്. പ്രസാദം=സന്തോഷം.

507. ചെറവു്=കട്ടം.

503. അംഗുലീമുദ്ര=മോതിരം. ഉത്തമാമാത്യപ്രവരൻ= ശ്രേഷ്ഠനായ മന്ത്രി.

511. ചണകാപത്യവിപ്രിയം=ചാണക്യന്റെ വിരോധം.

512. ആടൽ=സംശയം (വ്യസനം)

513. ശുശ്രൂഷ=പരിചരണം.

514. അന്തരം= വിരോധം. നിന്മനം=നിന്റെ അഭിപ്രായം.

515. കമ്പം=ഇളക്കം (ഭയം)

516. ഇഷ്ടസേവകൻ=ഇഷ്ടനായ സേവകൻ. (പരിചാരകൻ)

517. ലേഖകൻ=എഴുത്തുകാരൻ (ഗുമസ്തൻ)

518. അന്യൂനരാഗം=(ക്രി. വി.) താൽപര്യം കുറയാതെ.

519. ഇവർ= ശകടദാസസിദ്ധാർത്ഥകന്മാർ. മദ്ധ്യേ=ഇടയിൽ (സംഭാഷണമദ്ധ്യത്തിൽ) വൃത്താന്തശേഷം=വൃത്താന്ത (വർത്തമാന)ത്തിന്റെ ശേഷം.

521. ഖേദം=വ്യസനം. മോദം=സന്തോഷം. ഉൾക്കൊണ്ടു്=ഉള്ളിൽ നിറഞ്ഞു്.

522. ഇഹ ഭോഗം=നമ്മുടെ ഭാഗ്യാചാരം. പൊറുതികേടു്=പൊറുപ്പാൻ ഉപദ്രവം.

523. ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനപുരുഷന്മാർ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനജനങ്ങൾ. ഛിദ്രിച്ചു്=ഇടഞ്ഞുപിരിഞ്ഞു്.

524. പർവ്വതകാത്മജൻ=പർവ്വതകരാജാവിന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു) അന്തരം=തരക്കേടു്.

525. ഉന്നിച്ചിതു=മുളച്ചു. വൈരം=വിരോധം.

526. കല്പനാശക്തികൾ=ആജ്ഞയുടെ ശക്തികൾ.

527. നിർണ്ണയം=നിശ്ചയം.

528. ചണകസുതമൈത്ര്യവൈരാങ്കുരാരംഭം = ചണകസുത

(ചാണക്യ)ൻെറയും മൌൎയ്യ(ചന്ദ്രഗുപ്ത)ൻെറയും വൈര (വിരോധ)ത്തിൻെറ അങ്കുര(മുള)ത്തിൻെറ ആരംഭം (ഉത്ഭവം.) ഭദ്രഭടാദിപ്രവാസം=ഭദ്രഭടാദികളു പ്രവാസം (പുറത്തു കളയുക)

529. അവൻ=വിരാധഗുപ്തൻ. മാനിക്ക=സമ്മാനം മുതലായതു കൊടുത്തു സന്തോഷിപ്പിക്ക.

530. വൈതാളികൻ=സ്തുതിപാഠകൻ.

532. ഭംഗങ്ങൾ=തടസ്ഥങ്ങൾ.

533. വിഭ്രങ്ങൾ=മഹിമകൾ.

535. കുസുമപുരവൃത്താന്തം=കുസുമപുരത്തിലെ വൎത്തമാനം.

537. ക്ഷിപ്രം=വേഗത്തിൽ.

538. ഭാസുരം=ശോഭയുള്ളതു്.

539. കൊള്ളേണ്ടുവൊന്നു്=വരേണ്ടതു്.

542. ആഭരണത്രയം=മൂന്നു് ആഭരണങ്ങൾ.

545. മന്മതിവൈഭവം=എൻെറ ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യം.

546. ധിക്കാരം=അഹങ്കാരം (ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കുറിച്ചു പുച്ഛം)

547. ആധിപത്യം=രാജാധികാരം. ഏകൻ=ഒരുത്തൻ (ചന്ദ്രഗുപ്തൻ) മൽ പ്രതിജ്ഞ=എൻെറ ശപഥം (നന്ദവിനാശം വരുത്തുമെന്നുള്ള പ്രതിജ്ഞ). ഏകൻ=ഒരുത്തൻ (ചാണക്യൻ)

548. അന്യോന്യം=പരസ്പരം. വിരോധം=മത്സരം.

551. പൈ=വിശപ്പു്.

ഇങ്ങനെ മുദ്രാരാക്ഷസത്തിൽ 'രാക്ഷസവഞ്ചനം' എന്ന
നാലാം പാദം സമാപ്തം.

അഞ്ചാം പാദം.

(കാകളിവൃത്തം)

1. ശാരികമാർമൌലിമാല=പെൺതത്തകളിൽ ഉത്തമ. മനോരമ=മനസ്സിനെ സുഖിപ്പിക്കുന്നവൾ.

4. മധു=തേൻ. നുകൎന്നു്=ആസ്വദിച്ചു്. മൽ അകലും പരിചു്=മനസ്സിൻെറ മുഷിച്ചൽ തീരത്തക്കവണ്ണം.

5. ചാരുതരം=അതിഭംഗിയായി.

6. വൃത്തം=ചരിതം.

7. വൈഷമ്യം=പ്രയാസം.

---

11. വ്യാജോ ഉൾക്കൊണ്ട്=കളവായിട്ട്. ഭാവിച്ച്=നടിച്ച്.

12. രൂക്ഷം=ഭയങ്കരം.

15. ഉള്ളു് ഒഞ്ഞു്=ഗൂഢമായി ആലോചിച്ച്.

16. ഇടഞ്ഞു്=തെറ്റി.(തമ്മിൽ പിണങ്ങി) ഘോരം=ഭയങ്കരം.

17. ചന്ദ്രമഹോത്സവം=ചന്ദ്രോത്സവം. ഇതു വസന്തർത്തുവിൽ ചൈത്രമാസത്തിലെ വെളുത്ത വാവുന്നാൾ അവസാനിക്കത്തക്കവണ്ണം തുടങ്ങുന്ന ഒരു ഉത്സവമാണ്. ഇതിന്നു് "കൗമുദീമഹോത്സവം" എന്നും പറയാറുണ്ട്. ഘോഷിച്ചുകല്പിക്കുക=നാട്ടിലൊക്കെ പ്രസിദ്ധമാകത്തക്കവണ്ണം വിളംബരം ചെയ്യുക.

20. ദോഷരഹിതൻ=ദോഷമില്ലാത്തവൻ.

23. സാദരം=ആദരവോടുകൂടി (ക്രി. വി)

24. സുകുമാരൻ=സുന്ദരൻ.

25. ആശി=അനുഗ്രഹം.

26. ദേശികൻ=ആചാര്യൻ (ഉപദേഷ്ടാവ്).

27. നിൻതിരുവുള്ളം=അങ്ങയുടെ തിരുമനസ്സ്. (കാര്യകാരണങ്ങൾക്ക് അഭേദാധ്യവസായം).

28. ശത്രുപ്രയോഗങ്ങൾ=ശത്രുക്കളുടെ പ്രവൃത്തികൾ.

31. പാരിടം=ഭൂമി. അധിനാഥൻ=അധിപതി.

32. ധർമ്മസ്വരൂപൻ=ധർമ്മശീലൻ. അപേക്ഷ=ആഗ്രഹം.

34. പ്രശ്രയം=വിനയം.

35. കാര്യപുരുഷൻ=കാര്യസ്ഥൻ (മന്ത്രി)

37. പാടവം=പടുത്വം (ധാർഷ്ട്യം)

38. കിഞ്ചന=(അവ്യ) കുറച്ച്.

39. നിന്ദ=എന്നെക്കുറിച്ചുള്ള പുച്ഛം (ധിക്കാരം)

40. നൃപചന്ദ്രൻ=രാജശ്രേഷ്ഠൻ.

41. പരുഷം=നിഷ്ഠുരം (മുള്ള്). സത്വരം=അടിയന്തരമായി.

42. ഉണ്ടോ പരുഷം പറഞ്ഞു=പരുഷം പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടോ

43. കാര്യം=ചെയ്യേണ്ടതു്.

44. ശിഷ്യൻ=ശാസിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യൻ.

45. സത്യം അത്ര=അങ്ങുന്നു പറഞ്ഞതു വാസ്തവംതന്നെ. ശിഷ്യൻ അല്ല എന്ന് എനിക്ക് ഇല്ല=ശിഷ്യനാണ് എന്നുതന്നെ ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്നുമാത്രമല്ല ഭൃത്യൻ അല്ലി? എന്ന് സംശയം ഉള്ളിൽ ഉണ്ട്=ഞാൻ അങ്ങയുടെ ഭൃത്യൻ (ദാസൻ അന്നവസ്ത്രാദികൾ തന്നു രക്ഷി

പ്പെട്ടുന്നവൻ) അല്ലേ? എന്നുകൂടി എനിക്കു സംശയം തോന്നുന്നുണ്ടു്. (അതു് എന്റെ നേരെ അധികാരം നടിക്കുന്നതു കണ്ടാൽ എന്നു സൂചനം)

46. ഞാൻ കാൎയ്യമറിയാത്തവനാകുന്നു, അങ്ങും കാൎയ്യം അറിയാതെ കല്പിക്കയില്ലെന്നും പറഞ്ഞുവല്ലോ. എന്നാൽ കാൎയ്യം അറിയാത്തവർ ചോദിച്ചാൽ കാൎയ്യം അറിയുന്നവർ ആ കാൎയ്യത്തെ വിവരിച്ചു പറയേണ്ടതല്ലേ? എന്നു ചാണക്യനെ കുത്തിപ്പറയുന്നു.

49. സ്വായത്തസിദ്ധികൾ=സ്വ (തനിക്കു്) ആയത്തം (അധീനം) ആയ സിദ്ധി (കാൎയ്യപ്രാപ്തി)യോടുകൂടിയവർ. (താൻതന്നെ കാൎയ്യം നടത്തുന്നവർ. ബ. വ്രീ) സചിവായത്തസിദ്ധികൾ= സചിവനു് (മന്ത്രിക്കു്) ആയത്തമായ സിദ്ധിയോടു കൂടിയവർ ബ. വ്രീ) (മന്ത്രിയുടെ ഇഷ്ടംപോലെ കാൎയ്യം നടത്തുന്നവർ)

50. രണ്ടും സമങ്ങളായി=രാജാവും മന്ത്രിയുംകൂടി കാൎയ്യം നടത്തുന്നവർ. (ഉഭയായത്തസിദ്ധികൾ)

52. അന്തരാ (അവ്യ)പുക്കു്=ഇടയിൽ കടന്നു്. കയക്കുക=കലശൽകൂട്ടുക. (ഇടയുക).

53. മുററും=പൂൎണ്ണമായി.

54. ഉരിയാടുക=പറയുക. ('ഉര'ധാതുവിന്റെ രൂപം 'ഉരയാടുക' യല്ലാതെ 'ഉരി'യാകുമോ? എന്നു് ശബ്ദശാസ്ത്രപണ്ഡിതന്മാർ ആലോചിക്കേണ്ടതാണു്)

55. രോഷം=കോപം. രോഷം=രോവം.

56. മന്ത്രിപ്രവരൻ= രാക്ഷസൻ. വൈതാളികൻ= സ്തുതിപാഠകൻ.

57. വന്ദിപ്രവരൻ=(മുമ്പിലത്തെ അൎത്ഥം)

58. ജയ! ജയ! ക്രിയ (ലോട്ട്- പരസ്മൈ. മ. പു. ഏ. വ)=ജയിക്കട്ടേ. (ജയിപ്പതാക)

59. ദാതാവു്=ദാനശീലൻ (കൊടുക്കുന്നവൻ) വൈഭവം=മഹത്വം. ചോരഹാരം=മനോഹരം. (വിസ്മയകരം)

60. കരമേറി=ഉയൎന്നുവന്നു്.

61. അംഗമേറിച്ചു്=ഗൎവ്വിച്ചു്. വീണുപോകുന്നതു്= ഇടിഞ്ഞുപോകുന്നതു്.

62. മത്തഗജം=മദിച്ച ആന. ചോരകൻ=കള്ളൻ.

63. കുത്തു് കൊള്ളുകണ്ടു്= കൊള്ളുന്നതിനിടവരുമ്പോൾ. ഒഴിച്ചു്=മാറി.

64. ഇത്ഥം വരും=ഇങ്ങനെ വരും (കുത്തുകൊള്ളാനിടവരും) ഇതം=സംഗതി

65. വാരിധി=സമുദ്രം.

66. സത്യലോകം=ബ്രഹ്മലോകം. ചിത്രം=ആശ്ചര്യം. ഇരതേഴിൽ=ചാണക്യൻ ചെയ്തപോലെയുള്ള പ്രവൃത്തി (ആത്മതോഭംഗം) ആത്മതേ കല്പന.

67. ആചരിയാതവർ=കൈക്കൊള്ളാത്തവർ. മഹീതലേ=ഭൂമിയിൽ.

68. സർവ്വാഭരണം=എല്ലാ അലങ്കാരം. (കിരീടകുണ്ഡലാദി)

69. പ്രാജ്ഞൻ=ബുദ്ധിമാൻ.

70. ഇത്തരം ദോഷങ്ങൾ=ആത്മതോഭംഗം മുതലായ ദോഷങ്ങൾ. ഭൂപൻ=ഭൂമിയെ പാലിക്കുന്നവൻ.

71. ആശീർവ്വചനങ്ങൾ=പ്രശംസകൻ എന്നു സാരം.

72. അന്തരം=അവസരം.

73. കോപപ്രവർദ്ധനം=ദേഷ്യം വളർത്തുക.

74. രാക്ഷസന്റെ പ്രയോഗങ്ങൾ (ആകുന്നു എന്നു ചേർത്ത് അന്വയിക്കണം) സൂക്ഷ്മം=അറിവാൻ പ്രയാസമുള്ളത്.

76. നിജഭൃത്യൻ=തന്റെ കിങ്കരൻ. തത്ര=(അവ്യ) അവിടെ.

80. ഗന്ധാരം=ഇരുട്ടുവയ്ച്ചുമുതൽ

82. സ്ഥാനത്ത്=വേണ്ടുന്നടിക്കൽ. വ്യയങ്ങൾ=ചെലവുകൾ. സ്ഥാനവ്യതിക്രമം=സ്ഥാനംതെററി പ്രവർത്തിക്കുക.

84, പ്രാജ്ഞൻ=സമർത്ഥൻ (ബുദ്ധിമാൻ).

85. മാന്ദ്യം=ബുദ്ധിമുട്ട്.

87. ഒത്താന്നം=തോന്നിയപോലെ.

88. ചെയ്യു ഞാൻ ഇന്ന്. അധികാരം=ഞാൻ ഇന്ന് എന്റെ അധികാരം ഒഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

89, നൂനം=നിശ്ചയം. അരികൾ=ശത്രുക്കൾ. ഭൃത്യൻ=ദാസൻ.

51. കൌമുദീനാമമായുള്ള മഹോത്സവം=ചന്ദ്രോത്സവം.

93. ഉജ്ജ്വലിച്ചു=കോപിച്ചു (കോപംകൊണ്ടു ചുവക്കുന്നതു സ്വാഭാവികമാണല്ലോ).

94. കരമിച്ചത് എന്ത്=നിഗ്രഹിപ്പാൻ കാരണമെന്ത്?

95. അജ്ഞാനി=അറിവില്ലാത്തവൻ. (അങ്ങുന്ന് എന്റെ ആജ്ഞകൾ തടസ്ഥം ചെയ്യുമെന്ന് അറിയാതെയുള്ളവൻ)

96. വാഞ്ഛിക്ക=അനുഗ്രഹിക്ക.

98 പ്രഭുത്വം=രാജത്വം പ്രൌഢി=മഹിമ (വലിപ്പം)

99. വൈദഗ്ധ്യം=മിടുക്ക്. (കാര്യങ്ങളുടെ സൂക്ഷ്മഗതിയറിവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം.) ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനം=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാന പുരുഷന്മാർ.

100. രൂക്ഷം=കഠിനം. അപരാധം=കുററം. വാരണാധ്യക്ഷൻ=വാരണ(ആന)ങ്ങളുടെ അധ്യക്ഷൻ (വിചാരിപ്പുകാരൻ)

102. അശ്വാധ്യക്ഷൻ=കുതിരവിചാരിപ്പുകാരൻ.

103. ഹൃദ്യമാർ=സുന്ദരിമാർ.

105. മാനമദങ്ങൾ=മാനവും മദവും.

1°6 ധിക്കാരങ്ങൾ=തോന്നിയവാസങ്ങൾ. ജീവിതം=ശമ്പളം. പ്രവൃത്തി=ഉദ്യോഗം (അധികാരം) വിരോധിക്ക=തടയുക.

108 രാജഭണ്ഡാരങ്ങൾ=രാജാവിന്റെ ധനങ്ങൾ. തവ സേവകൻ=അങ്ങയുടെ വലിയ സേവകൻ.

109 മോഷണം=കളവ്.

111. ഉറക്കനം വിട്ട്=ധൈര്യം വിട്ട്.

112. ബലഗുപ്തഡിങ്കരാതന്മാർ=ബലഗുപ്തനും ഡിങ്കരാതനും.

113. ലോഭം=ദുരാഗ്രഹം. പോരാഞ്ഞയെന്നിട്ട്=പോരായെന്നു വിചാരിച്ചിട്ട്.

115. പർവതസേവകൻ=പർവതരാജാവിന്റെ സേവകൻ.

116. തൽപുത്രൻ=അവന്റെ (പർവതകന്റെ) പുത്രൻ. ത്വൽപിതാവോ=നിന്റെ അച്ഛനെ.

117. തന്നിടം=തന്റെ സ്ഥലം.

118. നിന്ദ=(പുച്ഛം) നിന്നെക്കുറിച്ച് ഉണ്ട്; ആയതുമൂലം (എന്ന പാഠച്ഛേദം.)

119. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ അകപ്പെട്ടും എന്ന ഭയപ്പെട്ട്. ധനവാന്മാരായ ചന്ദനദാസാദികളെ സേവിക്കാതെ എന്ന് സാരം. കണ്ണൻ=വിഷ്ണുൻ.

120. പർവതപുത്രൻ=മലയകേതു.

121. തദാ=(അദ്യ) അപ്പോൾ (തന്നെ വന്നാശ്രയിച്ചപ്പോൾ)

124. പുത്രദ്വയത്തെ=രണ്ടു പുത്രന്മാരെ. വെറുപ്പിക്കുക=ദ്രോഹിക്കുക.

128. ധൃഷ്ടർ=ഗർവിഷ്ഠന്മാർ (വാശിയുള്ളവർ)

129. പണ്ടിത്തു ചെയ്യുമാറില്ല= ഇതു സ്വപുത്രദ്രോഹം. (അല്ലെങ്കിൽ സ്വപുത്രരെ രക്ഷിച്ച രാജാവിനോടിടഞ്ഞ് ആ രാജാവിന്റെ ശത്രുവിനെ സേവിക്കുവാൻ പോവുക)

131. ചണകാത്മജോക്തി=ചാണക്യന്റെ വാക്ക്.

133. വീര്യപുരുഷർ=വീര്യം (കാര്യസാമർത്ഥ്യം) ഉള്ള പുരുഷർ.

134. പിച്ച=നിസ്സാരം (കളി)

135. ഔത്ത്=അപരാധികളെ വെച്ചുകൊണ്ടിരിക്ക എന്നത്.

137. കൌശലം=സാമർത്ഥ്യം. വാശി=നിർബന്ധം.

139. രാഗം=സ്നേഹം (രഞ്ജിപ്പ്)

140. പ്രതിവിധാനം=പ്രതിവിധി (മറുകയ്യ്). അനുഗ്രഹം=സമ്മാനങ്ങളെക്കൊണ്ടു സന്തോഷിപ്പിക്ക, നിഗ്രഹം=ഭേദദണ്ഡങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ച് ശിക്ഷിക്കുക.

141. ക്ഷുദ്രമതികൾ=ദുർബ്ബുദ്ധികൾ.

142. സപ്തവ്യസനങ്ങൾ=സപ്ത (ഏഴ്) വ്യസന(ആപൽകാരണ)ങ്ങൾ. (അവ—സ്ത്രീസേവ, ചൂതുകളി, നായാട്ടു, മദ്യപാനം, വാക്പാരുഷ്യം, ദണ്ഡപാരുഷ്യം, അർത്ഥദൂഷണം ഇവയാകുന്നു. ഇവയിൽ ആദ്യത്തെ നാലും കാമജങ്ങളും മറ്റേവ മൂന്നും കോപജങ്ങളുമാകുന്നു. എന്നു വിവേകം). പ്രമത്തർ=അവരവരുടെ കൃത്യങ്ങളിൽ മനസ്സിരുത്താത്തവർ. "പ്രമാദോനവധാനതാ" എന്നഭിധാനം. ക്ഷിപ്താധികാരികൾ=അധികാരം വെപ്പിക്കപ്പെട്ടവർ (ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കപ്പെട്ടവർ)

143. അനർത്ഥങ്ങൾ=ദോഷങ്ങൾ.

145. ഏവം=അനുഗ്രഹം ആകുന്നു. ഇത്തും=ഇങ്ങനെയുള്ള ഇത്തും (ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കുക) അനുഗ്രഹമാകുന്നു. ശിക്ഷിക്കേണ്ടവരെ ശിക്ഷയൊന്നും ചെയ്യാതെ ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കുകമാത്രം ചെയ്താൽ അത് അനുഗ്രഹമാണല്ലോ എന്നു താൽപര്യം.) കേവലം ദോഷം അല്ലാതെ ഇല്ല ഒന്നുമേ=ഇതിനു ദോഷമില്ലേ? എന്നു ശങ്കിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അശേഷം ദോഷമില്ലാതെ ഒന്നുമില്ല. എന്നാൽ പിന്നെ ഉള്ളതിൽ ദോഷം കുറഞ്ഞതു ചെയ്യുകയേ നിവൃത്തിയുള്ളുവെന്നു വിചാരിച്ചാണ് ഇങ്ങനെ ചെയ്തതു്.

147. ലുബ്ധപ്രകൃതികൾ=കിട്ടിയതൊന്നും പോരാ എന്നു വിചാരിക്കുന്ന സ്വഭാവക്കാർ.

149. രാജധനപ്രാണനാശഭയം=രാജാവിങ്കൽനിന്നു ധനവും പ്രാണനും നശിക്കുമെന്നുള്ള ഭയം.

150. പരവശപ്പെട്ടവർ=പരന്നു് അധീനപ്പെട്ടവർ.

151. സാഹസകാരികൾ=സാഹസം (വീണ്ടുവിചാരമില്ലാത്ത പ്രവൃത്തി) ചെയ്യുന്നവർ.

153. രണ്ടുപക്ഷം=അനുഗ്രഹവും നിഗ്രഹവും (ഇവിടെ ക്രമവിവക്ഷയുണ്ട്). മുന്നേത്=ആദ്യത്തേതു് (അനുഗ്രഹം)

154. പിന്നെപ്പറഞ്ഞപക്ഷം= നിഗ്രഹം. വൈഷമ്യം=ദോഷം (അപകടം) ആ ദോഷങ്ങളെ താഴെ വിവരിക്കുന്നു.

156. പ്രധാനജനങ്ങൾ=മുഖ്യന്മാർ. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ. പോൽ=ലോകപ്രസിദ്ധിവാചകം (അവ്യയം)

157. വിശ്വാസം=ദോഷം വരികയില്ല എന്നുള്ള ഉറപ്പ്.

160. ആദരപൂൎവ്വകം=ആദരവോടുകൂടി.

162. ബദ്ധരോഷം=കോപത്തോടുകൂടി.

163. ഉത്സാഹം=അവനവന്റെ കാൎയ്യത്തിൽ തുനിവു്.

164. അസ്ത്രശസ്ത്രാഭ്യാസം=ആയുധങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള പയററൽ

167. പാടവം=കാൎയ്യസാമൎത്ഥ്യം.

171. പൂൎവ്വം=പണ്ടു്. (നന്ദവധത്തിന്നു സഹായിച്ച കാലത്തു) പ്രതിശ്രുതം=കരാറ ചെയ്യപ്പെട്ടതു്. നന്ദവധത്തിന്നു സഹായിച്ചാൽ പകുതി രാജ്യം കൊടുക്കാമെന്നു കരാറു ചെയ്തിട്ടുള്ളതു്).

174. കൃതഘ്നർ=ഉപകാരം ചെയ്തവരെ നിഗ്രഹിച്ചവർ. നാണയം=കേളി, (അപവാദം)

178. അന്തൎന്നഗരത്തിൽ=നഗരത്തിന്നുള്ളിൽ.

179. എന്തൊന്നു കണ്ടിട്ടു്=എന്തുപായം കരുതീട്ടു്. ഉപേക്ഷിക്കുക=കൈവിട്ടുകളയുക.

180. വല്ലായ്മ=വിരോധം.

181. ഉള്ളിൽ കിടന്നാൽ=നഗരത്തിൽ ഇരുന്നാൽ.

186. ഏററം ഉപായങ്ങൾ=വളരെ കൌശലങ്ങൾ.

187. ഉള്ളിൽ=ദേഹത്തിനകത്തു്. ഇളകാതെ=ഉറച്ചു്. ശല്യം=അമ്പിന്റെ മുന, തോക്കിന്റെ ഉണ്ട മുതലായ വേദനയുണ്ടാക്കുന്ന സാധനം.

188. വിഭ്രമം=ഓൎമ്മക്കുറവു്.

189. വിക്രമം=കൈയേററം (യുദ്ധം) പാടാക്കുക= സ്വാധീനമാക്കുക.

191. പ്രാണൻ കളയുക=മരിക്കുക.

192. ആകാ= നല്ലതല്ല. കണ്ടുകളക=ആലോചിച്ചു കൈവിടുക.

193. കുററം=ദോഷം. ഗുണജ്ഞൻ=ഗുണങ്ങളെ അറിയുന്നവൻ (വിദ്വാൻ) മന്ത്രിസത്തമൻ=മന്ത്രിമാരിൽ അതിശ്രേഷ്ഠൻ. (അത്ര യോഗ്യനായ ഒരാളെ നശിപ്പിക്കുന്നതു വലിയ നഷ്ടമാണെന്നു സാരം)

194. കാട്ടിൽ കിടക്കുന്ന കാട്ടാനയെപ്പോലെ=കാട്ടാനയെ പിടിപ്പാൻ ആളും ആയുധവും കൂട്ടിച്ചെന്നു നേരിട്ടാൽ അതു നമ്മെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചുകളയും. അല്ലെങ്കിൽ നാം പ്രയോഗിക്കുന്ന ആയുധങ്ങളേററു് അതു മരിച്ചുപോയെന്നും വരാം. അതിനാൽ ചതിയായി വാരിക്കുഴിയിലോ കൊപ്പത്തിലോ അകപ്പെടുത്തി, അതിന്റെ ഇഷ്ടംപോലെയുള്ള ഭക്ഷണാദികൾ കൊടുത്തു വശീകരിച്ചു നല്ല മൎമ്മജ്ഞന്മാർ അതിനോടു നയത്തിൽ പെരുമാറിയാൽ ഇതരന്മാൎക്കു ദുഷ്കരങ്ങളായ അനേകം കാൎയ്യങ്ങൾ അതിനെക്കൊണ്ടു സാധിക്കാമല്ലോ. അതുകൊണ്ടു് ഇണങ്ങിയാലും പി

ണങ്ങിയാലും 'മഹാസത്വത'കൊണ്ടു് അമാത്യരാക്ഷസൻ ഒരു ആനയെപ്പോലെയാണെന്നു സാരം. വീട്ടിൽ വരുത്തുക=സ്വാധീനമാക്കുക.

195. ആര്യൻ-പറഞ്ഞാൽ-മടക്കുവാൻ ആളല്ല- (ഞാൻ) എന്നു ചേർത്തു് അന്വയിക്കണം.

197. അതിശയം=ഗുണാധിക്യം.

198. ഭൂതധാത്രീദേവ!=ബ്രാഹ്മണ! "ഭൂതധാത്ര്യബ്ധിമേഖലാ' എന്നു് അമരം.

199. നന്ദനൃപതികൾ=നന്ദരാജാക്കന്മാർ. നിത്യമായി=പതിവായി. മന്ദിരം=ഗൃഹം (രാജധാനി) നിനച്ചകാലം=വിചാരിച്ച സമയത്തു്.

200. നിജവാസിതം=തന്റെ വാസം. ('വാസം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'വാസിതം' എന്നുള്ളതിന്റെ സാധുത്വം ചിന്ത്യം) വന്നിതെന്നില്ല=വന്നില്ല. മനസി=(സ-ന-സ-ഏ-വ) മനസ്സിൽ. മേ=എന്റെ.

201. കല്പിതം=നിശ്ചയിച്ച സംഗതി. സാധിപ്പതിനറിയാതെ=സാധിപ്പാനുള്ള മാർഗ്ഗം ഇന്നതെന്നു മനസ്സിലാവാതെ. കല്പാന്തം=പ്രളയം വരെ ദീർഘകാലം എന്നു താൽപര്യം. വസിച്ചീടുക=കാത്തിരിക്കുക. യോഗ്യം=ഭംഗിയുള്ളതു് (യുക്തം).

202. അതുമൂലം=വളരെക്കാലം കാത്തിരിക്കുന്നതു യോഗ്യമല്ലെന്നുള്ള കാരണത്താൽ. വാണാൻ=രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിച്ചു. അനുരാഗം=ഇണക്കം (രഞ്ജിപ്പു്)

203. അതിഭാസുരം=വളരെ ശോഭയുള്ളതു് (സ്പഷ്ടം) ക്രി—വി.

204. ഏകത്ര=(അവ്യ) ഒരേടത്തു്.

206. അർത്ഥപുരുഷാരം=അർത്ഥ (ധന)വും, പുരുഷാരം=പുരുഷകാരം (ആൾശേഖരം) ആളും അർത്ഥവും എന്നു താൽപര്യം. നിജബുദ്ധിവിലാസം=തന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം.

208. ചിത്തം ഉറപ്പിച്ചു്=മനസ്സുറപ്പിച്ചു്.

209. ഒന്നു്=ഒരു സംഗതി (ഒരു വിചാരം) സാക്ഷാൽ= (അവ്യ) സ്പഷ്ടമായിട്ടു് ആ വിചാരമെന്തെന്നു പറയുന്നു.

210. നന്ദനൃപന്മാരെ—എന്നു തുടങ്ങി—പാർവ്വതപുത്രനെ വാഴിപ്പതിനു ഭവാനെക്കൊല ചെയ്തു്—എന്നുവരെ.

213. പട്ടാങ്ങ്=പരമാർത്ഥം.

215. മത്സരം=പക്ഷപാതം. അഹംഭാവം=ഞാനെന്ന ഭാവം (ഗർവ്വ്).

216. ദൈവം=വിധി "ദൈവം, ദിഷ്ടം, ഭാഗധേയം, ഭാഗ്യം, സ്ത്രീ നിയതിർവ്വിധിഃ" എന്നഭിധാനം.

218. ദൈവം=ദൈവത്തെ (അ-ന-ദ്വി-ഏ-വ)· പ്രമാണിക

രിക്കുക=സൽകർമ്മമെന്നു വിചാരിക്കുക. "ലോകത്തിൽ നടക്കുന്ന സംഗതികളെല്ലാം വിധിവിഹിതമാണ്. മററാർക്കും അതിൽ കർത്തൃത്വമില്ല" എന്നു വിചാരിക്കുക. കേവലം മൂഢർ=ശുദ്ധമേ കഥയില്ലാത്തവർ.

219. വമ്പ്=തന്റെ വലിപ്പം (ആത്മപ്രശംസ). പ്രൌഢി=ഉററം. വിപ്രകലാപതേ!=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠ!-ബ്രാഹ്മണർ വിശേഷിച്ചും ആത്മപ്രശംസ ചെയ്കയില്ല എന്ന് അഭിപ്രായം.

221. ശാത്രം=ദേഹം. ചുവത്തുക=ചുവപ്പിക്കുക. (ശാത്രം വിറക്കലും കണ്ണു ചുവക്കലും കോപചിഹ്നം)

222. പോരും=മതി. പറഞ്ഞുപോകാതെ=പറയേണ്ടാ. ദുരാത്മാവേ!=ദുർബ്ബുദ്ധേ!

223. ജളപ്രഭു=കഥയില്ലാത്തവരിൽ മുമ്പൻ.

224. വൃഷലൻ=ശൂദ്രൻ.

225. നവനന്ദവധം= നവനന്ദന്മാരുടെ വധം. മന്യുദഹനൻ=കോപാഗ്നി.

226. ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്ക=കത്തിക്കുക.

228. വെക്കം=വേഗം. വാൾ= മന്ത്രിസ്ഥാനചിഹ്നമായ വാൾ ആളും അല്ല ഞാൻ ഇത്തരങ്ങൾക്ക്=നിന്റെ ഈ വക അധിക്ഷേപവാക്കുകൾ കേൾക്കുന്നതിനും, സ്വാതന്ത്ര്യാധികാരങ്ങൾ കണ്ടു സഹിപ്പാനും ഞാൻ പാത്രമല്ല.

230. തന്നിടം=തന്റെ വാസസ്ഥലം.

231. സൂക്ഷ്മതരം=അതിസൂക്ഷ്മം.

234. തൽഫലം=അതിന്റെ ഫലം (ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരെ 'ഭേദം' എന്ന ഉപായംകൊണ്ടു തമ്മിൽ തെററിച്ചു ജയിക്കാമെന്നുള്ള വിചാരത്തിന്റെ ഫലം) ഇതു രാക്ഷസനോടു നേരിട്ടു പറയുന്നപോലെയുള്ള വിചാരമാണ്.

237. കാര്യം=വാസ്തവമായിട്ടുള്ളത്.

238. ഭാവം= മനോവികാരസൂചകമായ ചിഹ്നങ്ങൾ. ഭാവിക്ക=നടിക്ക.

239. വല്ലായ്മ=തരക്കേട്. (അപകടം;

241. വൈരം=വിരോധം.

243. ശ്ലാഘംകൊള്ളുക=പ്രസിദ്ധമാവുക.

244. സ്വച്ഛൻ=നിർമ്മലൻ (കപടപ്രയോഗങ്ങളില്ലാത്തവൻ)

245. തത്വം=പരമാർത്ഥം.

247. ചാതുര്യം=ഭംഗി.

248. നുകരുക=ആസ്വദിക്കുക.

അഞ്ചാം പാഠം കഴിഞ്ഞു.

ആറാംപാദം.

(അന്നനടവൃത്തം)

1. അരിയ=(ന. വി) നല്ലവളായ.

3. മേളിക്ക=യോജിപ്പിക്ക.

4. ഇളമധു=ഇളന്തേൻ (തേൻ മൂത്താൽ കയ്പുരസം വരുന്നതു കൊണ്ടു് ആ ദോഷമില്ലാത്തതെന്നു സാരം.) ദാഹവുമിളച്ചു്=ദാഹം തീൎത്തു്.

5. വിചിത്രം=ഭംഗിയുള്ളതു്.

6. അതിപ്രവരൻ=അതിസമൎത്ഥൻ. മതിപ്രയോഗം=ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യം. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

7. പ്രവൃദ്ധരാഗം=വലുതായ മത്സരം.

9. മൊഴിഞ്ഞു=പറഞ്ഞു.

11. പറകെന്നുവന്നു=പറയാതെ തരമില്ലെന്നു വന്നു. (നിങ്ങളുടെ നിൎബ്ബന്ധംകൊണ്ടെന്നു സാരം) വചസി=(സ. ന. സ. ഏ. വ) വാക്കിൽ.

13. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ പുരുഷദത്തൻ മുതലായവർ.

14. അഭിമതം=സമ്മതം. (ഭദ്രഭടാദികളുടെ പ്രവേശത്തെ വിവരിക്കുന്നു.)

19. വിരഞ്ഞു്=തിടുക്കപ്പെട്ടു്.

21. അതിനായിട്ടു്=പടയ്ക്കു്. (ആന, കുതിര മുതലായവയുടെ ആധിപത്യം)

22. (ഭദ്രഭടാദികൾ ഗൂഢമായറിയിച്ച സംഗതി വിവരിക്കുന്നു)

24. ഒരുവസ്തു=ഒരു സംഗതി,

26. അവസരം=സമയം (തക്കം).

30. അതു സമസ്തവും=രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു യോജിക്കാൻ തരം നോക്കിയിരിക്കയാണെന്നും, അതുകൊണ്ടു മലയകേതുവിനേയും അദ്ദേഹത്തെ സഹായിക്കാൻ ഒരുങ്ങിയിരിക്കുന്ന തങ്ങളേയും അമാത്യരാക്ഷസൻ ചതിക്കുമെന്നും, ഭദ്രഭടാദികൾ പറഞ്ഞ സംഗതികളെല്ലാം.

32. നൃപതിയെ സ്നേഹം പെരികെയുള്ളോനെ=സേനാപതിയായ ശിഖരസേനനെ.

34. അതുകേട്ടു്=ശിഖരസേനൻ വിശ്വസ്തനാണു് എന്നും രാക്ഷസാമാത്യൻ ചതിയനാണു് എന്നും ഭദ്രഭടാദികൾ വിചാരിച്ചതു ശരിയാണെന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞതു കേട്ടു്.

36. ചിരിച്ചു ഭാഗുരായണൻ = ചിരിക്കുകാരണം, മലയകേതുവിന്റെ ഈ അഭിപ്രായം മാറി രാക്ഷസാമാത്യനെ വിശ്വാസമില്ലാതെയാക്കുവാൻ താൻ വഴി കണ്ടിട്ടുണ്ടെന്നുള്ള കരുതൽ ആണു്.

37. അതിനേതുമൊരുവികല്പമില്ല="അമാത്യനെപ്പോലെ പെരികെ സ്നേഹമുള്ളവർകളാരുമില്ല" എന്നു് അങ്ങുന്നു പറഞ്ഞതിനു യാതൊരു സംശയവുമില്ല. അമാത്യരാക്ഷസനെപ്പോലെ സ്വാമിഭക്തി മററാക്കുമില്ല എന്നു് എനിക്കും സമ്മതമാണു്. പക്ഷേ അതു് അങ്ങയുടെ പേരിലല്ല, ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പേരിലാണെന്നാണു് ഞങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നതു്. അതിനു ഈ കാരണങ്ങളെ പറയാം എന്നഭിപ്രായം.

38. 'ചണകപുത്രനോടു്'—പിണക്കമുണ്ടെങ്കിലും, ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു പിണക്കമില്ലെന്നല്ലാ ഏററവും ഇണക്കമുണ്ടു്; അതുകൊണ്ടു് വക്രബുദ്ധിയായ ചാണക്യന്റെ ക്രൌര്യം കണ്ടുകണ്ടു സഹിക്കാതെ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മന്ത്രിസ്ഥാനത്തെ ഒഴിപ്പിച്ചാൽ അപ്പോൾ അമാത്യരാക്ഷസൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു ചേന്നു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മന്ത്രിയായിരിക്കയും ചെയ്യും. അപ്പോൾ അങ്ങക്കു ഭദ്രഭടാദികളോടു് അവിശ്വാസം തോന്നാനിടവരും. അങ്ങനെ വരരുതെന്നു കരുതീട്ടാണു് അവർ ഇപ്പോൾതന്നെ ശിഖരസേനനെ ആശ്രയിച്ചു് അങ്ങയെ കാണ്മാൻ വന്നതു്.

49. നിരന്നിതു=യോജിച്ചു.

50. കടുമ=കടുപ്പം (ക്രൌര്യം)

52. മമതാ=സ്നേഹം.

55. പിതൃഹന്താവു് =അച്ഛനെക്കൊന്നവൻ.

57. ജലക്രിയ=ഉദകക്രിയ.

60. ശിരസി=(സ. ന. സ. ഏ. വ) തലയിൽ.

61. ഉഴറി=തിടുക്കത്തിൽ.

62. പരക്കെവേണ്ടും=പരിവാരങ്ങളും മററും വേണ്ടും.

65. വസുസമൻ=വസുക്കളോടു (ദേവവിശേഷ) തുല്യൻ. അതിമാനുഷൻ എന്നു താൽപര്യം

66. പഥികവേഷമായ് =വഴിയാത്രക്കാരന്റെ വേഷത്തിൽ. പുരം=പുരത്തെ (രേഫാന്തം സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ)

68. പ്രവിഷ്ടൻ=കടന്നുവന്നവൻ.

69. പെരികെ നന്നു എടോ വരിക അരികിൽ=സ്വാഗതം അടുത്തുവരു.

70. രഹസ്യം= ഗൂഢം. പുറത്തിരുന്നു സംസാരിച്ചാൽ മററുള്ളവർ അറിയാനിടവന്നെങ്കിലോ എന്നു ശങ്കിച്ചു മുറിക്കകത്തു് ഇരുന്നു പറയാമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു.

72. അതിഗുണനയം=വളരെ ഗുണങ്ങളും നയവും.

74. മലയകേതുവും സചിവനും= മലയകേതുവും ഭാഗുരായണനും.

75. അറയിലെന്നുകേട്ട്=അമാത്യരാക്ഷസൻ മുറിക്കകത്താണെന്ന് അവിടെയുള്ളവർ പറഞ്ഞുകേട്ട്.

76. ഇറപാർത്ത്=ഒളിച്ച്. (ഇതൊരു ദേശ്യഭാഷാപ്രയോഗമാണെന്നു തോന്നുന്നു)

77. കുതുകേന=താൽപര്യത്തോടുകൂടി (അ. ന. തൃ. ഏ. വ)

78. അരിപുരം=ശത്രുവിന്റെ പട്ടണം.

82. ബഹുതാം=പരക്കെ അറിയത്തക്കവണ്ണം.

83. മറവുകൾ=ഒളിവുകൾ (രഹസ്യങ്ങൾ)

85. അതിവിമൃശ്യൻ=അധികം സമർത്ഥൻ.

88. പാർവതകപുത്രൻ=പർവ്വതകപുത്രൻ (പാർവ്വതി=പാറ എന്നപോലെ തത്ഭവരൂപം)

89. തിരിയുന്നില്ല=മനസ്സിലാകുന്നില്ല.

90. നൃപ..........രത്നമേ!=രാജശ്രേഷ്ഠ! കപടമന്ത്രികൾ=കളവുള്ള മന്ത്രികൾ.

91. പരക്കുമ്പോൾ=ക്രുദ്ധിക്കുമ്പോൾ.

94. അഗതിവേഷം=പിച്ചക്കാരന്റെ വടിവ്.

96. 'ചണകപുത്രനോട്—എന്നുമുതൽ ധരണീശൻതന്നെ സ്തുതിക്കേണം' എന്നുവരെ മന്ത്രി പറഞ്ഞതായിട്ടുള്ളപ്രകാരം.

99. മനംകെട്ട് = മനസ്സ് ഇടിഞ്ഞ്. നന്ദനിധനചിന്തയാ= (ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ) നന്ദവധം ഓർത്ത്.

100. നിരുത്സാഹന=(അ. പു. തൃ. ഏ. വ) ഉത്സാഹക്കുറവോടുകൂടി.

102. ഉദ്യോഗം=ഉത്സാഹം.

103. ഉറന്ന=ഊറിയ.

104. കുമുദബാന്ധവൻ=ചന്ദ്രൻ. മനോസന്നിഭൻ= കാമനോടു തുല്യൻ.

105. മണികലശം=രത്നകുംഭം.

106. നിറക്കുക=ശോഭിക്കുക (നിറമുള്ളതായിത്തീരുക)

108. പരവശം=പാരവശ്യം (കെടുതി).

109. നിവിർത്തുക=എഴുനീല്പിച്ചിരുത്തുക. നിവൃത്തി=ശാന്തി.

115. ആജ്ഞാഭംഗം=കല്പനക്കു തടസ്ഥം.

117. ചാരൻ=കരഭകൻ.

118. വിരുത്=സാമർത്ഥ്യം.

119. ഭേദം=ഭേദോപായം. (തമ്മിലിടയിക്കുക). 'ശിഷ്ടുക്കളും' എന്നുമുതൽ 'മനസി സന്തതം' എന്നുവരെയുള്ള ഭാഗംകൊണ്ട് സ്തനകലശന്റെ ഭേദപ്രയോഗത്തിന്റെ പ്രയോജനത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

122. അവർ=കരഭകരാക്ഷസന്മാർ.

123. ഗുണപ്രശംസചെയ്തമാത്യന്റെമൌര്യൻ=മൌര്യൻ അമാത്യന്റെ ഗുണപ്രശംസചെയ്തു് കേട്ടില്ലെ എന്നു് അന്വയം. ഗുണപ്രശംസ=ഗുണങ്ങളെ പുകഴ്ത്തുക.

124. ഇണക്കം=യോജിപ്പു്. "രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു ചേരുവാൻ ശ്രമിക്കും. ചാണക്യനോടു മാത്രമേ അദ്ദേഹത്തിനു വിരോധമുള്ളൂ" എന്നു ഭാഗുരായണൻ മുമ്പേ പറഞ്ഞതിനു് ഇണക്കമുണ്ടെന്നു സാരം. അതിനെത്തന്നെ ഒന്നുകൂടി ഉറപ്പിപ്പാനായിട്ടു ഭാഗുരായണൻ പറയുന്നു. "ഇതിൽപരമെന്തൊന്നറിവതിനെന്നു്".

130. സചിവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

131. മൂലന്തിരഞ്ഞറിഞ്ഞിട്ട=കടയന്വേഷിച്ചറിഞ്ഞിട്ട്. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ചാണക്യനോടു പിണങ്ങുവാനുള്ള കാരണം ചന്ദ്രോത്സവം മുടക്കിയതു മാത്രമാണോ? പിന്നെയും വല്ലതുമുണ്ടോ? എന്ന ചോദ്യം കടതെരയലാണല്ലൊ.

135. അധികാരത്തിങ്കന്നു്=അധികാരത്തിങ്കൽനിന്നു്.

143. ഗൃഹജനം=ഭാര്യാപുത്രാദികൾ.

145. ചലഹൃദയൻ=ഇളകിയ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ.

147. നിരക്കുക=ഇണങ്ങുക.

149. കപടം=കളവു്.

150. വെടിഞ്ഞമാത്യനാം നൃപതിവീരനോടു്=മന്ത്രിയെ ഉപേക്ഷിച്ച രാജാവിനോടു്. ഉടമതേടുവാൻ=യോജിപ്പാൻ (ആധിപത്യം സമ്പാദിപ്പാൻ.

151. ഗുരുസമൻ=ബൃഹസ്പതിതുല്യൻ. (നീതിജ്ഞാനത്തിൽ)

152. വടു=ബ്രഹ്മചാരി (വടു ബ്രഹ്മബന്ധു, ഇവ അധിക്ഷേപത്തിൽ പ്രയോഗിക്കപ്പെടുന്നു) കുത്ര=എവിടെ (അവ്യ)

154. അടവി=കാടു്.

157. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം.

158. വികല്പം=സംശയം.

160. ചിഴകി=തള്ളി.

161. വൃഷലീപുത്രൻ=ശൂദ്രസ്ത്രീയുടെ പുത്രൻ. വസുമതി=ഭൂമി.

162. അഹമ്മതി=ഗർവ്വു്. ധിക്കാരം=നിന്ദ.

173. അഖില..............കുലം=സകലരാജസമൂഹം.

174. നരപതികളിലധിപതി= ചക്രവർത്തി. അടിപണിയുന്ന എന്നുമുതൽ മൂന്നും മൌര്യന്റെ വിശേഷണം.

175. ഭംഗം=തടസ്ഥം.

176. കടിലൻ=വക്രബുദ്ധി. കടുമ=ക്രൂരത.

178. വിധിബലം=ദൈവസഹായം.

180. പറഞ്ഞതൊക്കെ നീ- എന്നു ചേൎത്തുകൊൾക.

181. തരിവള=ഉള്ളിൽ തരിയിട്ട (കിലുങ്ങുന്ന) വള.

183. മതിഭ്രമം=മനസ്സിലെ സംശയം.

184. പരുഷം=കൎക്കശം.

190. പരിതോഷം=സന്തോഷം. പരിയങ്കം=(പൎയ്യങ്കം) ആസനം.

192. ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ടു്. വസിക്കണം=ഇരിക്കണം.

194. ശിരസി=(സ. ന. സ. ഏ) തലയിൽ. പട്ടം=(കിരീടത്തിനു താഴെയുള്ള) ഉഷ്ണീഷം. ശിരസി+വേദന=തലവേദന. അതു് ശത്രുവധത്തിനുള്ള ഉപായങ്ങൾ ആലോചിക്കുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതാണെന്നു സാരം.

195. അതിനു=പട്ടം കെട്ടുന്നതിന്നു്.

197. പഴുതു്=ഛിദ്രം (അവസരം)

203. ഏതും ഉചിതം ഇല്ല=നമുക്കു ഗുണമൊന്നുമില്ല.

204. സചിവവിപ്രിയം=മന്ത്രിവിരോധം.

206. ഇഹ=ഇതിൽ (മന്ത്രിവിരോധത്തിൽ) ചേതം=ഹാനി (തരക്കേടു്) ഒരു പദം, ഛേദം എന്ന സംസ്കൃതത്തിന്റെ തത്ഭവം.

208. പ്രകൃതികൾ=രാജകാൎയ്യനിൎവ്വാഹകന്മാരായ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരും പുരവാസികളായ ജനങ്ങളുടെ സമൂഹവും. "അമാത്യാശ്ച തഥാ പൌരാഃ സദ്ഭിഃ പ്രകൃതയഃ സ്മൃതാഃ" എന്നു കോശം. പ്രകൃതിദോഷം=സ്വഭാവദോഷം. അനുരാഗം=സ്നേഹം (സ്വാമിഭക്തി)

209. അവൻ=ചാണക്യൻ. നിരാകൃതൻ=അധികാരത്തിൽനിന്നു തള്ളപ്പെട്ടവൻ.

213. മറുത്തു്=തമ്മിലിടഞ്ഞു്.

215. ചരിതദോഷം=നടവടിത്തെററു.

216. നവനന്ദാനുരാഗികൾ=നവനന്ദന്മാരെക്കുറിച്ചു കൂറുള്ളവർ.

217. വിദ്വേഷം=വൈരം.

219. അരിവധം=ശത്രുനാശം

220. അവനെ=ശത്രുവധത്തിനു സഹിക്കുന്നവനെ (കണ്ടു് ആശ്രയിച്ചു് ഇരിക്കും) എന്നു വാക്യയോജനം.

221. അവസ്ഥ=കാൎയ്യത്തിന്റെ സ്ഥിതി.

222. ഉരത്തു്=ശക്തിയോടുകൂടി. (യുക്തി കാണിച്ചു് സ്വാഭിപ്രായം സ്ഥാപിച്ചു് എന്നു സാരം).

227. നിജനയം=തന്റെ നീതി.

228. പ്രയത്നം=ഞെരുക്കം. തനിയ്ക്കും=മതിയാകും (പ്രാപ്തനാകും)

229. തനിക്കുതാൻപോന്ന=സ്വായത്തസിദ്ധികളായ.

230 സചിവായത്തൻ=മന്ത്രിക്കധീനൻ. (രാജ്യകാര്യങ്ങൾ മന്ത്രിയുടെ സാമർത്ഥ്യംകൊണ്ടു നടത്തുന്നവൻ). "സ്വായത്തസിദ്ധികൾ" 'സചിവായത്തസിദ്ധികൾ,' 'ഉഭയായത്തസിദ്ധികൾ' എന്നു മൂന്നുതരക്കാരാണ് രാജാക്കന്മാരെന്നു നീതിശാസ്ത്രനിഷ്ണാതന്മാർ പറയുന്നു.

231. പൊട്ടികണ്ണൻ=പൊടിഞ്ഞ കണ്ണോടുകൂടിയവൻ(കുരുടൻ)

232. സ്തനന്ധയർ=മുലകുടിച്ചു ജീവിക്കുന്നവർ. രണം=യുദ്ധം.

236. വികല്പം=വ്യത്യാസം.

237 പലവസ്തു=പല സംഗതി

239. പ്രതിപക്ഷം= എതിർഭാഗം. മറുത്ത്=ഇടഞ്ഞ്. യുദ്ധത്തിൽ പ്രതിപക്ഷത്തിലെ ആളുകളെ സ്വാധീനത്തിൽ വയ്ക്കുന്നതു ശത്രുക്കളുടെ രഹസ്യങ്ങളറിയാൻ അത്യാവശ്യമാണല്ലൊ. അതിനാൽ അതും ഒരു ബലമായി ഗണിക്കുന്നു.

241. നവഭൂപതിത്വം=പുതിയ രാജാവാണെന്നുള്ള അവസ്ഥ രാജഗുണങ്ങളെ പ്രകൃതികളും പ്രകൃതിഗുണങ്ങളെ രാജാവും പരസ്പരം അറിഞ്ഞു പരിചയിപ്പാനിടവരായ്ക.

243. ഇവയെല്ലാം ഏവം വരികകൊണ്ട്=മുമ്പറഞ്ഞ ആറു സംഗതികൾ ഇങ്ങനെയിരിക്കകൊണ്ട്. ഇവിടെ ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കാൾ മലയകേതുവിനു ബലം ഏറുമെന്നുള്ളതിന് ആറു സംഗതികളുണ്ടെന്നു രാക്ഷസാമാത്യൻ പറയുന്നത്. ൧. ബലമുള്ള പടജ്ജനം, ൨. അതിന് ഏകനായകത്വം, ൩. പ്രതിപക്ഷത്തിൽനിന്നിടഞ്ഞുപോന്ന് സ്വപക്ഷത്തിൽ ചേർന്നവരുടെ സാഹായ്യം. ഇതു മൂന്നും സ്വപക്ഷത്തിലെ ഗുണങ്ങളാകുന്നു. ഇതുപോലെ പരപക്ഷത്തിലെ ദോഷങ്ങളും. ൧. മന്ത്രിവിപ്ലവം, ൨. നൂതനപ്രഭുത്വംകൊണ്ടു പ്രജാരഞ്ജനം വരായ്ക, ൩. പ്രജകൾക്കു പൂർവരാജസ്നേഹം മറക്കാൻ കാലപ്പഴക്കം വരായ്ക. ഇവയെല്ലാം ഇങ്ങനെയിരിക്കകൊണ്ട്. കരതലഗതം=കയ്യിൽ കിട്ടിയിരിക്കുന്നത്.

245. പടപുറപ്പെട്ടക=പടയ്ക്കു പുറപ്പെടുക.

246. അടുത്തനാൾ=(ശേഷം നാളെ) എന്നു വാക്യയോജന.

248. ഗിരീന്ദ്രപസുതൻ=പർവ്വതകപുത്രൻ.

250. വിരവെ=വേഗത്തിൽ.

252. കപടമുദ്ര=വ്യാജചിഹ്നം. ഉഴറ്റോടെ=ധൃതിയോടുകൂടി.

253. കപടയോഗീശൻ=കള്ളസ്സന്ന്യാസി.

254. പരമബന്ധു=വലിയ സ്നേഹിതൻ.

255. ദിനം=ദിവസം, മുഹൂർത്തം. വിധിക്ക=കല്പിക്ക.

257. പരൽ=കവിടി. നിരത്തുക=ഓരോ സംഖ്യകൾ വച്ചു ഗണിക്കുക.

259. ശുഭതരം=അതിശുഭം.

260. തിരിഞ്ഞ പഞ്ചമപദത്തിന്= സൂര്യൻ ഉച്ചതിരിഞ്ഞ് അഞ്ചടിക്ക്. തിഥി=പക്കം. നിറമുള്ള വാവുതിഥി=വെളുത്ത വാവ്.

261, നക്ഷത്രം=നാൾ. ബൃഹസ്പതിവാരം=വ്യാഴാഴ്ച.

262. മഹത്വം=നന്മ.

263 ലഗ്നം=ഉദയരാശി. മുഹൂർത്തം, ജാതകം, പ്രശ്നം ഇവ ഏതു രാശിയിലാകുന്നുവോ ആ രാശിക്കു 'ലഗ്നം' എന്നു പേർ. ലഗ്നത്തിൽ ബുധനുള്ളതുകൊണ്ട് "ഹോരാസ്വാമിഗുരുജ്ഞവീക്ഷിതയുതാ നാന്യൈശ്ച വീര്യോൽകടാ" എന്ന ഹോരാശാസ്ത്രവചനപ്രകാരം ലഗ്നത്തിനു ബലമുണ്ടെന്നു സാരം

263. കേതു ഉദിച്ചും ആകുന്നു=കേതു എന്ന ഗ്രഹം ഉദയത്തിലുണ്ട് എന്നും മലയകേതു (ഉദയത്തെ) അഭിവൃദ്ധിയെ പ്രാപിക്കുന്നു എന്നും സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

264 ദക്ഷിണദിശി= തെക്കേദിക്കിലേയ്ക്ക്. പടയ്ക്കു=യുദ്ധത്തിന്. ശശിബലം=ചന്ദ്രബലം (വെളുത്ത വാവാകകൊണ്ട് അതുണ്ട് എന്നു സാരം)

265. ശൂലയോഗം=ശൂലം എന്ന പേരായ ഒരു യോഗം. ഇതു സൂര്യൻ മുതലായ ഏഴു ഗ്രഹങ്ങളും കൂടി മൂന്നു രാശിയിലായിട്ടു നിന്നാലുണ്ടാകുന്ന ഒരു യോഗമാകുന്നു. "സംഖ്യായോഗാസ്സപ്തസപ്തർക്ഷസംസ്ഥാ രേകാപായാദ്വല്ലകീ ദാമിനീ ച । പാശഃ കേദാരശ്ച ശൂലോ യുഗം ച ഗോളം ച" എന്നു ഹോരാശാസ്ത്രം പ്രമാണം. "ശൂരഃ ക്ഷതോ വധരുചിർവിധനശ്ച ശൂലേ" എന്ന് അതിന്റെ ഫലവും ഹോരയിൽത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

266. അഭിമതം=ഇഷ്ടം. ഗുരുസൌമ്യാഖ്യം=ഗുരുസൌമ്യം എന്ന യോഗം (ഗുരു=വ്യാഴം. സൌരി=ശനി. ഇവർ രണ്ടുപേരും കൂടി ഒരു രാശിയിൽ നിന്നാലുണ്ടാകുന്ന ഒരു യോഗമാണിത്.)

268. കരതലാമലകം=കൈയിലിരിക്കുന്ന നെല്ലിക്ക, (ഒരാൾക്കു ഒരു നെല്ലിക്ക കൈയിൽ കിട്ടിയതുപോലെ ജയം നിഷ്പ്രയാസലഭ്യമാകുന്നു എന്നു സാരം). പ്രതിയോഗി=എതിരാളി (ശത്രു).

270. മതിഭ്രമം= ഓർമ്മക്കുറവ്. പിതൃക്രിയ= ശ്രാദ്ധതർപ്പണാദികൾ.

272. മററു ഗണിതക്കാർ=അവരേയുള്ള ജ്യോത്സ്യന്മാർ.

275. പക്ഷം=മതം (അഭിപ്രായം) വിഷ്ണുഗുപ്തൻ (ചാണക്യൻ) ജീവശർമ്മാവ് (നമ്മുടെ ക്ഷപണകൻ) ഇവർ രണ്ടുപേരും ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്ര

ത്തിൽ അതിപണ്ഡിതന്മാരായ ആചാൎയ്യന്മാരാണെന്നും വരാഹമിഹിരാചാൎയ്യൻ തന്റെ ഹോരാശാസ്ത്രത്തിൽ ആയുൎദ്ദായാദ്ധ്യായത്തിൽ പറയുന്നതു നോക്കുക. "ആയുൎദ്ദായം വിഷ്ണുഗുപ്തോപി ചൈവം ദേവസ്വാമീ സിദ്ധസേനശ്ച ചക്രേ" എന്നും "സ്വമതേന കില പ്രാഹ ജീവശൎമ്മാഗ്രഹദായം പരമായുഷസ്സ്വരാംശം" എന്നും.

278. കുപിതൻ=കോപിച്ചവൻ. പരുഷം=നിഷ്ഠുരം.

279. അലം, അലം=മതി, മതി (അവ്യ)

282. ക്ഷപണജാതികൾ=ബുദ്ധസന്യാസിവൎഗ്ഗം.

283. ഖരകിരണൻ=ആദിത്യൻ.

285. ഫല..............പാകങ്ങൾ=കായ്, തേൻ, ശൎക്കര, കദളിപ്പഴങ്ങൾ.

ആറാം പാദം സമാപ്തം.

ഏഴാം പാദം

(കളകാഞ്ചിവൃത്തം)

1. അഖില...........രത്നമേ!=സകല താരകകളുടേയും ശിരോലങ്കാരമേ!. ആനന്ദ...........സ്വരൂപമേ!=സ്വാദാകുന്ന അമൃതിന്റെ സത്തേ!

2. തവ=നിന്റെ, വചന............മധു=വാക്കാകുന്ന മധുരമുള്ള തേൻ. താപം കെടുംപടി=ദുഃഖം ശമിക്കത്തക്കവണ്ണം. പീതം=ആസ്വാദിക്കപ്പെട്ടതു്.

3. മതി=മനസ്സ്. മതി=തൃപ്തി. കേളി=പ്രസിദ്ധി. കഥാശേഷം=കഥയുടെ ബാക്കി.

5. നരപതി...............മണി=രാജാക്കന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

8. ഭയരഹിതം=(ക്രി. വി) ഭയംകൂടാതെ. വിപുലബലം=അധികം ശക്തി. ഭൂപതി ചിന്തിച്ചതു്.=രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു ചേരുവാൻ ശ്രമിക്കയാണെന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞപ്രകാരം മലയകേതു വിചാരിച്ചിരിക്കുന്നതു്.

9. അരി......................നഗരി=കുസുമപുരം. ഝടിതി=വേഗത്തിൽ.

10. മദകരികൾ=മദമുള്ള ആനകൾ. തുരഗതതി=കുതിരക്കൂട്ടം. രഥപങ്ക്തി=തേർക്കൂട്ടം.

11. അസി...........ശസ്ത്രങ്ങൾ=വാൾ, ഇരിമ്പുലക്ക, വെണ്മഴു മുതലായ പലതരത്തിലുള്ള ആയുധങ്ങൾ. വിരുത്=സാമർത്ഥ്യം.

12 നെടിയ=പൊക്കമുള്ള. ശകവീരർ=ശക (ഒരു ജാതിക്കാർ) ന്മാരായ വീരന്മാർ. പാരസീകന്മാർ=പാഴ്സികൾ.

13. സുഭട..............വീരർ=നല്ല പടയാളിവീരന്മാർ. ചാഞ്ചല്യം=ഇളക്കം (കലക്കം) ഭദ്രഭടാദി=ഭദ്രഭടൻ, പുരുഷദത്തൻ മുതലായവർ. (മുമ്പു കുസുമപുരത്തിൽനിന്നു വന്നിട്ടുള്ളവർ)

14 ഗിരി.................തനയന് = മലയകേതുവിനു . അതിബന്ധുക്കൾ=വലിയ സഹായികൾ. ഗംഭീരർ=കേമന്മാർ. പഞ്ചരാജാക്കൾ=ചിത്രവർമ്മ, സിംഹനാദൻ, പുഷ്കരാക്ഷൻ മുതലായവർ.

15. സചിവവരൻ=മന്ത്രി.

16. ഉദധി=സമുദ്രം. സേനാധിപൻ=പടനായകൻ.

17. പുനരപി ച=പുനഃ അപി ച=പിന്നെയും. ശകട...............ആദി=ശകടദാസൻ, സിദ്ധാർത്ഥൻ മുതലായവർ.

18. നിജമനസി=(സ. ന സ. ഏ) തന്റെ ഉള്ളിൽ. ശങ്ക=രാസൻ ചതിക്കുമോ എന്നുള്ള സംശയം.

19. കനക...............ഭുവി=സ്വർണ്ണമയമായി വിളങ്ങുന്ന തേരിൽ.

20. മദസലിലം=നീര്. മന്ത്രികലോത്തമൻ=രാക്ഷസൻ.

21. പടഹമുഖ..............വാദ്യം=പെരുമ്പറ മുതലായി പലതരത്തിലുള്ള വാദ്യം.

22. കുറക്കടിഞ്ഞിൽക്ക് = തുണികൾകൊണ്ടുണ്ടാക്കുന്ന കൂടാരങ്ങൾക്ക്. സംഭാരജാലം=ഉപകരണങ്ങൾ.

23. വേഷം തിരിഞ്ഞ്=വേഷം മാറി. ചാരജനങ്ങൾ=അവിടവിടെ നടന്നു വർത്തമാനങ്ങളറിയുന്ന രാജകിങ്കരന്മാർ.

24. പട=യുദ്ധസന്നാഹം. നൃപാങ്കണാൽ=(അ. ന. പ. ഏ) രാജാവിന്റെ മുററത്തുനിന്ന്

25. ധൂളി=പൊടി. ഇന്ദ്രലോകം=സ്വർഗ്ഗം (ആകാശം)

26. കഠിനതരം=(ക്രി. വി) ഉച്ചത്തിൽ. നിനാദം=ഒച്ച. മാനിച്ച്=അഹങ്കരിച്ച്

27. മൊഴിയും=ശബ്ദിക്കുന്ന. ഹേഷാരവങ്ങൾ=കുതിര ചെനക്കുന്ന ശബ്ദങ്ങൾ.

28. കഠിന..............നാദം=പെരിമ്പറ, ചെണ്ട മുതലായവയുടെ ഗംഭീരശബ്ദം, കാളം=കാഹളം (പടക്കുഴൽ=ബാങ്കോവ്, ബാൻറു കുഴൽ)

29. ഇതി=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ. വിവിധ..................ഭീഷണം=പലവിധത്തിലുള്ള ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഭയങ്കരമായ.

30. കുസുമ...........ഭുവി=(ഉ൦. സ്ത്രീ. സ. ഏ) കുസുമപുരത്തിന്റെ സമീപത്തിൽ.

31. അഖിലജനം=മററു സകല ജനവും. ആവാസശാല=കൂടാരം.

33. അചല...........തനയ!=പർവ്വതരാജപുത്രി! ഗുണഗണസദനേ!=സകല ഗുണങ്ങളുമുള്ളോവേ! സാമ്പ്രതം=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ. കല്പിക്കുക=നിശ്ചയിക്കുക.

34. ഇററ കടകമതിൽനിന്ന്=ഈ കൂടാരത്തിൽനിന്ന്. "കടകോസ്ത്രീനിതംബാദ്രേ ർന്തിതാംദന്തമണ്ഡലേ, സാമുദ്രലവണേരാജധാനീവലയയോരപി" എന്നു കോശം.

35. മമ നികടഭുവി=എന്റെ സമീപത്തിൽ. തവ ആജ്ഞയാ=അങ്ങയുടെ കല്പനയോടുകൂടി. മുദ്ര=അടയാളം.

38. വിരുതു=വിശേഷം. (ഉണ്ട് എന്നു ചേർത്തുകൊൾക) അവർ കൾതമ്മിൽ=ചാണക്യചാരന്മാർതന്നെ തമ്മിൽ. ചാണക്യന്റെ അടുക്കൽ വളരെ പെരുമാറീട്ടുള്ള എനിക്കും അവരെ അറിവാൻ സാധിക്കയില്ലെന്നു വരുത്തുവാനാണ് ഇതു്.

42. അചലനൃപതനയശിരം=(രേഫാന്തം. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ) പർവ്വതകരാജപുത്രനായ മലയകേതുവിന്റെ ശിരസ്സിനെ=തലക്കിനെ

44 പത്രം മമ ഭവാൻ കണ്ടേ അയയ്ക്കാവൂ=മമ പത്രം ഭവാൻ കണ്ടേ അയക്കാവൂ എന്നന്വയം. പത്രം=എഴുത്തു് (പാസ്സ്, ടിക്കററ്, ചീട്ട്)

46. അന്തരം=വ്യത്യാസം, നീക്കം. (കൊണ്ടുപരാം- കൊണ്ടുന്നാലും- ക്ലിഷ്ടസന്ധി.)

47. തദനു=(അവ്യ) അതിനുശേഷം. പുനനൃപതിഗ്രഹം=പുനഃനൃപതിഗ്രഹം എന്നു പദച്ഛേദം ചെയ്യാൻ പാടില്ലാത്തതിനാൽ അപശബ്ദം തന്നെ.

48. പാർത്തു്=ആലോചിച്ചു്.

49. മയി=(അസ്മത്ത്. സ. ഏ) എന്നിൽ. സതതം=(അവ്യ) എപ്പോഴും. അധികതരവിശ്വാസം=ഏററവും വിശ്വാസം. മാം=(അസ്മത്ത്. ദ്വി. ഏ) എന്നെ.

50. ദുർന്നയം=കപടനീതി. വിശ്വസിച്ചവരെ ചതിക്കുക മുതലായതു്.

52. വിധിവിഹിതം=ദൈവകല്പിതം. ഇതു്=ചാണക്യന്റെ ചതിപ്രയോഗത്തിൽപെട്ടു വരുന്ന ആപത്തു്. വിദ്വാൻ=അറിവുള്ളവൻ.

54. നയവിനയ............ബലൻ=നീതിയും അറിവും വലുതായ ബലവും ഉള്ളവൻ. സുമുഖ!=ഭദ്ര!

55. സർവ്വദാ=(അവ്യ) എപ്പോഴും.

56. നന്ദനം വീരസ്വാമിനിലെ ഭക്തിവിശ്വാസത്താൽ=സ്വാമിഭക്തിനിമിത്തം.

57. നിഖില............വിശദമതി=സകല നീതിതന്ത്രങ്ങളിലും അറിവുള്ളവൻ.

58. സപദി=ഇപ്പോൾ (അവ്യ)

60. കപടസചിവരുടെ=കള്ളവുള്ള മന്ത്രിമാരുടെ. മതം=അഭിപ്രായം. കിഞ്ചന=(അവ്യ) അല്പം

61. പ്രയോഗങ്ങൾ=പ്രവൃത്തികൾ.

62. പാളി=പറഞ്ഞു്. (വടക്കൻഭാഷ)

63. കസൃതി=കള്ളപ്പോരു് (യോജിച്ചിരിക്കുന്നവരെ ഭേദിപ്പിപ്പാനുള്ള കൌശലം)

64. സാമ്പ്രതം=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ.

65. ക്ഷിപ്രം=വേഗത്തിൽ.

66. പോരും=മതി

68. വിവിധ............സദന!=പലവിധ ഗുണങ്ങളുടെ ഇരിപ്പിടമായുള്ളോവേ!.

69. പ്രണയം=സ്നേഹം. പെരുത്തു്=വളരെ (ഉണ്ടല്ലോ)

70. "വിശ്വസിച്ചാൽ ചതിച്ചീടുകയില്ലഞാൻ" എന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞതിന്റെ സാരം, എത്ര ഗൂഢമായ കാര്യവും എന്നോടു പറയാൻ വിരോധമില്ലെന്നു മലയകേതുവിനെ വിശ്വസിപ്പിക്കുവാനാകുന്നു. ഭാഗുരായണനും ക്ഷപണകനും ചാണക്യന്റെ ചാരന്മാരാകകൊണ്ടു് അവരുടെ അവിടത്തെ നില അന്യോന്യം അറിയാവുന്നതുകൊണ്ടു ക്ഷപണകനെ വിശ്വസിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി ഭാഗുരായണൻ ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടാവശ്യമില്ലല്ലോ.

71. നിർണ്ണയിക്കാം=നിശ്ചയിക്കാം. (അതുകൊണ്ടു പറഞ്ഞുകൂടാ എന്നല്ലാ. തനിക്കു പറവാനുള്ള സംഗതി അത്രത്തോളം ഗോപ്യമാണെന്നാണു ക്ഷപണകൻ നടിക്കുന്നതു്.

72. അതിന്=പറയുന്നതിന്. വിഷമത=വൈഷമ്യം. എന്നുമേ=ഒരിക്കലും,

73. അന്തരം=(അവ്യ) ഉള്ളിൽ.

74. ഭീതി=ഭയം

75. ഭയം അതിന് കിമപി നഹി=അതിനു ഭയം ഒട്ടും വേണ്ട. (ഈ അനുവാദം സമ്പാദിപ്പാൻ വേണ്ടിയാണ് ഭയം നടിച്ചതു്)

76. ഭയവിവശഹൃദയൻ=പേടികൊണ്ടു ചഞ്ചലമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ.

77. രുചിരതരകുസുമപുരം=മനോഹരമായ കുസുമപുരം. ഏഷു ഞാൻ=ഈ ഞാൻ (ഏഷഃ=ഏതത്തു പുല്ലിംഗം. പ്ര. ഏ. വ)

78. വിഷമവിഷകലുഷതരയായ=കടുപ്പമുള്ള വിഷംകൊണ്ടു് അപായകരമായ.

79. കഠിനതരഹൃദയൻ=അതി ക്രൂരമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ. കശ്മലൻ=ദുഷ്ടൻ.

80. ഗിരിവ്രജപതിവരനെ=പർവ്വതരാജനെ. നിശി=(ശ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) രാത്രിയിൽ. കന്യാവിഷപ്രയോഗം=കന്യാ (സ്ത്രീ) രൂപമായ വിഷപ്രയോഗം. ഇതിൽനിന്നു വിഷകന്യകയെ നിർമ്മിച്ചതു താനാണെങ്കിലും, രാക്ഷസനാണു് ഉണ്ടാക്കിച്ചതെന്നും, തന്നോടു മറ്റൊരുപ്രകാരത്തിൽ പറഞ്ഞു വിശ്വസിപ്പിച്ചിട്ടാണെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഇതുകൊണ്ടു രാക്ഷസൻ വ്യാജം പറവാനും ക്രൂരകർമ്മങ്ങൾ ചെയ്യാനും മടിക്കുന്നവനല്ലെന്നു് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

81. ക്ഷപണഗിരം=ക്ഷപണകന്റെ വാക്കിനെ.

82. വ്യസനഭയഹൃദയമൊടു=വ്യസനവും ഭയവും ഉള്ള മനസ്സോടുകൂടി. പിതൃമരണത്തിൽ വ്യസനം. രാക്ഷസസഹവാസത്തിൽ ഭയം എന്നു വിവേകം.

83. ചണകസുതഹതകൻ=ദുഷ്ടനായ ചാണക്യൻ.

84. പരമതരബന്ധു=അതിബന്ധു.

87. തദനു=അപ്പോൾ. തത്ര=കുസുമപുരത്തിൽ.

88. അചലവരനൃപനെ=പർവ്വതരാജനെ. ഇവൻ ആയതു കൊന്നതു് എന്നു്=പർവ്വതരാജനെ ഇവനാണു് (ഞാനാണ് എന്നു് അനാചാര്യനീതി) കൊന്നതു് എന്നുള്ളതു നിമിത്തം. അതിരുഷ്ടൻ=വളരെ കോപിച്ചവൻ. വിരവിനൊടു നഗരമതിൽനിന്നു തള്ളാട്ടിനാൻ=ഇതുകൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനു, നന്ദവധത്തിൽ സഹായിച്ച പർവ്വതരാജനെ കൊന്നതു് സത്യവാദിയായ ആര്യചാണക്യനു വളരെ വിരോധമായിരുന്നുവെന്നും, തന്റെ സ്വാമിവധത്തിനു സഹായിച്ചവനാണെന്നുള്ള ദ്വേഷംകൊണ്ടു് അതു ചെയ്യിച്ചതു രാക്ഷസാമാത്യനാണെന്നും, വിഷകന്യകയെ നിർമ്മിച്ചതു താനാണെങ്കിലും തന്നോടു രാക്ഷസാമാത്യൻ വ്യാജംപറഞ്ഞുണ്ടാക്കിച്ചതാണെന്നും സിദ്ധമായല്ലോ. അത്രതന്നെയല്ലാ—കഴിഞ്ഞതിലും വലുതായ ഒരുകാര്യം ഇനി വരുവാൻ ഭാവിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നു.

90. അഹം=ഞാൻ. ഇവിടെ= മലയകേതുവിന്റെ അടുക്കൽ. വിവശമൊടു=പാരവശ്യത്തോടുകൂടി. വന്നോരനന്തരം=വന്നതിനു ശേഷം.

91. ഒരുപൊഴുതും=ഒരിക്കലും.

92. രണധരണി=യുദ്ധഭൂമി, അഭിചാരം=മാരണകൎമ്മം.

93. കൊല്ലുവാൻ പറഞ്ഞു്=കൊല്ലുവാൻ (ആരെ എന്നു) പറഞ്ഞു് വേണം അഭിചാരം ചെയ്യുവാൻ. വിപരീതമായി=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ശത്രുവായ മലയകേതുവിനെ കൊല്ലുവാനായിട്ടു്.

94. കസൃതി=കള്ളത്തരത്. കുമതി=ദുൎബ്ബുദ്ധി. കുത്സിതം=നിന്ദിതം. (വിശ്വസിച്ചവരെ ചതിക്കുക എന്ന നിന്ദ്യകൎമ്മം ചെയ്യുവാൻ).

95. തവ സചിവ! വചനം ഇതു് (ഹേ സചിവ! തവ വചനം ഇതു്)=ഹേ മന്ത്രി! അങ്ങയുടെ ഈ വാക്കു് എന്നു വാക്യയോജന. (ഹേ മന്ത്രി! ഓരോന്നിൽ അങ്ങു പറയുന്ന വാക്കുകളൊക്കെ കേൾപ്പാനുള്ള തരത്തിൽ ഉണ്ടായ ആളല്ല ഞാൻ. ഒരിക്കൽ ഞാൻ അങ്ങു പറഞ്ഞപ്രകാരം ഒരു വിഷകന്യകയെ ഉണ്ടാക്കി. അതുകൊണ്ടു പൎവ്വതരാജനെക്കൊന്നു. അതുനിമിത്തം ആൎക്കും എന്നെക്കുറിച്ചു വിശ്വാസമില്ലാതെയായി. ഇനി ഇതു ചെയ്താൽ എനിക്കു ജീവിച്ചിരിപ്പാൻ തരമാകയില്ല. അതുകൊണ്ടു ഞാനിതു ചെയ്കയില്ല. എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു എന്നു താല്പൎയ്യം.)

96. സപദി=(അവ്യ) ഉടനെ. മാനിച്ചു്=ഗൎവ്വു നടിച്ചു്. (ഞാൻ എന്തു പറഞ്ഞാലും നീ ചെയ്യേണ്ടവനല്ലേ? എന്നു് അഭിമാനം നടിച്ചു്)

98. അതിനു്=ഞാൻ പറഞ്ഞപ്രകാരം ചെയ്യുന്നതിനു്. അതിവിഷമം=വളരെ പ്രയാസം. അത്ര=ആ വകത്തിൽ. അതിനു്=അതുനിമിത്തം.

99. ദിശി ദിശി=(ശ. സ്ത്രീ സ. ഏ) ഓരോ ദിക്കിൽ (വല്ലേടത്തും) കൃപാനിധേ!=ദയാലുവായുള്ളോവേ!

100. സചിവവരൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ (ഭാഗുരായണൻ) അതികുതുകമൊടു്=അധികം സന്തോഷത്തോടെ. തങ്ങൾ ഇതുവരെ തെറ്റിദ്ധരിച്ചിരുന്നു. ഇപ്പോൾ വാസ്തവം മനസ്സിലായി എന്നുള്ള സന്തോഷം. അതുതന്നെ താഴെ പറയുന്നു. അൎദ്ധരാജ്യത്തെ=നന്ദവധത്തിനു സഹായിച്ചാൽ പകുതിരാജ്യം തരാമെന്നു പൎവ്വതരാജാവിനോടു കരാർ ചെയ്തപ്രകാരം കൊടുപ്പാൻ മടിച്ചിട്ടു്.

101. ചണകസുതഹതകൻ=ദുഷ്ടനായ ചാണക്യൻ.

102. ക്ഷുദ്രങ്ങൾ=അഭിചാരാദി നീചകൎമ്മങ്ങൾ.

103. വിശ്വൈകവിദ്വാൻ= ലോകത്തിലുള്ള വിദ്വാന്മാരിൽ ഒന്നാമത്തവൻ. ചണകവിപ്രാത്മജൻ=ചണകൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണന്റെ പുത്രൻ. ഇതുകൊണ്ടു വംശശുദ്ധിയും പാണ്ഡിത്യവുമുള്ള ചാണക്യൻ നീതിശാസ്ത്രപ്രകാരം പ്രവൎത്തിച്ചു വിജയം നേടുന്നതല്ലാതെ അഭിചാരാദി ക്ഷുദ്രകൎമ്മങ്ങളും, പ്രതിജ്ഞാലംഘനം, വിശ്വസ്തവധം മുതലായ നീചാചാരവും ഒരി

ക്കലും ചെയ്യുന്നതല്ലെന്നും, ആ വകയെല്ലാം കപടമന്ത്രികളായ രാക്ഷസാദികളെ ചെയ്യുയുള്ളുവെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

104. അവനിവരസചിവൻ= രാജമന്ത്രി (ഭാഗുരായണൻ) മുദ്രം=(ആ സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ) മുദ്രയെ. അന്ധൻ=അറിവില്ലാത്തവൻ(മൂഢൻ)

105 കട്ടുമകൾ=ക്രൂരകൃത്യങ്ങൾ. (പിതൃവധാദികൾ)

106. ശ്രുതം. അഖിലം അയി സുമുഖ!=ഹേ സുമുഖ!=(ഭദ്ര!) അഖിലം (എല്ലാം) ശ്രുതം (കേട്ടു). വജ്രപാതോപമൻ=ഇടിവാളിനുതുല്യൻ (ആൎക്കും ഉപഹരിപ്പാൻപോലും കഴിയാത്തവണ്ണം അതിഘോരങ്ങളായ കൎമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാൻ മടിയില്ലാത്തവൻ.)

107. അത്യന്തബന്ധു=ഏറ്റവും ബന്ധു. സംഭ്രമം=തെറ്റായ ധാരണ.

108 മന്ത്രിപ്രവരനെ കൊന്ന് അവൻചോരയിൽ= അവന്റെ (മന്ത്രിപ്രവരന്റെ) ചോരയിൽ

109. മമ ജനകന് ഉദകം നൽകി=എന്റെ അപ്പന് ഉദകക്രിയ ചെയ്തു. പരാഭവം=അവമാനം.

111. സകലഗുണഗണമുടയ=എല്ലാ ഗുണങ്ങളുമുള്ള. സൎവ്വഥാ=(അവ്യ) എല്ലാ പ്രകാരത്തിലും (എങ്ങനെയെങ്കിലും)

112. പലവുരു=പലപ്രാവശ്യം. നിഭൃതതരം=അതി ഗൂഢമായിട്ട് പറഞ്ഞാൽ തട്ടുക്കേണ്ടകാലം (ആയിരിക്കുന്നു) എന്നു വാക്യയോജന. തട്ടത്തില്ലെങ്കിൽ ഇപ്പോൾ ഇയ്യാൾ രാക്ഷസാമാത്യനെ കൊല്ലും എന്നായിരിക്കുന്നു. അതിനു സമ്മതിച്ചുകൂടാ

113. രഹസി=(സ. ന. സ. ഏ) രഹസ്സിൽ(സ്വകാൎയ്യമായി) ആവേശം=മനസ്സിൽ കോപത്തിന്റെ പ്രവേശം. (കോപം) ഇവ കേട്ടാലും=ഞാൻ പറയുന്ന വിവരങ്ങൾ കേൾക്കുക. കോപിക്കാൻ വരട്ടെ. അതിനുള്ള കാലമായില്ല.

114 അഖിലനയനിപുണതകൾ=സകല നീതികളിലും നൈപുണ്യം. ആൎദ്രഭാവം=അലിവ്.

115. അമിതഗുണമുടയ=വളരെ ഗുണങ്ങളുള്ള. നിജസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധി=തന്റെ (സ്വാമിയായ) സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെന്ന നവനന്ദന്മാരുടെ അപ്പൻ. ഭൂമിക്ക് അധിനാഥൻ=രാജാവ്. നവനന്ദവധം നടന്ന കാലത്തു സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധി മരിക്കാതെ കാട്ടിൽ തപസ്സു ചെയ്യുകയായിരുന്നു. അതിനാൽ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ നിഗ്രഹിച്ച് വീണ്ടും സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെത്തന്നെ രാജാവാക്കണം എന്നായിരുന്നു രാക്ഷസന്റെ വിചാരം.

116. മൌൎയ്യനൃപാധമനേക്കാൾ=ചന്ദ്രഗുപ്തനേക്കാൾ.

117. തവ ജനകൻ അധികതരശത്രു (ആകുന്നു) എന്നൎത്ഥ്. എ

ത്തുകൊണ്ടെന്നാൽ സ്വതേ ദുർബ്ബലനായ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ, അങ്ങയുടെ അച്ഛന്റെ സഹായംകൊണ്ടാണ് നവനന്ദവധം സാധിച്ചത്. അതിനാൽ അദ്ദേഹം ഉള്ളപ്പോൾ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ കൊന്നു രാജ്യം സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിക്കു കൊടുക്കുവാൻ സാധിക്കുകയില്ല. അതുകൊണ്ടു മുമ്പിൽ അദ്ദേഹത്തെ കൊല്ലണം. എന്നു വിചാരിച്ചാണ് രാക്ഷസൻ അന്ന് അങ്ങനെ ചെയ്തത്. ഇപ്പോൾ സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി കാട്ടിൽവെച്ചു മരിച്ചതിനാൽ രാക്ഷസന്റെ അന്നത്തെ ആഗ്രഹം സാധിപ്പാൻ തരമില്ലാതെ വന്നിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഇപ്പോൾ രാക്ഷസവധത്തിനു പരിശ്രമിക്കേണ്ടതില്ല. എന്നു സാരം.

119. കാര്യഗൗരവാൽ= (അ. ന. പ. ഏ) ആവശ്യത്തിന്റെ ഗൗരവം (മഹത്വം) അനുസരിച്ച്.

120. ഹിതജനം=ബന്ധുക്കൾ. ഹന്തവ്യൻ= കൊല്ലത്തക്കവൻ.

122. അപരം=അതിനുമേൽ. (ശത്രുവധം മുഴുവൻ കഴിഞ്ഞതിനാൽ). തവമനസി തോന്നുംപ്രകാരം=അങ്ങയുടെ ഉള്ളിൽ തോന്നുന്നപോലെ.

123. പ്രിയസചിവൻ=വിശ്വസ്തമന്ത്രി. വിപുലനയമൊടു=വളരെ നീതിയോടുകൂടി.

124. അഥ=ഇതു കഴിഞ്ഞതിനുശേഷം. ചണകസുതചരരിൽ=ചാണക്യചാരന്മാരിൽ. അരിയ=നല്ലവനായ. ആദരാൽ=ബഹുമാനപൂർവ്വം. മന്ത്രി=രാക്ഷസാമാത്യൻ.

125. ചണകസുതഛലവിഹിതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കള്ള എഴുത്തും. (മുമ്പ് ശകടദാസന്റെ കൈപ്പടയിൽ എഴുതിച്ചിട്ടുള്ള എഴുത്ത്); മുദ്ര=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ മോതിരംകൊണ്ടുള്ള മുദ്ര. ചാതുര്യമോട്=ഭംഗിയിൽ.

126. കപടമതി=കള്ളസ്സൂത്രങ്ങളറിയാവുന്നവൻ. കംബളം=കമ്പിളി (കരിമ്പടം)

127. മുദ്ര=ഭാഗുരായണന്റെ മുദ്ര.

128. കടകം=കൂടാരം. പാളി=പാഞ്ഞു.

129. അഥ സഃ ഖലു ഝടിതി=അനന്തരം അവൻ വേഗത്തിൽ. സിദ്ധാർത്ഥകം=(അ. പു. ദ്വി. ഏ) സിദ്ധാർത്ഥകനെ. അഞ്ജസാ=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ, ഉടനെ. കുടിൽ=കൂടാരം

132. കരബലം=കയ്യൂക്ക്. നിജസചിവൻ=തന്റെ മന്ത്രി. (ഭാഗുരായണൻ)

136. സാക്ഷാൽ അമാത്യന്റെ=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ. ദൂതൻ=സന്ദേശം കൊണ്ടുപോകുന്ന ആൾ.

137. അദ്യ=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ.

138. ഉദാരത്തിൽ=വലുതായിട്ട്.

139. അതിചതുരമതി=വളരെ ബുദ്ധിചാതുര്യമുള്ളവൻ. കാര്യഗൌരവം=കാര്യത്തിന്റെ മഹത്വം (തിട്ടക്കം) വിപുലബലമുടയ=വളരെ ശക്തിയുള്ള.

140. പ്രശാസനം=രാജാവിന്റെ ആജ്ഞ. കാര്യസ്യ=(അ. ന. ഷ. ഏ) കാര്യത്തിന്റെ.

141. സചിവം=(അ. പു. ദ്വി. ഏ) മന്ത്രിയോട്. കപടം=കളവ്.

144. മമ കിമപി നഹി മാറാപ്പിൽ=മമ (എന്റെ) മാറാപ്പിൽ കിമപി (ഒന്നും) നഹി (ഇല്ല.)

145. അതിരോഷം=വളരെ കോപം.

146. കഠിനതരം= (ക്രി. വി) അതികഠിനമായിട്ട്. അവർകളോട് (ഭടന്മാരെ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചു പറയുന്നു) താഡനം=അടി.

148. പ്രഹരിക്ക=അടിക്ക.

149. ലകുടം=വടി.

150 ഭൃശം=അധികം. രുധിരോദം=ചോരവെള്ളം.

151. സപദി=ഉടനെ (അവ്യ)

152 ചണകസുതകപടകൃതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കളവുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട എഴുത്ത്. പൊന്മണിമാല=സ്വർണ്ണവും രത്നവുംകൊണ്ടുള്ള മാല.

154. കാഞ്ചനമാല=പൊന്മാല.

എഴുത്തിലെ വാചകം താഴെ പറയുന്നു:—

156. ഒരുവൻ എഴുതിയ കുറി=(എഴുത്ത്) എഴുതിയ ആളുടെ പേർ പറയാത്തത്, ആളെ അന്യോന്യം അറിയാമെന്നുള്ള ഭാവത്തിലും അന്യന്മാരെ അറിയിക്കാതിരിപ്പാനുമാകുന്നു. കല്പിച്ചവണ്ണം=അരുളിച്ചെയ്ത പ്രകാരം.

157. മയി=(അസ്മത് സ. ഏ) എന്റെ നേരെ. രിപുത=ശത്രുത്വം (ദ്വേഷം) മൽപ്രസാദാർത്ഥം=(അവ്യ) എന്റെ സന്തോഷത്തിനു വേണ്ടി.

159. സ്വാശ്രയോന്മൂലനംചെയ്ത്=തങ്ങളുടെ ആശ്രയത്തെ നശിപ്പിച്ച്.

160. തവ=(നിന്റെ) ചരണനളിനയുഗം=തൃക്കാലുകളെ. ആശ്രയിക്കുക=സേവിക്കുക. താൽപര്യം ഉൾക്കൊണ്ട്=ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി.

161. അരിനഗരം=ശത്രുവിന്റെ (മലയകേതുവിന്റെ) നഗരം=പട്ടണം.

162. പ്രണയമൊട്ടു്=സ്നേഹത്തോടുകൂടി. മമ=എനിക്കു്. ഖലു=(അവ്യ) വാക്യാലങ്കാരം ഭവൽഭൂഷണത്രയം=അങ്ങയുടെ മൂന്നു് ആഭരണം. കൊടുത്തുവിട്ടതു=കൊടുത്തു+വിട്ടതു്=കൊടുത്തയച്ചതു്. ലഭിച്ചീടിനേൻ=എനിക്കു കിട്ടി.

163 കനകമണിശബളതരം=സ്വൎണ്ണവും രത്നവും ഇടകലൎത്തിച്ചേൎത്തുണ്ടാക്കിയതു്. കൊടുത്തുവിട്ടിട്ടുണ്ടു്=കൊടുത്തയച്ചിട്ടുണ്ടു്. (ഞാൻ എന്നു ചേൎക്കണം.)

164. വിമലമണിഖചിതം=പ്രകാശമുള്ള രത്നം പതിച്ചതു്. മോതിരമുദ്ര=മുദ്രമോതിരം (പേരുകൊത്തിയ മോതിരം.) വിശ്വസിച്ചീടുവാനായി (അങ്ങു്) എന്നു ചേൎക്കണം.

165. ദൃഢഹൃദയൻ=ബുദ്ധിക്കുറപ്പുള്ളവൻ. നിഭൃതതരം (ക്രി. വി) വളരെ ഗൂഢമായി.

166. നീതി നിരൂപിച്ചു്=ന്യായം ആലോചിച്ചു്.

168. മണികനകം ഇടസരികലൎന്നുള്ള=രത്നവും സ്വൎണ്ണവും ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു ചേൎന്നതായ.

169. നിഖിലം=സകലം. സംശയം ഒക്കവേ നിൎണ്ണയിക്കാം=സംശയമൊക്കെ തീൎക്കാം.

170. നന്മയിൽ=നല്ലവണ്ണം. നിഗൂഢമായ്=ഒളിവായി.

172. ഉഴറ്റോടുകൂടി=പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി. (വേഗത്തിൽ)

174. അതികുടില!=വലിയ കള്ള!

176. കുറി അറിവതിനു പണികൾ ഉണ്ടാകകൊണ്ടു്=എഴുത്തു് ആൎക്കുള്ളതാണെന്നറിവാൻ പ്രയാസമുള്ളതുകൊണ്ടു്. മറ്റെന്തു വൎത്തമാനങ്ങൾ ചൊല്ലീട്ടു്=വൎത്തമാനങ്ങൾ പറഞ്ഞിട്ടു് എന്തു കാൎയ്യമാണു്?

177. അതും കിമപി നഹി നഹി=അതു് ഒന്നുമില്ല. വൎത്തമാനങ്ങളും കുറിവാചകം കണ്ടാൽ അറിഞ്ഞുകൂടേ=എഴുത്തിലെ വാചകം കണ്ടാൽ വൎത്തമാനങ്ങളും അറിഞ്ഞുകൂടേ? (ഞാൻ പറയേണ്ടതുണ്ടോ?) എന്നു ദൂതവാക്യം.

179. ഹൃദയംഗതം=ഉള്ളിലുള്ളതു.

180. അതിരഭസമൊടു്=അതിവേഗത്തിൽ. ആൎത്തി=വേദന.

186. അഭയം=രക്ഷ.

188. ഭയം ഇഹ കിമപി നഹി=ഒട്ടും പേടിക്കേണ്ട. സൎവ്വദാ=എപ്പോഴും (അവ്യ). ചാരൻ അല്ലോ നീ=ചാരന്മാരെ ഉപദ്രവിച്ചിട്ടാവശ്യമില്ലല്ലോ. അതുകൊണ്ടു നീ പേടിക്കേണ്ടാ എന്നു സാരം.

189. നന്മയിൽ=നല്ലവണ്ണം (തെളിവായി)

190. നയവിശദമതി=നീതിശാസ്ത്രനിപുണൻ.

191. പ്രണയമൊടു്=സ്നേഹത്തോടുകൂടി. ധരണിപതി[illegible]

നൽകുവാൻ മാലയും മുദ്രയും പത്രവും പറവതിന്നവർത്തമാനങ്ങളും എങ്കൽ കൊടുത്തയച്ചു എന്നു വാക്യാൎത്ഥം.

192. (ഭൂപതി ചൊന്നതു ചൊല്ലുവൻ കേട്ടാലും) എന്നു മേല്പോട്ടു ഇനി പറവാൻപോകുന്നതിന്റെ ഉപക്രമം.

193. അധികതരബലമുടയ=വളരെ ശക്തിയുള്ള. കൌലൂതരാജനം=കൌലൂതരാജ്യത്തിന്റെ രാജാവായ. അമ്പുള്ള=സ്നേഹമുള്ള.

194. വിരുതുടയ=സാമൎത്ഥ്യമുള്ള മലയപതി=മലയരാജ്യത്തിന്റെ രാജാവ്. ശത്രുവിധ്വംസനൻ=ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവൻ. അത്യന്തധീരൻ=വളരെ ധൈൎയ്യമുള്ളവൻ.

195. കുലശിഖരിസമൻ=വലിയ പൎവ്വതത്തിനു തുല്യൻ (എന്തു വന്നാലും യാതൊരു കുലുക്കവുമില്ലാത്തവൻ) അധികഭീഷണൻ=വളരെ ഭയങ്കരൻ. കാശ്മീരനാഥൻ=കാശ്മീരത്തിലെ രാജാവ്.

196 ഉദധി=സമുദ്രം. സിന്ധുഭൂപാലൻ=സിന്ധുരാജ്യത്തെ പാലിക്കുന്നവൻ.

197. പാരസീകേശൻ= പാരസീകരാജാവ്. (പാരസികം=പേൎഷ്യ.)

198. പഞ്ചരാജാക്കൾ=അഞ്ചു രാജാക്കന്മാർ.

199. ശത്രുരാജ്യം=ശത്രു(മലയകേതു)വിന്റെ രാജ്യം.

201. ശോഭനം=ശുഭം. ചിന്തിതം=വിചാരിച്ചു.

205. കുത്സിതാമാത്യൻ=കുത്സിതൻ (നിന്ദിതൻ) ആയ മന്ത്രി (രാക്ഷസൻ). സേവകന്മാർ=ഭൃത്യന്മാർ.

206, നിജമനസി=(സ. ന. സ. ഏ) തന്റെ മനസ്സിൽ. വിവിധം ഇതി=പലപ്രകാരം ഇങ്ങനെ.

207. ചരനെ=ദൂതനെ.

209. നികടഭുവി=(ഉ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) സമീപത്തിൽ.

211. മഗധഹൂണർ= മഗധന്മാരും ഹൂണന്മാരും. മുഴുപ്പും= പുറവം.

212. നൃപദൂതൻ=മലയകേതുവിന്റെ ദൂതൻ.

213 ധരണീവരചരൻ=രാജകിങ്കരൻ.

216. സന്നിധൌ= (ഇ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) സമീപത്തിൽ ചെല്ലുമ്പോൾ. (ആഭരണമില്ലാതിരിക്കുന്നതു ഭംഗിയല്ല. അതിനാൽ ആഭരണം എടുത്തുകൊണ്ടുവരു എന്നുകൂടി വേണ്ടതാണ്) പണ്ടുനാം കൊണ്ടുള്ള=നാം മുമ്പൊരിക്കൽ വാങ്ങിയിട്ടുള്ള. ആഭരണത്രയം=മൂന്നു ആഭരണങ്ങളും.

217. വിരവെ=വേഗത്തിൽ. (ആ ആഭരണത്രയത്തെ വിവരിക്കുന്നു)

218. വിവിധമണിഖചിതം=പലതരം രത്നങ്ങൾ പതിച്ചത്.

219. കനകകൃതവിമലതരകാഞ്ചിക= സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ ശോഭയുള്ള അരഞ്ഞാണ് (പൊന്നരഞ്ഞാൺ) കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങൾ=വള മുതലായ ആഭരണങ്ങൾ. (ഇങ്ങനെ വിവരിച്ചുവന്നപ്പോൾ നാലുതരമായിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങൾ മുമ്പിൽ വാങ്ങിയതിൽ പെട്ടവയല്ലെന്നു വിചാരിക്കണം. അതിനാണ് 'മററുള്ളതും' എന്ന പദം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത്.)

223. രഭസം=പരിഭ്രമം. പത്രമുദ്രാദികളെപ്പററി ചോദിപ്പാനുള്ള തിടുക്കം.

224. മധുരതരനൃപതിഗിരം=(രേ. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ) അതി മധുരമായുള്ള രാജാവിന്റെ വാക്കിനെ.

228. ഉറപ്പിച്ചുപോന്നു=ഉറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

229 സൽനയജ്ഞർ=നീതിശാസ്ത്രപണ്ഡിതന്മാരിൽ.

231. മലയപതിമുഖനൃപതിവീരർ= മലയരാജാവു മുതലായ വീരന്മാർ.

533. ഈർഷ്യ വെടിഞ്ഞ്=ക്ഷമയില്ലായ്മയെ വിട്ട്. (ക്ഷമയോടെ) "അക്ഷാന്തിരീർഷ്യാ" എന്നമരം.

236. ഇഹ=ഇവിടെ (ഇവിടെനിന്ന്)

238. കുററമില്ല=കുറവില്ല.

239. ചരരിൽ=ദൂതന്മാരിൽ. ലേഖനം=എഴുത്ത്. തൽപുരത്തിന്=കുസുമപുരത്തിലേയ്ക്കു. തോന്നീല മാനസേ=മനസ്സിൽ ഓർമ്മയില്ല.

243. കിം ഇദം ഇതി വദ സുമുഖ! സിദ്ധാർത്ഥക!=സുമുഖ! സിദ്ധാർത്ഥക! ഇദം കിം ഇതി=ഇതു് എന്തെന്നു വദ=പറക. (ക്രിയ. ലോട്ട്. പരസ്മൈപദം. മ. പു. ഏ. വ) കല്യാണശീലൻ=സുശീലൻ.

244. നയനജലം=കണ്ണുനീർ വാർത്ത്=ഒഴുക്കി.

246 തവ മനസി നിഹിതം അഖിലം=അങ്ങയുടെ മനസ്സിൽ ഗൂഢമായി വച്ചിരുന്നതെല്ലാം

247. അയിസുമുഖ! മമ മനസി കീദൃശം ചിന്തിതം=എന്റെ മനസ്സിലെ വിചാരം എങ്ങനെയുള്ളതാണ്?

248. വിവശതയോടു=പരവശതയോടുകൂടി.

249. കല്പിച്ചിരുന്നത്=(രഹസ്യമായി) എന്നോടു പറഞ്ഞിരുന്നത്.

250. ആത്മസചിവനെ=തന്റെ മന്ത്രിയെ (ഭാഗുരായണനെ)

251. അധികഭയവുമതുലലജ്ജയും=വളരെ പേടിയും വലിയ നാണവും. പേടി, അടികൊള്ളേണ്ടിവരുമോ എന്നു വിചാരിച്ചു; നാണം, അമാത്യ

രാക്ഷസന്റെ കല്പനയെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മുമ്പിൽവെച്ചു പുറത്താക്കേണ്ടതിനെക്കുറിച്ച്. (ഇതു മലയകേതു തെററിധരിച്ചതാണ്.)

252. അവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

253. നയവിശദഹൃദയ!=(രാക്ഷസനോടുള്ള സംബുദ്ധി) നീതിതന്ത്രകുശലനായുള്ളോവേ!

256. ചൊല്ലു=എന്നു രാക്ഷസൻ സിദ്ധാർത്ഥകനോടു പറയുന്നതു് ദുർമ്മതേ!=ദുർബ്ബുദ്ധേ!

257. അഹം=ഞാൻ (ചൊറേറൻ എന്നതിന്റെ കർത്താവു്) അമലസചിവ!=ഉത്തമമന്ത്രിയായുള്ളോവേ! ശൃണു=(ലോട്ട്. പരസ്മൈപദം. മദ്ധ്യമപുരുഷൻ ഏകവചനം) കേട്ടാലും. (നീ എന്നു കർത്താവു്)

258. കഷ്ടം! അനൃതം (അസത്യം) ഇതു്=ഇതു കളവാകുന്നു. (കഷ്ടം എന്നതു വിഷാദദ്യോതകം)

259. ഗിരിനൃപതിപുത്രൻ=മലയകേതു.

261. അഖിലസചിവേശൻ=സകല മന്ത്രികളിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

262. ചണകസുതകപടകൃതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കളവുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട എഴുത്തു്. ഇദം=(ഇദം ശബ്ദം. ന. പ്ര. ഏ) ഇതു്.

263. ഒരുവസ്തു=ഒരു സാധനം. കൊടുത്തയച്ചിട്ടു് (ഉണ്ടു്) അതും—

264. ചണകസുതകപടകൃതമോ?—എന്നു മലയകേതുവിന്റെ ചോദ്യം.

265. കനകമണിലളിതം=സ്വർണ്ണവും രത്നവുംകൊണ്ടു മനോഹരം.

266. ആമോദം=സന്തോഷം.

269. പ്രണയം=സ്നേഹം. നൃപതിവരന്=രാജാവിന് (മലയകേതുവിന്)

270. തരിക തവ സചിവവര! ചെയ്യതു്=ഹേ സചിവവര! തവ തരിക(യാകുന്നു) ചെയ്യതു് (എന്നു) അറിഞ്ഞാലും എന്നന്വയം. താൻ അദ്ദേഹത്തിലുണ്ടിയതെ മററാരാൻക്ക കൊടുക്കയാണെങ്കിൽ പിന്നെ അങ്ങേയ്ക്കു ചെയ്യാൻ വയ്യാത്തതേതാണു്?—(എല്ലാം ചെയ്യും)

272. മനസി തവ പെരികെ ഒരു സന്തോഷകാരണാൽ=അങ്ങേയ്ക്കു് ഉള്ളിൽ വലുതായ സന്തോഷം ഹേതുവായിട്ടു് (ആ സന്തോഷമെന്തെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ—എന്നു വ്യംഗ്യം) ഇതു് ഇദപ്പാൾ മെയ്യുന്ന കൊടുക്കുന്നു എന്നുള്ളതു്. പരമാർത്ഥം=യഥാർത്ഥം. ശരിയായി—എന്നു ഭാഗുരായണൻ ഒരു വക്കീലിനെപ്പോലെ ചോദ്യംചെയ്തു കാര്യം വരുത്തുന്നു.

273. ഇതു ചണകസുതകപടവിഹിതം (ആകുന്നു) എന്റെ കപടമല്ല—എന്നു രാക്ഷസനും പറയുന്നു.

275. കപടജനവിഹിതം=കള്ളന്മാരായ ആളുകൾ ഉണ്ടാക്കിയതാണ്. കശ്മലന്മാർ=കള്ളന്മാർ. അവർക്ക് എന്താണാവാത്തതായിട്ടുള്ളു്—എന്നു രാക്ഷസൻ അതിനെ അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ടു സമർത്ഥിക്കുന്നു.

276. ശങ്കാതരം=സംശയം കൂടാതെ. (ക്രി. വി)

277. സചിവൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ ഇഹ സകലം അപി ചൊന്നതു് നേരാകിൽ=അമാത്യൻ ഇവിടെ പറഞ്ഞതൊക്കെ സത്യമാണെങ്കിൽ ഈ എഴുത്തെഴുതിയതു് ആരെന്നു സിദ്ധാർത്ഥക (നീ) പറക

278. ദൃഷ്ടിയും കീഴ്പോട്ടു നോക്കിനിന്നീടിനാൻ=ഇതു കപടലക്ഷണം, അല്ലെങ്കിൽ തന്റെ സ്വാമിയായ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ മുമ്പിൽ വെച്ചു താനെന്തുപറയേണ്ടു എന്നുള്ള അബലഭാവനാട്യം.

279. നൃപസചിവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

280. പ്രഹരഭയം=അടിയിലുള്ള പേടി.

282. മറിയെഴുതിയതു ശകടനെങ്കിൽ ഞാൻതാൻതന്നെ=ശകടദാസൻ എനിക്ക് എന്നെപ്പോലെ വിശ്വസ്തനാകയാൽ ഞാൻതന്നെ എഴുതിയതാണെന്നു ഞാൻ സമ്മതിക്കണം എന്നു സാരം.

284. പ്രിയസചിവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

286. കഴിവു=നിവൃത്തിമാർഗ്ഗം.

288 തെളിവിൽ=സ്പഷ്ടമായിട്ട്.

290. തുല്യം=സമം, അക്ഷരം=എഴുത്ത് (എഴുത്തിന്റെ വടിവ് എന്നു സിദ്ധാന്തം). അമാത്യൻപക്കൽ=അമാത്യന്റെ വശം.

291. നിജമനസി=(സ. ന. സ. ഏ) തന്റെ മനസ്സിൽ. തിരളും=വർദ്ധിക്കുന്നു.

292. ശകടകൃതലിപികൾ=ശകടദാസനാൽ എഴുതപ്പെട്ട എഴുത്തുകൾ. ഒരുമയോടു=സാമ്യത്തോടുകൂടി (ഒരേ വടിവിൽ) ശങ്ക=സംശയം. നിയതം=നിശ്ചയം.

293. ശത്രുപക്ഷാശ്രയം ചെയ്തിതോ=എതിർകക്ഷിയിൽ ചേർന്നുവോ ദൈവമേ! എന്നു വിഷാദദ്യോതകം.

294. പാപം= കഷ്ടകർമ്മം. (വിശ്വസിച്ചവനെ ചതിക്കുക) സംശയിച്ച പ്രകാരത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

295. സിദ്ധാർത്ഥമിത്രം=സിദ്ധാർത്ഥകന്റെ സ്നേഹിതൻ. (ചാണക്യനിയോഗപ്രകാരം ശകടദാസനെ കൊല്ലുവാൻ കൊണ്ടുപോയപ്പോൾ സിദ്ധാർത്ഥകൻ രക്ഷിച്ചുവെന്നു മുമ്പു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടു് പ്രാണരക്ഷ ചെയ്ത സിദ്ധാർത്ഥകനു ശകടദാസന്റെ സ്നേഹിതനാണല്ലോ എന്നു സാരം)

296. അപരലിഖിതം=മറ്റൊരാളുടെ എഴുത്ത്. (ആരോ ചതിച്ചു ശകടനെ—എന്നു നിശ്ചയിച്ചിട്ടു അതിനു കാരണം ഊഹിക്കുന്നു)

297. ചണകസുതവടുവചനഭേദേനംകൊണ്ടു = ചാണക്യവടുവിന്റെ വാക്കുകളെക്കൊണ്ടുള്ള ഭേദനം—യോജിച്ചു നില്ക്കുന്നവരെ തമ്മിൽ അകററുക എന്ന മൂന്നാമത്തെ ഉപായം—ഹേതുവായിട്ട്. (അങ്ങനെയല്ലെങ്കിൽ ശകടദാസൻ ഒരിക്കലും ഇച്ചതി ചെയ്യുന്നതല്ല) ശത്രുക്കളോടു=ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരോടു. സന്ധിച്ച് =യോജിച്ച്

299. വിവശം=പരവശതയോടെ.

301. വിവിധമണിഗണഖചിതം=പലവിധ രത്നങ്ങളും പതിച്ചതു്. ഇദം=ഇതു് വക്രമതി=വളഞ്ഞ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ.

302. ക്രീണേൻ=(ഞാൻ) വിലക്കുവാങ്ങി.

303. അധികതരരഭസം=(ക്രി. വി) വളരെ പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി.

304. ജനകസതതധൃതം=അച്ഛനാൽ എപ്പോഴും ധരിക്കപ്പെട്ടിരുന്നതു് (അച്ഛനണിഞ്ഞിരുന്നതു്) മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. ഹസ്തഗതം=കൈയിലായതു്. (പർവ്വതകരാജാവു കുസുമപുരത്തിൽവെച്ചു വിഷകന്യകനിമിത്തം മരിച്ചപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്വത്തെല്ലാം അനുജനായ വൈരോധകന്റെ അധീനത്തിലായി. ആ വൈരോധകൻ പട്ടണപ്രവേശാവസരത്തിൽ അന്തഃപുരത്തുനിന്നു ദാരുവർമ്മാവിന്റെ കൂടപ്രയോഗംകൊണ്ടു നിര്യാണം പ്രാപിച്ചു. പർവ്വതപുത്രനായ താൻ (മലയകേതു) ഭയപ്പെട്ടു കുസുമപുരത്തിൽനിന്നു സർവ്വസ്വവും കൈവിട്ടോടിപ്പോയി. ഇതോടുകൂടി അവരുടെ മുതലെല്ലാം ചന്ദ്രഗുപ്തനടങ്ങി—എന്നു വിവേകം.

305. ധരണിസുരർ=ബ്രാഹ്മണർ. ക്രീതം=വിലക്കുവാങ്ങി. ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ കൈയിലിരുന്നിരുന്ന ആഭരണം ബ്രാഹ്മണർ വില്ക്കാനവകാശമുണ്ടോ? ചക്രവർത്തിയായ ചന്ദ്രഗുപ്തന് ആ ആഭരണം വിററ വല്ല ലാഭവും സമ്പാദിക്കേണ്ടതുണ്ടോ?—ഇതെല്ലാം ശുദ്ധമേ കളവുതന്നെ—എന്നു ഞാൻ കരുതുന്നു.

807. ശഠൻ=വക്രബുദ്ധി. കഠിനഹൃദയൻ=ക്രൂരബുദ്ധി.

308. അചല...........ശോന്താര=(അ. ന. സ. ഏ) പർവ്വതരാജപുത്രനായ മലയകേതുവിന്റെ വാക്കു കേട്ടപ്പോൾ. അന്ധനായവൻ=ഞാൻ ബുദ്ധിയില്ലാത്തവനായിത്തീർന്നുവല്ലോ ബ്രാഹ്മണരുടെ ആഭരണവിക്രയവും സിദ്ധാർത്ഥകന്റെ ആഗമനവും കളവാണെന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോ.

309. അചല...............ഭൂഷണം=പർവ്വതരാജാവിന്റെ നല്ല ആഭരണം.

310. ആര്യദോഷപ്രയോഗങ്ങൾ= ആര്യന്റെ (ആര്യചാണക്യന്റെ) ദോഷപ്രയോഗങ്ങൾ (ദുഷ്പ്രയോഗങ്ങൾ). ആശ്ചര്യം=അത്ഭുതംതന്നെ. ഇവിടെ 'ആര്യദോഷപ്രയോഗങ്ങളും' എന്നതിനു് 'ആര്യശ്രേഷ്ഠപ്രയോഗങ്ങളും' എന്നർത്ഥമേ വിചാരിച്ചിട്ടുള്ളുവെന്നു തോന്നുന്നു.

311. ലിഖിതകരലേഖ=എഴുതപ്പെട്ട കൈയെഴുത്ത്. എന്റെ അല്ലെന്ന്=ഞാൻ അയക്കുന്നതല്ലെന്ന്.

312. പ്രണയം അറുത്തുകളഞ്ഞ്=സ്നേഹം കൈവിട്ട്.

313. അഖില..............ചരണനാം=സകല രാജാക്കന്മാരാലും നമസ്കരിക്കപ്പെടുന്ന പാദങ്ങളോടു കൂടിയവൻ (ചക്രവർത്തി).

314. ശിരസി=(സ. ന. സ. ഏ) തലയിൽ, മമ=എന്റെ. ലിഖിതം=എഴുതപ്പെട്ടത്. ഇദം=ഇത് (ഇത് എന്റെ തലയിലെഴുത്താണ് എന്നുതന്നെ പറയേണ്ടതുള്ളൂ.)

315. ജഡൻ=എന്തു ചെയ്യേണ്ടതാണെന്ന് അറിയാത്തവൻ.

316. ശൈലേശ്വരാത്മജൻ= മലയകേതു. "ആര്യനോടൊന്നു ചോദിക്കുന്നു" (ഞാൻ) എന്നു യോജ്യം. ഇവിടെ 'ആര്യൻ' എന്നതു പൂജകവിശേഷണമായിട്ടു പ്രയോഗിച്ചുവന്നിരുന്ന പതിവനുസരിച്ചു ചേർക്കപ്പെട്ടതാണ് "മഹാകുലകുലീനാര്യ സഭ്യസജ്ജനസാധവഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരം ആര്യശബ്ദത്തിനു പൂജ്യൻ എന്നർത്ഥം സിദ്ധം.

317. ആര്യനല്ലാ ഞാൻ അനാര്യനത്രേ ദൃഢം=ഇതുവരെ മുൻപറഞ്ഞ സംഗതികളെക്കൊണ്ടു ഞാൻ 'ആര്യൻ' എന്ന വിശേഷണത്തിന്നു അർഹനല്ല— അനാര്യൻതന്നെ.

318. ക്ഷുദ്രമതേ!= (ഇ. പു. സം. പ്ര. ഏ) ദുർബ്ബുദ്ധിയായുള്ളോവേ! സ്വാമിപുത്രൻ= സ്വാമി(രാജാവ്)യുടെ പുത്രൻ. നന്ദവംശരാജാവിന്റെ പരമ്പരയിലുണ്ടായവനാകകൊണ്ടിങ്ങനെ പറഞ്ഞതാകുന്നു മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

319 രിപുതനയൻ= ശത്രുവിന്റെ പുത്രൻ-(പാർവ്വതകരാജാവു നന്ദരാജാക്കന്മാരുടെ ശത്രുവും, രാക്ഷസൻ നന്ദപക്ഷക്കാരനുമായിരുന്നതിനാൽ ശത്രുതനയ നിർദ്ദേശിച്ചു. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നന്ദശത്രുവാണെങ്കിലും, സ്വാസ്വാമിപുത്രപരമ്പരയിലുള്ളവനാകകൊണ്ടു ശത്രുത സാരമില്ലെന്നു അഭിപ്രായം.) രോഷം=ദ്വേഷം.

320. അഭിമതം=സമ്മതം. അധികതരവിത്തം=അനവധി ധനം. ആദരാൽ=ബഹുമാനത്തോടെ. മന്ത്രിപദം=മന്ത്രിസ്ഥാനം

321. മരുവുമളവ്= വസിക്കുമ്പോൾ. ഞാനും അനാര്യൻ അത്രേ=നീചൻതന്നെ.

323 കുസൃതികൾ=ഏഷണിപ്രയോഗങ്ങൾ. ഭവാന്ന് അനർത്ഥങ്ങൾതന്നെയാണ്. വിവേകം=സത്യാസത്യജ്ഞാനം.(അല്ലെങ്കിൽ ശത്രുമിത്രജ്ഞാനം.)

324. ഗിരീന്ദ്രാധിതനയ!= ഹേ പർവ്വതരാജപുത്ര! വിധിവിലസിതം ഇതാകവേ=ഇതെല്ലാം ദൈവവിലാസംതന്നെ. ബന്ധുവിനെ ശത്രുവെന്നും ശത്രുവിനെ ബന്ധുവെന്നും ഇല്ലാത്ത സംഗതികളെ വസ്തുവമ

ണ്ടെന്നും ഉള്ളവരെ ഇല്ലാത്തവരാണെന്നും തോന്നുമാറിടവന്നതും മററും ദൈവവിലാസംതന്നെ. കൌടില്യദോഷം പറയേണ്ടാ. വൃഥാ=വെറുതെ ചാണക്യന്റെ ദോഷം എന്നു പറയേണ്ടതില്ല. കേവലം ഒരു മനുഷ്യനായ ചാണക്യന്റെ കപടകർമ്മങ്ങൾക്ക് ഇത്രയും ഫലസിദ്ധിയുണ്ടാവാനൊരിക്കലും തരമില്ല, ഇതെല്ലാം ദൈവത്തിന്റെ കളിയാണ്. അല്ലെങ്കിൽ ഞാനും ചാണക്യനെപ്പോലെതന്നെ പല നീതിതന്ത്രങ്ങളും പ്രയോഗിക്കാതിരുന്നില്ല. അതെല്ലാം വിഫലമാവുകയും ചാണക്യൻ പ്രയോഗിച്ചതെല്ലാം സഫലമാവുകയും ചെയ്തു. അതുകൊണ്ടു ദൈവാനുകൂല്യമില്ലാഞ്ഞാൽ പൌരുഷമൊന്നും സഫലമാകുന്നതല്ലാ എന്നുള്ള ആപ്തവചനത്തെത്തന്നെ രാക്ഷസൻ സമ്മതിക്കുന്നു.

325 അതികുപിതൻ= വളരെ കോപിച്ചവൻ. അത്യന്തരൂക്ഷൻ=അതി ക്രൂരഭാവത്തോടു കൂടിയവൻ.

326. അലം അലം=(അവ്യ) മതി മതി. ഇതൊക്കവേ വിധി വിലസിതം (അതകന്നുവോ? എന്നു ആക്ഷേപം). ദുർന്നയരീതികൾ=ദുർന്നീതി തന്ത്രങ്ങളുടെ സ്വഭാവങ്ങൾ.

327. കൊടിയ=ഭയങ്കരമായ. കാന്തിഏറും=ശ്രീമാനായ.

328. കുടിലതരഹൃദയ! ശഠ!= വക്രബുദ്ധിയായ ദുഷ്ട! കൂറൊത്തു് ഇരിക്കുന്ന കാലത്തു്=സ്നേഹത്തോടെയിരിക്കുമ്പോൾ.

239. അരികളോടു ചേർന്നുകൊണ്ടു = ചന്ദ്രഗുപ്തപക്ഷത്തിലേക്കു യോജിച്ചു്. (അല്ലെങ്കിൽ ചിത്രവർമ്മാദികളായ പഞ്ചരാജാക്കന്മാരോടുകൂടി)

330 കമ്പംകലർന്ന്=ഭയത്തോടുകൂടി അതിനുസമം=പർവ്വതകവധം ചെയ്യിച്ചതു ഞാനാണെന്നും ഇപ്പോൾ അങ്ങയെ കൊല്ലാൻ ഞാൻ ശ്രമിക്കുന്നുവെന്നും ഉള്ളതിനു തുല്യം.

331. 'അഹോ! കൂനിൽകുരുവെന്നതുപോൽ പുനരിതും' എന്നു രാക്ഷസന്റെ വിചാരം. കൂനിൽ കുരുപോലെ—പണ്ടേതന്നെയുണ്ടായിരുന്ന ഒരു ദോഷത്തിന്റെ മേലെ പെട്ടെന്നുണ്ടായ വേറൊരാപത്തും കൂടി. ഇതു മലയാളത്തിലും സംസ്കൃതത്തിലും നടപ്പുള്ള ഒരു ശൈലീപ്രയോഗമാണ്. "ഗണ്ഡസ്യോപരിപിടകാപി സംവൃത്താ" എന്നു ശാകുന്തളം.

332. ഇതി മനസി വിവശമോടു=ഇങ്ങനെ മനസ്സിൽ പരവശതയോടുകൂടി.

333. അഹഹ!=(അവ്യ) കഷ്ടം!. വീരശിഖാമണേ!=വീരന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനായുള്ളവനേ!

334. സകലഖലകുലവൃഷഭ!= സകല ദുർജ്ജനങ്ങളിലുംവെച്ചു് അഗ്രേസരനായുള്ളവനേ!

335. നൃപതികുലതിലക!= രാജശ്രേഷ്ഠ! തവ= (അങ്ങയുടെ)

വാക്യം=(വാക്കിന്) എതിർവാക്ക് (മറുത്തുള്ള മറുപടി). നിത്യൻ=നാശരഹിതൻ. കാലത്രയസാക്ഷിയാണ ഈശ്വരൻ എന്ന് ആശയം.

336. ക്ഷപണൻ=ക്ഷപണകൻ; ക്ഷുദ്രൻ=നീചൻ. മിത്രം=സ്നേഹിതൻ.

337. അത്=മലയകേതുവിന്റെ ആ വാക്ക്. 'ക്ഷപണകനോടു ചോദിച്ചാലറിയാം' എന്ന വാക്ക. ഏററു=കൊണ്ട്. (തറച്ച്) വജ്രം, പാഷാണം, നാരാചം മുതലായതുപോലെ അതു ദുസ്സഹമായിരുന്നുവെന്നു സാരം.

339. മമ ഹൃദയം അപി=എന്റെ ഹൃദയവുംകൂടി. ഒരു മനുഷ്യന് ഏററവും രഹസ്യമായിട്ടുള്ളതു ഹൃദയമാണല്ലോ. രിപുജനം=ശത്രുക്കൾ. കൊണ്ടുപോയിതോ?=അപഹരിച്ചുവോ? ക്ഷപണകനറിയാത്തതായി തന്റെ മനസ്സിൽ യാതൊന്നുമില്ല. ക്ഷപണകനെ ഹൃദയംപോലെ വിശ്വസിച്ചിരുന്നുവെന്നു സാരം.

340. ശിഖരസേനൻ=സേനാധിപൻ.

341. കുലസചിവനൊരുമയൊട്=രാക്ഷസാമാത്യനോടു യോജിച്ച്. സന്തതം വാഴുന്ന=എപ്പോഴും വസിക്കുന്ന. ഐവർ=അഞ്ചുപേർ.

342. അതിദ്രുതം=അതിവേഗത്തിൽ.

343. അധികബലൻ=മഹാദുഷ്ടൻ. അരിമിത്രം=അരി(ശത്രു)യുടെ മിത്രം (ബന്ധു). രാക്ഷസബന്ധുവെന്നു സാരം.

344. മത്തൻ=ഗർവ്വിഷ്ഠൻ. ധാത്രി=ഭൂമി.

347 അതിബലം ഉടയ=വളരെ ബലമുള്ള.

348. ഹസ്തിവരം (അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)=(എന്റെ) ആനയെ

350. കഠിനശാസനം=തീക്ഷ്ണമായ കല്പന.

351. ആഴെക്കഴിപ്പിച്ച്=താഴ്ത്തിക്കഴിപ്പിച്ച്.

352. ശസ്ത്രം=ആയുധം.

353. അവികരുണം=ദയകൂടാതെ. (ക്രി. വി)

354. അതികരുണം=വളരെ സങ്കടത്തോടെ.

355. അവടം=കുഴി. "ഗർത്താവടൌ ഭുവഃശ്വഭ്രേ" എന്നമരം. വീർപ്പ്=ശ്വാസം.

356. പുനഃ ഇരുവർ=പിന്നെയുള്ള രണ്ടുപേർ. പർവ്വതാകാരൻ=മലപോലെയുള്ളവൻ. ഹസ്തി=ആന.

357. ഉദരം=വയറ്.

359. അക്ഷിമണി=കൺമിഴി.

360. രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസജാതിയിലുള്ളവൻ. (രാക്ഷസന്മാർക്ക്

ഏതു ക്രൂരകർമ്മം ചെയ്വാനും മടിയില്ലല്ലൊ. അതിനാൽ നീയും ഒരു രാക്ഷസൻതന്നെയെന്നു (ഗുണസാമ്യത്താൽ) ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു എന്നു താൽപര്യം.

361. കടകം=കൂടാരം. അലങ്കാരം=ആഭരണം. അഞ്ജസാ=വേഗത്തിൽ (അവ്യ).

362. ദുർന്നയം=കപടതന്ത്രം

364. രൂക്ഷതയോട് =ക്രൂരതയോടുകൂടി.

366. അഥ സഃ ഖലു രാക്ഷസാമാത്യനും=അനന്തരം ആ രാക്ഷസാമാത്യനാകട്ടെ. കരവാൾ =വാൾ . വാളും കയ്യിലെടുത്തുകൊണ്ട് .

367. ഗമനം ഒരുദിശി മനസി നിശ്ചയം കൂടാതെ=ഇന്ന ദിക്കിലേക്കാണു പോകേണ്ടതെന്നു മനസ്സിൽ യാതൊരു നിശ്ചയവും കൂടാതെ. ക്ലേശിച്ച് =വ്യസനിച്ച് .

368. അഗിതകരബലമുടയ=വളരെ കൈയ്യൂക്കുള്ള. നിഹതർ=കൊല്ലപ്പെട്ടവർ.

369. അഖിലസുഹൃദകുലകദം=എല്ലാ ബന്ധുക്കളുടേയും കഷ്ടമായ വധം.

370. കിമപി മയി കരുണ നഹി ദൈവത്തിനും= ഈശ്വരനും മയി (എന്നിൽ) കിമപി (ഒട്ടു, അല്പംപോലും) കരുണ നഹി (ഇല്ലല്ലൊ). മനുഷ്യർക്കാക്കും എൻെറ നേരെ കരുണയില്ലാതായി പരമകാരുണികനായ ദൈവത്തിനും കരുണയില്ലാതായല്ലൊ. അല്ലെങ്കിൽ എന്നെ ഈ കഷ്ടാവസ്ഥകളെല്ലാം അനുഭവിപ്പാനായിട്ടു ജീവിപ്പിച്ചിരുത്താതെ കഴിക്കായിരുന്നില്ലെ? എന്നു വ്യസനാധിക്യത്താൽ ആത്മോപാലംഭം ചെയ്യുന്നു.

371. അടവിതലം=കാട് . തപിക്ക=തപസ്സുചെയ്ക. അന്തരം=(അവ്യ) മനസ്സിലെ. വൈരം=ദ്വേഷം. (ശത്രുക്കളോടുള്ളതു) രാഗദ്വേഷാദികളെ ത്യജിക്കാതെ മനഃശ്ശുദ്ധിയുണ്ടാകയില്ല. മനഃശ്ശുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ തപസ്സും നിഷ്ഫലംതന്നെ. അതിനാൽ തപസ്സിനു ഞാൻ ഇപ്പോൾ അർഹനല്ല എന്നു സാരം.

372. മമ=എൻെറ. ധരണിപതികളുടെ=രാജാക്കന്മാരുടെ. സഹഗമനം=അനുഗമനം. അതായതു മരണംതന്നെ. അതും ശരിയല്ലെന്നു പറയുന്നു. മററമരികുലം=ശത്രുവംശം ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ=ശത്രുവംശവിനാശം വരുത്താതെ സ്വാമ്യനുഗമനം ഒരു ശൂരനും ഉത്തമനുമായ സ്വാമിഭക്തനു വിഹിതമല്ല. അതു താഴെ പറയുന്നു

373. സ്വാതിജനചരിതം ഇദം=ഇതു് സ്ത്രീകളുടെ സ്വഭാവമാണ് . പുരുഷന്മാരിൽ ഉത്തമനു യോജിച്ചതല്ല. എന്നാൽ യുദ്ധംചെയ്തു മരിക്കാമെന്നു വിചാരിച്ചാലതിനും ആളില്ലെന്നു പറയുന്നു.

374. അന്തരം പറഞ്ഞാൽ=മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചാൽ=തന്റെ ആത്മമിത്രമായ ചന്ദനദാസൻ താൻനിമിത്തം കാരാഗൃഹത്തിൽ കിടക്കുന്നതിനാൽ അയാളെ വിട്ടുവിക്കാതെ യുദ്ധം ചെയ്തു മരിക്കാനും തരമില്ലു. ഈ വിചാരങ്ങളെല്ലാം രാക്ഷസാമാത്യന്റെ മഹാമനസ്കതയെ പ്രത്യക്ഷമാക്കുന്നു. അഴൽ=ദുഃഖം.

375. ആകുലചിത്തൻ= ആകുലം (പരവശം) ആയ ചിത്തത്തോടുകൂടിയവൻ.

376. ചണകസുതചരൻ= ചാണക്യന്റെ ദൂതൻ. ഉന്ദുരുകാഖ്യൻ=ഉന്ദുരുകൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ.

377. സചിവവരഗമനം=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ യാത്ര. താൽപര്യം=ശ്രദ്ധ.

378. വിപുലബലം ഉടയ=വളരെ സൈന്യമുള്ള. പർവ്വതപുത്രൻ=മലയകേതു. നാലംഗപ്പട=നാലംഗങ്ങളുള്ള സൈന്യം. നാലംഗങ്ങൾ=ആന, തേർ, കുതിര, കാലാൾ.

380 പടക്കൂട്ടുക=സൈന്യം ശേഖരിക്കുക. അന്തരാ പാർത്തു=മനസ്സിൽ ആലോചിച്ച്.

381. കരി..........വിവിധകാലാൾ=ആന, കുതിര, തേർ, പലതരത്തിലുള്ള കാലാൾ.

383. ഗജ..........പത്തിപ്രവരന്മാർ=നാലുവിധമുള്ള സൈന്യങ്ങൾ. കാലപുരിപൂക=മരിച്ചു.

384. ഇളകിമണ്ടി=അണിവിട്ടോടി.

386. അരികിൽ=മലയകേതുവിന്റെ കൂടെത്തന്നെ. അത്യുന്നതന്മാർ=വളരെ പരാക്രമികൾ. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ, പുരുഷദത്തൻ മുതലായ ചാണക്യചാരന്മാർ. ചാണക്യനോടു പിണങ്ങിപ്പോന്നവരാണെന്നു വ്യാജം നടിച്ചുവന്നു മലയകേതുവിനെ ആശ്രയിച്ചിട്ടുള്ള വിവരം മുമ്പിൽ അഞ്ചാം പാദത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലൊ. അവർ-

387. രണശിരസി=(സം. ന. സ. ഏ) യുദ്ധമദ്ധ്യത്തിൽ. രാജസമീപേ=രാജാവിന്റെ അരികിൽ. മറുത്തു=എതിർത്തു.

389. ജയപടഹം=വെന്നിപ്പെരുമ്പറ (ജയഭേരി). പാട്ടാക്കി=വശത്താക്കി.

390. ചണകസുതന്റെ വചനഗൌരവം= ചാണക്യന്റെ കല്പനാശക്തി.

393. വിപുലകാരാഗൃഹം=വലിയ ജെയിൽ. നിക്ഷേപണംചെയ്തു=ഗൂഢമായി വെച്ചു.

395. വിപുല............നിപുണത=വളരെ ബലവും വിശേഷമായ നീതിസാമർത്ഥ്യവും. ഭദ്രഭടാദി............ജനങ്ങൾ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനപുരുഷന്മാർ.

396. അതിവിരുതുടയ= അതിസാമർത്ഥ്യമുള്ള. (മലയകേതുവിന്റെ പാളയത്തിൽവെച്ച് അടികൊള്ളുക മുതലായ ദണ്ഡങ്ങളേററ മലയകേതു രാക്ഷസന്മാരെ തമ്മിൽ ഭേദിപ്പിച്ചതുതന്നെ അതിവിരുത്. ജീവസിദ്ധാഖ്യൻ=ജീവസിദ്ധിയെന്ന പേരുള്ളവൻ.

397. മനസി= (സ. ന. സ. ഏ) മനസ്സിൽ. മതിവരും അളവ്=തൃപ്തിവരുവോളം.

398. കനകമണിഗണം=സ്വർണ്ണരത്നങ്ങൾ.

399. അധികമുദം=(ദ. സ്ത്രീ. ദ്വി ഏ)=വളരെ സന്തോഷത്തെ. അകതളിരിൽ വച്ച്=ഉള്ളിൽ വഹിച്ച്.

400. പ്രണയഭരഹൃദയമൊടു=മനസ്സിൽ അതി ഭക്തിയോടുകൂടി. മോദേന=സന്തോഷംകൊണ്ട്.

402. നിയതം=നിശ്ചയമായി (താൽപര്യത്തോടെ) ഉന്ദുരുകൻ തന്നെ=ഉന്ദുരുകനെന്ന ചാരനെ (മലയകേതുവിന്റെ പാളയത്തിൽനിന്ന പോയ അമാത്യരാക്ഷസനെ പിന്തുടന്നവൻ) പാത്തിരുന്നാർ=കാത്തിരുന്നു.

403. കേട്=ക്ഷീണം.

404. അമൃതരസമധുരമൊഴി=അമൃതിന്റെ രസംപോലെ മധുരമായ വാക്കോടു കൂടിയവൾ. ആമോദമുൾക്കൊണ്ട്=സന്തോഷത്തോടെ.

രാക്ഷസവഞ്ചനം എന്ന

ഏഴാം പാദം കഴിഞ്ഞു.

എട്ടാം പാദം.

(കേകവൃത്തം)

1 പൈങ്കിളി=ചെറിയ തത്ത. മതൻമൊഴിയാൾ=തേൻപോലെയുള്ള (മധുരമായ) മൊഴിയോടു കൂടിയവൾ.

3. പൈദാഹം=പൈയും (വിശപ്പും) ദാഹവും. ഉള്ളം=മനസ്സ്. മനോരമാ=മനസ്സിനെ സന്തോഷിപ്പിക്കുന്നവൾ. കഥാശേഷം=കഥയുടെ ശേഷം. കഥയ കഥയ=(ക്രി. ലോ. പ. മ. പു. ഏ) പറക പറക. ("ചൊല്ലേടാ ശേഷം കഥ" എന്നു മുൻപറഞ്ഞതിനെത്തന്നെ ആവത്തിക്കുന്നതു്, കേൾപ്പാനുള്ള ഔൽസുക്യത്താലാകുന്നു.)

5. മ്ലേച്ഛൻ=മലയകേതു. ഉപേക്ഷിതൻ=തള്ളപ്പെട്ടവൻ. മന്ത്രിവരൻ=രാക്ഷസാമാത്യൻ. പരിതാപാൽ=ദുഃഖത്താൽ. (അ. ന. പം. ഏ) ഖിന്നൻ=പീഡിതൻ.

6. ചാണക്യപ്രണിധി= ചാണക്യന്റെ ചാരൻ, ഉന്ദുരകാഖ്യൻ=ഉന്ദുരകൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ.

7. ജീർണ്ണോദ്യാനം=പഴക്കംകൊണ്ടു നശിച്ചുകിടക്കുന്ന ഒരു പൂങ്കാവു്.

8. വിവേകം=വകതിരിവ് (ഗുണദോഷജ്ഞാനം).

9. സ്വാമിക്കു=നന്ദരാജാവിന്. പരാഭവം=തോൽമ. വീണ്ടുകൊള്ളുവാൻ=വീട്ടുവാൻ (പകവീട്ടുവാൻ) വിളയാത്തുവിനാ ഭൂതം=വീണ്ടു.

11. തൽപുത്രൻ=അവന്റെ (പർവ്വതരാജന്റെ) പുത്രൻ. പുനരഹം=പുനഃ അഹം=പിന്നെ ഞാൻ. നിഷ്ഫലം=വ്യർത്ഥം. തത്സേവാഫലം=അവന്റെ സേവയുടെ ഫലം.

12. ഞാൻ ഒരു പുരുഷൻതാൻ= ഒരു ആണായിരിക്കുന്നു ഞാൻ. മാനവവീരന്മാർ=രാജാക്കന്മാർ.

13. ചെന്നുഞാൻ കാണുമെന്നു്=ഞാൻ അങ്ങോട്ടുചെന്നാശ്രയിക്കുമെന്നു്. തന്റെ ശത്രുവിനെ ആശ്രയിക്കുകയെന്ന കുത്സിതകർമ്മം ഒരു പുരുഷനായ ഞാൻ ചെയ്യാ എന്നു്. ഈ വിചാരം രാക്ഷസന്റെ ആത്മാഭിമാനത്തെയും സ്വാമിഭക്തിയേയും വ്യക്തമാക്കുന്നു. ദൈവത്തിൻ ബലമത്രേ=വിധിവൈഭവംതന്നെ.

14. ഉപഹതൻ=തള്ളപ്പെട്ടവൻ (നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടവൻ) ശുഭം=നല്ലതു് (ക്ഷേമം). ഹാ ഹന്ത!=കഷ്ടം കഷ്ടം.

16. മന്ത്രിസത്തമൻ=പ്രധാനമന്ത്രി.

17. കെട്ടിക്കിടക്കുക=സമയംനോക്കി കാത്തു കിടക്കുക.

18. പൌരന്മാർ=പട്ടണവാസികൾ.

19. പ്രേക്ഷകന്മാർ=കാഴ്ചക്കാർ (കണ്ടുംകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നവർ) പുരാ=(അവ്യ) പണ്ടു്.

20. പദവി=പ്രൌഢി. രാജാജ്ഞാകരൻ=രാജാവിന്റെ കല്പനകളെ നടത്തുന്നവൻ.

21. വിധിബലം=ദൈവശക്തി (യോഗം). പശ്ചവേ=പശുക്കെ.

22. ഇക്കാലം നിനക്കു് ഇതു്=(സംഭവിക്കട്ടെ) എന്നു്. നിയോഗിക്ക=കല്പിക്ക. (ദൈവകല്പന അലംഘ്യംതന്നെ)

23. മന്ദൻ=ബുദ്ധിയില്ലാത്തവൻ.

24. അള്ളു്=ചന്ദനദാസവൃത്താന്തം.

25. വിഷണ്ണൻ=ഖിന്നൻ.

31. കായനാശത്തെ ചെയ്യാൻ=ദേഹത്യാഗം ചെയ്യാനായിട്ട്.

32. കാണാതെ=നീ രാക്ഷസനെ കാണാത്തതുപോലെ.

34. കർണ്ണത്തിൽ=ചെവിയിൽ.

37. മന്നവാജ്ഞയാ=(ആ. സ്ത്രീ, തൃ. ഏ) രാജാവിന്റെ കല്പന പ്രകാരം. ദിവാകീർത്തിവേഷത്തെപൂണ്ട്=ക്ഷൌരക്കാരുടെ വേഷത്തെ ധരിച്ചു – അത്ഥാൽ കുലയാളികളുടെ വേഷമെന്നു താൽപര്യം.

40. കണ്ട=ഓരോതരമായ. ഭീഷണങ്ങൾ=ഭയങ്കരങ്ങൾ.

41. പാശം=കയറ്. ചണ്ഡാലന്മാർ=നീചന്മാർ.

42. കുലനിലം=കൊല്ലുവാനുള്ള സ്ഥലം (അധികം ജനവാസമില്ലാത്ത സ്ഥലത്താണല്ലോ വധശിക്ഷ നടത്താറുള്ളതു്)

43. ശ്രേഷ്ഠി=ചെട്ടി. കുഡുംബിനി=ഭാര്യ. ഭൃത്യർ=പരിചാരകന്മാർ.

45. വദ്ധ്യമാല=കൊല്ലപ്പെടുവാനുള്ളവനെ ധരിപ്പിക്കുന്നമാല.

47. തൊലുക=തുങ്ങുക.

48. കിമിദം=കിം ഇദം=ഇതു് എന്തു്?

50. ബന്ധുനാശം=ബന്ധുവിന്റെ നാശം.

51. അത്യുത്തമൻ=ഏററവും നല്ലവൻ.

52. മിത്രനാശം=ബന്ധുവിന്റെ നാശം. ഗാത്രനാശം=ശരീരനാശം.(ദേഹം ഉപേക്ഷിക്ക)

53. അന്തരംകൂടാതെ=വ്യത്യാസമില്ലാതെ. (സത്യമായിട്ടു്)

55. സാമ്പ്രതം=ഇപ്പോൾ.

57. നിർബ്ബന്ധിക്ക=ശാഠ്യം പിടിക്കുക.

61. സ്വർണ്ണശ്രേഷ്ഠി= സ്വർണ്ണക്കച്ചവടക്കാരനായ ചെട്ടി. അത്ഥം=ധനം.

65. വഹ്നി=അഗ്നി. വ്യാധികൾ=രോഗങ്ങൾ.

66. ക്ഷുദ്രൻ=ക്രൂരൻ. ഉത്തമജനങ്ങളെ കൊന്നുപോക=അറിയാതെ ബ്രഹ്മഹത്യാദി ചെയ്ക.

67. കാണരുതാത=ഭർത്താവല്ലാത്ത അന്യപുരുഷന്മാൎക്കു കാണ്മാൻ പാടില്ലാത്ത. കുലസ്ത്രീകൾ=പതിവ്രതാസ്ത്രീകൾ.

68. സൽപുരുഷർ=സജ്ജനങ്ങൾ.

69. അക്ഷമൻ=കാലതാമസം സഹിക്കാൻ കഴിവില്ലാത്തവൻ' വ്യാകുലഹൃദയൻ=പരവശമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ.

70. സുഹൃന്മരണം=സ്നേഹിതന്റെ മരണം.

72. കിഞ്ചന=(അവ്യ) കുറഞ്ഞൊന്നു്.

75. മഹാധനം=വലുതായ ധനം.

78. സഗൽഗദം=ഗൽഗദ (തൊണ്ടയിടച്ച്)ത്തോടുകൂടി.

79. മിത്രസ്നേഹം=ബന്ധുവിനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹം.

80. അർത്ഥകാരണം=ധനംനിമിത്തം.

81. അർത്ഥാശയം=(ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ) ധനത്തെ കുറിച്ചുള്ള ആഗ്രഹം ഹേതുവായിട്ട്.

82. കാന്തൻ=ഭർത്താവ്. നിജകാന്താനിഗ്രഹം= തന്റെ ഭാര്യയെ കൊല്ലുക.

83. അർത്ഥമാഹാത്മ്യം=ധനത്തിന്റെ മഹിമ. മിത്രമൂലത്താൽ=ബന്ധുനിമിത്തം.

88. രാക്ഷസകുഡുംബം=രാക്ഷസന്റെ ഭാര്യാപുത്രന്മാർ.

89. അത്=രാക്ഷസകുഡുംബം. ശഠൻ=വാശിയുള്ളവൻ.

91. ഉരിയാടുക=പറയുക. (വിളയാടുക, പോരാടുക, ഇത്യാദി പോലെ.

96. വിരിഞ്ചൻ=ബ്രഹ്മാവ്. (സർവ്വപ്രപഞ്ചസൃഷ്ടികർത്താവ് എന്ന നിലയിലോ അല്ലെങ്കിൽ സർവ്വജ്ഞാന നിധാനമായ വേദങ്ങളുടെ പ്രകാശകൻ എന്ന നിലയിലോ ബ്രഹ്മാവിനെ സർവ്വജ്ഞന്മാരിൽ പ്രഥമനെന്ന ഗണിക്കാമല്ലൊ.)

99. വിളംബനം=താമസിക്കൽ. തവ നിലക്കാർകുഴലിയെ=അങ്ങയുടെ ഭാര്യയെ

105. ദന്ദഹ്യങ്ങൾ=പീഡകൾ.

106. ആവേശം=ഏകാഗ്രമായ വിചാരം. രോഷാഗ്നി=കോപമാകുന്ന തീയ്യ്.

107. കണ്ണിണചുവന്നിട്ടു്ഞെരിഞ്ഞു പുരികങ്ങൾ—എന്നുള്ളതു കോപാധിക്യത്തിന്റെ അനുഭാവങ്ങളെന്നു കാണുക.

108. നിശ്ചയം;മരിക്കേണ്ടാ—(നീ) എന്നു ആഖ്യം.

109. കൃഷ്ണവർത്മാവിൽ=അഗ്നിയിൽ.

112. വീര്യപുരുഷന്മാർ=വീര്യം (ശൌര്യം) ഉള്ള പുരുഷന്മാർ.

114. വധ്യൻ= വധിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യൻ (ചന്ദനദാസൻ). ഘാതകന്മാർ=കൊലയാളികൾ.

118. വധഭൂമിക്ക=കൊല്ലുന്ന സ്ഥലത്തേക്ക്.

121. നിഷ്ഠുരം=ഭയങ്കരം.

125. മിത്രകാര്യം=സ്നേഹിതന്റെ കാര്യം.

126. മണികാരൻ=രത്നവ്യാപാരി.

128. ബാലൻ=ശിശു.(ചെറിയ കുട്ടി)

132. ശരണം=രക്ഷ.

133. വാണിഭം=കച്ചവടം.

134. കുലദൈവം=തറവാട്ടുപരദേവത (ഇതുകൊണ്ടു് ആ സ്ത്രീയുടെ ഭർത്തൃസ്നേഹം, ധർമ്മനിഷ്ഠ, ഈശ്വരവിശ്വാസം മുതലായ ഗുണങ്ങൾ വ്യഞ്ജിക്കുന്നു).

137. ചേതസി=(സ. ന.' സ. ഏ) മനസ്സിൽ.

140. കരകയും (ചെയ്തു) എന്നു് അദ്ധ്യാഹാരം ചേർത്തുകൊൾക.

142. കുടിലന്മാർ=ചതിയന്മാർ.

143. ദണ്ഡപാണി=അന്തകൻ. ചണ്ഡാലന്മാർ=ഘാതകന്മാർ, ചണ്ഡാലവേഷം ധരിച്ചിരിക്കുന്നു.

145. ഊഴിയിൽ ഇരുന്നാലും (നീ) എന്നാദ്ധ്യ യോജ്യം.

147. നിജഭാമിനി=തന്റെ ഭാര്യ.

150. ഇളക്കാമോ=ഒഴിക്കാമോ.

152. ചുവാത്തിയ=ചുവപ്പിച്ച.

154. കിഞ്ചന കാലം=അല്പം സമയം. നെഞ്ചകം കുളിർത്തു്=(ഭയംകൊണ്ടു) മനസ്സു തണുത്തു്.

155. മിത്രത്തെ ഉപേക്ഷിക്കായ്ക- (നീ) എന്നു ചേർക്കണം. ഇതു 'ചാവരു'ളായി പുത്രനുപദേശിക്കുന്നതുകൊണ്ടു ചന്ദനദാസന്റെ മഹാമനസ്കത പ്രത്യക്ഷമാകുന്നു.

157. ശ്വപചന്മാർ=ചണ്ഡാലന്മാർ. "ചണ്ഡാലപ്ലവമാതംഗദിവാകീർത്തിജനംഗമാഃ നിഷാദശ്വപചാവന്തേവാസിചണ്ഡാലപുക്കസാഃ" എന്നഭിധാനം.

158. മൽപതേ!=(ഇ. പു. സം. ഏ) എന്റെ ഭർത്താവേ! താത!=(അ. പു. സം. ഏ) അച്ഛ! കരകയും പറകയും(ചെയ്തു) എന്നു ചേർക്കുക.

159. "ഞാനുണ്ടു്"— "പരിപാലിപ്പാൻ"—എന്നു പൂർവ്വവാക്യത്തോടു ചേർത്തുകൊൾക.

162 മന്ദൻ=മൂഢൻ. "മൂഢാല്പാപടുനിർഭാഗ്യാഃ മന്ദാഃ" എന്നു കോശം. ഈ നാലർത്ഥവും ഇവിടെ യോജിക്കും—മന്ദതയെത്തന്നെ താഴെ വിവരിക്കുന്നു.

164. പരാഭവങ്ങൾ=അവമാനങ്ങൾ.

167. ബന്ധുകാര്യത്തിൻഫലം= ബന്ധുവായിരിക്കുന്നവൻ ചെയ്യേണ്ടുന്ന കാര്യത്തിന്റെ ഫലം. നിഷ്ഫലം=പാഴ്.

168. മിത്രത്തെ ചൊല്ലി= സ്നേഹിതനെവേണ്ടി. ചിത്രം=വിശേഷം. വിഷ്ണുപദം=വിഷ്ണുലോകം. (അതുകൊണ്ടു് എന്റെ സൽഗതിയെ നഷ്ടം ചെയ്യരുതു് എന്നു് ആശയം.

170. ഏകദേശം=അല്പം. നിപുണമാനസൻ=നിറബുദ്ധിയായിട്ടുള്ളവൻ.

174. ചണകാത്മജമൌൎയ്യന്മാർ=ചാണക്യനും ചന്ദ്രഗുപ്തനും (മൌൎയ്യൻ)

175. മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി. മന്ദം=പതുക്കെ.

178. കന്നിതാരവം=ചാരവശ്യം. ചണ്ഡാലസ്പർശം=ചണ്ഡാലന്മാരുടെ സ്പർശം (തീണ്ടൽ). ദൂഷിതൻ=അശുദ്ധൻ.

179. വാങ്ങുക=പിന്നോക്കം മാറുക.

181. ചണ്ഡാലാകൃതി=ചണ്ഡാലവേഷം ധരിച്ചവർ.

183. വ്യാജേന=(അ. ന. തൃ. ഏ) കളവായിട്ട്. ലേഖ=എഴുത്തു

185. സന്ധി ചെയ്യുക=യോജിക്കുക.

186. കിഞ്ചന പോലും=കഷ്ടം. അഞ്ചിതമതേ=(ഇ. പു. സം. ഏ) സൽബുദ്ധേ!

187. കൊണ്ട=വാങ്ങിയ. ഭൂഷണത്രയം=മൂന്ന് ആഭരണങ്ങളും.

192. അധികാരസ്ഥാനം=അധികാരചിഹ്നമായിട്ട്.

193. ശസ്ത്രം=ആയുധം (വാൾ) ആധികാരി=അർഹൻ (യോഗ്യൻ)

194. യോഗ്യൻ=മന്ത്രിസ്ഥാനത്തിന് അർഹൻ. ഭാഗ്യഹീനന്മാർ=ഭാഗ്യമില്ലാത്തവർ.

195. അത്രയും വേണ്ടീല=അത്രമാത്രമല്ല.

199. കാൎയ്യത്തെ സാധിപ്പിച്ചീടുന്നതു്=അങ്ങുന്ന് എന്നെക്കൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മന്ത്രിസ്ഥാനം വഹിപ്പിക്കാമെന്നുദ്ദേശിച്ച കാൎയ്യത്തെ സാധിപ്പിക്കുന്നതു്. ബന്ധുസ്നേഹം=എന്റെ ബന്ധുവായ ചന്ദനദാസനെ രക്ഷിപ്പാനുള്ള വിചാരംതന്നെ. വീൎയ്യത്തിന്നു=അങ്ങയുടെ ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യത്തിന്നു.

201. കാൎയ്യസാധകകരൻ= കാൎയ്യങ്ങളെ സാധിപ്പിക്കുന്നതിന്നു വേണ്ടുന്നതു ചെയ്യുന്നവൻ.

202. ബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾ=ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യങ്ങൾ. വിചിത്രം=ആശ്ചൎയ്യം. വിലാസം=ചേഷ്ട.

204. കേവലനൃപൻ=ശൂദ്രനായ രാജാവു.

206. സമ്മാനിക്ക=നല്ലവണ്ണം മാനിക്ക

208. സൎവ്വഥാ=(അവ്യ) എല്ലാപ്രകാരവും. തവ മതത്തിന്നു=അങ്ങയുടെ അഭിപ്രായത്തിന്നു.

211. ആശ്രയം= അവലംബം. (എനിക്ക് എന്ന് അർത്ഥാൽ ഗമ്യം).

212. കാൎയ്യം ആകുന്നത് =അത് അങ്ങിനെതന്നെ ചെയ്യേണ്ടതാണ്.

214. മാനവവീരൻ=രാജശ്രേഷ്ഠൻ.

215. ആൎയ്യന്മാർ=സജ്ജനങ്ങൾ.

216. ആദരപൂൎവ്വം=(അവ്യ) ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. സൎവ്വനഗരശ്രേഷ്ഠ്യം=നഗരത്തിലുള്ള സകല ശ്രേഷ്ഠികളുടേയും തലവൻ എന്ന സ്ഥാനം.

218. അന്തൎമ്മോദന= (അ. ന. ത്രി. ഏ) മനസ്സന്തോഷത്തോടുകൂടി.

219. ഗുണവൈഭവങ്ങൾ=ഗുണാധിക്യങ്ങൾ. മന്ത്രിക്ക് =അമാത്യരാക്ഷസന്ന്.

220. ഘോരം=കഠിനം. (സാധിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ളത്) പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം. (നന്ദന്മാരെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്ത് ചന്ദ്രഗുപ്തനെ സിംഹാസനാരോഹണം ചെയ്യിച്ചു കുടുമ കെട്ടുകയുള്ളു എന്ന ശപഥം). സന്ധിച്ച്=പാലിച്ച്.

221. നിരാശൻ=ആശയില്ലാത്തവൻ.

122. ഭൂമിനായക............കല്ലേ!= രാജാക്കന്മാരുടെ കിരീടത്തിലെ പ്രധാനരത്നമേ! (ചക്രവൎത്തി മഹാരാജാവേ!)

123. ആശി=അനുഗ്രഹം. ദേശികൻ=ആചാൎയ്യൻ.

224. ആശ്രമം=തപോവനം. തപസ്സുകൾ=കൃഛ്റചാന്ദ്രായണാദിവ്രതങ്ങളാകുന്ന ശാരീരികതപസ്സുകളും, യമനിയമപ്രാണായാമാദികളായ മാനസികതപസ്സുകളും.

226. യോഗ്യമായ്=ഭവാനുതാപോലെ. പിതൃഭ്രാതൃക്കന്മാരുടെ=അച്ഛന്റെയും സഹോദരന്മാരുടെയും. പ്രതിക്രിയ=പ്രതികാരം. ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ അച്ഛനെയും സഹോദരന്മാരെയും നന്ദന്മാർ കല്ലറയിലടച്ചു കൊന്നതിന്റെ പകരം.

227. അനുദിനം=(അവ്യ) നിത്യവും.

228. ധൎമ്മം=രാജാവിന്റെ മുറ. സമ്മോദം=സന്തോഷം.

സമാപ്തം.

ശുഭം.

കേരള സാഹിത്യ
അക്കാദമി

കേരളസാഹിത്യ
അക്കാദമി